

INSTITUTET
FÖR RÄTTSVETENSKAPLIG FORSKNING
(CXIV)

NILS JAREBORG

BROTTE

TREDJE HÄFTET

BROTTE MOT ALLMÄNHETEN
OCH STATEN

Andra upplagan

NORSTEDTS

JURIDISKA INSTITUTIONEN
vid Uppsala Universitet

Depå 7057

Denna digitala version av verket är nedladdad från juridikbok.se.

Den licens som tillämpas för de verk som finns på juridikbok.se är **Creative Commons CC BY-NC 4.0**. Licensvillkoren måste följas i sin helhet och dessa finner du här <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode.sv>

Sammanfattningsvis innebär licensen följande:

Tillstånd för användaren att:

- Kopiera och vidare distribuera materialet oavsett medium eller format
- Bearbeta och bygga vidare på materialet

Villkoren för tillståndet är:

- Att användaren ger ett korrekt erkännande, anger en hyperlänk till licensen och anger om bearbetningar är gjorda av verket. Detta ska göras enligt god sed.
- Att användaren inte använder materialet för kommersiella ändamål.
- Att användaren inte tillämpar rättsliga begränsningar eller teknik som begränsar andras rätt att göra något som licensen tillåter.

Se även information på

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.sv>

BROTEN .
TREDJE HÄFTET

INSTITUTET
FÖR RÄTTSVETENSKAPLIG FORSKNING
(CXIV)

NILS JAREBORG

BROTTE

TREDJE HÄFTET
BROTTE MOT ALLMÄNHETEN
OCH STATEN

Andra upplagan

NORSTEDTS

Mångfaldigandet av innehållet i denna bok, helt eller delvis, är enligt lag om upphovsrätt av den 30 december 1960 förbjudet utan medgivande av Norstedts Förlag AB, Stockholm. Förbudet gäller varje form av mångfaldigande genom tryckning, stencilering, bandinspelning etc.

ISBN 91-1-877011-8

Andra upplagan

Första upplagan 1982

© 1987 Nils Jareborg/Norstedts Förlag, Stockholm

Norstedts Förlag AB ingår i Esselte Förlag AB och utger böcker även under förlagsnamnen Almqvist & Wiksell, AWE/Gebbers och Vår Bok

Omslag: Rolf Hernegran

Studentlitteratur AB

Lund 1986

Förord till andra upplagan

Detta är andra upplagan av tredje häftet i en serie av böcker vari en sammanhängande rättsdogmatisk framställning över brotten skall ges. Angående arbetets uppläggning hänvisas till förordet i andra upplagan av första häftet (1984). Den där nämnda avsikten att i detta häfte behandla även trafikbrott och drogbrott visade sig emellertid inte kunna förverkligas redan i denna upplaga. Vissa hänvisningar i andra upplagan av första häftet har därför blivit felaktiga.

De ändringar som vidtagits i andra upplagan har främst föranletts av ny lagstiftning och litteratur samt nya rättsfall. Under de fyra och ett halvt år som gått sedan första upplagan utkom har i vissa avseenden genomgripande förändringar skett av den rättsliga regleringen. Texten har vidare bearbetats i detaljer, främst i förtydligande syfte, men också för att undanröja korrekturfel och andra misstag. Första upplagans disposition har i princip behållits. Bortsett från att reformen av militärstraffrätten nödvändiggjort en annan utformning av kapitel 12, inskränker avvikelserna sig till att något avsnitt utgått och att ett par andra tillkommit.

Åtskilliga har bidragit med synpunkter och annan hjälp. Jag vill här särskilt tacka rättschefen Johan Munck, inte bara för hans recension av första upplagan i *SvJT* 1983 s 472—476, högskoleadjunkten Lena Holmqvist, hovrättsfiskalen Krister Malmsten, kanslichefen Björn Edqvist och Institutet för rättsvetenskaplig forskning.

Aktualitetsdatum: 1 oktober 1986

Innehåll

Förord 3

Förkortningar 15

- 1 Brotten mot allmänheten 17**
 - 1.1 *Brottsbalksreformen och brotten mot allmänheten* 17
 - 1.2 *Kapitelindelningen* 18
 - 1.3 *Specialstraffrätt* 19
- 2 Allmänfarliga brott 20**
 - 2.1 *Brottstyper och straffskalor* 20
 - 2.2 *Mordbrand — BrB 13:1* 21
 - 2.2.1 Anläggande av brand 21
 - 2.2.2 Farerekvisitet 22
 - 2.2.3 Grov mordbrand — BrB 13:2 23
 - 2.3 *Allmänfarlig ödeläggelse — BrB 13:3* 23
 - 2.4 *Flygplanskapning och sabotage* 25
 - 2.4.1 Bakgrund 25
 - 2.4.2 Kapning av luftfartyg — BrB 13:5a st 1 och 3 26
 - 2.4.3 Luftfartssabotage — BrB 13:5a st 2 och 3 26
 - 2.4.4 Sabotage — BrB 13:4 27
 - 2.4.5 Grovt sabotage — BrB 13:5 29
 - 2.5 *Spridande av gift eller smitta — BrB 13:7* 29
 - 2.5.1 Spridande av gift eller dylikt 30
 - 2.5.2 Överförande eller spridande av allvarlig sjukdom 30
 - 2.5.3 Allmän fara 30
 - 2.5.4 Grovt brott 31
 - 2.6 *Förgöring — BrB 13:8* 31
 - 2.7 *Miljöbrott — BrB 13:8a* 32
 - 2.7.1 Bakgrund 32
 - 2.7.2 De tre gärningstyperna 32
 - 2.7.3 Undantag 33
 - 2.7.4 Grovt brott 34
 - 2.8 *Oaktsamhetsbrott* 34
 - 2.8.1 Första fallet av allmänfarlig vårdslöshet — BrB 13:6 st 1 34

- 2.8.2 Andra fallet av allmänfarlig vårdslöshet — BrB 13:6 st 1 35
- 2.8.3 Grov allmänfarlig vårdslöshet — BrB 13:6 st 2 35
- 2.8.4 Vårdslöshet med gift eller smittämne — BrB 13:9 st 1 36
- 2.8.5 Vållande till miljöstörning — BrB 13:9 st 2 36
- 2.8.6 Specialstraffrätt 36
- 2.9 *Underlåtenhetsbrott* 38
 - 2.9.1 Ansvar i garantställning 38
 - 2.9.2 Underlåtenhet att avvärja allmänfara — BrB 13:10 40
- 2.10 *Osjälvständiga brottsformer* 41
- 2.11 *Vissa konkurrensfrågor* 42
- 3 Brott rörande urkunder 44**
 - 3.1 *Brottstyper och straffskalor* 44
 - 3.2 *Urkund* 45
 - 3.2.1 Allmän karakteristik 45
 - 3.2.2 Dokument 46
 - 3.2.3 Skyddade bevismärken 50
 - 3.2.4 Ett utvidgat urkundsbegrepp 51
 - 3.3 *Förfalskningsbrott och sanningsbrott* 51
 - 3.4 *Urkundsförfalskning — BrB 14:1* 53
 - 3.4.1 Brotsrekvisiten 53
 - 3.4.2 Framställa oäkta urkund genom att skriva annans namn 55
 - 3.4.3 Framställa oäkta urkund genom att falskeligen förskaffa sig annans underskrift 57
 - 3.4.4 Framställa oäkta urkund på annat sätt 58
 - 3.4.5 Falskeligen ändra äkta urkund 59
 - 3.4.6 Falskeligen utfylla äkta urkund 60
 - 3.4.7 Förfalskning genom underlåtenhet 60
 - 3.4.8 Förfalskad urkund 61
 - 3.4.9 Fara i bevishänseende 61
 - 3.4.10 Förvanskning av urkund — BrB 14:2 63
 - 3.4.11 Grov urkundsförfalskning — BrB 14:3 64
 - 3.5 *Brukande av falsk urkund — BrB 14:9* 64
 - 3.6 *Undertryckande av urkund — BrB 14:4* 66
 - 3.7 *Osann försäkras — BrB 15:10* 68
 - 3.7.1 Utsagans form 68
 - 3.7.2 Gärningen 69

- 3.7.3 Fara i bevishänseende 69
- 3.7.4 Grovt brott 69
- 3.7.5 Vårdslös försäkran — BrB 15:10 st 2 69
- 3.7.6 Vissa konkurrensfrågor 70
- 3.8 *Osant intygande — BrB 15:11 st 1* 70
 - 3.8.1 Osann uppgift i urkund 70
 - 3.8.2 Första gärningsformen: osann uppgift om vem man är 71
 - 3.8.3 Andra gärningsformen: osann uppgift om annat än egna angelägenheter 73
 - 3.8.4 Tredje gärningsformen: för skens skull upprätta urkund rörande rättshandling 74
 - 3.8.5 Fara i bevishänseende 75
 - 3.8.6 Grovt brott 76
 - 3.8.7 Specialstraffrätt och vissa konkurrensfrågor 76
- 3.9 *Övriga sanningsbrott* 78
 - 3.9.1 Brukande av osann urkund — BrB 15:11 st 2 78
 - 3.9.2 Missbruk av urkund (I) — BrB 15:12 79
 - 3.9.3 Missbruk av urkund (II) — BrB 15:12 79
 - 3.9.4 Förnekande av underskrift — BrB 15:13 80
- 3.10 *Osjälvständiga brottsformer* 80
- 4 Övriga förfalskningsbrott 82**
 - 4.1 *Brottstyper och straffskalor* 82
 - 4.2 *Signaturförfalskning — BrB 14:5* 83
 - 4.2.1 Förfalskningsobjekt 83
 - 4.2.2 Förfalskningsgärning 83
 - 4.2.3 Fara i bevishänseende 84
 - 4.2.4 Brukande av falsk signatur — BrB 14:9 84
 - 4.2.5 Grovt och ringa brott 85
 - 4.3 *Penningförfalskning — BrB 14:6* 85
 - 4.3.1 Förfalskningsobjekt 85
 - 4.3.2 Förfalskningsgärning 85
 - 4.3.3 Brukande av falsk sedel och brukande av falskt mynt — BrB 14:9 86
 - 4.3.4 Grovt och ringa brott 87
 - 4.4 *Märkesförfalskning — BrB 14:7* 87
 - 4.4.1 Förfalskningsobjekt 87
 - 4.4.2 Förfalskningsgärningar 88
 - 4.4.3 Fara i bevishänseende 90

- 4.4.4 Brukande av något förfalskat — BrB 14:9 90
- 4.4.5 Grovt och ringa brott 91
- 4.4.6 Specialstraffrätt 91
- 4.5 *Förfalskning av fast märke — BrB 14:8* 91
 - 4.5.1 Förfalskningsobjekt 91
 - 4.5.2 Förfalskningsgärningar 92
 - 4.5.3 Fara i bevishänseende 92
 - 4.5.4 Brukande av falskt märke — BrB 14:9 92
 - 4.5.5 Ringa brott 92
- 4.6 *Olaga spridande av efterbildning — BrB 14:10* 92
 - 4.6.1 Brottsobjekt 92
 - 4.6.2 Gärning 93
- 4.7 *Osjälvständiga brottsformer* 93
- 5 Brotts mot statens judiciella funktion 95**
 - 5.1 *Brottstyper och straffskalor* 95
 - 5.2 *Muntlig utsaga inför domstol* 96
 - 5.2.1 Mened — BrB 15:1 96
 - 5.2.2 Osann partsutsaga — BrB 15:2 99
 - 5.2.3 Ovarsam utsaga — BrB 15:3 99
 - 5.2.4 Osann utsaga inför nordisk domstol — BrB 15:4a 100
 - 5.2.5 Ovarsam utsaga inför nordisk domstol — BrB 15:4a 101
 - 5.2.6 Första undantagsregeln: betydelselöshet — BrB 15:4
st 1 101
 - 5.2.7 Andra undantagsregeln: (a) rätt att vägra yttra sig —
BrB 15:4 st 2 101
 - 5.2.8 Andra undantagsregeln: (b) skälig ursäkt — BrB 15:4
st 2 104
 - 5.2.9 Vissa konkurrensfrågor 105
 - 5.3 *Utgivande av oskyldig såsom brottslig* 105
 - 5.3.1 Falskt åtal — BrB 15:5 st 1 och 2 105
 - 5.3.2 Obefogat åtal — BrB 15:5 st 3 106
 - 5.3.3 Falsk angivelse — BrB 15:6 st 1 107
 - 5.3.4 Obefogad angivelse — BrB 15:6 st 2 108
 - 5.3.5 Falsk tillvitelse — BrB 15:7 st 1 108
 - 5.3.6 Vårdslös tillvitelse — BrB 15:7 st 2 110
 - 5.3.7 Bevisförvanskning — BrB 15:8 111
 - 5.3.8 Specialstraffrätt 112
 - 5.3.9 Vissa konkurrensfrågor 112
 - 5.4 *Underlåtenhet att avvärja rättsfel — BrB 15:9* 113

5.5	<i>Osjälvständiga brottsformer</i>	115
5.6	<i>Särskilda åtalsregler</i>	115
6	Brotten mot staten	116
6.1	<i>Brottsbalksreformen och brotten mot staten</i>	116
6.2	<i>Kapitelindelningen</i>	116
6.3	<i>Specialstraffrätt</i>	118
6.4	<i>Ekonomisk och organiserad brottslighet</i>	119
6.5	<i>Allmän plats</i>	122
7	Brott mot allmän ordning	123
7.1	<i>Brottstyper och straffskalor</i>	123
7.2	<i>Störande uppträdande av folksamling</i>	124
7.2.1	Ohörsamhet mot ordningsmakten — BrB 16:3	124
7.2.2	Upplopp — BrB 16:1	125
7.2.3	Våldsamt upplöpp — BrB 16:2	126
7.2.4	Specialstraffrätt	127
7.2.5	Myteri — BrB 16:6	129
7.3	<i>Uppvigling — BrB 16:5</i>	130
7.4	<i>Diskriminering o dyl</i>	132
7.4.1	Bakgrund	132
7.4.2	Hets mot folkgrupp — BrB 16:8	133
7.4.3	Olaga diskriminering (I) — BrB 16:9 st 1 och 2	134
7.4.4	Olaga diskriminering (II) — BrB 16:9 st 3	136
7.5	<i>Pornografibrott</i>	137
7.5.1	Bakgrund	137
7.5.2	Otillåtet förfarande med pornografisk bild — BrB 16:11	138
7.5.3	Barnpornografibrott — BrB 16:10a	139
7.5.4	Förledande av ungdom — BrB 16:12	140
7.6	<i>Brott mot giftefrid — BrB 16:10</i>	140
7.7	<i>Brott mot djur</i>	141
7.7.1	Specialstraffrätt	141
7.7.2	Djurplågeri — BrB 16:13	142
7.8	<i>Hasardspel</i>	143
7.8.1	Lotteri och äventyrligt spel	143
7.8.2	Dobblers — BrB 16:14	145
7.8.3	Grovt doblers — BrB 16:14a	146
7.8.4	Specialstraffrätt	147
7.9	<i>Störande uppträdande av enskild</i>	148

- 7.9.1 Störande av förrättning eller av allmän sammankomst — BrB 16:4 148
- 7.9.2 Falskt larm — BrB 16:15 st 1 149
- 7.9.3 Missbruk av larmanordning — BrB 16:15 st 2 150
- 7.9.4 Förgelseväckande beteende — BrB 16:16 151
- 7.9.5 Specialstraffrätt 153
- 7.10 *Olovlig vistelse o dyl* 153
 - 7.10.1 Brott mot utlänningslagstiftningen 153
 - 7.10.2 Övrigt 155
- 7.11 *Osjälvständiga brottsformer* 155
 - 7.11.1 Försök, förberedelse, stämpling och underlåtenhet att avslöja brott 155
 - 7.11.2 Specialfall av medverkan till dobbleri 156
- 7.12 *Särskilda åtalsregler* 156
- 8 Brott mot allmän verksamhet m m** 157
 - 8.1 *Brottstyper och straffskalor* 157
 - 8.2 *Angrepp mot enskild utövare av myndighet* 158
 - 8.2.1 Skyddad myndighetsutövning 158
 - 8.2.2 Förgripelse mot tjänsteman — BrB 17:2 159
 - 8.2.3 Våld mot tjänsteman — BrB 17:1 161
 - 8.2.4 Hot mot tjänsteman — BrB 17:1 162
 - 8.2.5 Specialstraffrätt 162
 - 8.2.6 Våldsamt motstånd — BrB 17:4 162
 - 8.2.7 Vissa konkurrensfrågor 164
 - 8.3 *Bestickning* — BrB 17:7 164
 - 8.4 *Röstningsbrott* 165
 - 8.4.1 Utövning av rösträtt i allmänt ärende 165
 - 8.4.2 Otillbörligt verkande vid röstning — BrB 17:8 st 1 och 2 165
 - 8.4.3 Tagande av otillbörlig belöning vid röstning — BrB 17:8 st 3 166
 - 8.4.4 Brott mot rösthemlighet — BrB 17:9 166
 - 8.5 *Angrepp på särskilda former av allmän verksamhet* 167
 - 8.5.1 Övergrepp i rättssak — BrB 17:10 167
 - 8.5.2 Överträdelse av myndighets bud — BrB 17:13 st 1 167
 - 8.5.3 Hindrande av förrättning — BrB 17:13 st 2 169
 - 8.5.4 Specialstraffrätt 169
 - 8.5.5 Främjande av flykt — BrB 17:12 171
 - 8.5.6 Skyddande av brottsling — BrB 17:11 173

- 8.6 *Föregivande av viss ställning* 175
 - 8.6.1 *Föregivande av allmän ställning — BrB 17:15 st 1 och 2* 175
 - 8.6.2 *Föregivande av ställning såsom advokat — BrB 17:15 st 3* 176
 - 8.6.3 *Specialstraffrätt* 176
- 8.7 *Osjälvständiga brottsformer* 177
- 9 Högmålsbrott** 178
 - 9.1 *Brottstyper och straffskalor* 178
 - 9.2 *Uppror — BrB 18:1* 178
 - 9.3 *Väpnat hot mot laglig ordning — BrB 18:3* 179
 - 9.4 *Olovlig kårverksamhet — BrB 18:4* 179
 - 9.5 *Brott mot medborgerlig frihet — BrB 18:5* 179
 - 9.6 *Svikande av försvarsplikt — BrB 18:6* 180
 - 9.7 *Osjälvständiga brottsformer* 180
- 10 Brott mot rikets säkerhet** 181
 - 10.1 *Brottstyper och straffskalor* 181
 - 10.2 *Förräderibrott m m* 182
 - 10.2.1 *Högförräderi — BrB 19:1* 182
 - 10.2.2 *Krigsanstiftan — BrB 19:2* 183
 - 10.2.3 *Trolöshet vid förhandling med främmande makt — BrB 19:3* 183
 - 10.2.4 *Egenmäktighet vid förhandling med främmande makt — BrB 19:4* 183
 - 10.2.5 *Olovlig värvning — BrB 19:12* 184
 - 10.2.6 *Tagande av utländskt understöd — BrB 19:13* 184
 - 10.3 *Spioneribrott* 184
 - 10.3.1 *Spioneri — BrB 19:5* 184
 - 10.3.2 *Grovt spioneri — BrB 19:6* 187
 - 10.3.3 *Obehörig befattning med hemlig uppgift — BrB 19:7* 187
 - 10.3.4 *Grov obehörig befattning med hemlig uppgift — BrB 19:8* 188
 - 10.3.5 *Vårdslöshet med hemlig uppgift — BrB 19:9* 188
 - 10.3.6 *Olovlig underrättelseverksamhet (I) — BrB 19:10 st 1* 188
 - 10.3.7 *Olovlig underrättelseverksamhet (II) — BrB 19:10 st 2* 189

	10.3.8	Specialstraffrätt	189
10.4		<i>Osjälvständiga brottsformer</i>	190
	10.4.1	Försök, förberedelse, stämpling och underlåtenhet att avslöja brott	190
	10.4.2	Specialfall av stämpling till högförräderi	190
	10.4.3	Specialfall av underlåtenhet att avslöja brott enligt BrB kap 19	190
	10.4.4	Specialfall av medverkan	191
10.5		<i>Särskilda åtalsregler</i>	191
11		Myndighetsmissbruk m m	192
11.1		<i>Brottstyper och straffskalor</i>	192
11.2		<i>Felaktig myndighetsutövning</i>	193
	11.2.1	Begreppet myndighetsutövning	193
	11.2.2	Myndighetsmissbruk — BrB 20:1 st 1	194
	11.2.3	Vårdslös myndighetsutövning — BrB 20:1 st 2	197
11.3		<i>Korrupsionsbrott</i>	197
	11.3.1	Inledning	197
	11.3.2	Personkretsen	198
	11.3.3	Otillbörlig belöning för tjänsteutövning	200
	11.3.4	Mutbrott — BrB 20:2	204
	11.3.5	Bestickning — BrB 17:7	205
11.4		<i>Brott mot tystnadsplikt</i>	206
	11.4.1	Grundlagsskydd för yttrande- och informationsfrihet	206
	11.4.2	Tystnadsplikt	207
	11.4.3	Specialstraffrätt	208
	11.4.4	Brott mot tystnadsplikt — BrB 20:3	208
11.5		<i>Andra brott mot tjänsteplikt</i>	210
11.6		<i>Särskilda åtalsregler</i>	210
	11.6.1	Särskilda regler om allmänt åtal	210
	11.6.2	Särskilda regler om enskilt åtal	211
	11.6.3	Villkor för åtal	212
	11.6.4	Särskild åklagarprövning	212
	11.6.5	Anmälningsskyldighet	213
12		Brott av krigsmän	214
12.1		<i>Brottstyper och straffskalor</i>	214
12.2		<i>Krigsman</i>	215
12.3		<i>Specialstraffrätt</i>	217

- 12.3.1 Värnpliktiga 217
- 12.3.2 Vapenfria tjänstepliktiga 220
- 12.3.3 Civilförsvarspliktiga 220
- 12.4 *Anmälningsskyldighet* 220
- 13 Landsförräderi m m 222**
 - 13.1 *Brottstyper och straffskalor* 222
 - 13.2 *Folkrättsbrott — BrB 22:6* 223
- 14 Vissa ekonomiska brott 225**
 - 14.1 *Beredskapslagstiftning* 225
 - 14.2 *Arbetsmarknadslagstiftning* 226
 - 14.3 *Viss näringsrättslig lagstiftning* 227
 - 14.3.1 Allmänt 227
 - 14.3.2 Yrkesmässig transport m m 228
 - 14.3.3 Näringsförbud 229
 - 14.3.4 Konkurrensbegränsning 229
 - 14.3.5 Bulvanförhållanden 230
 - 14.3.6 Yrkesmässig rådgivning 230
 - 14.4 *Särskilda åtalsregler* 231
- 15 Yttrandefrihetsbrott 232**
 - 15.1 *Tryckfrihet* 232
 - 15.2 *Tryckfrihetsbrott* 233
 - 15.2.1 Inledning 233
 - 15.2.2 Otillåtet yttrande 234
 - 15.2.3 Otillåtet offentliggörande 235
 - 15.2.4 Uppsåtspresumtionen 236
 - 15.2.5 Särskilt om förtal i tryckt skrift 237
 - 15.2.6 Gränsdragningen mellan tryckfrihetsbrott och brott mot vanlig lag 241
 - 15.3 *Särskild reglering för vissa persongrupper* 244
 - 15.3.1 Meddelare 244
 - 15.3.2 Upphovsmän och utgivare 245
 - 15.3.3 Anskaffare 246
 - 15.3.4 Vissa modifieringar rörande utomlands tryckt skrift 246
 - 15.3.5 Spridare 247
 - 15.4 *Anonymitetsskydd* 248
 - 15.4.1 Rätt till anonymitet 248

15.4.2	Tystnadsplikt	248
15.4.3	Efterforskningsförbud	249
15.4.4	Straffbestämmelsen i TF 3:5	250
15.5	<i>Övriga brott mot tryckfrihetslagstiftningen</i>	250
15.6	<i>Lagstiftning om radio och TV</i>	251
15.6.1	Brott enligt radiolagen	251
15.6.2	Brott enligt speciell lagstiftning	252
15.6.3	Yttrandefrihetsbrott m m	253
15.7	<i>Lagstiftning om film och videogram</i>	255
15.8	<i>Särskilda åtalsregler</i>	256
15.8.1	Åtalsrätt	256
15.8.2	Villkor för åtal	256
15.8.3	Övrigt	257

Litteratur 258

Rättsfallsregister 267

Författningsregister 275

Sakregister 288

Förkortningar

ADB	automatisk databehandling
AOST	Allmän ordningsstadga 1956:617
BrandL	Brandlag 1974:80
BrB	Brottsbalk 1962:700
BrP	Lag 1964:163 om införande av brottsbalken
DataL	Datalag 1973:289
Ds Ju	Departementsserien (justitiedepartementet)
EEG	elektroencefalogram
EKG	elektrokardiogram
f, ff	följande sida, följande sidor
FB	Föräldrabalk 1949:381
FBL	Fastighetsbildningslag 1970:988
FFS	Försvarets författningssamling
FiskeL	Lag 1950:596 om rätt till fiske
FN	Förenta Nationerna
FT	Förvaltningsrättslig tidskrift
GB	Giftermålsbalk 1920:405
HD	Högsta domstolen
IKL	Lag 1931:152 med vissa bestämmelser mot illojal konkurrens
JaktSt	Jaktstadga 1938:279
JB	Jordabalk 1970:994
JK	Justitiekanslern
JO	Justitieombudsmannen
kap	kapitel
KF	kunglig förordning
KK	kunglig kungörelse
KL	Konkurslag 1921:225
KvaL	Lag 1974:203 om kriminalvård i anstalt
LOA	Lag 1976:600 om offentlig anställning
MFL	Marknadsföringslag 1975:1418
mom	moment
mån	månader
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv, avd I
NJA II	Nytt Juridiskt Arkiv, avd II
NSL	Narkotikastrafflag 1968:64
NTfK	Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab
NTfS	Nordisk Tidsskrift for Strafferet
p 1 (osv)	första (osv) punkten
PolisF	Polisförordning 1984:730

PolisL	Polislag 1984:387
prop	Kungl Maj:ts eller regeringens proposition
RansvL	Radioansvarighetslag 1966:756
RB	Rättegångsbalk 1942:740
RF	Regeringsformen (kungjord genom KK 1974:152)
RH	Rättsfall från hovrätterna
RO	Riksdagsordningen (kungjord genom KK 1974:153)
RÅ	Riksåklagaren
s	sida
SBL	Skattebrottslag 1971:69
SekrL	Sekreteresslag 1980:100
SFS	Svensk författningssamling
SjöL	Sjölag 1891:35 s 1
SjömansL	Sjömanslag 1973:282
SoL	Socialtjänstlag 1980:620
SOU	Statens offentliga utredningar
st 1 (osv)	första (osv) stycket
SvJT	Svensk Juristtidning
SvJT rf	Svensk Juristtidnings rättsfallsavdelning
SÖ	Sveriges överenskommelser med främmande makter
TBL	Lag 1951:649 om straff för vissa trafikbrott
TF	Tryckfrihetsförordningen (kungjord genom KK 1949:105)
TSA	Tidskrift för Sveriges Advokatsamfund
UB	Utsökningsbalk 1981:774
UpphL	Lag 1960:729 om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk
Utl	Utlänningslag 1980:376
ValutaL	Valutalag 1939:350
VL	Vattenlag 1983:291
VSL	Lag 1960:418 om straff för varusmuggling
ÄB	Ärvdabalk 1958:637
13:1 (osv)	lagrum i BrB
(I), (II)	används ibland efter en brottsbeteckning för att ange den variant av brottsarten som är i fråga
1.1, 1.1.1	avsnitt i Brotten III
1.1.1, 1.1.1.1	avsnitt i Brotten I
II.1.1, II.1.1.1	avsnitt i Brotten II

1 Brotten mot allmänheten

1.1 BROTTSBALKSREFORMEN OCH BROTTEN MOT ALLMÄNHETEN

Brotten mot allmänheten tillkom som särskild kategori av brott genom 1948 års strafflagsrevision (se I.1.3.2) och brottsbeskrivningarna ändrades inte påtagligt i samband med tillkomsten av BrB 1962.

Brotten mot allmänheten regleras i BrB kap 13—15. De här straffbelagda gärningarna är tämligen olikartade, men har gemensamt att de kan rikta sig mot en obestämd krets av personer eller andra angreppsobjekt. Jämförda med brotten mot enskild fullbordas de på ett tidigare stadium av ett handlingsförlopp, som kan leda till personskada, ekonomisk skada eller annan olägenhet. Bakgrunden härtill är i regel att gärningarna har ett högt straffvärde och det är av vikt att kunna ingripa mot dem redan på ett stadium av "allmän farlighet".

1948 års revision innebar för brotten mot allmänheten i främsta rummet en omfattande systematisk förändring i och med att förekomsten av allmänfara blev principiellt avgörande för vilka brott som borde tillhöra gruppen. En följd härav var att förfalskningsbrotten samlades i ett särskilt kapitel; tidigare hade rätt oklarhet om förhållandet mellan förfalskning och andra typer av brott (t ex förmögenhetsbrott såsom bedrägeri). Trots de betydande systematiska förändringarna påverkades inte det straffbelagda området i någon större utsträckning.

Regleringen innebar dock nykriminalisering genom utvidgning av kriminaliseringen rörande undertryckande av urkund, märkesförfalskning, osanna utsagor i urkunder och osjälvständiga brottsformer samt genom tillkomsten av stadgandena om signaturförfalskning, osann partsutsaga, ovarsam utsaga och underlåtenhet att avvärja allmänfara respektive rättsfel. I fråga om påståenden om brott privilegierades påståenden riktade till myndighet.

Efter 1965 har i 13:5a upptagits särskild kriminalisering av kapning av luftfartyg (1971) och luftfartssabotage (1973); vid det senare tillfället utvidgades även tillämpningsområdet för brott enligt 13:6 och ytterligare osjälvständiga brottsformer upptogs i 13:12. Osann utsaga och ovarsam utsaga inför nordisk domstol har straffbe-

lagts i 15:4a (1974). 1981 tillkom nya straffbud om miljöbrott (13:8a) och vållande till miljöstörning (13:9 st 2). 1982 har undertryckande av urkund (14:4) gjorts subsidiärt till bokföringsbrott.

1.2 KAPITELINDELNINGEN

Såsom nämnts är brotten mot allmänheten fördelade på tre kapitel (BrB kap 13—15).

Kap 13 (*allmänfarliga brott*) innehåller bestämmelser om straff för framkallande av fara för en rad särskilt viktiga intressen, såsom människors liv och hälsa, särskilt betydelsefull egendom eller viktiga anläggningar, betydelsefulla samhällsfunktioner och den fysiska miljön. I åtskilliga fall rör det sig om kvalificeringar av brott mot enskild, vilka kännetecknas av att fara kan riktas mot både person och egendom. Det sistnämnda förhållandet är ett av skälen för att uppställa en särskild kategori av allmänfarliga brott. Ett annat skäl är behovet av andra fullbordanspunkter, när fråga är om gärningar som är särskilt farliga i och med att de hotar en vid och obestämd krets av personer eller andra angreppsobjekt; härigenom kan också såsom brottsrekvisit upptas faktorer som eljest blott skulle påverka straffmätningen.

Kap 14 (*förfalskningsbrott*) innehåller bestämmelser om ansvar för åtgärder som riktar sig mot ett bevismedel såsom sak och som innebär s k materiell förfalskning, dvs framställande och brukande av oäkta bevismedel samt förändrande och förstörande av äkta bevismaterial.

Kap 15 (*mened, falskt åtal och annan osann utsaga*) behandlar olika former av sanningsbrott, inklusive s k immateriell förfalskning, dvs förgripelse på sanningen genom angrepp på äkta bevismedels bevisfunktion. Brottet bevisförvanskning förutsätter dock inte någon osann utsaga.

I BrB läggs således avgörande vikt vid distinktionen mellan materiell och immateriell förfalskning. Den följande framställningen måste givetvis beakta detta. För att möjliggöra ett något annorlunda perspektiv på bestämmelserna i kap 14 och 15 har emellertid alla brott som avser *urkunder* brutits ut till särskild behandling; det är nämligen blott vid sådana brott som distinktionen mellan materiell och immateriell förfalskning spelar någon roll. Brott rörande urkunder behandlas nedan i kapitel 3; övriga brott i BrB kap 14 i kapitel 4 och återstående brott i BrB kap 15 — brott mot statens judiciella funktion — i kapitel 5.

BrB 13:11, 14:11 och 15:14 reglerar verkan av *frivilligt tillbakaträdande*. Dessa bestämmelser behandlas först i del IV tillsammans med andra liknande bestämmelser.

1.3 SPECIALSTRAFFRÄTT

Innehållet i två av de s k särskilda strafflagarna (se I.1.3.3), nämligen Lag 1951:649 om straff för vissa trafikbrott (*TBL*) och Narkotikastrafflag 1968:64 (*NSL*), är av sådan art att de måste anses närmast reglera brott mot allmänheten. (Under departementsbehandlingen av förslaget till BrB ifrågasattes om straffbuden rörande vårdslöshet i trafik och rattfylleri borde överföras till BrB kap 13. Frågan ansågs dock böra övervägas i annat sammanhang och därvid har det förblivit.) TBL och NSL kan emellertid behandlas först i tredje upplagan av denna del. I kapitlet om *trafikbrott* kommer då även att nämnas straffbestämmelser rörande sjö- och lufttrafik. I kapitlet om *drogbrott* kommer på motsvarande sätt brott enligt alkohollagstiftningen att redovisas.

I de närmast följande kapitlen berörs ett mindre antal specialstraffrättsliga brott i anslutning till besläktade brottsbalksbrott.

2 Allmänfarliga brott

2.1 BROTTSTYPER OCH STRAFFSKALOR

(1) grov mordbrand (13:2)	fängelse lägst 6 år högst 10 år
(2) (grov) allmänfarlig ödeläggelse (13:3 st 2)	eller på livstid
(3) (grovt) spridande av gift eller smitta (13:7 st 2)	fängelse lägst 4 år högst 10 år
(4) grovt sabotage (13:5)	eller på livstid
(5) (grov) kapning av luftfartyg (13:5a st 3)	fängelse lägst 2 år högst 10 år
(6) (grovt) luftfartssabotage (13:5a st 3)	eller på livstid
(7) mordbrand (13:1)	fängelse lägst 2 år högst 8 år
(8) allmänfarlig ödeläggelse (13:3 st 1)	
(9) (grov) förgöring (13:8 st 2)	fängelse lägst 6 mån högst 6 år
(10) (grovt) miljöbrott (13:8a st 2)	
(11) spridande av gift eller smitta (13:7 st 1)	fängelse högst 6 år
(12) sabotage (13:4)	fängelse högst 4 år
(13) kapning av luftfartyg (13:5a st 1)	
(14) luftfartssabotage (13:5a st 2)	
(15) (grov) allmänfarlig vårdslöshet (13:6 st 2)	fängelse högst 2 år
(16) förgöring (13:8 st 1)	böter eller fängelse högst 2 år
(17) miljöbrott (13:8a st 1)	
(18) vårdslöshet med gift eller smittämne (13:9 st 1)	
(19) vållande till miljöstörning (13:9 st 2)	
(20) underlåtenhet att avvärja allmänfara (13:10)	böter eller fängelse högst 1 år
(21) allmänfarlig vårdslöshet (13:6 st 1)	böter eller fängelse högst 6 mån

Såsom berörts i I.5.8.1 hör brotten i BrB kap 13 till de brott vid vilka kausalitetsproblem lätt kan uppkomma. Härav följer även att möjligheterna är

större än vanligt att frågor rörande ansvar för oäkta underlåtenhetsbrott — se nedan 2.9.1 — och rörande gärningsculpa eller otillåtet risktagande uppkommer. Den följande framställningen ges mot bakgrunden av vad som sagts härom i del I, särskilt i kapitel 5 (orsakande och fara), 8 (garantläraren), 9 (gärningsculpa) och 10 (social adekvans; observera särskilt att kravet på gärningsculpa gäller även vid uppsåtsbrott, såsom mordbrand och sabotage; se I.10.2).

I fråga om *samtycke* som ansvarsuteslutande faktor kan generellt sägas, att brottens konstruktion i princip utesluter att enskilds samtycke upphäver gärningens brottslighet. Ett undantag nämns nedan i 2.2.2. Vidare hänvisas till 2.7.3 i fråga om när myndighets tillstånd utesluter ansvar för miljöbrott eller vållande till miljöstörning.

Brottsbeskrivningarna i kap 13 är *universellt tillämpliga*, dvs det saknar betydelse var gärningen förövas. Vid sabotage är emellertid angreppsobjektet nationellt begränsat (se nedan 2.4.4).

Såsom nämnts i föregående kapitel behandlas regeln om *frivilligt tillbakaträdande* i 13:11 först i del IV.

2.2 MORDBRAND — BrB 13:1

Mordbrand består i att anlägga brand, som innebär fara antingen för annans liv eller hälsa eller för omfattande förstörelse av annans egendom. *Mordbrandsobjekt* är allt som kan brinna. Det saknar betydelse om brand anlagts i det som gärningsmannen själv äger, såvida farerekvisitet är uppfyllt.

2.2.1 Anläggande av brand

I förarbetena till bestämmelsen om mordbrand hänvisas till legaldefinitionen av *brand* i Lag 1927:77 om försäkringsavtal § 79. Även om det vore förhastat att utgå från att tolkningen av ”brand” bör vara densamma vid mordbrand, som när det gäller att bestämma omfattningen av försäkringsgivares åtaganden, finns skäl att hålla fast vid att brand, i främsta rummet, är ”eld, som är kommen lös”. Härmed förstås, att eld brinner med låga och att den inte är under kontroll (se civilmålet SvJT 1976 rf s 6). Härutöver bör brand anses ha uppkommit, när en förbränningsprocess inte är under kontroll och den är av sådan styrka, att den måste antas förr eller senare övergå i eld som brinner med låga (NJA 1959 s 150).

Att *anlägga* brand innebär att orsaka att ”brand” verkligen kommer till

stånd; det räcker inte med att t ex tända eld på något. I vilken omfattning mordbrand kan förövas genom *underlåtenhet* berörs nedan i 2.9.1.

2.2.2 Farerekvisitet

Redan i begreppet brand ligger ett element av farlighet i och med att det krävs att elden inte är under kontroll. Frånvaro av kontroll innebär en viss risk för spridning (om "risk", se I.5.6.5). För att mordbrand skall föreligga erfordras emellertid något mer: *konkret fara för skada av allvarlig natur* (om "konkret fara", se I.5.6.6). Har sådan skada inträffat, är det inte uteslutet att mordbrand ändå ej förövats, eftersom händelseförloppet efter brandens uppkomst inte framstod som plausibelt. Har sådan skada inte inträffat, finns givetvis inget hinder för att fara för skada föreläggas. Men t ex om en brand slocknat av sig själv, utan att åstadkomma skada av antydd art, kan det vara svårt att visa att skadan var existensiellt möjlig (I.5.6.2).

Även om mordbrandsparagrafen främst tar sikte på fall av "katastrofkaraktär", såsom att ett flertal personer utsätts för livsfara, räcker det med att branden innefattar *fara för att en annan person skadas till liv eller hälsa* (minimum är fara för att en person tillfogas ej ringa kroppsskada eller sjukdom; jämför BrB 3:8).

Som alternativt rekvisit uppställer lagen *fara för omfattande förstörelse av annans egendom*. Med "omfattande" förstörelse förstås en *kvantitativ* omfattande förstörelse, även om egendomens värde från t ex ekonomisk eller kulturell synpunkt spelar en viss roll i gränsdragningssituationer. Är egendomen utan större värde krävs alltså fara för förstörelse av betydligt större kvantiteter än när egendomen är värdefull. Men högt värde kan inte mer än i begränsad utsträckning kompensera brist i kvantitet. Att bränna upp en sedelbunt kan i sig aldrig vara mordbrand. I NJA 1980 s 191 ansågs fara för totalförstöring av en bil värd 95 000 kr inte innebära mordbrand. HD uttalade att när det inte finns risk för spridning av elden eller den hotade egendomen inte är av mycket stor omfattning, så krävs att egendomen har ett mycket högt ekonomiskt värde eller väsentligt värde av annat slag. I NJA 1981 s 604 ansågs förstörelse av löseegendom (med ett återanskaffningsvärde av 60 000 kr), som utgjorde en fungerande hemmiljö, uppfylla lagens krav, därför att även det ideella värdet kunde beaktas. Se även NJA 1985 s 529. I praxis har bedömningsproblem framförallt uppstått vid (fara för) förstörelse av byggnader med relativt lågt värde (se SvJT 1950 s 423, SvJT 1963 rf s 8 II, jämför NJA 1951 s 401, SvJT 1978 rf s 43). Om byggnaden innehåller bebodd bostad, torde gärningen alltid böra bedömas som mordbrand (se NJA 1978 s 77, NJA 1980 s 650, SvJT 1963 rf s 8 I, SvJT

1973 rf s 20). Av vikt är att egendom, som tillhör gärningsmannen själv, ej skall beaktas vid avgörande av om förstörelse är omfattande (NJA 1951 s 401, NJA 1981 s 604, SvJT 1950 s 423). Skulle rekvisiten för mordbrand inte vara uppfyllda aktualiseras i första hand ansvar för grov skadegörelse (BrB 12:3; se II.3.3.5).

I fall då gärningen blott innefattar (fara för) omfattande förstörelse av viss annan persons egendom finns teoretiskt utrymme för att *samttycke* från denne utesluter ansvar.

Hur faran kan förverkligas saknar betydelse. Det är alltså inte nödvändigt att skada skulle uppkomma genom själva elden. Lika relevant är fara för skada genom t ex rökutveckling, ras, explosion av sprängämne eller gas eller psykisk påverkan (t ex genom att en person tvingas till ett livsfarligt hopp).

Vid anläggande av brand i t ex ett hus som redan brinner måste utredas, om gärningen i och för sig inneburit konkret fara för skada av relevant art; omständigheterna kan då också föranleda, att vad som eljest vore att bedöma som anläggande av brand inte rimligen kan bedömas som sådan gärning.

2.2.3 Grov mordbrand — BrB 13:2

Vid bedömande av om mordbrand skall klassificeras som grov skall särskilt beaktas

- (a) att branden *anlagts i tättbebyggt samhälle*, där den lätt kunnat sprida sig (spridningsrisken skall vara avsevärd);
- (b) att branden inneburit *fara för flera människor*; eller
- (c) att branden inneburit *fara för egendom av särskild betydelse* (särskilt stor omfattning eller särskilt stort värde från ekonomisk, kulturell eller annan synpunkt, t ex för försvaret eller folkförsörjningen).

Härmed jämförbart är t ex att branden anlagts i tät bebyggelse, som inte utgör tättbebyggt samhälle, under sådana omständigheter att det är särskilt svårt eller riskfyllt att släcka en brand eller att den anlagts som ett led i utförandet av ett annat svårt brott.

Det finns anledning att understryka, att det väsentliga inte är om katastrofartade följder verkligas inträffat, utan om konkret fara därför förelegat.

2.3 ALLMÄNFARLIG ÖDELÄGGELSE — BrB 13:3

Allmänfarlig ödeläggelse är ett motstycke till mordbrand. (Båda brottsbetygningarna är något missvisande.) I stället för anläggande av brand krävs åstadkommande av viss annan "ofärd", som innefattar fara på sam-

ma sätt som vid mordbrand. Det hade nog varit enklast att uppta åstadkommande av brand som ytterligare ett exempel på ofärd i 13:3, men det har av historiska och "folkpsykologiska" skäl ansetts lämpligast att behandla anläggande av brand särskilt. Möjligen kan man även se en skillnad däri att medan eld kan sprida sig tämligen långsamt inträffar i 13:3 avsedd ofärd oftast mycket snabbt.

Den *ofärd* som måste åstadkommas är också någonting mer allvarligt, mer omfattande, än en "brand":

- (1) *explosion* av sprängämne, ånga, gas, eldfarlig olja, osv (jämför NJA 1963 s 39, SvJT 1961 rf s 58, SvJT 1967 rf s 49: explosioner av raketer, knallpjäser, o dyl är inte tillräckligt allvarliga för att betecknas som ofärd);
- (2) *översvämning*;
- (3) *ras*;
- (4) *skeppsbrott*;
- (5) *flygolycka* (NJA 1965 B 18);
- (6) *tågolycka* (en kollision mellan ett tåg och en bil behöver inte utgöra ofärd, jämför NJA 1958 s 90 och SvJT 1962 s 59; se även SvJT 1975 s 54: förutsebara verkningar av nödbromsning är inte ofärd); eller
- (7) *annan ofärd, likvärdig* med fall nämnda under (1)—(6), t ex spårvägsolycka, men sällan bilolycka. Se NJA 1985 s 529 (fara för djur och människor genom felkoppling av ledningar för elektrisk starkström).

Tolkningen av "explosion", "översvämning", osv påverkas av att fenomenet naturligen skall kunna betecknas som "ofärd". Omvänt styr "explosion", osv vad som kan räknas som "annan" ofärd (på grund härav kan t ex en skottlossning i och för sig inte vara annan sådan ofärd; den saknar erforderlig "kvantitet" — jämför dock sådan skottlossning som förekom i NJA 1966 s 70).

Angående brott förövat genom *underlåtenhet* hänvisas till 2.9.1. Beträffande *farerekvisitet* gäller vad som har sagts i 2.2.2. (Se NJA 1985 s 529.)

Någon gång kan tvekan uppkomma om gränsdragningen mellan 13:1 och 13:3. T ex skeppsbrott kan åstadkommas genom brand och en brand kan åstadkommas genom en explosion. Riktigast synes vara att lägga vikt vid vad som från gärningsmannens synpunkt framstår som det väsentliga i händelseförloppet (om eld uppstår av en tågolycka bör mordbrand ej anses vara förövad). I tveksamma fall bör 13:1 tillämpas framför 13:3. Fullbordad mordbrand får anses ha företräde framför försök till allmänfarlig ödeläggelse (t ex vid anläggande av eld på ett flygplan utan att flygolycka inträffar). — Angående konkurrens med sabotage (13:4), se 2.4.1.

Allmänfarlig ödeläggelse som är **grovt** brott utgör en särskild brottstyp.

Lagen utpekar inga särskilt beaktansvärda omständigheter, men det ligger givetvis nära till hands att söka ledning i bestämmelsen om grov mordbrand (13:2). Exempel på grovt brott är sprängning av en särskilt viktig anläggning, t ex en järnväg eller en befästning.

2.4 FLYGPLANSKAPNING OCH SABOTAGE

2.4.1 Bakgrund

I motsats till i 13:1—3 uppställs i 13:4—5a ej krav på viss allvarlig fara. I stället krävs att gärningen ingriper i särskilt viktiga funktioner eller betydelsefull verksamhet.

En gång i tiden var sjöröveri ett internationellt problem. Under de senaste årtiondena har ett likartat fenomen — ”hi-jacking”, flygplanskapning — nått motsvarande ställning. Gärningarna förövas i allmänhet för att tvinga regeringar eller andra myndigheter till vissa åtgärder, såsom att frige fångar, eller för att möjliggöra flykt till ett annat land. Det har i praktiken visat sig vara mycket svårt att skydda sig mot planlagda väpnade aktioner. Denna utveckling har framtvingat ett omfattande internationellt samarbete för bekämpning av sådan brottslighet. Bakom BrB:s nuvarande reglering ligger svenskt tillträde till 1970 års Haagkonvention för bekämpande av olaga besittningstagande av luftfartyg (SÖ 1971:17) och 1971 års Montrealkonvention för bekämpande av brott mot den civila luftfartens säkerhet (SÖ 1973:48). Bestämmelserna i 13:5a avser visserligen nästan helt gärningar som tidigare varit straffbelagda, men genom införandet av särskilda regler om kapning av luftfartyg och luftfartssabotage har gärningarnas straffvärde kommit till klarare uttryck och regleringen av internationella åtaganden rörande lagföring av flygplanskapare m fl har underlättats (se BrB 2:3 p 5); även bedömningen av konkurrensfrågor har något förenklats.

Av straffskalorna torde framgå, att bestämmelserna i 13:5a är subsidiära till bestämmelserna i 13:1—3. Den som uppsåtligen åstadkommit en flygolycka på sätt som sägs i 13:3 skall därför inte dömas för luftfartssabotage. På motsvarande sätt är bestämmelserna om sabotage i 13:4—5 subsidiära till bestämmelserna i 13:1—3. Vid konkurrens mellan 13:4—5 och 13:5a har särregleringen i 13:5a företräde. Om mordbrand eller allmänfarlig ödeläggelse har sabotagekaraktär finns i regel anledning att döma för grovt brott (se 2.2.3 och 2.3).

2.4.2 Kapning av luftfartyg — BrB 13:5a st 1 och 3

Brottet är en kvalificerad form av *olaga tvång* (BrB 4:4, se I.11.3.1). Gärningsmannen skall genom olaga tvång *ombord på luftfartyg* (ej nödvändigtvis under flygning) antingen

- (a) *bemäktiga sig luftfartyget*, dvs överta kontrollen därav; eller
- (b) *ingripa i dess manövrering*, dvs hindra dess förare från att bestämma hur det skall föras (t ex genom att tvinga denne att flyga till viss plats).

Det skall observeras, att olaga tvång kan förövas genom hot mot annan än den tvungne (t ex tvång mot pilot genom att hota skjuta viss passagerare) och genom hot om annat brott än brott mot person (t ex hot om skadegörelse).

Vid avgörande om brottet är att bedöma som **grovt** skall särskilt beaktas om flera människoliv utsatts för fara eller om gärningen eljest varit av särskilt farlig art. Många flygplanskapningar är terroristaktioner, som utförs av politiska extremister efter noggrann planläggning. Särskilt om kaparna är väl beväpnade och föga rädda om sina egna liv är uppenbart, att de ombordvarande på ett kapat flygplan löper allvarliga risker.

2.4.3 Luftfartssabotage — BrB 13:5a st 2 och 3

I 13:5a st 2 beskrivs två gärningstyper som luftfartssabotage. Den andra, som här berörs först, består i att *genom skadegörelse göra luftfartyg i trafik oanvändbart för flygning*. Av förarbetena synes framgå att med ”luftfartyg i trafik” avses flygplan under flygning eller flygplan avsett för trafik under den närmaste framtiden. Enligt Montrealkonventionen är ett luftfartyg i trafik från det markpersonal eller besättning förbereder viss flygning och till ett dygn efter landning. Enligt förarbetena till 13:5a innebär en sådan tidsangivelse en alltför snäv bestämning av straffbudets tillämpningsområde. — Mindre skador, som kan avhjälpas tämligen snabbt, såsom en punktering, innebär inte att planet anses som oanvändbart.

Den första formen av luftfartssabotage definieras som *åtgärd ägnad att framkalla fara för luftfartygs säkerhet under flygning*. Ett plan är under flygning inte bara när det är i luften. Syftet att bereda skydd för besättning, passagerare och gods tillgodoses bäst om ”under flygning” tolkas som ”under en flygresa”. Detta stämmer överens med Montrealkonventionens definition, som innebär att en flygresa pågår från den tidpunkt, då alla ytterdörrar stängts efter ombordgående, till dess att någon av dem öppnats för avstigning (vid nödlandning gäller istället den tidpunkt, då behörig myndighet övertagit ansvaret för flygplanet samt passagerare och egendom ombord).

Fara för flygplanets säkerhet behöver inte ha uppstått. Åtgärden skall vara ägnad att medföra sådan fara. I allmänhet innebär en sådan gärningskaraktäristik avsevärda tillämpningssvårigheter (se I.5.7.4). I vart fall när det skett skadegörelse på utrustning eller annat orsakande av funktionsstörningar hos något på flygplanet eller på start- eller landningsplats och detta är av betydelse för flygsäkerheten, så kan man utgå från att lagens krav är uppfyllt. Brottet kan emellertid förövas genom helt andra typer av gärningar, såsom genom att lämna osanna uppgifter till en pilot om väder- eller vindförhållanden.

Rörande möjligheten att föröva brott genom *underlåtenhet* hänvisas till 2.9.1.

Regleringen av när luftfartssabotage bör bedömas som **grovt** brott är densamma som vid kapning av luftfartyg (se 2.4.2). Luftfartssabotage mot passagerarflygplan sätter ofta många människors liv i fara och kan leda till skador för mycket stora belopp.

Av utformningen av BrB 13:5a framgår, att gränsdragningen mellan kapning av luftfartyg och luftfartssabotage inte är en viktig fråga. Är rekvisiten i st 1 uppfyllda bör dömas enbart för kapning av luftfartyg, även om gärningsmannen också gjort sig skyldig till sabotagehandlingar. Sistnämnda förhållande kan dock påverka placeringen i svårhetsgrad eller straffmätningen.

2.4.4 Sabotage — BrB 13:4

I *första punkten* i 13:4 utpekas som *sabotageobjekt* egendom, som har avsevärd betydelse

- (a) för rikets försvar, folkförsörjning, rättskipning eller förvaltning, eller
- (b) för upprätthållande av allmän ordning och säkerhet i riket.

Exempel på sådan egendom är befästningsanläggningar, kaserner, större förråd, viktiga fabriker och gruvor, ämbetsverks och kommunala styrelserns lokaler, polisstationer, brandstationer, men även enstaka krigsflygplan eller örlogsfartyg i motsats till enstaka vapen, fordon eller artilleripjäser. Sveriges export är av stor betydelse för folkförsörjningen, bl a genom att möjliggöra import.

Sabotagegärningen består, såvitt gäller nu nämnd egendom, antingen i att *skada eller förstöra* den eller i att *allvarligt hindra eller störa användningen* därav. En skadegörelse måste alltså inte innebära allvarligt hinder eller allvarlig störning, men någon vikt måste läggas vid skadans betydelse. En jämförelsevis begränsad skada på egendom, som nämns i första punkten, kan inte medföra ansvar för sabotage (se SvJT 1958 rf s 71: ej sabotage

vid 3 timmars driftstopp och skada för 10 000 kr på maskin). Det är möjligt att utföra brottet genom att skada egen egendom, t ex bränna ner sin fabrik utan att sådan fara som krävs för mordbrandsansvar föreligger.

Medan den första punkten skyddar statens och det allmännas intressen, kommer i den *andra punkten* allmänhetens intressen i förgrunden. (Inget hindrar dock att här nämnd egendom åtnjuter skydd enligt första punkten. Saken är av betydelse i skadegörelsefallen, där skyddet är mer långtgående i p 1.) *Sabotageobjekt* är här

- (a) den allmänna samfärdseln (trafiken på vägar, järn- och spårvägar, vid busslinjer och hamnanläggningar, reguljär båt- och flygtrafik, osv; samfärdsel kan givetvis vara allmän utan att trafiken drivs av stat eller kommun; en järnväg som används för transporter inom ett visst företag skyddas dock ej, om inte själva företaget är sabotageobjekt);
- (b) vissa allmänna hjälpmedel (telegraf, telefon, radio och därmed jämförbart hjälpmedel); och
- (c) anläggningar för allmänhetens förseende med vatten, ljus, värme eller kraft.

Sabotagegärningen skall bestå i att *allvarligt störa eller hindra* den allmänna samfärdseln respektive användningen av ifrågavarande hjälpmedel eller anläggning. Som exempel nämns att gärningen består i skadegörelse, men i motsats till vad som gäller enligt p 1 måste denna innefatta allvarligt hinder eller allvarlig störning. Det kan inte anses vara sabotage att skada inredningen i en järnvägsvagn, men väl att effektivt blockera ett järnvägs-spår eller att fälla ett träd över en högspänningsledning. Exempel på sabotagegärningar, som inte innefattar skadegörelse, är att systematiskt störa radiosändningar, att störa en enstaka viktig radioutsändning och att i en farled släcka en fyr, tända en falsk fyr eller flytta sjömärken.

Sabotage förövat genom *underlåtenhet* omfattas av framställningen i 2.9.1.

I fråga om andra åtgärder än skadegörelse gäller för båda formerna av sabotage ett *undantag*: åtgärden får inte bestå i att blott undanhålla arbetskraft eller uppmana därtill. Det har inte ansetts befogat att framtvinga arbetsprestationer och leveranser genom sabotagelagstiftning. I den mån straffrättsliga åtgärder bör tillgripas finns särskild krislagstiftning (se nedan 11.5). I en del fall föreligger brott som sägs i BrB 20:1. Den omständigheten att t ex en blockad, strejk eller lockout är avtalsstridig eller en underlåten leverans civilrättsligt rättsstridig har ingen betydelse, men så snart gärningen innefattar mer än underlåtenhet att prestera eller uppmaning därtill (t ex våld, hot, vilseledande) kan ansvar för sabotage komma i fråga, om rekvisiten i övrigt är uppfyllda. Sabotage kan således förövas ge-

nom att binda någon så att han ej kan sköta sin uppgift, tvinga fram samma resultat genom våld eller hot eller föranleda, att någon försummar sina åligganden, genom att lämna en lögnaktig uppgift om tjänstgöringstid.

Det skall observeras, att nyssnämnda undantag inte nämns i 13:5a. Texten om arbetsnedläggelse får aldrig ske så att säkerheten ombord på ett flygplan under flygning äventyras. Man har inte kunnat finna att berättigade arbetsmarknadsintressen kan kränkas, när rekvisiten för luftfartssabotage är uppfyllda.

En annan skillnad mellan 13:4 och 13:5a är att medan gärningen i det senare lagrummet avser vilket flygplan som helst, förutsätter sabotage att *objektet är svenskt*. Det måste alltså vara fråga om den svenska folkförsörjningen, den svenska allmänna samfärdseln, anläggningar för den svenska allmänhetens förseende med kraft, osv. Detta hindrar inte att sabotage kan förövas utomlands (t ex mot ett svenskt örlogsfartyg i utländsk hamn), men möjligheterna därtill är ganska begränsade. När sabotageobjektet är utländskt, kan man i Sverige döma för grov skadegörelse (BrB 12:3).

Begränsningen till svenska sabotageobjekt kan upphävas genom tillämpning av BrB 2:3a och Lag 1976:19 om internationellt samarbete rörande lagförelse för brott (se särskilt § 6 st 2 och § 13 st 2).

2.4.5 Grovt sabotage — BrB 13:5

Vid bedömning av om sabotage skall klassificeras som grovt brott skall särskilt beaktas, om gärningen framkallat fara för rikets säkerhet, för flera människoliv eller för egendom av särskild betydelse (jämför regleringen av grov mordbrand i 13:2, se 2.2.3 ovan). Även uppsåt att åstadkomma stor skada kan medföra att sabotage, som i viss mån misslyckats, bedöms som grovt.

2.5 SPRIDANDE AV GIFT ELLER SMITTA — BrB 13:7

Gärningen består i att framkalla allmän fara för människors liv eller hälsa genom att sprida gift eller dylikt eller överföra eller sprida allvarlig sjukdom. Som exempel nämns att brottet kan förövas genom att förgifta eller infektera livsmedel, vatten eller annat. Brottsbeteckningen är allt efter omständigheterna "spridande av gift" eller "spridande av smitta".

2.5.1 Spridande av gift eller dylikt

Vid avgörande av vad som bör anses vara *gift* kan viss ledning hämtas av den klassificering av hälsofarliga kemiska produkter som skall ske enligt Förordning 1985:835 om kemiska produkter (livsfarliga, mycket farliga, farliga och måttligt farliga produkter). Men huvudregeln är att ett ämne anses vara gift om det är farligt för liv eller hälsa vid engångsförtäring av en måttlig dos. Att ämnet är skadligt vid långvarigt bruk eller genom att vara vanebildande är inte tillräckligt. Ren narkotika, etylalkohol och tobak är alltså inte gifter. Om ämnet inte tas in i doser, kan även ett ämne som först efter någon tid orsakar skada räknas som giftigt, åtminstone om det enligt vanligt språkbruk framstår som rimligt att tala om "gift". Som exempel brukar nämnas att ett rum målas med giftig färg.

Såsom *jämförligt med gift* kan nämnas livsmedel, som genom förskämning blivit farliga för liv eller hälsa, giftgas, mekaniskt verkande skademedel, såsom krossat glas, och farlig radioaktiv strålning (NJA 1959 s 254).

Ett *spridande* förutsätter något mer än att något förgiftas eller att något förgiftat saluhålls. I NJA 1959 s 254 ansågs kringförande av en radioaktiv isotop utgöra spridande av gift.

2.5.2 Överförande eller spridande av allvarlig sjukdom

För att sjukdom skall anses vara *allvarlig* bör krävas att den till sin typ innebär fara för ett långvarigt eller bestående eller eljest verkligt besvärande sjukdomstillstånd eller en likvärdig funktionsstörning (jämför tolkningen av "allvarlig sjukdom" i BrB 3:6, se I.7.4.2).

Är sjukdomen smittsam kan brottet förövas genom att överföra den till en annan person. Det behövs ingen mer utstuderad åtgärd än att vistas i den andres närhet. Är sjukdomen inte smittsam måste den i regel spridas genom att överföras till ett flertal personer (annars blir inte kravet på allmän fara uppfyllt).

2.5.3 Allmän fara

Rekvisitet *allmän fara för annans liv eller hälsa* innefattar två moment (NJA 1959 s 254):

(1) Minst en person skall ha blivit utsatt för fara av den art som krävs för ansvar enligt BrB 3:9 (framkallande av fara för annan, se I.7.5), även om fara för annans hälsa inte behöver vara detsamma som fara för svår kroppsskada eller allvarlig sjukdom. Ett konkret fareläge skall alltså ha inträtt, vilket innebär att brott ej är fullbordat om en farekälla neutraliseras

innan någon kommit in i farozonen (t ex en förgiftad brunn fylls igen eller förgiftad mat som saluhållts förstörs, innan någon köper därav).

(2) Den som utsatts för den konkreta faran skall framstå som representant för en större obestämd krets av personer eller, om personkretsen är bestämd, i vart fall en talrik skara personer. Allmän fara kan föreligga, även om blott *en* person kan skadas (t ex en gifttablett har sålts), nämligen om det är oklart vem inom en större krets som kommer att utsättas för den konkreta faran. Med andra ord: allmän fara är konkret fara för "någon i en grupp". Det skall vara existensiellt möjligt och plausibelt att någon — obestämt vem — i gruppen drabbas.

2.5.4 Grovt brott

Enligt lagtexten skall vid bedömandet särskilt beaktas

- (a) om gärningsmannens uppsåt gick ut på att skada någon till liv eller hälsa (och ej blott att framkalla fara), eller
- (b) om många människor utsatts för konkret fara (detta innebär särskild hänsynslöshet).

2.6 FÖRGÖRING — BrB 13:8

Brottet, som kompletterar i 13:7 beskrivna gärningar, består i att på visst sätt framkalla *allmän fara för djur eller växter*. Djur eller växter, som tillhör gärningsmannen själv, skall inte beaktas vid avgörande av om fara uppkommit för en stor eller obestämd krets av djur eller växter. Att gärningsmannen har ockupationsrätt till djur eller växter, t ex såsom jakträttsinnehavare, innebär inte att de tillhör honom. Om rekvisiten i 13:7 är uppfyllda, skall 13:8 inte tillämpas (t ex när någon genom att förgifta en brunn framkallat allmän fara för både människor och djur).

Den allmänna faran skall framkallas genom gift, överföring eller spridning av elakartad sjukdom, spridning av skadedjur (t ex nunnan) eller ogräs eller på härmed direkt jämförbart sätt. Det anses utan särskilt stadgande vara tillåtet (*socialadekvat*) att med erforderlig försiktighet i enlighet med lagstiftningen om kemiska produkter (se I.7.6.1(6)) utrota skadedjur och skadeväxter.

Vid bedömningen av om brott bör anses vara **grovt** skall särskilt beaktas, om gärningsmannen haft uppsåt att skada eller om egendom av betydande värde utsatts för fara.

2.7 MILJÖBROTT — BrB 13:8a

2.7.1 Bakgrund

Den industriella utvecklingen har medfört allt större förstöring och fara för förstöring av miljön, dvs människans yttre fysiska omgivning. Först under senare tid har man tagit på allvar den ekonomiska brottslighet, som består i att företag underlåter att investera i reningsanläggningar eller följa givna föreskrifter eller villkor och därmed undandrar sig betydande kostnader, vilket medger en sorts "illojal konkurrens" med laglydiga företag. Strafflagstiftningen har varit otillräcklig i och med att straffbuden i BrB 13:7 och 8 inte kunnat tillämpas, antingen därför att förorening eller farlig avfallsförvaring inte omfattas av brottsrekvisiten eller därför att erforderligt uppsåt inte kunnat styrkas. Blott undantagsvis har man kunnat döma för oaktasamhetsbrott enligt BrB 13:9 (st 1). Straffbestämmelserna i miljölagstiftningen har varit alltför milda. Sedan 1981 finns särskilda bestämmelser om miljöbrott i BrB kap 13. Härigenom har brottens straffvärde fått ett mer adekvat uttryck.

Brott mot 13:7 eller 8 har företräde framför brott mot 13:8a.

2.7.2 De tre gärningstyperna

Gemensamt för de två första gärningstyperna är det rekvisit som anger *relevant skada*: sådana hälsorisker för människor eller sådana skador på djur eller växter, som inte är av ringa betydelse, eller annan betydande olägenhet i miljön. Som exempel på annan betydande olägenhet i miljön nämns i motiven förändringar, som medför olägenhet från landskapsbilda- eller rekreationssynpunkt (t ex väsentligt ökad vassväxt i en sjö), och fysisk-mekanisk påverkan genom kvalificerad nedsmutsning (t ex oljeutsläpp).

Uttrycket "hälsorisker för människor" får antas syfta på ett faktiskt sjukdomstillstånd eller en påtaglig förändring som innefattar ett fareläge. Annars blir uttrycket "kan medföra hälsorisker" inte godtagbart. En risk för en risk är identisk med en (mindre) risk. Bevisfrågan påverkas inte av att man talar om risk för risk i stället för risk. Avgörande är hur påtaglig en risk måste vara för att bli relevant.

Den *första typen* av miljöbrott består i att *förorena* (dvs tillföra ett eller flera ämnen så att den naturliga sammansättningen ändras) *mark, vatten eller luft* på sätt som *medför eller kan medföra sådan skada* som nyss nämnts. Avsikten är i första hand att ansvar skall kunna ådömas, trots att man inte kan förebringa fullständig teknisk utredning om de framtida följderna av en förorening. Uttrycket "kan medföra" skall enligt motiven för-

stås så, att det skall finnas en praktiskt beaktansvärd risk för skada (det skall dock inte vara en riskbedömning från gärningsmannens synpunkt, utan bedömningen skall vara så objektiv som möjligt; se I.5.6.3—5). Alternativet att skada faktiskt följt av föroreningen har medtagits för att ge ytterligare en utgångspunkt för beräkning av preskriptionstid. Även risker eller följder, som uppstår på grund av kumulation med andra föroreningar, omfattas av kriminaliseringen.

Den *andra typen* av miljöbrott består i att *förvara avfall eller annat ämne* på sätt som *genom förorening kan medföra sådan skada* som tidigare nämnts. Har skada verkligen inträffat faller gärningen under p 1. Såsom förvaring räknas också att låta deponera bristfälligt emballerat material utan avsikt att ta vidare befattning därmed.

Den *tredje typen* av miljöbrott består i att *genom buller, skakning eller strålning orsaka betydande olägenhet i miljön*. Buller är inte allt oönskat ljud, utan en störning som medför eller innebär risk för menlig påverkan. Strålning innefattar både joniserande strålning (t ex strålning från radioaktiva ämnen och röntgenstrålning) och ljusstrålning (t ex från reklamannonser). Genom att olägenheten skall vara ”betydande” undantas olägenheter, som är tillfälliga (såsom störande ljud från högtalare eller konserter) eller ej utgör avsevärda kränkningar. Störningar i arbetsmiljön vid en viss arbetsplats är inte störningar ”i miljön”.

2.7.3 Undantag

(1) Miljöbrott förövas inte om *behörig myndighet har tillåtit förfarandet*; se t ex Miljöskyddslag 1969:387 § 6 och Byggnadslag 1947:385 § 136a. Om tillståndet tillkommit på grund av förtigande eller vilseledande rörande uppgifter av grundläggande betydelse för prövningen av tillståndet, är det inte säkert att detta kan anses omfatta den verksamhet som faktiskt bedrivits (för övriga fall av förtigande eller vilseledande finns straffbestämmelser i miljöskyddslagen; se II.3.3.6). 13:8a är tillämplig även i fall där villkor eller föreskrift, som meddelats i samband med tillståndet, har åsidosatts.

(2) Miljöbrott förövas ej heller om *förfarandet är allmänt vedertaget*, t ex när det gäller beprövade metoder inom jordbruket, trafikbuller eller utsläpp av avgaser från motorfordon. Vad i denna del sägs i 13:8a är närmast en erinran om att även uppsåtsbrott kräver gärningsculpa (se I.10.2).

(3) Enligt 13:8a st 3 är ansvar för miljöbrott uteslutet, om gärningen med hänsyn till omständigheterna kan anses försvarlig. Ett exempel är att en förorening sker i avsikt att förhindra en miljökatastrof, utan att kraven i

nödbestämmelsen (BrB 24:4) är uppfyllda. I förarbetena framhålls, att vad som är försvarligt torde undergå förskjutningar i takt med den ökade insikten om hur angeläget det är att förbättra miljöskyddet.

2.7.4 Grovt brott

Vid bedömande av om ett miljöbrott är grovt skall enligt 13:8a st 2 särskilt beaktas

- (a) om det har vållat eller kunnat vålla varaktiga skador av stor omfattning; eller
- (b) om gärningen annars har varit av särskilt farlig art.

2.8 OAKTSAMHETSBROTT

2.8.1 Första fallet av allmänfarlig vårdslöshet — BrB 13:6 st 1

Gärningen består i att *av oaktsamhet framkalla konkret fara för sådan brand som sägs i 13:1 eller 13:2* (NJA 1943 s 80, NJA 1959 B 2, NJA 1969 s 113, SvJT 1955 rf s 39, SvJT 1967 rf s 25; jämför även SvJT 1943 rf s 42) *eller sådan ofärd som sägs i 13:3* (NJA 1958 s 90, NJA 1965 B 18, NJA 1966 s 70, NJA 1985 s 529, SvJT 1962 rf s 59, jämför NJA 1963 s 39, SvJT 1961 rf s 58, SvJT 1970 rf s 15, SvJT 1975 rf s 54). Det krävs således konkret fara för annans liv eller hälsa eller för omfattande förstörelse av annans egendom och faran måste också vara en fara för brand eller ofärd. I lagtexten nämns även det fallet, att själva branden eller ofärden orsakas av oaktsamhet, men detta är ett specialfall av farefallet: har en brand eller ofärd orsakats så har också någon gång konkret fara för dess uppkomst förelegat.

Stadgandet innehåller således ej blott en culpamotsvarighet till mordbrand och allmänfarlig ödeläggelse, utan även en sorts culpamotsvarighet till försök till dessa brott. Med hänsyn till vikten av de intressen som hotas får en sådan kriminalisering anses motiverad. Eftersom försök till brott kräver uppsåt till brottets fullbordan, måste 13:6 tillämpas i fall där uppsåtet ej sträcker sig längre än till fara för brand eller ofärd.

I lagtexten nämns att umgås ovarsamt med eld eller sprängämne som exempel på gärningar, som kan utgöra allmänfarlig vårdslöshet.

Beträffande den för tillämpning av 13:6 erforderliga oaktsamhetsbedömning, som avser gärningsculpa, kan i huvudsak hänvisas till I.9 (observera I.9.3.3 angående gärningsculpa och fara).

Gärningsculpa kan ådagaläggas genom överträdelse av säkerhetsföreskrifter (NJA 1943 s 80, NJA 1966 s 70, NJA 1985 s 529; se I.9.1.3), såsom arbetarskyddsstyrelsens spranganvisningar, men inte varje överträdelse av en föreskrift behöver innebära gärningsculpa (se SvJT 1955 rf s 39 och civilmålen NJA 1912 s 580, NJA 1953 s 191). I sammanhanget kan erinras om nedan i 2.8.6 berörda specialstraffrättsliga straffbud. I åtskilliga fall konstitueras gärningsculpa vid brott mot BrB kap 13 av överträdelse av en förhållningsregel som är särskilt straffbelagd.

I praktiken är allmänfarlig vårdslöshet i form av ovarsamhet med eld vanligast. Allra vanligast är nog tobaksrökning i sängen av någon, som inte helt behärskar situationen, t ex på grund av trötthet eller berusning (NJA 1969 s 113). Brottet kan också förövas t ex genom att tömma ett askfat med en glödande cigarr i en papperskorg, tända en tändsticka i ett garage med bensinångor, bränna ris, svetsa eller upptina frusna vattenrör (jämför NJA 1959 B 2 och se NJA 1927 s 382 och civilmålen NJA 1942 s 11, NJA 1943 s 177) utan att vidta lämpliga säkerhetsåtgärder. Fara för brand kan framkallas genom felaktig spismurning och fara för ofärd genom att göra ett fartyg manöverodugligt, skada en järnvägsräls, slå en bussförare medvetlös under en bussfärd eller passera en järnvägs korsning med bil framför ett annalkande tåg (SvJT 1962 rf s 59, jämför NJA 1958 s 90). I NJA 1945 s 515 (hantering av filmprojektor) förelåg gärningsculpa, men ej personlig culpa.

2.8.2 Andra fallet av allmänfarlig vårdslöshet — BrB 13:6 st 1

I detta fall består gärningen i att av oaktsamhet orsaka hinder eller skada, som nämns i 13:4, eller skada, som nämns i 13:5a st 2. Här kriminaliseras med andra ord

- (a) oaktsamt sabotage (t ex av oaktsamhet förstöra telekablar vid grävning med grävsropa); här skall begränsningen till svenska sabotageobjekt observeras; och
- (b) oaktsamt luftfartssabotage, som innebär att flygplan i trafik skadas så att det blir oanvändbart för flygning.

2.8.3 Grov allmänfarlig vårdslöshet — BrB 13:6 st 2

Som skäl för särskiljande av en grov variant av brottet anförs i motiven bl a att i Lag 1927:77 om försäkringsavtal görs skillnad mellan grov och annan vårdslöshet. Ett annat skäl är att inom brottsbeskrivningen rymms gärningar av utomordentligt skiftande svårhetsgrad. Som exempel på grovt

brott nämns, att en tjänsteman vid en trafikinkrättning åsidosätter vad som åligger honom till undvikande av olycksfall.

2.8.4 Vårdslöshet med gift eller smittämne — BrB 13:9 st 1

I 13:9 st 1 straffbeläggs *gärningar som anges i 13:7 och 8* och som ej sker uppsåtligen, utan av *grov oaktsamhet*. Kriminaliseringen av oaktsamhetsbrott sträcker sig alltså inte lika långt som i 13:6. Förklaringen härtill är att fullbordat uppsåtsbrott i dessa fall förutsätter en åtskilligt mindre påtaglig förändring av världen än brott mot 13:1 och 3. I åtskilliga fall, när 13:9 st 1 inte kan tillämpas, finns specialstraffrättsliga bestämmelser att tillgripa. Straffbudet har använts vid giftutsläpp, som framkallat fara för fiskbeståndet i en å, och vid användande av bekämpningsmedel på blommande rapsfält med utrotning av bisamhällen som följd.

Brottsbenämningen är ”vårdslöshet med gift” (NJA 1959 s 254) eller ”vårdslöshet med smittämne”.

2.8.5 Vållande till miljöstörning — BrB 13:9 st 2

Brottet består i att av *grov oaktsamhet* föröva gärning, som beskrivs i bestämmelsen om miljöbrott (BrB 13:8a).

2.8.6 Specialstraffrätt

Många av de specialstraffrättsliga straffbud, som nära anknyter till de allmänfarliga brotten, har uppmärksamats i andra sammanhang. De viktigaste har redovisats i I.7.6 (se särskilt I.7.6.1 och 2: där nämns bl a lagstiftning rörande vapen och ammunition, explosiva och brandfarliga varor, handhavande av eld, radioaktiva ämnen o dyl, kemiska produkter, miljöfarligt avfall, livsmedel och läkemedel samt straffbestämmelserna i Smittskyddslag 1968:231). Specialstraffrättsliga straffbud rörande överträdelse av förhållningsregler i miljölagstiftningen nämns i II.3.3.6. Som komplettering skall här redovisas ett antal brottstyper av likartad karaktär:

(1) Enligt Väglag 1971:948 § 54 får intill vägområde vid allmän väg ej upptas grop eller grav, som kan medföra fara för vägens bestånd. Uppsåtlig eller oaktsam överträdelse av förbudet bestraffas enligt § 71 med böter eller fängelse i högst 6 mån.

(2) AOST §§ 3—5 innehåller allmänna ordningsföreskrifter rörande sådant som renhållning, snöröjning och motverkande av halka, motverkande av

fara från byggnader, skyltar o dyl (t ex genom ras av snö eller is; SvJT 1975 rf s 63), från vak eller isränna, fara vid schaktning, grävning e dyl samt rörande skyddsanordningar vid brunnar. I § 6 ges regler om när tillstånd behövs för sprängning, fyrverkeri eller skjutning (jämför SvJT 1961 rf s 58). Straffet för överträdelse härav är enligt § 28 penningböter eller dagsböter (i det fall förseelsen avsett skyldighet av större vikt eller avsevärd skada eller olägenhet förorsakats); i st 3 stadgas om ansvar för *vårdnadshavare*, när förseelse enligt § 6 st 1 eller 2 förövats av den som är under 15 år och vårdnadshavaren ej gjort vad som ankom på honom för att förhindra förseelsen (se I.8.6). T ex brott enligt BrB 3:7—8 har företrädare (SvJT 1975 rf s 63).

(3) Sjömanslag 1973:282 § 65 straffbelägger (böter eller fängelse högst 6 mån) att sjöman tar ombord något som kan utsätta fartyg, ombordvarande eller last för äventyr eller vålla oordning ombord.

(4) Hälsoskyddslag 1982:1080 § 23 straffbelägger med böter att uppsåtligen eller av oaktsamhet bryta mot bestämmelser om tillstånd för inrättande av avloppsledning, om obligatorisk anmälan till miljö- och hälsoskyddsnämnden i vissa fall innan en lokal eller anläggning tas i bruk, eller mot villkor som i särskilda fall meddelats till förhindrande eller undanröjande av sanitär olägenhet samt mot bestämmelser som meddelats med stöd av lagen (se vidare Hälsoskyddsförordning 1983:616 § 18; bl a kan straffsanktionerade kommunala föreskrifter lämnas om t ex hållande av vissa djur inom område med stads- eller byggnadsplan och om tomgångskörning med motordrivna fordon, spridande av gödsel och inrättande av annan toalett än vatten-toalett).

Renhållningslag 1979:596 § 24 straffbelägger (böter) viss otillåten hantering av hushållsavfall (oaktsamhet räcker för ansvar).

(5) Lag 1959:99 om köttbesiktning m m § 16 straffbelägger (böter) uppsåtlig eller oaktsam slakt eller annan åtgärd i strid mot vad som föreskrivits om köttbesiktningstväng eller slakteritväng i § 3 eller § 5 eller om nödslakt i § 12 samt otillåten användning av köttstämpel. — I sammanhanget kan även nämnas Lag 1985:295 om foder § 17 (böter), som bl a straffbelägger otillåten användning av antibiotika och andra kemoterapeutiska medel vid utfodring av djur.

(6) Epizootilag 1980:369 gäller sådana allmänfarliga sjukdomar, som kan spridas genom smitta bland djur eller från djur till människa. Enligt § 2 skall den som har anledning misstänka att epizootisk sjukdom har drabbat djur i hans vård omedelbart anmäla detta till veterinär. I §§ 4, 5 och 7 regleras åtgärder för att bekämpa eller förebygga epizootiska sjukdomar. Uppsåtlig eller oaktsam underlåtenhet att göra anmälan eller överträdelse av i behörig ordning lämnad föreskrift bestraffas enligt § 12 st 1 med böter.

(7) För *obehörig utövning av veterinäryrket* döms enligt Lag 1965:61 om behörighet att utöva veterinäryrket m m § 11 st 1 (böter eller fängelse högst 1 år) veterinär, som ej (längre) är behörig, om han utövar veterinäryrket *mot ersättning*. För *smittfarligt kvacksalveri på djur* döms enligt § 12 st 1 till samma straff den som i annat fall, utan att vara behörig att utöva veterinäryrket, *mot ersättning* undersöker djurs

hälsotillstånd eller behandlar djur för sjukdom eller därmed jämförligt tillstånd genom att vidta eller föreskriva viss åtgärd, under förutsättning att han därvid behandlar sjukdom på vilken epizootilagen eller Lag 1983:738 om bekämpande av salmonella hos djur m m är helt eller delvis tillämplig. Den omständigheten att han på grund av brist i utbildning eller erfarenhet ej kunnat inse sjukdomens natur befriar honom ej från ansvar. — I § 11 st 2 straffbeläggs (böter) otillåtet tillkännagivande av specialitet och otillåten användning av veterinärtitel.

(8) Växtskyddslag 1972:318 § 10 straffbelägger (böter) uppsåtlig eller oaktsam underlåtenhet att enligt § 4 göra anmälan om att växtskadegörare angripit växt eller att efterkomma föreskrift, som enligt § 5 meddelats för att bekämpa eller hindra spridning av växtskadegörare (virus eller organism ur växt- eller djurriket, som kan förorsaka sjukdom eller annan skada på växt och som regeringen eller annan myndighet enligt § 3 beslutat skola bekämpas).

(9) En straffbestämmelse finns även i Lag 1983:428 om spridning av bekämpningsmedel över skogsmark § 6 (böter eller fängelse högst 1 år) avseende uppsåtlig eller oaktsam överträdelse av förbud att använda bekämpningsmedel avsedda för bekämpning av lövsly.

(10) Elinstallatörsförordning 1975:967 § 15 straffbelägger (böter) otillåtet elinstallationsarbete (uppsåt eller oaktsamhet). Jämför NJA 1985 s 529.

2.9 UNDERLÅTENHETSBROTT

2.9.1 Ansvar i garantställning

Gemensamt för brott mot främst BrB kap 3, 12 och 13 är att det är lämnat tämligen öppet hur brott förövas. Resultatet eller det möjliga resultatet är det väsentliga. Sådana brottskonstruktioner lämnar jämförelsevis stort utrymme för kausalitetsproblem och problem rörande ansvar för underlåtenhet att förhindra uppkomsten av ett visst resultat eller eljest avbryta ett händelseförlopp. I fråga om ansvar för sådan underlåtenhet måste i huvudsak hänvisas till den allmänna framställningen i del I (främst 4.3, 4.4, 5.3, 5.8.1 och kapitel 8). Några anmärkningar skall dock göras beträffande ovan behandlade brott.

Utgår vi från att någon är *övervakningsgarant* för en farekälla (en öppen eld, ett framrusande lokomotiv, en giftförpackning, osv) kan vederbörande göra sig skyldig till något av alla i det föregående nämnda brotten i BrB kap 13 genom underlåtenhet att avbryta ett visst händelseförlopp. Uppenbart är att det inte bereder några hinder att "åstadkomma" (13:3), "förstöra", "skada", "störa", "hindra" (13:4, 5a), "vålla" (13:6), "framkalla fara för" (13:6—8, 9), "överföra", "sprida" (13:7—8, 9), "förorena", "förvara", "orsaka" (13:8a, 9) något genom underlåtenhet. Tveksamare är om man kan "vidta åtgärd" (13:5a) genom underlåtenhet. (Se dock

II.4.4.2 om motsvarande problem vid olovligt förfogande, BrB 10:4.) I någon mån är också tveksamt, om man kan "anlägga" brand (13:1) genom underlåtenhet, men om man beaktar att frågan gäller underlåtenhet att hindra att kontrollerad eld övergår i okontrollerad, synes ordalagen inte passa så illa. Dessutom skulle en annan tolkning innebära en svårförklarlig olikhet mellan mordbrand och allmänfarlig ödeläggelse.

Störst är utrymmet för ansvar för underlåtenhet vid sådan allmänfarlig vårdslöshet, där det räcker med att framkalla fara för kvalificerad brand eller ofärd. En banvakt kan föröva brottet genom att underlåta att lägga om en växel eller att fälla järnvägsbommar (NJA 1958 s 90). Andra exempel är att lämna en lägenhet utan att släcka ett brinnande stearinljus eller en gasspis eller att stänga av den elektriska strömmen till en kokplatta eller ett strykjärn samt att efter att ha bränt ris eller löv underlåta att tillse att kvarvarande glöd är släckt (jämför SvJT 1955 rf s 39: underlåtenhet att släcka en glödlampa). Jämför NJA 1985 s 529 (ej underlåtenhet som innefattade gärningsculpa).

Beträffande utförande av kapning av luftfartyg genom underlåtenhet, se I.11.3.1 med hänvisningar. Frågan saknar praktisk betydelse.

Läget är annorlunda när den underlåtande är ansvarig såsom *skyddsgarant*. Visserligen är det inte svårt att tänka sig, att någon gör sig skyldig till sabotage, luftfartssabotage eller däremot svarande allmänfarlig vårdslöshet genom att underlåta att skydda viss egendom av särskild betydelse (13:4—6). Men i de fall, där brottet riktar sig mot en obestämd och/eller stor krets av människor, djur eller växter eller mot själva miljön (13:7—9), är det svårt att ens föreställa sig någon, som skulle kunna vara skyddsgarant. I fråga om åstadkommande av sådan ofärd, som sägs i 13:3, syns endast undantagsvis en skyddsgarant kunna vara gärningsman (t ex en fartygschef, som genom underlåtenhet åstadkommer att fartyget förliser). Detsamma gäller anläggande av brand (13:1). En hyresgäst är enligt JB 12:24 skyldig att väl vårda lägenheten. Detta medför att han får anses vara skyldig att släcka eld som uppkommit vid äventyr av ansvar för skadegörelse. Men ansvar för mordbrand eller allmänfarlig vårdslöshet synes möjligt, bara om rekvisiten därför uppfylls genom den fara som hotar själva lägenheten och däri befintliga personer, för vilka han är skyddsgarant. Bedömningen försvåras genom att det är oklart, om eller i vilken mån skyddsgarantställning i förhållande till egendom överhuvudtaget är relevant. Den som blott är skyddsgarant för person kan inte av den anledningen anses anlägga brand eller orsaka ofärd genom underlåtenhet.

2.9.2 Underlåtenhet att avvärja allmänfara — BrB 13:10

13:10 gäller blott den, som inte kan fällas till ansvar enligt 13:1—3, 6—8 eller 9 st 1, men som ändå — vid handhavandet av eld, sprängämne eller gift eller annorledes — har framkallat fara för brand eller ofärd, som nämns i 13:1—3, eller framkallat allmän fara, som nämns i 13:7—8. (Förståelsen av lagrummets innehåll underlättas inte av att även detta framkallande av fara kan ske genom underlåtenhet.) Den brottsliga gärningen består i att underlåta att till farans avvärjande göra vad som skäligen kan begäras, sedan han kommit till *insikt* om faran (eventuellt uppsåt torde vara otillräckligt; se nedan 5.4). 13:10 straffbelägger inte underlåtenhet att förhindra ett visst resultat, utan underlåtenhet att göra vad som skäligen kan begäras i en viss situation, när ansvar enligt 13:1—9 är uteslutet på grund av att kravet på uppsåt eller oaktsamhet inte är uppfyllt.

Vad beträffar *situationer som nämns i 13:7—8*, kan man tro att texten skall läsas som ”framkallat fara för . . . allmän fara”, men det är inte meningen. 13:10 skall tillämpas blott när allmän fara genom spridande av gift, osv redan har framkallats av gärningsmannen. Dvs själva brottsbeskrivningen i 13:7 eller 8 skall vara uppfylld (förgiftning, infektion, osv skall ha inträffat) men gärningsmannen har inte förövat sådant brott (t ex därför att han saknade uppsåt eller inte var grovt oaktsam). Härav följer att lagrummet i denna del avser en helt annan typ av situation än när garantlärans aktualiseras. Det rör sig om underlåtenhet i ett senare stadium av ett händelseförlopp. Ett exempel är att någon, utan att ens ha varit grovt oaktsam, släppt ut ett giftigt eller smittförande ämne i handeln och därigenom framkallat allmänfara och sedan underlåter att göra vad som skäligen kan begäras, när han kommit till insikt därom. Att någon skadas krävs inte.

Ehuru det knappast direkt framgår av lagtexten anses 13:10 kunna användas i motsvarande fall, när *situationen är sådan som sägs i 13:1 eller 3*, dvs gärningsmannen har anlagt brand eller åstadkommit relevant ofärd och farerekvisitet är uppfyllt, men ansvar kan inte ådömas enligt 13:1—3 eller 6. Kommer han då till insikt om faran för annans liv, osv är han skyldig att göra vad som skäligen kan begäras till farans avvärjande. Inte heller i detta fall uppkommer någon kollision med garantlärans tillämpningsområde.

Kvar står de fall, där *fullbordanspunkten för brott mot 13:1 eller 3 ej är nådd*. I praktiken torde 13:6 nästan alltid kunna tillämpas i dessa fall, men teoretiskt finns utrymme för att tillgripa 13:10 i följande situationer:

- (a) Brand eller ofärd eller fara därför har inte orsakats av underlåtenhet

att förhindra ett händelseförlopp, därför att den underlåtande inte kunde göra detta (se om kausalitetsproblematiken, I.5.3.2 och 3 samt I.8.1, och om risktagandeproblematiken, I.9.2.2 och 6). Ansvar för underlåtenhet att avvärja allmänfara är möjligt, om det skäligen kan begäras att gärningsmannen på något sätt skulle ha begränsat farans förverkligande.

(b) Garantläraren är inte tillämplig, därför att sådan fara som sägs i 13:6 redan har uppkommit, utan att gärningsmannen varit oaktsam, och sedan ej förverkligas (trots att denne underlåter att ingripa).

(c) Garantlärans är inte tillämplig, därför att faran framkallats på ett tillåtet eller socialadekvat sätt (se I.8.3.1 om att det är oklart vilka regler som skall gälla för garantlärans tillämplighet i sådana fall); enligt motiven omfattas dessa fall av kriminaliseringen i 13:10.

Användningen av uttrycket ”skäligen kan begäras” blir lättare att förstå, när man inser att 13:10 har sitt huvudsakliga tillämpningsområde på underlåtenhet som äger rum sedan fullbordanspunkten för brott mot 13:1—3 eller 7—8 har nåtts. Att helt undanröja farans förverkligande är då ofta omöjligt, t ex när fara av radioaktiv strålning berör stora områden eller spridning av gift eller smitta är mycket omfattande. Vad som i det enskilda fallet med skäl kan begäras är naturligtvis synnerligen varierande. Generellt kan föga mer sägas än att beskaffenheten av befarad skada spelar en roll, liksom effektiviteten av en underlåten åtgärd och de risker denna skulle innebära för gärningsmannen. Det skall observeras att ansvar kan vara uteslutet på grund av nöd (BrB 24:4).

2.10 OSJÄLVSTÄNDIGA BROTTSFORMER

Av BrB 13:12 framgår att *försök, förberedelse, stämpling och underlåtenhet att avslöja brott* är straffbelagt för *samtliga uppsåtsbrott* i kap 13, *utom miljöbrott och underlåtenhet att avvärja allmänfara*, dvs vid mordbrand, grov mordbrand, allmänfarlig ödeläggelse, sabotage, grovt sabotage, kapning av luftfartyg, luftfartssabotage, spridande av gift eller smitta och förgöring. En så omfattande kriminalisering är enastående, men antalet synnerligen allvarliga brott är också enastående. Kap 13 innehåller sex brott med livstidsstraff i skalan (BrB kap 21 innehåller lika många, men gäller bara under krigsförhållanden). — Ehuru kapning av luftfartyg måste ske ombord på flygplan, kan givetvis de osjälvständiga brottsformerna förövas annorstädes.

2.11 VISSA KONKURRENSFRÅGOR

Inledningsvis erinras om framställningen rörande subsidiaritet vid subordination och, vilket främst är av intresse här, interferens i I.3.6.2—3.

Skadegörelsebrott (BrB 12:1—3) konsumeras av uppsåtligt brott mot kap 13. Omvänt är ofta kap 12 att tillämpa, om det brister i något rekvisit för brott mot kap 13. (T ex vid sprängning av kassaskåp av en tjuv är sällan 13:3 tillämplig. Är skadegörelsen grov döms för detta brott i förening med (grov) stöld, eljest enbart för grov stöld.) Ansvar för något av oakt-samhetsbrotten i 13:6 och 9 utesluter ej ansvar för skadegörelsebrott.

För brott mot BrB 3:1—8 döms i brottskonkurrens med brott mot kap 13. Däremot konsumeras framkallande av fara för annan (BrB 3:9) av samtliga brott i kap 13, utom allmänfarlig vårdslöshet (13:6): med tanke på straffskalornas utformning bör båda lagrummen tillämpas (se I.7.5).

Vid konkurrens med (försök eller förberedelse till) bedrägeri mot försäkringsgivare (BrB 9:1, 11) döms även för brott mot kap 13.

Kapning av luftfartyg (13:5a) konsumerar givetvis (grovt) olaga tvång. (Om konkurrens med misshandel m m, se I.11.3.1 och 2: förövas grov misshandel eller olaga frihetsberövande bör dömas särskilt därför.)

Ofredande (BrB 4:7) konsumeras av brott mot kap 13.

Vad därefter gäller konkurrens med specialstraffrättsliga brott är först att notera, att det inte är ovanligt att det finns subsidiaritetsklausuler i speciallagstiftningen (se I.7.6.1 i slutet och II.3.3.6). För ovan i 2.8.6 nämnda brott finns sådana klausuler i Hälsoskyddslag 1982:1080 § 23 (brott enligt BrB har företräde) och Sjömanslag 1973:282 § 74 (brott med strängare straff har företräde). Vid konkurrens mellan BrB 13:8a eller 9 st 2 och Lag 1980:424 om åtgärder mot vattenförorening från fartyg kap 9 gäller att brottsbalksbrott, som är belagt med svårare straff, har företräde. Detta innebär att grovt miljöbrott alltid har företräde, medan normalfallet av miljöbrott och vållande till miljöstörning får vika för brott mot 9:1 eller 2 i nyss-nämnda lag.

Enligt motiven är i andra fall huvudregeln den, att uppsåtligt brott mot kap 13 konsumerar ett specialstraffrättsligt brott, såvida det senare inte har kriminaliserats av påtagligt annorlunda skäl än de som ligger bakom kriminaliseringen av brottsbalksbrottet. Det kan därför finnas anledning att särskilt döma för t ex brott mot Lag 1975:69 om explosiva och brandfarliga varor § 3 eller § 4 eller mot Arbetsmiljölag 1977:1160 8:1—2.

Vid konkurrens mellan 13:6 eller 9 och ett specialstraffrättsligt brott kan det finnas större anledning att döma för båda brotten, även om de bakomliggande syftena är likartade. Detta gäller särskilt om straffskalorna är likvärdiga och det specialstraffrättsliga brottet inte är av förseelsekaraktär. När det gemensamma tillämpningsområdet är stort, finns mindre anledning att döma för det specialstraffrättsliga brottet (vid samtidig överträdelse av BrandL § 24, jämförd med § 17, bör endast dömas för allmänfarlig vårdslöshet). I praktiken hamnar straffet alltid inom straffska-

lan för brottsbalksbrottet, vilket gör att frågan är tämligen ointressant. Överträdel-
sen av den specialstraffrättsliga bestämmelsen konstituerar ofta gärningsculpa
(I.9.2.4). Det är tämligen slumpartat, om det finns ett specialstraffrättsligt brott och
om detta försetts med subsidiaritetsklausul. Dessa omständigheter inbjuder till för-
siktighet när man överväger att även döma för det specialstraffrättsliga brottet.

Brott mot Smittskyddslag 1968:231 § 27 får anses konsumeras av brott enligt BrB
13:9.

3 Brott rörande urkunder

3.1 BROTTSTYPER OCH STRAFFSKALOR

(1) grov urkundsförfalskning (14:3)	fängelse lägst 6 mån högst 6 år
(2) (grovt) undertryckande av urkund (14:4 st 2)	fängelse lägst 6 mån högst 4 år
(3) urkundsförfalskning (14:1) (4) undertryckande av urkund (14:4 st 1) (5) (grov) osann försäkran (15:10 st 1) (6) (grovt) osant intygande (15:11 st 1) (7) (grovt) brukande av osann urkund (15:11 st 2) (8) (grovt) missbruk av urkund (15:12) (9) (grovt) förnekande av underskrift (15:13)	fängelse högst 2 år
(10) förvanskning av urkund (14:2) (11) (ringa) undertryckande av urkund (14:4 st 1) (12) osann försäkran (15:10 st 1) (13) vårdslös försäkran (15:10 st 2) (14) osant intygande (15:11 st 1) (15) brukande av osann urkund (15:11 st 2) (16) missbruk av urkund (15:12) (17) förnekande av underskrift (15:13)	böter eller fängelse högst 6 mån

Brukande av falsk urkund (14:9) har inte upptagits i förteckningen. Straffskalan är densamma som vid förfalskning av urkunden (se 14:1—3).

I BrB 14:11 och 15:14 finns regler om verkan av frivillig rättelse och annat *frivilligt tillbakaträdande*. Dessa behandlas i del IV.

De i detta kapitel behandlade brotten är brott mot svensk lag var de än förövas. Endast vid brott enligt 15:10 uppställs krav på viss nationell begränsning; se nedan 3.7.1.

3.2 URKUND

3.2.1 Allmän karakteristik

I allmänt språkbruk är en urkund antingen ett historiskt dokument eller en skrift av originalkaraktär (en ursprunglig version av skriven text). Den senare betydelsen är den som närmast återfinns hos det straffrättsliga begreppet, men detta är vidare.

En urkund är ett språkligt meddelelsemedel för bevisning, legitimation eller annat bevarande av språkhandlingar. Urkunder spelar en stor roll i samhället, delvis därför att de åtnjuter starkt skydd i lagstiftningen; behovet av tilltro till dem återspeglas i straffskyddet, vars effektivitet påverkar den faktiska tilltron.

I BrB 14:1 st 2 finner man en legaldefinition av "urkund". Av denna framgår att såsom urkunder räknas dels vissa handlingar, som i denna framställning ges klassbeteckningen *dokument*, och dels *vissa bevismärken*. Av andra lagrum i BrB kap 14 framgår vidare, att såsom urkunder räknas inte vissa saker, t ex sedlar och värdemärken, som möjligen skulle kunna anses falla under definitionen i 14:1.

Urkunder är *saker*, som åtnjuter speciellt skydd i deras egenskap av *bevismedel*. Avgränsningen av urkundsbegreppet blir beroende av det behov som finns att bereda sådant skydd. Härvidlag är dock till en början att beakta, att en urkund alltid måste kunna sägas vara *ett substitut för en mänsklig språkhandling*, som utsäger eller indicerar (se II.7.3.1) att något är fallet. I urkunden är språkhandlingen förkroppsligad (materialiserad). Urkunden är så s s frigjord från den som utfört språkhandlingen och är bärrare av ett visst föreställningsinnehåll.

En sak är en urkund, endast om den *genom sitt föreställningsinnehåll*, materialiserat i skrift eller på annat likvärdigt sätt, *utgör ett bevismedel*. En sak, som endast på grund av sin yttre beskaffenhet utgör ett bevismedel, är alltså ingen urkund. En urkund är inte heller särskilt skyddad mot angrepp på dess eventuella funktion som bevismedel i annat hänseende än som en sak som genom språkliga symboler eller på annat sätt förkroppsligar ett föreställningsinnehåll. (En urkund kan t ex ha en bevisfunktion som jämförelsematerial vid handskriftsgranskning, men en förändring av själva handstilen kan inte i och för sig vara förfalskning.)

Vid sidan av kravet (1) att saken skall förkroppsliga en språkhandling genom att i bestämd form ge uttryck för ett föreställningsinnehåll, gäller också (2) att saken skall vara *av betydelse som bevis*; härav följer att den måste *utvisa vem som är "utställare"*, dvs vem som "avsänder" den förkroppsligade utsagan, samt ha *originalkaraktär*.

3.2.2 Dokument

En urkund måste ha beviskvalitet i egenskap av genom skrift e dyl förkroppsligad språkhandling. Lagtexten antyder en distinktion mellan *avsiktsurkunder* ("handling, som upprättats till bevis") och *tillfällighetsurkunder* ("handling, som eljest är av betydelse som bevis"). Denna har ingen rättslig betydelse. Men förfalskning av tillfällighetsurkunder förutsätter i praktiken avsikt att påverka ett visst bevisförfarande (se nedan 3.4.9) och kriminaliseringen har mindre att göra med behovet att skydda allmän tilltro till vissa typer av handlingar (se även 3.8.5 och 3.9.1).

De särskilt skyddsvärda typerna av urkunder är avsiktsurkunder. I 14:1 nämns *protokoll*, *kontrakt* (NJA 1944 s 440, NJA 1959 B 4, NJA 1968 s 213, NJA 1977 s 46, NJA 1979 s 139), *skuldebrev* (NJA 1934 s 396, NJA 1979 s 715; hit kan även t ex sparbanksbok, presentkort, postväxel eller check räknas: NJA 1935 s 76, NJA 1966 s 299, NJA 1974 s 58, SvJT 1963 rf s 61, SvJT 1966 rf s 49) och *intyg* (NJA 1919 s 328, NJA 1972 B 23, NJA 1979 s 715, RH 43:81; se även 3.7 om urkunder innehållande försäkran på heder och samvete e dyl). I 14:3 nämns *obligation*, *aktiebrev*, *inteckningshandling* samt *myndighets arkivhandling*. Ytterligare må nämnas *räkenskapsböcker* och följande exempel från tryckt praxis: kvitton och olika sorters kvitteringar (NJA 1935 s 76, NJA 1942 s 271, NJA 1944 s 394, NJA 1947 s 302, NJA 1948 s 487, NJA 1951 s 575, NJA 1955 s 31, NJA 1959 s 31, NJA 1960 B 13, NJA 1961 s 415, NJA 1962 s 328, NJA 1962 s 631, NJA 1966 s 299, NJA 1971 s 616, NJA 1975 s 92, SvJT 1960 rf s 72), tecknade godkännanden av olika slag (NJA 1944 s 328, NJA 1948 s 509, SvJT 1969 rf s 33), delgivningshandling (NJA 1944 s 245, NJA 1946 s 473, SvJT 1957 rf s 68), rättegångsfullmakt (NJA 1946 s 473, NJA 1962 s 328), dagsbotts-uppgift (SvJT 1951 s 494), försäkringsbesked (SvJT 1965 rf s 22, RH 94:81), körkort (NJA 1959 s 86, NJA 1960 s 537, NJA 1963 s 373, SvJT 1962 rf s 19), pass (NJA 1979 s 335, SvJT 1952 s 291), individuell biljett e dyl (NJA 1965 s 352, SvJT 1959 rf s 36, SvJT 1975 rf s 53), myndighets anmaning (NJA 1964 s 142), följesedel (SvJT 1961 rf s 85), anmälan (NJA 1958 s 369, NJA 1982 B 5, SvJT 1963 rf s 73, SvJT 1963 rf s 81, SvJT 1969 rf s 69), ansökan (NJA 1969 s 201), skriftligt anbud (NJA 1982 s 863), hyreskontrakt (RH 40:83), postgirotalong och expeditionsnota (SvJT 1970 rf s 50) och returbevis (RH 39:80).

Det skulle emellertid vara konstlat och svårgenomförbart att skilja avsiktsurkunder från andra urkunder. En avsiktsurkund kan tjäna som bevis i ett annat hänseende än det som föranlett dess tillkomst (ett sammanträdesprotokoll kan styrka ett alibi i ett brottmål). Ibland framgår det inte av

ett dokument, att det upprättats för att tjäna som bevis. Vanliga brev och andra meddelanden (NJA 1957 s 67, NJA 1965 B 12) kan ofta ha bevisbetydelse. Slutligen är det möjligt, att skriftliga meddelanden, vars avsändare alls inte tänkt sig att meddelandet skall ha något bevisvärde, likväl kan komma att få betydelse som bevis (t ex kärleksbrev vid familjerättsliga tvister).

Bakom distinktionen mellan avsiktsurkunder och tillfällighetsurkunder ligger en skillnad mellan "subjektiv" bevisbestämning och "objektiv" bevisbetydelse. Hur BrB:s urkundsbegrepp är tänkt skola avgränsas är dock delvis höljt i dunkel. Hos straffrättskommittén finns oklarheter i fråga om gränsdragningen mellan urkundsrekvisitet och fara i bevishänseende-rekvisitet, vilket är besvärande för tillämpningen av BrB 14:9. Det är av vikt, att urkundskvaliteten hos en handling hålls konstant och att man håller sig till vad som står i lagtexten. Denna kan inte läsas på annat sätt än att tillfällighetsurkunder måste ha en viss beviskvalitet. Det vore vidare möjligt att läsa texten så, att även "avsiktsurkunder" som saknar betydelse som bevis vore urkunder. Då saken, vad gäller omfattningen av det straffbelagda området, är utan praktisk betydelse, finns det anledning att välja den enklaste lösningen, som innebär, att *endast handlingar som är av betydelse som bevis* räknas som urkunder (dokument).

Detta krav innebär, att en handling saknar urkundskvalitet, om det inte är

(a) existensiellt möjligt (I.5.6.2) att den kommer att användas som bevismedel, t ex därför att den inte är begriplig eller inte förkroppsligar en identifierbar språkhandling (t ex en enkel nummerlapp eller en papperslapp med blott ett namn); att en handling är avfattad i kod eller kodliknande förkortningar utesluter inte urkundskvalitet; eller

(b) kognitivt möjligt (I.5.6.3) att den kommer att användas som bevismedel, t ex därför att den är sådan att man inte har anledning att räkna med att någon — även om det är existensiellt möjligt — kommer att uppfatta handlingen som ett bevismedel (t ex därför att innehållet är alldeles orimligt); att en handling är civilrättsligt ogiltig på grund av ett formfel utesluter inte urkundskaraktär.

En räkning är en uppmaning att betala en skuld, men är normalt inte en avsiktsurkund (en reseräkning är ett undantag härvidlag; NJA 1957 s 531). Som tillfällighetsurkund kan den tjäna som bevis om t ex att utställaren levde vid en viss tidpunkt och då ansåg sig ha en viss fordran. I NJA 1972 s 643 ansågs ett färdigställt, för maskinell läsning av kodbeteckningar avsett inbetalningskort avseende penningpåföljd för felaktig parkering vara en urkund. Rättsfallet torde böra uppfattas så, att varje förtryckt inbetal-

ningskort avseende en viss person är en urkund (oberoende av om det finns en kodbeteckning för maskinell läsning).

För ytterligare exempel på handlingar, som bedömts vara av betydelse som bevis, se NJA 1956 s 301 (en kombination av namnsedel, valkuvert och valsedel) och NJA 1974 s 47 (överlåtelseanmälan rörande bostadsrätt).

En urkund måste vara *självständigt* begriplig, den måste som materialisering självständigt förmedla ifrågavarande föreställningsinnehåll. Därför är t ex kontrollmärken (se 4.4.1) inte urkunder. Däremot krävs inget i fråga om sakens yttre beskaffenhet. Det är nog att föreställningsinnehållet kan *avläsas* genom syn eller känsel (blindskrift). Det torde vidare inte utgöra något hinder att avläsning endast kan ske maskinellt; det kan därför inte uteslutas att även t ex ett magnetband med en upptagning för ADB kan vara en urkund. Enligt motiven jämföras vidare *avlyssning* med avläsning. Tanken är nämligen att även t ex diktafonrullar, grammofonskivor och talfilm skall kunna vara dokument.

I TF 2:3 sägs att "handling" är framställning i skrift eller bild samt upptagning som kan läsas, avlyssnas eller på annat sätt uppfattas endast med tekniskt hjälpmedel. Detta handlingsbegrepp är vidare än det som förekommer i urkundsdefinitionen. Bl a kan en bild inte i och för sig vara en urkund, även om ett fotografi eller en annan *bild* anses kunna vara en *del av en urkund*, dvs utgöra en urkund tillsammans med text av någon art. En bild i en legitimationshandling kan sägas ersätta en beskrivning (NJA 1959 s 86, NJA 1963 s 373, NJA 1979 s 335, SvJT 1975 rf s 53). Inte sällan utgör ett anbringat värdeemblem (se 4.4.1) en del av en urkund.

En annan påtaglig skillnad mellan TF:s handlingsbegrepp och BrB:s urkundsbegrepp är att en urkund måste ha en s k *utställarangivelse*. Utställaren skall vara "synlig" i dokumentet eller åtminstone allmänt känd (notorisk). Man har inte anledning att räkna med att *anonyma* handlingar eller handlingar, som *inte* är eller ger sken av att vara *originalhandlingar*, få betydelse såsom bevismedel.

Vad först gäller att handlingen inte får härröra från en anonym person har kraven ställts mycket lågt: utställaren är *inte anonym*, om

(a) han är angiven i handlingen (t ex genom underskrift);

(b) man av handlingen kan sluta sig till vem han är (t ex vid underskrift med initialer); eller

(c) man av handlingen kan sluta sig till att han hör till en viss begränsad personkrets (i motiven sägs att utställaren skall vara i någon mån bestämbar, t ex såsom tillhörande en viss grupp av personer, exempelvis militärer på ett visst förband eller intagna på en viss anstalt).

Det är sålunda endast när handlingen är helt anonym, som urkundskva-

liteten är utesluten. En valsedel, som inte utvisar vem som röstat, kan knappast anses vara en urkund, om inte valet sker i en tämligen begränsad krets. För fusk vid utövning av rösträtt i allmänt ärende finns ett straffbud i BrB 17:8. Det synes vara mest praktiskt att fastslå att en röstsedel, som avses där, inte är en urkund. (Jämför NJA 1956 s 301.)

Utställaren är den som ”talar” i urkunden, den vars språkhandling är förkroppsligad. Förkroppsligandet kan ske genom tekniska hjälpmedel, såsom skrivmaskin, tryckpress eller bandupptagning, eller under utnyttjande av andra personer. Klart är att utställaren inte alls behöver ta del i det rent fysiska framställandet av urkunden. Ibland delegeras färdigställandet till annan (t ex när en biljett skall förseas med ett värdeemärke). För att inte relationen mellan utställare och urkund skall bli så svag, att varje identifierbart förkroppsligande av en persons språkhandlingar ger upphov till en ny urkund, måste det kravet ställas, att handlingen framstår som en principiellt unik materialisering, som en *originalhandling*. Samtidigt bör betonas, att identifierandet av en urkund utgår från en *sak* (som kan ha bevisvärde genom sitt innehåll), vars utställare man söker. Man skall inte utgå från en språkhandling och se vilka materialiseringar denna kan ha fått. När en person ringer till ett apotek och uppger sig vara läkare och beordrar utskrift av ett recept, utställs dokumentet av den som tar emot samtalet, inte av den som ringer. Det är inte behovet av tilltro till att själva föreställningsinnehållet härrör från en viss person, utan behovet av tilltro till att materialiseringen åtminstone indirekt härrör från viss person som skyddas av förfalskningsbestämmelserna.

Det sagda hindrar inte, att det kan finnas ett flertal dokument med samma innehåll som alla har originalkaraktär (NJA 1979 s 715: äkta namnteckning även på kopia — dvs en dubblett förelåg) eller att vad som rimligen är en urkund har mer än en utställare (t ex en tentamensbok eller en växel). Att en handling i sin helhet är tryckt (t ex aktiebrev) eller skriven på maskin (NJA 1953 s 23, NJA 1965 B 12) hindrar inte att den har karaktär av original.

Genom att endast handlingar med originalkaraktär har sådan betydelse som bevis att de förtjänar särskilt skydd måste urkundskvalitet fränkännas bl a:

— *tryckta böcker, tidskrifter, osv; kopior av talfilm, bandinspelningar och upptagningar för ADB m m; och*

— *ej bestyrkta avskrifter, fotokopior, genomslagskopior; här framgår normalt inte vem som är ansvarig för handlingens tillkomst såsom sak och även om så är fallet, så kan man inte alltid säga att handlingen förkroppsligar någon språkhandling som är hans; för övrigt framgår redan av BrB*

15:12 (jämför 14:9) att en oriktig kopia inte är en förfalskad urkund (NJA 1966 B 17, SvJT 1946 rf s 8).

3.2.3 Skyddade bevismärken

Märken förmedlar liksom dokument ett föreställningsinnehåll och förkroppsligar därigenom en språkhandling. Men det sker genom förkortningar, enstaka bokstäver eller siffror eller andra tecken, som i förening med märkets utseende i övrigt gör att det kan tjäna som bevis inom en krets av personer, som känner till den funktion det tilldelats. Man kan säga, att ett märke är som ett komprimerat och starkt konventionaliserat dokument. Mycket mer lämnas underförstått än hos ett dokument och dess uppkomst-historia kan vara att ett dokumentets språkliga form gradvis förenklats. Härav följer att gränsen mellan dokument och märke är flytande. Detta är anledningen till att de märken, som mest liknar dokument, sammanförts med dessa i begreppet urkund.

Den kategori av märken, som kan vara urkunder, kallas *bevismärken*. Dessa är liksom dokumenten fristående, självständiga; de behöver inte förknippas med något annat för att fylla sin funktion som bevismedel och denna bevisfunktion hänför sig till något som ligger utanför märket (t ex att någon har en viss rättighet eller har fullgjort en viss prestation). Huruvida ett märke kan överlätas eller om det är utställt av det allmänna eller av enskild har i detta sammanhang ingen betydelse.

Av urkundsdefinitionen i BrB 14:1 st 2 följer att inte alla bevismärken är urkunder. Där utpekas *legitimationskort, biljett och dylikt* bevismärke. I 14:2 nämns ytterligare *kassakvitto, kontramärke och dylikt mottagningsbevis* (som dock kan vara ett dokument). Genom denna reglering får anses framgå, att bevismärket måste vara en *avsiktsurkund, som förmedlar ett inte oviktigt föreställningsinnehåll*. Utöver de givna exemplen kan *ransoneringskort* nämnas.

Vid bevismärken framstår som än klarare än vid dokument, att den som förfärdigat urkunden (som ju kan vara en på visst sätt utformad pappers-, plast- eller metallbit) kan vara någon annan än den som är utställare. Utställare är den som framträder som garant för att saken har en bevisfunktion. Liksom vid dokument erfordras, att utställaren *inte är anonym*. Märket skall framstå som härrörande från viss person (fysisk eller juridisk). Utanför de skyddade märkena faller t ex papperslappar med enbart nummer som i det enskilda fallet tjänar som bevismärken.

Slutligen fordras att bevismärket har karaktär av eller ger sken av att vara ett *originalmärke*, dvs det måste vara individuellt identifierbart, t ex ge-

nom ett nummer. Att det kan användas upprepade gånger (t ex garderobsmärken) eller vid sidan av det individuella numret är identiskt med andra märken spelar härvidlag ingen roll (jämför för övrigt aktiebrev, obligationer och liknande dokument).

3.2.4 Ett utvidgat urkundsbegrepp

Förut har nämnts att urkundskvaliteten inte påverkas av att saken framställts med hjälp av tekniskt hjälpmedel, såsom skrivmaskin, telex, bandspelare, osv. Teknikens utveckling har emellertid möjliggjort, att människan inte bara tar maskiner i sin tjänst för att medverka till framställande av dokument eller märken, utan också helt överlåter åt dem att sköta registreringar och bearbetningar, som dokumenteras på avläsbart sätt. Exempel är färdskrivardiagram, kvitto från tankautomat, EKG och EEG samt olika produkter av automatisk databehandling utan direkt mänsklig medverkan. I praxis torde sådana saker räknas som urkunde, trots att det knappast går att finna någon annan utställare än *själva maskinen*. Det är inte rimligt att påstå att bilföraren eller dennes arbetsgivare eller apparatens tillverkare är upphovsman till vad som återges på ett färdskrivardiagram. Skillnaden mellan teknisk skrivhjälp o dyl och automation är fundamental. Säkerligen finns ett behov av att bereda skydd mot manipulationer med uppteckningar åstadkomna av teknisk apparatur. Såsom anmärks nedan i 3.4.1 är dock det i och för sig tveksamma steget att betrakta upp-teckningarna som urkunder otillräckligt.

Liksom vid urkunder, som har mänsklig utställare, måste krav på *identifierbart ursprung* och *originalkaraktär* vara uppfyllda.

3.3 FÖRFALSKNINGSBROTT OCH SANNINGSBROTT

Ordet "falsk" används i BrB i flera betydelser. I dagligt tal betyder "falsk" oftast detsamma som "osann". I denna betydelse används ordet i brottsbeteckningarna i BrB 15:5—7. En annan betydelse av "falsk" är "oäkta" ("icke autentisk"). En falsk urkund är i BrB:s terminologi alltid en *oäkta* urkund. Dess brist är att den inte på det sätt den ger sken av helt härrör från utställaren. En falsk urkund behöver därför inte innehålla någon osanning. Ett samband finns dock mellan oäkthet och osanning på det sättet, att varje falsk urkund indicerar ett osant påstående, nämligen att urkunden härrör från den som framstår som utställare. — I RB kap 58 används ordet "falsk" för både oäkta och äkta, men osanna handlingar. När

en person kallas falsk förstås att han är svekfull, lögnaktig, opålitlig.

Bestämmelserna i BrB kap 14 (*förfalskningsbrott*) och 15 (*sanningsbrott*) avser inte blott att skydda enskilds intressen. Vissa föremål och utsagor har en sådan funktion i samhället, att det är angeläget att envar kan lita på att de är vad de utger sig för att vara respektive att de är sanningsenliga. I enlighet härmed *fullbordas* brotten innan skada eller olägenhet uppkommit för enskild eller det allmänna. Åtskilliga av brotten i kap 14 och 15 är närmast att anse som förberedelse eller försök till andra brott (t ex bedrägeri). Det finns alltid en risk för att kriminaliseringen blir allför vidsträckt, när man ingriper på ett så tidigt stadium för att förhindra oönskade resultat. Den svenska lagstiftningen bygger på klar insikt härom och den har tillkommit under noggranna överväganden rörande vilka materiella bevismedel och vilka typer av utsagor, som bör åtnjuta särskild tilltro och därför också straffskydd. Vid internationella jämförelser framstår dock det kriminaliserade området som ovanligt vidlyftigt.

I detta kapitel behandlas brott rörande urkunder, dvs i skrift eller på jämförligt sätt förkroppsligade språkhandlingar. Brott, som innefattar missbruk av andra bevismedel eller osanna utsagor av annan art, berörs i de två närmast följande kapitlen. Uppenbart är att det normalt finns anledning att skydda kommunikation och bevisning vid skriftliga utsagor på ett annat sätt än vid muntliga. Visserligen kan en skriftlig utsaga sägas vara ett substitut för en muntlig, men möjligheten till prövning av "talarens" vederhäftighet och uppriktighet är betydligt mindre. Härtill kommer att många skriftliga utsagor ges i en speciell, institutionaliserad form i syfte att tjäna som varaktigt bevismedel, vilket naturligtvis är av stor betydelse för rättsliv och ekonomisk samfärdsel. T ex fenomenet skuldebrev är oundgängligt i dagens samhälle.

I äldre straffrättsvetenskap skildes mellan materiell och immateriell förfalskning:

- (I) Med *materiell förfalskning* förstås gärningar avseende en urkunds äkthet,
 - (a) antingen *positivt*, så att en oäkta urkund kommer till stånd eller begagnas (BrB 14:1—3, 9),
 - (b) eller *negativt*, så att en äkta urkund förintas eller görs obrukbar (14:4).
- (II) Med *immateriell förfalskning* avses gärningar rörande äkta urkunder,
 - (a) *positivt* antingen såsom s k *intellektuell förfalskning* (urkunden ges ett osant innehåll; BrB 15:10—11, men också 11:5 och SBL § 10) eller genom vilseledande användning av en sann urkund (BrB 15:12), eller

(b) *negativt* genom att utan materiellt angrepp hindra att urkunden fyller avsedd funktion (se 15:13).

Den här redovisade terminologien har inte accepterats i BrB. För övrigt skulle det endast i fråga om urkunder vara möjligt att konsekvent göra det. Det saknas anledning att tala om (immateriell) förfalskning vid brott enligt kap 15.

Materiella och immateriella angrepp på bevismedels funktion har i svensk rätt uppfattats som väsensskilda företeelser. Åtgärderna förmenas typiskt sett skilja sig åt i fråga om både tillvägagångssätt och gärningsmän (jämför skillnaden mellan stöld och förskingring, II.1.2). Även straffvärdet har ansetts vara väsentligt olika. Ett brott mot sanningsplikten uppfattas regelmässigt vara mindre förgripligt än ett materiellt angrepp på ett bevismedel. Sanningspliktens ”intensitet” anses också kunna skifta mycket och bero på bl a syftet med utsagan och gärningsmannens ställning.

Den nu antydda bedömningen återspeglas i fördelningen av brott rörande urkunder på kap 14 och kap 15 och i den anmärkningsvärda olikheten vad gäller straffskalornas utformning. Även om behovet att skydda en urkunds äkthet inte är identiskt med behovet att skydda dess sanningsenlighet måste dock framhållas att reglerna i kap 14 i själva verket inte skiljer sig påtagligt från reglerna i kap 15: som redan nämnts är en förfalskad urkund defekt därför att den indicerar en speciell osanning (att den härrör från en viss person). Det kan inte utan vidare göras gällande att denna sorts osanning är den värsta av alla, vilket ju straffskalorna ger vid handen. Vad gäller de förment olika tillvägagångssätten och gärningsmannatyperna torde erfarenheten utvisa att variationerna inom brottstyperna är lika betydande. I praktiken är inte sällan en oäkta urkund också osann i något ytterligare hänseende. Är en falsk urkund innehållsmässigt sann, bedöms gärningen mildare än om den är osann.

Förfalskningsansvar innesluter alltid ansvar för åstadkommande av osanna uppgifter. Vid logisk konkurrens (se I.3.6) mellan brott rörande urkunder i kap 14 och i kap 15 konsumeras regelmässigt brottet i kap 15 (se dock nedan 3.8.2, särskilt sista stycket).

3.4 URKUNDSFÖRFALSKNING — BrB 14:1

3.4.1 Brottsrekvisiten

Urkundsförfalskning består i att *producera en urkund som är falsk* (oäkta) och därigenom *omedelbart framkalla s k fara i bevishänseende*. Brottet

fullbordas genom förfalskningsåtgärden. Den oäkta urkunden behöver således inte begagnas; ej straffvärda fall avses kunna rensas undan genom kravet att gärningen skall innebära fara i bevishänseende. En annan sak är att förfalskning ofta inte kan upptäckas förrän i samband med ett begagnande. Särskilt för att kunna ingripa på ett effektivt sätt vid närmast yrkesmässig förfalskningsverksamhet (rörande t ex värdepapper, pass eller andra legitimationshandlingar) är det av värde att fullbordanspunkten är förlagd till ett tidigt stadium. Vid förfalskning av en äkta urkund har skada för övrigt uppkommit redan före ett begagnande.

En urkund är falsk, när den *inte fullständigt* härrör från den som är att uppfatta såsom utställare. Härav följer att oäktheten kan vara ursprunglig, men också något som är en följd av åtgärder med vad som till en början är en äkta urkund. Det är också möjligt att en oäkta urkund föreligger, trots att den som framstår som utställare också är upphovsman, nämligen dels om denne *inte medvetet* är utställare och dels om denne själv ändrar en av honom utställd urkund så att den ger sken av att härröra från honom vid ett *annat tillfälle* än den faktiskt gör.

På grund av att även en förfalskad urkund skall vara en urkund och alltså ha betydelse som bevis, kan "oäkta" urkund preciseras till "skenbart äkta" urkund, hellre än till "icke äkta" urkund. — Ett plagiat är inte en förfalskning, men dess oäkthet, som ju rör själva innehållet, kan innebära intrång i upphovsrätt.

Allt efter omständigheterna innefattar urkundsförfalskning således att framställa en falsk urkund (a) genom att framställa en ny urkund, (b) genom att förändra en äkta urkund, eller (c) genom att förändra en redan oäkta urkund. I lagtexten systematiseras möjliga förfalskningsåtgärder på följande sätt:

- (I) framställa falsk urkund
 - (A) genom att skriva annans namn
 - (1) verklig persons namn
 - (2) diktad persons namn
 - (B) genom att falskeligen förskaffa sig annans underskrift
 - (C) på annat sätt
- (II) falskeligen (A) ändra äkta urkund
 - (B) utfylla äkta urkund

Såsom förut nämnts är en urkund en sak och till vad som naturligen är en urkund kan finnas flera utställare. Man kunde då tänka sig att ett tillägg av något slag på t ex ett papper, som utgör en äkta urkund, måste innebära att en äkta urkund ~~ändras~~ eller utfylls. Dessa uttryck hänför sig emellertid till gärningar som s a s håller sig inom ramen på förefintlig urkundstext (el-

ler motsvarande fenomen). När någon med annans namn tecknar kvitto på ett postgiroutbetalningskort (t ex NJA 1947 s 302, NJA 1955 s 31, NJA 1959 s 31) eller endosserar en postväxel (NJA 1966 s 299) framställer han alltså en falsk urkund, trots att ingen ny sak produceras.

Vid urkunder, som nämnts i 3.2.4, förövas förfälskning genom manipulationer, som medför att de oriktigt framstår som fullständigt framställda av apparaten i fråga. Någon mänsklig utställare finns ju inte i dessa fall. Att manipulera med själva apparaten, så att den gör oriktiga eller vilseledande uppteckningar eller bearbetningar, kan däremot inte bedömas som förfälskning. Analogien med medverkan till sanningsbrott är alltför stark. Någon generell kriminalisering av sådana förfaranden finns inte, men gärningen kan utgöra dataintrång (DataL § 21) eller (ett led i) ett förmögenhetsbrott.

Urkundsförfälskning torde konsumera brott mot t ex Taxeringslag 1956:623 § 120 eller Kupongskattelag 1970:624 § 31 (NJA 1971 s 616), men inte falsk tillvitelse (BrB 15:7), bokföringsbrott (BrB 11:5) eller försvårande av skattekontroll (SBL § 10).

3.4.2 Framställa oäkta urkund genom att skriva annans namn

Många urkunder förutsätter lagligen eller sedvanemässigt att utställaren skriver under dokumentet eller eljest skriver sitt namn. Ett huvudfall av förfälskning är att skriva annans namn, denne må vara levande eller död, verklig eller icke existerande.

NJA 1935 s 76, NJA 1942 s 271, NJA 1944 s 245, NJA 1944 s 328, NJA 1944 s 394, NJA 1944 s 440, NJA 1946 s 473, NJA 1947 s 302, NJA 1948 s 487, NJA 1948 s 509, NJA 1955 s 31, NJA 1957 s 67, NJA 1959 s 31, NJA 1962 s 328, NJA 1962 s 631, NJA 1966 s 299, NJA 1968 s 213, NJA 1968 s 327, NJA 1971 s 616, NJA 1974 s 47, NJA 1974 s 58, NJA 1979 s 139, NJA 1982 s 863, SvJT 1930 rf s 71, SvJT 1941 rf s 25, SvJT 1951 s 494, SvJT 1957 rf s 68, SvJT 1961 rf s 85, SvJT 1969 rf s 33, RH 39:80, RH 43:81, RH 40:83 — broders namn, eget personnummer — RH 19:86.

Rättsliga problem uppkommer när det gäller att bedöma, om skrivandet av annans namn medför att en äkta eller oäkta urkund uppkommer och om skrivandet av eget namn kan vara att skriva annans namn.

(1) FRAMSTÄLLA ÄKTA URKUND GENOM ATT SKRIVA ANNANS NAMN

(a) *Behörigt skrivande av annans namn.* Om ett ombud i strid mot god ordning skriver annans namn utan att ange att det sker på dennes *uppdrag*

framställs ingen oäkta urkund (se NJA 1972 B 23). Att post och banker m fl av försiktighetsskäl inte accepterar muntlig fullmakt påverkar inte bedömningen. Så snart den som skriver annans namn överhuvudtaget är civilrättsligt *behörig* därtill, kan man i regel säga, att den senare utnyttjar den förre som hjälp att framställa en urkund. Urkunden blir dock ej falsk ens i situationer, där en sådan karakteristik inte är helt korrekt. När någon har givit *samtycke* till att annan skriver hans namn vid tillfället i fråga (se NJA 1944 s 394, NJA 1953 B 7, NJA 1965 B 12, NJA 1982 s 863, SvJT 1963 rf s 61 I, RH 94:81), blir urkunden äkta även om samtycket tillkommit genom vilseledande. (Hypotetiskt samtycke eller samtycke i efterhand kan däremot inte förhindra att en falsk urkund har framställts. Se vidare 3.4.9.) Urkunden är också äkta, om den som tecknar annans namn är *behörig* därtill, t ex därför att han har fullmakt, även om han överskrider sina befogenheter, dvs han har inte samtycke i det enskilda fallet (jämför äldre rätt: NJA 1947 s 302).

RH 166:81 uppvisar en säregen sammanblandning av hypotetiskt samtycke och eventuellt uppsåt.

Vad nu sagts gäller även i fall där egenhändigt undertecknande krävs. Ett sådant krav spelar alltså ingen roll vid bedömningen av om förfälskning har förövats, ens om en rättshandling blir ogiltig, därför att formkravet inte uppfyllts. På motsvarande sätt spelar det ingen roll, om en medkontrahent insett eller bort inse att gärningsmannen överskred sina befogenheter eller att samtycke åtkommit genom vilseledande.

När ansvar för urkundsförfälskning är uteslutet, därför att annans namn tecknats *behörigen*, kan dock t ex bedrägeri (9:1), trolöshet mot huvudman (10:5) eller *behörighetsmissbruk* (10:6) vara förövat.

(b) *Skriva annans namn utan att ge sken av att denne är utställare*. Skriver man annans namn och samtidigt skriftligen anger, att man skriver på annans uppdrag, framställer man enligt motiven inte en oäkta urkund. Detta skulle gälla även om uppgiften om uppdrag är osann. Den egna namnteckningen är också då äkta och blott ansvar för osant intygande skulle komma ifråga. Det går dock att hävda, att urkunden i det senare fallet oriktigt ger sken av att annan är utställare.

Det förekommer att en person lever och är känd under annat namn än det riktiga. När han skriver detta antagna namn, kan det väl vara så att han själv framstår som utställare. Förfälskningsansvar bör då inte komma i fråga (NJA 1944 s 328). Rörande denna gränsdragning mot osant intygande i form av att "lämna osann uppgift om vem han är" hänvisas till 3.8.2

nedan. Där behandlas även fall, där man i praxis dömt för osant intygande, ehuru rekvisiten för urkunds förfälskning varit uppfyllda: någon framställer oäkta urkund genom att skriva annans namn och lämnar samtidigt osann uppgift om vem han är.

(2) SKRIVA ANNANS NAMN GENOM ATT SKRIVA EGET NAMN
Problemet är att avgöra när skrivande av eget namn innefattar skrivande av annans namn. Förutsättningen är namnidentitet. Görs något tillägg, t ex felaktig titel, som klargör att undertecknaren ger sken av att vara den andre, är givet att annans namn har skrivits. (Att i andra fall göra osant tillägg av titel e dyl kan vara brott enligt 15:11 eller 17:15.) Även när tillägg av något slag inte görs, kan omständigheterna vara sådana, att det är tydligt att undertecknaren ger sken av att någon annan skrivit sitt namn. I praktiken blir frågan om förfälskningsansvar avhängig av om undertecknaren haft uppsåt (NJA 1959 s 31, SvJT 1930 rf s 71, se även NJA 1944 s 245 och NJA 1966 s 299). Också i nu berörda fall kan framställandet av en falsk urkund innefatta att gärningsmannen lämnar osann uppgift om vem han är.

Skulle man välja att betrakta den egna namnteckningen som äkta, även om gärningsmannen därigenom skriver annans namn, får vi i stället hänföra sådana gärningar till att någon "annorledes framställer falsk urkund". Samma tveksamhet i klassificeringen gäller en typ av fall, som enligt motiven skall bedömas som framställande av falsk urkund: en obehörig firmateckning kombineras med gärningsmannens äkta signatur. Ett bolags eller annan juridisk persons firmanamn anbringas ofta med stämpel eller på liknande sätt och brukar följas av en namnteckning eller en förkortad namnteckning. Frågan är om man skriver annans namn, när man missbrukar t ex en stämpel och sätter dit sina egna initialer eller sitt eget namn. I många sammanhang framstår signaturen i jämförelse med stämpeln som något så underordnat, att det ligger nära till hands att säga, att annans namn har skrivits. Hur som helst har en falsk urkund framställts.

Att skriva sitt eget namn på en check i hopp om att få den inlöst, trots att man ej själv förfogar över kontot, är inte att ge sken av att annan utfärdat checken. Däremot ger man sken av att vara kontoinnehavare och ansvar för (försök till) bedrägeri är aktuellt.

3.4.3 Framställa oäkta urkund genom att falskeligen förskaffa sig annans underskrift

I detta fall begagnar sig förfälskaren av annans misstag, som kan vara framkallat genom vilseledande, så att denne undertecknar en urkund, som

han inte vill underteckna. Det är av vikt att skilja denna situation från vad som endast är bedrägeri. En falsk handling behandlas dessutom civilrättsligt annorlunda än en handling som tillkommit genom svek (se t ex Lag 1936:81 om skuldebrev §§ 14, 15, 17, 19 och 30).

Förfalskning sker om gärningsmannen, t ex genom vilseledande eller utbyte av dokument, åstadkommer att undertecknaren skriver på ett annat dokument, dvs ett dokument med *annat innehåll rent fysiskt sett*, än det han tror sig skriva på. Urkunden ger i och för sig inte sken av att härröra från annan än den som skrivit på, men den ger felaktigt sken av att fullständigt härröra från denne. Situationen är jämförbar med att man själv skriver den andres namn, eftersom denne utnyttjas som ett redskap för att nå samma resultat.

Förfalskning sker däremot inte, när utställarens vilja att skriva under en viss urkund med av honom känt innehåll bygger på ett vilseledande eller misstag, inbegripet att han misstar sig om innebörden av det som sägs i dokumentet (t ex SvJT 1964 rf s 83).

3.4.4 Framställa oäkta urkund på annat sätt

Bevismärken och åtskilliga typer av dokument förutsätter inte namnteckningar e dyl (SvJT 1970 rf s 50). Huruvida framställande av sådana saker innebär förfalskning är att bedöma efter de principer som berörts tidigare. En urkund är oäkta, om den felaktigt ger sken av att härröra från en viss utställare. Avbildningar av äkta urkunder är oäkta urkunder, om de ger sken av att vara originalurkunder.

Liksom eljest är *behörigheten* avgörande för om produktionen är äkta eller oäkta. När urkunder framställs i tryckpress (t ex aktier eller obligationer) är t ex avgörande om beställaren är behörig att göra beställningen hos tryckeriföretaget. (Att behörig beställare saknar befogenhet är utan betydelse.) Överexemplar vid sidan av beställningen blir att anse som oäkta; detta gäller både såsom original uppfattbara kopior och obehörigen producerade original. (När två identiska serier av t ex aktier produceras samtidigt kan det naturligtvis vara svårt att avgöra vilket av två dokument som är falskt.) På motsvarande sätt är t ex en järnvägsbiljett, som utfärdas av behörig tjänsteman, äkta, även om denne överskrider sin befogenhet, t ex genom att inte ta betalt.

En oäkta urkund kan framställas genom att *ändra en oäkta urkund*, såvitt ändringen inte består i att återställa en ändrad oäkta urkund till sitt ursprungliga äkta tillstånd (men då kan brott enligt 15:8 eller 17:11 förövas). Även upprepade förfalskningar innefattar angrepp mot en urkunds bevis-

funktion.

Det går i princip inte att förfalska per telefon. Vid telefonerande av recept till apotek framställs en äkta urkund av den farmaceut, som tar emot samtalet, även om den som ringer upp felaktigt anger sig vara läkare (se vidare nedan 3.8.7 (2)). Även en telegraftjänstemans utskrift av per telefon beställt telegram är en äkta urkund. Att skriftligen beställa ett telegram i annans namn är däremot att framställa en oäkta urkund (nämligen beställningen, ej telegrammet), såvida det ej sker behörigen. I det ovan nämnda exemplet med förfalskning genom obehörig beställning av tryckning av aktier e dyl är situationen annorlunda. Tryckeriet framstår som en helt osjälvständig hjälp för annans utställande av urkunderna. Även i fall som sägs i 3.4.3 kan gärningen undantagsvis förövas per telefon.

Se även ovan 3.4.2.

3.4.5 Falskeligen ändra äkta urkund

I detta fall består gärningen i att utplåna delar av text, etc och/eller att göra tillägg däri.

NJA 1951 s 575, NJA 1956 s 301, NJA 1964 s 142, NJA 1965 s 352, NJA 1970 s 436, NJA 1972 s 643, NJA 1979 s 715, SvJT 1952 s 291, SvJT 1959 rf s 36, SvJT 1962 rf s 19, SvJT 1970 rf s 50.

Är urkunden ej längre ett tjänligt bevismedel, kan istället ansvar för försök till urkunds förfalskning (NJÄ 1960 s 537) eller för undertryckande av urkund (14:4) komma i fråga. När någon raderar i en urkund i syfte att senare färdigställa den, behöver den inte i det skicket vara ett tjänligt bevismedel, varför förfalskningen kan befinna sig på försöksstadiet. När en bild utgör del av en urkund kan ändringen givetvis bestå i att bilden byts ut (NJÄ 1959 s 86, NJÄ 1979 s 335, jämför NJÄ 1963 s 373 och SvJT 1975 rf s 53).

Av kravet på att ändringen skall ske falskeligen framgår att endast *obehörig* ändring medför att urkunden blir falsk. Häri inbegrips vissa ändringar, som företas av utställaren själv eller med hans samtycke. I sådant fall ger urkunden visserligen inte sken av att härröra från annan än utställaren, men den ger sken av att härröra från annan än utställaren *vid en viss tidpunkt*. Det får naturligtvis i varje särskilt fall bedömas, om det har någon bevisbetydelse att urkundens innehåll ändras vid en senare tidpunkt (jämför t ex att en student ändrar i en tentamensskrivning efter avslutad tentamen med att en gäldenär ändrar i ett inlöst skuldebrev för att utge det på nytt).

Om utställaren äger förfoga över urkunden, så att han inte kan föröva undertryckande av urkund (se 3.6), torde sällan en ändring som han gör ske "falskeligen". (Förfalskning torde dock förövas när en gäldenär, innan han utger ett skuldebrev varpå annan tecknat borgen, i stället för att förstöra skuldebrevet utger det med ändrat belopp, så att borgensmannen utges som garant för ett större belopp än det han åtagit sig att svara för.) Se NJA 1919 s 328.

3.4.6 Falskeligen utfylla äkta urkund

Ett särskilt slag av ändring av äkta urkund består i att utfylla den på någon punkt, som lämnats öppen (här avses inte att underskrift saknas). Ej ovanligt är att t ex en check eller växel utfärdas "in blanco", dvs beloppet fylls inte i; det må bero på tanklöshet, bekvämlighet eller på att beloppet för tillfället inte är känt som mottagaren ges fullmakt att komplettera värdepapperet. Eftersom denne är behörig att utfylla urkunden, förövar han inte förfalskning, om han överskrider sin befogenhet genom att fylla i för högt belopp (se även RH 94:81). Tillämpligt lagrum blir i första hand BrB 10:5 eller 6. Situationen är annorlunda, om urkunden utfylls av någon, som tillgripit eller hittat den, mottagit den till förvaring eller av annan anledning har rådighet över den utan att vara behörig att utföra kompletteringen (NJA 1943 s 490). Vad som i föregående avsnitt sagts om möjligheten för utställaren själv att föröva förfalskning gäller på motsvarande sätt vid utfyllande av äkta urkund (NJA 1959 B 4).

3.4.7 Förfalskning genom underlåtenhet

I huvudsak hänvisas till framställningen i I.4.4 och I.8.

En oäkta urkund kan undantagsvis *framställas* genom underlåtenhet, som innebär psykisk påverkan, eller underlåtenhet av en övervakningsgarant att avbryta ett händelseförlopp. Det är svårt att föreställa sig att annan ställning än övervakningsgarant för eget eller annan persons beteende kan vara relevant. Den som blott är ansvarig för att falska urkunder inte produceras kan sällan sägas framställa sådana, om han inte ingriper. Underlåtenhet i skyddsgarantställning är nog inte möjlig. Underlåtenhet att förstöra en falsk urkund är inte att framställa den.

Det torde i praktiken vara lättare att tänka sig förfalskning förövad genom underlåtenhet, när gärningen består i att *ändra eller utfylla* äkta urkund. Den som är skyddsgarant för själva urkunden kan dock knappast själv sägas ändra den, om han underlåter att hindra att annan gör det.

3.4.8 Förfalskad urkund

Produkten av en förfalskningsgärning som sägs i 14:1 är en (för)falsk(ad) urkund. Det skall här understrykas, att en förfalskad urkund måste ha urkundskvalitet och därmed viss beviskvalitet (se 3.2.2). Detta innebär att en falsk urkund föreligger, endast om *dokumentet eller bevismärket ger sken av att vara äkta*. Är förfalskningen så *dåligt gjord*, att man inte på allvar behöver räkna med att någon uppfattar saken som en äkta urkund, saknar den beviskvalitet och är överhuvudtaget ingen urkund (SvJT 1962 rf s 19). Även sådant som felaktigt format, papperskvalitet, skrivsätt, utstyrsel eller alldeles orimligt innehåll kan göra att beviskvalitet saknas. Vad gäller namnteckningar är dock att märka, att en förfalskad namnteckning inte behöver likna den riktiga för att erforderlig beviskvalitet skall föreligga. En urkund kan i allmänhet tänkas använd i ett sammanhang, där den riktiga namnteckningens utformning är okänd.

Att såsom här skett ta upp kravet på beviskvalitet under ett annat rekvisit än fara i bevishänseende är inte brukligt i den juridiska litteraturen. Skälen för att ändå göra så är tre: det stämmer bäst överens med lagtextens innehåll, man når en rimlig begränsning av gärningsobjekten i BrB 14:9 och avfattningen av BrB 14:6 framstår inte längre som ett mysterium (se därom nedan 4.3.1).

3.4.9 Fara i bevishänseende

Att producera en förfalskad urkund är att producera en sak som är *farlig i bevishänseende* (se I.5.7.3). Ansvar för urkundsförfalskning förutsätter emellertid något mer: *konkret fara i bevishänseende* (se I.5.6.6). Innebörden härav kan preciseras på följande sätt: vid tidpunkten för förfalskningsgärningens avslutande är det existensiellt möjligt och plausibelt, att den oäkta urkunden kommer att användas som bevismedel i en praktisk angelägenhet på sätt som för annan medför skada eller olägenhet.

Se t ex NJA 1959 s 86, NJA 1959 B 4, NJA 1966 s 299, NJA 1968 s 213, NJA 1971 s 616, NJA 1972 s 643, NJA 1974 s 47, NJA 1982 s 863, SvJT 1961 rf s 85.

Det är brukligt att karakterisera fara i bevishänseende vid urkundsförfalskning som fara för *förväxling* med en äkta urkund, fara för *användning* som bevismedel och fara för *skada eller olägenhet*.

En viss presumtion råder för att framställandet av den farliga sak, som en falsk urkund är, också innebär fara i bevishänseende. (Detta förhållande återspeglar sig i att domstolarna sällan finner det behövligt att argumen-

tera för att fara i bevishänseende föreligger.) Delvis beror detta på att fare-rekvisitet är obestämt på det sättet, att det räcker med fara för att någon, vem det än är, kommer att använda urkunden som bevismedel i en praktisk angelägenhet, vilken som helst, på sätt som medför olägenhet för någon annan, vem det än är. Man behöver alltså inte, som vanligen vid krav på konkret fara, kunna utpeka en viss person eller annat objekt som utsätts för faran. Ett praktiskt resultat av vad nu sagts är att rekvisitet fara i bevis-hänseende blir lättast att få grepp om i en *negativ formulering*. Utgångspunkten är att en farlig sak, en falsk urkund, har producerats. Fara i bevis-hänseende är då utesluten:

(1) om varje plausibel användning av urkunden som bevismedel avser *annat än utredning av en praktisk angelägenhet*, som underkastas en verklig prövning, inför myndighet eller på annat sätt. Dokument, som utgör bevismedel blott i historievetenskapligt hänseende, skyddas alltså inte av 14:1. SJ:s lågpriskort och liknande rabattkort för färd med allmänna trafikmedel torde ha bevisfunktion endast i fråga om egenskapen av giltigt färdbevis för viss person. Att byta foto mellan två giltighetsperioder skulle då inte kunna vara förfalskning (jämför SvJT 1975 rf s 53).

(2) om det *överhuvudtaget inte* är plausibelt att urkunden *kommer att användas som bevismedel*. Enbart fara för att den skall komma att användas på annat sätt, t ex på skämt, för att bli uppskattad av kamraterna eller under andra rent privata förhållanden, utesluter således ansvar. Men trots att man inte avser att använda urkunden på annat sätt än nu sagts, kan förstås fara föreligga för att den blir använd på annat sätt. En oäkta urkund kan vidare förvaras så, att det inte finns skälig anledning att räkna med möjligheten att någon (innehavaren, hans arvingar eller någon utomstående) kommer att använda urkunden som bevismedel (se NJA 1963 s 373, jämför NJA 1931 s 501, NJA 1935 s 396). Har en arkivhandling förfalskats finns nästan alltid anledning att räkna med möjligheten att någon förr eller senare kommer att använda handlingen i dess oäkta del. Många tillfällighetsurkunder tillkommer utan tanke på att de skall bevaras och för att en förfalskning skall innebära fara i bevishänseende måste i praktiken förfalskningen ske i syfte att påverka bevisningen i ett aktualiserat ärende (se NJA 1957 s 67). Motsvarande gäller förfalskning av t ex ej längre giltiga pass.

(3) om en plausibel användning av urkunden som bevismedel *inte skulle medföra skada eller olägenhet för annan*. Fara i bevishänseende förutsätter i denna del endast att själva bevisläget skulle förändras för annan (se t ex NJA 1964 s 212: förekomst av en kopia utesluter inte fara i bevishänseende, och SvJT 1952 s 291). Denne behöver ingalunda vara materiellt berätti-

gad och förfalskningens innehåll kan vara helt korrekt (NJA 1968 s 213). Eftersom vi har att göra med en oäkta urkund, som alltså ger sken av att vara äkta, och det är konstaterat att det är plausibelt att den kommer att användas som bevismedel i en angelägenhet av praktisk art, torde i själva verket fara i bevishänseende kunna vara utesluten på grund av att ingen skulle tillfogas skada eller olägenhet blott i en sällsynt typ av fall: alla vars bevisläge kan försämrats är *likgiltiga* för att så sker.

(4) om faran *inte föreligger vid förfalskningsåtgärden*, utan först senare, t ex när en förfalskad urkund mot rimlig beräkning får betydelse som bevismedel i en praktisk angelägenhet (NJA 1963 s 373). Särskilt vid förfalskning av tillfällighetsurkunder kan denna situation lätt uppkomma.

Ett resultat av det sagda är att man normalt kan utgå från att producerandet av en falsk modern avsiktsurkund innebär fara i bevishänseende. Omständigheterna måste vara mycket speciella för att bedömningen skall bli en annan. (Fara i bevishänseende kan teoretiskt vara utesluten i ytterligare fall än som upptagits under (1)—(4), nämligen när det inte kan styrkas att det är existensiellt möjligt att urkunden används, osv, trots att det är plausibelt att så sker. Denna möjlighet har bedömts vara verklighetsfrämmande på grund av rekvisitets obestämdhet.)

3.4.10 Förvanskning av urkund — BrB 14:2

Vid bedömning av om urkundsförfalskning är ett ringa brott skall samtliga omständigheter beaktas. Lagen utpekar emellertid två ting, som är att särskilt beakta vid en helhetsbedömning:

(a) *att urkunden är av mindre vikt*. Vissa typer av urkunder är praktiskt taget alltid av mindre vikt. Detta gäller särskilt bevismärken. Lagen nämner därför som exempel kassakvitto, kontramärke eller dylikt mottagningsbevis. En bedömning av den konkreta urkunden skall dock ske (NJA 1962 s 631, SvJT 1951 s 494, SvJT 1975 rf s 53, RH 39:80, jämför NJA 1968 s 213, RH 43:81). Likvärdigt med att själva urkunden är av mindre vikt är att förfalskningen är av mindre vikt i och med att den avser någon detalj hos en urkund, som inte är av mindre vikt (möjligen NJA 1959 B 4). Förfalskning av värdepapper rörande ett litet belopp kan också bedömas som ringa brott, liksom t ex förfalskning av militär permissionssedel under fredsförhållanden.

(b) *att förfalskningen har skett i syfte att förhjälpa någon till hans rätt*. Exempel härpå kan vara att någon skriver kvitto rörande faktiskt fullgjord betalning, bevittnar en äkta namnteckning, bestyrker en riktig avskrift eller eljest framställer ett intyg med sant innehåll.

Även andra syften kan vara så pass tillbörliga, att de får gärningen att framstå som ringa, t ex förfalskning till skydd mot förtal eller otillbörliga, men juridiskt hållbara krav. Se vidare NJA 1957 s 67, NJA 1962 s 328 och SvJT 1969 rf s 33.

3.4.11 Grov urkundsförfalskning — BrB 14:3

Följande fall utpekas som särskilt beaktansvärda vid bedömningen av om urkundsförfalskning är att betrakta som grovt brott:

(a) gärningen avser *myndighets arkivhandling av vikt*. Möjligen avses endast svensk myndighets arkivhandling; detta hindrar dock inte att även förfalskning av utländsk myndighets arkivhandling bedöms som grovt brott. Myndigheters expeditionshandlingar är normalt inte av sådan vikt att förfalskning bör anses vara grov; tänkbara undantag är gravationsbevis, viktigare domar och andra domstolsutslag.

(b) gärningen avser *urkund som är särskilt betydelsefull i den allmänna omsättningen*, såsom obligation, aktiebrev eller inteckningshandling (främst pantbrev). Ett aktiebrev kan dock ha ringa värde eller vara utan betydelse för den allmänna omsättningen, t ex när bolaget är ett familjeföretag. Ej heller förfalskning av kuponger till aktier eller obligationer är i regel att anse som grov. Teckningsbevis eller interimsbevis kan lättare jämföras med aktier och obligationer.

(c) gärningen är eljest av *särskilt farlig art*, t ex därför att den hotar ett särskilt viktigt intresse, såsom rikets säkerhet eller dess rätt mot främmande makt, eller avser mycket stora ekonomiska värden. Som exempel kan nämnas förfalskning av en kungörelse om mobilisering eller annan allmän expeditionshandling, som riktar sig till en vidsträckt krets och avser förhållanden i en kritisk situation, samt fabriksmässig framställning av obligationer e dyl.

3.5 BRUKANDE AV FALSK URKUND — BrB 14:9

I BrB 14:9 kriminaliseras brukande av något som förfalskats enligt 14:1—3, 5—8. Såvitt gäller förfalskade urkunder är brottsbenämningen normalt ”brukande av falsk urkund”, även om det inte direkt framgår av lagrummets avfattning. I den mån det är träffande går det även att döma för ”åberopande av falsk urkund”.

Den omständigheten, att en urkundsförfalskning fullbordas innan urkunden brukas, medför inte att en förfalskare också skall dömas enligt

14:9, om han använder urkunden. Kriminaliseringen avser främst fall, där annan person än förfalskaren har begagnat urkunden. Även förfalskaren själv blir dock att döma enligt 14:9, om (a) det inte går att bevisa att han förfalskat urkunden, (b) ansvar för förfalskningen är uteslutet, därför att uppsåt eller fara i bevishänseende ej förelåg, eller (c) någon straffbarhetsbetingelse (se I.2.5.4) ej var uppfylld.

En urkund är i lagens mening att anse som falsk, oberoende av om den som producerat den gjort sig skyldig till urkundsförfalskning. Det räcker med att en oäkta urkund har kommit till stånd (se 3.4.8). Avgörande för om en urkund är oäkta är förhållandena när urkunden framställdes eller ändrades. T ex ett senare återkallat samtycke (se 3.4.2) kan inte förvandla en äkta urkund till oäkta.

Att *åberopa* en urkund är normalt att genom skriftligt eller muntligt meddelande hänvisa till urkunden, dess utställare och innehåll (NJA 1974 s 58, NJA 1979 s 335, NJA 1982 B 5, NJA 1983 s 786). Vid skriftligt meddelande räcker det med att meddelandet avsänts (NJA 1944 s 440). Den oäkta urkunden kan finnas förvarad i arkiv; ett åberopande förutsätter alltså inte att urkunden är omedelbart tillgänglig, utan bara att den är identifierbar. En urkund kan även åberopas genom att man företer en (bestyrkt eller obestyrkt) kopia eller avskrift. Att åberopa en urkund, som inte existerar, är inte brott enligt 14:9 (se vidare nedan 3.9.1).

Även *annat brukande* är kriminaliserat. Härmed avses alla gärningar, varigenom urkunden används som bevismedel, oberoende av om gärningsmannen själv innehar urkunden, under förutsättning att den används i sin egenskap av att vara oäkta. Ett exempel är att utbjuda en oäkta aktie till försäljning.

Om en urkund åberopas eller eljest brukas blott i de delar, vari den är äkta, förövas ej brott enligt 14:9. Att överlämna en oäkta urkund till en person, som vet att den är oäkta, för att brukas av denne är inte att göra bruk av urkunden (NJA 1953 s 23), men kan utgöra förberedelse.

Fullbordat brukande föreligger, även om gärningsmannen misslyckats i sitt syfte med brukandet (t ex att få kredit på en falsk lånehandling). Ansvar förutsätter emellertid att gärningen inneburit *fara i bevishänseende*. Det skall noga märkas, att detta krav knyts till själva brukandet, inte till urkundens beskaffenhet. T ex ett dokument, som förfalskats på skämt i avsikt att förvaras under betryggande former, så att fara i bevishänseende ej förelåg vid dess tillkomst, kan genom tillgrepp eller på annat sätt mot rimlig beräkning komma på avvägar och utnyttjas på ett sätt som då innebär fara i bevishänseende. Vad som sagts om detta rekvisit i 3.4.9 är i allt väsentligt av betydelse även vid tillämpning av 14:9. Liksom där skall mär-

kas, att det överhuvudtaget finns en falsk urkund, bara om saken har beviskvalitet och ger sken av att vara äkta. I kombination med kravet att saken skall brukas såsom bevismedel följer härav, att det är svårt att finna fall, där ett brukande inte innebär fara i bevishänseende. Ett sådant är att urkunden har bevisverkan blott i historievetenskapligt hänseende; ett annat är att den som brukar urkunden påpekar att den är förfalskad.

Avfattningen av 14:9 innebär, att brukande av falsk urkund liksom urkunds förfalskning förekommer i tre svårhetsgrader och att vid sidan av 14:9 något av lagrummen 14:1, 14:2 och 14:3 måste återopas i domslutet. De omständigheter, som nämns i 14:2 och 14:3, är av betydelse även vid bedömningen av om brottet skall anses vara **ringa** (NJA 1985 B 5) eller **grovt**, men omständigheterna vid ett brukande kan givetvis vara sådana att bedömningen blir annorlunda än bedömningen av själva förfalskningen. Härtill kommer att ett brukande generellt får anses vara något mindre graverande än själva förfalskningen, bl a därför att enbart ett brukande i regel är mindre planmässigt och kräver mindre förberedelse.

Angående bedömningen av logisk konkurrens med bedrägeri hänvisas till konkurrenskapitlet i del IV.

3.6 UNDERTRYCKANDE AV URKUND — BrB 14:4

Brottet utförs genom att företa någon av följande åtgärder med en urkund, som enligt vad nedan sägs är brottsobjekt:

(1) *förstöra* den;

(2) *göra* den *obrukbar* (t ex helt eller delvis oläslig), så att den inte längre åtnjuter tilltro som bevismedel (NJA 1960 s 537); eller

(3) tillfälligt eller definitivt *undanska* den (SvJT 1966 rf s 49), dvs placera den utom räckhåll för den användning som är aktuell, t ex genom att gömma den; det räcker i och för sig inte med att vägra utge eller på annat sätt innehålla en urkund, som man är skyldig att tillhandahålla.

Brottsobjekt är urkund, som gärningsmannen *vid tillfället ej äger förstöra, göra obrukbar eller undanska*. Denna begränsning är föranledd av att den, som äger en urkund, kan presumeras ha rätt att förstöra den, om han så önskar. Se NJA 1960 s 537 (eget körkort). Jämfört med mängden av saker, som kan förfalskas, är således mängden av saker, som kan bli föremål för brott enligt 14:4, mycket begränsad. Det finns emellertid regler, främst i civil-, skatte- och processrätten, vilka innebär att den som äger en urkund inte får förfoga hur som helst däröver.

Vad gäller mer *permanenta* inskränkningar kan följande exempel nämnas:

- enligt Taxeringslag 1956:623 § 20 skall underlag för deklarations- eller uppgiftsskyldighets fullgörande bevaras i 6 år;
- enligt Fordonskungörelse 1972:595 § 13 st 2 skall uppteckning från färdskrivare bevaras en vecka (brott enligt § 105 är subsidiärt till brott mot BrB; se § 113); och
- i SjöL kap 12 finns bestämmelser om bevarande av dagbok m m (se även nedan 3.8.7 (1)).

I fråga om *tillfälliga* inskränkningar är främst att nämna

- editionsplikt i rättegång (RB 38:2—5, Förvaltningsprocesslag 1971:291 § 20); skyldighet att förete en urkund måste anses innesluta skyldighet att bevara den, men sådan skyldighet måste ha aktualiserats genom att rättegång anhängiggjorts; och
- att urkund tagits i beslag (beslut om husrannsakan är otillräckligt).

Vid brott förövat utomlands måste hänsyn tas till utländsk lagstiftning.

Gärningen måste innebära ett angrepp på urkundens bevisfunktion. Detta framgår av kravet på *fara i bevishänseende*. Sådan fara konstitueras av att det är existensiellt möjligt och plausibelt, att bevisning i en praktisk angelägenhet försvåras eller omöjliggörs. Vad som sagts i 3.4.9 gäller i princip också här. Utgångsläget är nu inte att en ”farlig sak” har producerats, utan att ett bevismedel inte längre är tillgängligt. Om man utan svårighet kan skaffa sig en ny urkund med samma bevisförmåga, föreligger inte fara i bevishänseende. Å andra sidan gäller 14:4 inte enbart oersättliga bevismedel.

Att en urkund är förfalskad utesluter inte, att undertryckande innebär fara i bevishänseende.

Att förstöra den enda existerande obestyrkta kopian av ett original är inte undertryckande av urkund, eftersom kopian överhuvudtaget inte är en urkund. Ibland kan BrB 15:8 eller 17:11 tillämpas i sådant fall.

Undertryckande av urkund anses generellt vara mindre straffvärt än urkunds förfalskning. Det ges inte utrymme för fara för oriktig bevisning och brottet kan lättare komma att förövas utan planering. Brottet förekommer även i en **grov** och en **ringa** variant. De särskilda omständigheter, som nämns i 14:2 och 14:3, har motsvarande betydelse vid tillämpningen av 14:4. I SvJT 1966 rf s 49 medförde undertryckande genom utförande av egenmäktigt förfarande (BrB 8:8) att brottet bedömdes som grovt.

BrB 14:9 kan inte tillämpas, när någon åberopar att en viss urkund inte längre existerar. 14:9 förutsätter föregående ”positiv” förfalskning.

Undertryckande som utgör ett led i en urkunds förfalskning konsumeras av detta brott (se t ex NJA 1957 s 67, SvJT 1970 rf s 50 och även NJA 1956 s 301). Brott enligt 14:4 konsumerar skadegörelsebrott (BrB 12:1—3) och

försvårande av skattekontroll (SBL § 10); oaktsamt undertryckande kan emellertid vara brott enligt det sistnämnda lagrummet. Bokföringsbrott (BrB 11:5) har företräde. Brott enligt BrB 15:8 eller 17:11 konsumeras inte. Dessa lagrum kan dessutom användas i fall, när gärningsmannen i och för sig äger förfoga över urkunden. Hur konkurrens med överträdelse av myndighets bud (BrB 17:13) bör bedömas är oklart.

3.7 OSANN FÖRSÄKRAN — BrB 15:10

3.7.1 Utsagans form

Osann försäkran förutsätter att någon lämnar en utsaga som

(1) är *skriftlig*; utsagan skall framstå som *egenhändigt* utställd av uppgiftslämnaren;

(2) avges under *edlig förpliktelse*, på *heder och samvete* eller under annan *dylik försäkran*, t ex på tro och heder; och

(3) *enligt lag eller författning skall avges* på sådant sätt; "lag eller författning" får anses syfta på en *svensk* generell norm, som beslutats av riksdagen, regeringen, förvaltningsmyndighet (NJA 1953 s 577), kommun eller landstingskommun.

Enligt UB 4:14 st 3 kan gäldenär åläggas att på heder och samvete skriftligen bekräfta uppgifter om sina tillgångar som han lämnat vid förhör eller i förteckning; se även UB 16:13 och Lag 1978:880 om betalningssäkring för skatter, tullar och avgifter § 10. Se RH 55:85.

Ett annat exempel på relevant utsaga är sådan försäkran, som enligt ÄB 20:6 st 2 skall tecknas på bouppteckning av den som uppgivit boet. (Förövas gärningen under omständigheter, som medför (fara för) undandragande av arvsskatt, skall dock SBL tillämpas i stället för 15:10.) Se även Lag 1944:133 om kastrering § 4 st 2. Ett exempel där lagens krav ej var uppfyllda ges i NJA 1976 s 233. Osann försäkran i sjukförsäkringsfall (SvJT 1961 rf s 81, SvJT 1965 rf s 44, SvJT 1968 rf s 90) är inte längre aktuell.

Utsagor av ifrågavarande slag är i mycket att jämföras med vittnesmål under ed och innefattar en garanti för att uppgiftslämnaren är uppriktig. Brottskonstruktionen innebär att även andra än riksdagen och regeringen givits en teknisk möjlighet att föreskriva, när utsagor skall avges under straffansvar.

3.7.2 Gärningen

Brottet består i att i skriftlig utsaga av nämnd art *lämna osann uppgift* (inklusive att förneka ett faktiskt förhållande) eller *förtiga sanningen*, dvs att underlåta att uppge ett visst förhållande, som — såvitt framgår av utsagans innehåll eller syfte — bort omnämnas (RH 55:85). Ett löfte kan i och för sig inte vara sant eller osant, men en löftesförbindelse kan väl innehålla påstående eller förtiganden, som kan föranleda ansvar (NJA 1953 s 577: osanna påstående om egna avsikter; se även II.7.5.2).

3.7.3 Fara i bevishänseende

Ansvar förutsätter att gärningen innebär fara i bevishänseende. Angående innebörden härav kan i stort hänvisas till 3.4.9. Enda skillnaden är att faran nu inte skall komma av bristen i urkundens äkthet, utan av att urkunden innehåller sakligt felaktiga uppgifter eller är ofullständig. Sammanfattningsvis skall framställandet av den osanna utsagan innebära, att det vid gärningstidpunkten är existensiellt möjligt och plausibelt, att den osanna urkunden kommer att användas som bevismedel i en praktisk angelägenhet på sätt som medför skada eller olägenhet (jämför RH 55:85). Som vanligt krävs, att det överhuvudtaget föreligger en urkund, vilket inte är fallet t ex om utsagan är alldeles orimlig. En skillnad jämfört med bedömningen vid förfalskning är att man måste beakta *felaktighetens betydelse i bevishänseende*. Bristande äkthet är alltid viktig, men en mindre felaktighet i en utsaga medför ej alltid fara för skada eller olägenhet.

3.7.4 Grovt brott

Varken lagtexten eller motiven ger några riktlinjer för bedömningen. Uppenbarligen hör urkundens vikt och oriktighetens betydelse till de faktorer som bör spela en särskild roll.

3.7.5 Vårdslös försäkran — BrB 15:10 st 2

Den som förövar gärning, som sägs i 15:10 st 1, utan erforderligt uppsåt, gör sig skyldig till vårdslös försäkran, om det sker av *grov oaktsamhet* (SvJT 1965 rf s 44). Sådan oaktsamhet ådagaläggs i regel, om någon skriver under en försäkran utan att granska dess innehåll (SvJT 1961 rf s 81, jämför SvJT 1968 rf s 90).

3.7.6 Vissa konkurrensfrågor

Bestämmelserna i 15:10 gör det till stor del överflödigt att, vid införande av uppgiftsskyldighet i visst hänseende, särskilt föreskriva om straff vid avgivande av osann uppgift. Skäl för särskilda straffbestämmelser är att svårare straffskala är motiverad eller att även underlåtenhet att överhuvudtaget lämna uppgift bör kriminaliseras. De viktigaste exemplen på specialbestämmelser finns i SBL. Specialstraffrättens bestämmelser är att tillämpa enligt principen om *lex specialis* (se 1.3.6.2), oberoende av om det särskilt angivits att straffbudet i fråga skall gälla i stället för 15:10. Om den specialstraffrättsliga bestämmelsen har lägre statsrättslig dignitet än BrB skall enligt ett departementschefsuttalande brott enligt 15:10 och 11 ha företräde.

Även i interferenssituationer (se 1.3.6.3) kan 15:10 vara subidiär. Exempel ges vid konkurrens med smuglingsbrott eller valutabrott. Är sanningsbrottet av allvarlig beskaffenhet bör det dock inte konsumeras på den logiska konkurrensens nivå. Se vidare konkurrenskapitlet i del IV, där också relationen till bedrägeri behandlas.

3.8 OSANT INTYGANDE — BrB 15:11 st 1

3.8.1 Osann uppgift i urkund

Det allmänna stadgandet om lämnande av osann uppgift i urkund finns i 15:11. Såsom närmare berörs i följande avsnitt råder vissa begränsningar i fråga om uppgifternas innehåll.

Gärningsmannen måste kunna sägas själv framställa en urkund (se ovan 3.4.1 och t ex NJA 1972 B 23). Urkundsbegreppet har behandlats i 3.2. Såsom nämns där kan även en helt maskinskriven handling vara en urkund (NJA 1953 s 23). Osann uppgift kan naturligtvis lämnas när urkunden avser en rättshandling (t ex NJA 1955 s 574 (I B), NJA 1977 s 46) eller utgör en kvittering (t ex NJA 1961 s 415, NJA 1962 s 631, NJA 1975 s 92).

I 15:11 nämns *intyg* särskilt. I praktiken har sådana dokument störst intresse, eftersom det blir speciellt uppmärksammat, om de innehåller felaktigheter. Vanligt förekommande intyg är bl a läkarintyg, arbetsintyg, intyg att en handling är en riktig avskrift eller kopia (NJA 1966 B 17, NJA 1979 s 715) och bevitning av egenhändig namnteckning. I sistnämnda fall innefattar uppgiften, att bevitnaren sett namnteckningen skrivas eller hört undertecknaren vidkännas denna. Bevitning in blanco kan väl i och för sig anses innefatta osann uppgift, även om rätt person sedan skriver sitt namn,

men ingen urkund torde, på grund av kravet på beviskvalitet, föreligga förrän handlingen kompletterats (se SvJT 1966 rf s 19, där det gjordes ett dolus eventualis-prov rörande huruvida urkunden skulle utfyllas på felaktigt sätt). Ett intyg innebär inte i och för sig en försäkran om att man utfört någon granskning eller eljest aktivt förvissat sig om att det man intygar är sant (SvJT 1963 rf s 73).

Det är ibland svårt att avgöra om en urkund innehåller ett påstående om att något är förhållandet eller ett påstående om att någon har sagt att något är förhållandet.

Osant intygande kan ske även i tillfällighetsurkunder, men i praktiken aktualiseras knappast ansvar härför, på grund av att kraven på fara i bevishänseende och uppsåt inte är uppfyllda.

I 15:11 nämns ej, som i 15:10, att något förtigs. Detta hindrar inte, att en urkund innehåller osann uppgift, inte blott när det oriktigt direkt sägs att redogörelsen är uttömmande, utan också när detta hävdas antydningssvis (se II.7.3.1 och 2). Ett intyg med s k skevt urval av sanna påståenden kan därför innehålla osann uppgift. Att i ett arbetsintyg utelämna negativa omdömen är vilseledande, endast om det öppet påstås att en fullständig redogörelse för vederbörandes kvalifikationer lämnas.

Få brottstyper är så svårhanterliga som osant intygande.

3.8.2 Första gärningsformen: osann uppgift om vem man är

Att lämna osann uppgift om vem man är tillgår normalt så att man i namnteckning eller på annat sätt uppger oriktigt namn (t ex NJA 1972 B 23, jämför RH 94:81), men gärningen kan även förövas bl a genom att uppge oriktiga födelsedata eller felaktig ställning (t ex någon som ej är jordbrukare utger sig för att vara det i ansökan om tillstånd till förvärv av jordbruksfastighet). Det är även möjligt att lämna osann uppgift om vem man är genom att använda felaktigt foto som en del av en urkund.

I förarbetena förordas i praktiken det tämligen enastående, att vissa fall av urkundsförfalskning, som också utgör osant intygande, skall bedömas som osant intygande, medan andra åter skall bedömas som urkundsförfalskning. Straffrättskommitténs intentioner på denna punkt har dock visat sig vara svårgenomförbara och HD har försökt att nå en lösning på delvis annan väg. Hela problematiken framstår som onödig. Mindre straffvärda fall av urkundsförfalskning kan behandlas adekvat genom att de förs under 14:2. Det saknas således anledning att markera deras låga straffvärde genom att använda 15:11.

Innan denna gränsdragning något närmare berörs är dock att utskilja en

annan och mer reell gränsdragningssituation. Liksom det är möjligt att framställa en oäkta urkund genom att skriva sitt eget namn, är det möjligt att *framställa en äkta urkund genom att skriva annat namn än sitt eget* (se närmare 3.4.2). I sådant fall är ansvar för förfalskning uteslutet. Typexempel är att någon lever under antaget namn (NJA 1944 s 328); även ansvar för osant intygande kan då vara uteslutet. Även eljest kan man undantagsvis tänka sig situationer, där undertecknarens avsikt är att man i alla avseenden skall uppfatta just honom som bärare av det oriktiga namnet och omständigheterna även i övrigt är sådana att urkunden kan tas som äkta. (I NJA 1966 s 299 framställdes dock en oäkta urkund, när en gift kvinna använde sitt ej längre brukade flicknamn.)

I de fall då en *oäkta urkund framställs* ville straffrättskommittén att en underskrift, som endast innefattar uppgivande av oriktigt namn (döljande av identitet) ej skulle bedömas som förfalskning (jämför NJA 1957 s 67, SvJT 1961 rf s 85, RH 43:81, RH 40:83). Kommitténs intention kan kanske beskrivas som att förfalskning inte skall anses föreligga, när *undertecknandet sker öppet* och gärningsmannen inte har mer klandervärt syfte än att *slippa bli utsatt för en rättslig åtgärd*. I praxis har därutöver lagts vikt vid att gärningsmannen tidigare lämnat oriktig muntlig uppgift om sitt namn och undertecknandet därför blott framstått som ett vidhållande av en icke brottslig lögn; det har även förekommit att man beaktat att annan tagit initiativet till undertecknandet.

Se NJA 1962 s 328, SvJT 1960 rf s 72; jämför RH 40:83. I äldre rätt dömdes för förfalskning: se t ex NJA 1916 s 373, NJA 1942 s 271, NJA 1944 s 245, NJA 1946 s 473, NJA 1948 s 487, NJA 1948 s 509.

Har gärningsmannen avsett att tillfoga annan person *förfång* eller förstått att fara därför förelegat, har gärningen inte ansetts kunna klassificeras som osant intygande (NJA 1971 s 616, SvJT 1957 rf s 68).

Tanken att fall, som endast innebär döljande av identitet, skall hänföras till osant intygande bereder svårigheter bl a därför att i praktiken ingen avser att enbart dölja sin identitet. En sådan avsikt är nästan alltid ett medel för att nå ett annat mål och frågan uppstår vilka syften, som bör anses vara tillräckligt harmlösa för att förfarandet skall bedömas som osant intygande. Att utforma ett svar på denna fråga låter sig nog göra, men ett sådant projekt saboterades redan i motiven när departementschefen mot straffrättskommittén förklarade, att det borde dömas för förfalskning, när någon i diktat namn hos en bank skriftligen begär en bankbok och sedan gör uttag i detta namn (syftet kan t ex vara att dölja sin förmögenhet för skat-

temyndigheterna eller någon familjemedlem; se NJA 1935 s 76, SvJT 1941 rf s 25). Som en uppföljning av departementschefens ställningstagande kan man se NJA 1966 s 299, där HD dömde för förfalskning under åberopande av de skriftliga handlingarnas beskaffenhet (postväxel, kvittens på penningbelopp). Ehuru det där inte var fråga om ett öppet undertecknande har fallet kommit att bli vägledande också för sådana situationer.

Se även äldre fall: SvJT 1951 s 494, SvJT 1957 rf s 68, SvJT 1969 rf s 33.

Rättsläget kan härafter bestämmas på följande sätt: urkundsförfalskning, som också utgör osant intygande, skall bedömas som enbart osant intygande, om (a) undertecknandet sker öppet, (b) utan uppsåt att tillfoga annan förfång eller framkalla fara därför, och (c) urkunden är av mindre vikt i annat hänseende än för fastställande av undertecknarens identitet. Gruppen av fall, där urkundsförfalskning bedöms som osant intygande, har i stort sett krympt till sådana s k poliskundsfall, som var under bedömning i NJA 1962 s 328 och SvJT 1960 rf s 72.

3.8.3 Andra gärningsformen: osann uppgift om annat än egna angelägenheter

Det har inte ansetts rimligt att generellt straffbelägga lämnande av osann uppgift i fall, där man inte har anledning att räkna med att uppgiftslämnaren är någorlunda opartisk. I vissa fall förövas då brott såsom bedrägeri (BrB 9:1), bokföringsbrott (BrB 11:5), osann försäkran (BrB 15:10), föregivande av allmän ställning eller ställning som advokat (BrB 17:15); även åtskilliga specialstraffrättsliga straffbud kan aktualiseras.

Som exempel på fall, där osann uppgift inte föranleder ansvar enligt 15:11 kan nämnas uppgift, som lämnas i egen meritförteckning (att man bestyrker den med eget namn spelar ingen roll), i privat ansökan om förman, ersättning o dyl (NJA 1957 s 531, SvJT 1969 rf s 69, jämför SvJT 1963 rf s 81), i förteckning över innehav av något vilken skall inges till myndighet och i räkenskapsböcker (NJA 1981 s 392; sakligt sett är nu detta en föråldrad bedömning och den kan knappast gälla juridisk persons räkenskaper); detsamma gäller uppgift om viss ställning, utbildning e dyl (här kan dock vara fråga om osann uppgift om vem man är). Att uppgiftslämnaren själv, för att ge utsagan större trovärdighet, betygar sin utsaga med "på heder och samvete" är rättsligt utan betydelse, om sådan form inte är föreskriven i lag eller författning; är den föreskriven aktualiseras ansvar enligt 15:10.

Brottsbeskrivningen är emellertid i denna del ännu svårare att tolka än vid första gärningsformen. Inte sällan innefattar en uppgift om uppgiftslämnarens egna angelägenheter (t ex vad han gjort) logiskt en uppgift, som rör andras angelägenheter eller förhållanden som inte direkt är att beteckna som någons angelägenhet. Att man påstår sig ha avlagt en viss examen innefattar att man påstår att en läroanstalt har utdelat denna examen. Att man påstår sig ha köpt något innefattar ett påstående att någon annan har sålt det. Man kan alltså inte, om straffbudets formulering skall ha någon rimlig funktion, hålla sig till en objektiv tolkning av "annat än egna angelägenheter"; det är svårt att överhuvudtaget finna någon uppgift om en själv som inte på något sätt säger något om något annat, om man ser till uppgifter som i praktiken har en bevisfunktion. Gränsdragningen kring det straffbelagda området måste tyvärr baseras på tämligen konkreta straffvärdebedömningar (se I.3.3.5). Den vägledande synpunkten får därvid vara att ingen bör straffas för en uppgift, som vid urkundens upprättande närmast framstår som ett *uttalande i egen sak*. Vid denna bedömning går knappast att lägga vikt vid om urkunden kan utnyttjas av annan för att styrka något.

Se å ena sidan NJA 1957 s 531, SvJT 1969 rf s 69 och å andra sidan t ex NJA 1966 B 17, NJA 1972 B 23, NJA 1979 s 715, SvJT 1963 rf s 73. Att döma av NJA 1958 s 369, NJA 1969 s 201, NJA 1977 s 46, SvJT 1963 rf s 81 är det nog inte möjligt att i praxis utläsa några klara linjer.

Enligt motiven innefattar ett *kvitto* av en privatperson inte en uppgift om annat än egna angelägenheter, trots att det oriktigt sägs att någon har betalt.

I NJA 1961 s 415 (se även NJA 1975 s 92) har förbehåll gjorts för den i målet inte aktuella situationen att ingen fordran överhuvudtaget funnits. I NJA 1962 s 631 dömdes på oklara grunder för osant intygande, när kvittot innehöll osann uppgift om att annan mottagit viss prestation (däremot var det sant att betalning erlagts). I samtliga tre fall var kvittot avsett att användas i klandervärt syfte (jämför även NJA 1960 B 13). Oklart är vidare varför just kvitton skall ha en privilegierad ställning (jämför NJA 1953 s 23).

3.8.4 Tredje gärningsformen: för skens skull upprätta urkund rörande rättshandling

Det bereder vissa svårigheter att skilja detta fall från det föregående. Att för skens skull upprätta en urkund rörande rättshandling är att upprätta en osann urkund rörande denna. Eftersom rättshandlingen inte har avsetts va-

ra bindande innehåller urkunden osann uppgift om en eller flera personers avsikter. Se NJA 1983 s 441.

Att döma av lagtexten skulle ansvar kunna ådömas oberoende av om uppgiften avser *annat än egna angelägenheter*. I så fall råder verkligen en skillnad mellan andra och tredje gärningsformen. I förarbetena antyds dock att detta krav bör inläsas också vid den tredje gärningsformen.

I NJA 1975 s 92 accepterade minoriteten denna lösning under åberopande av att man i regel inte tillmäter en handling bevisvärde, om den inte utfärdats av någon som framstår som i viss grad opartisk; i andra fall bör straffansvar enligt 15:11 inte komma i fråga. Majoriteten ansåg att handlingen inte var upprättad för skens skull och hade därför inte anledning att ta ställning.

Exempel på fall där den tredje gärningsformen kan aktualiseras är skenkontrakt om försäljning från tjuv till hälare och antedatering av ett avtal, så att det framstår som upprättat före ikraftträdandet av en skattehöjning, ransoneringsföreskrift e dyl. Måhända skall hit också föras i föregående avsnitt nämnda fall, där ett kvitto hänför sig till en fingerad fordran.

3.8.5 Fara i bevishänseende

Ansvar för osant intygande förutsätter att fara i bevishänseende uppstår vid gärningens företagande. Innebörden härav har närmare berörts i 3.4.9 och 3.7.3. Se t ex NJA 1979 s 715, SvJT 1958 rf s 32, SvJT 1963 rf s 81.

Vad särskilt gäller skenkontrakt är att märka att fara i bevishänseende är utesluten, när det är allmänt känt att ett avtal ges ett visst formellt innehåll, ehuru dess innebörd är en annan. Sålunda används lösöreköp i stället för pantsättning, hyresavtal i stället för kreditköp och i köpebrev angående fast egendom anges oriktigt att köpeskillingen är helt betald, ehuru avsikten blott är att markera att köpet är definitivt.

En postdatering av ett avtal för att låta rättsverkningar inträda vid viss tidpunkt (t ex utgångspunkt för ränteberäkning) innebär normalt ej fara i bevishänseende. Detsamma gäller en antedatering, som ej är av betydelse som bevis i annat hänseende än i förhållandet mellan införstådda personer. I NJA 1977 s 46 ansågs antedatering på pantkontrakt inte innebära fara i bevishänseende, eftersom denuntiation och ej avtalet var av rättslig betydelse och det fanns ingen praktiskt beaktansvärd fara för att den felaktiga dateringen skulle få betydelse.

I fråga om skrent konossement är oklart, i vilken mån ansvar för osant intygande kan ådömas. Ett sådant konossement innehåller en uppgift om att det gods bortfraktaren mottagit är anmärkningsfritt, ehuru osäkerhet härom råder; normalt har utfärdaren eventuellt uppsåt till att uppgiften är osann. Åtminstone vid normala

transaktioner (med garantiförbindelser från avlastaren, s k indemnitetsförklaring; se SjöL § 163) i enlighet med hävdvunnet förfarande kan man nog utgå från att fara i bevishänseende ej föreligger, därför att alla vet att konossementet kan innehålla en felaktig uppgift.

För att osann uppgift i en tillfällighetsurkund skall vara brottslig måste omständigheterna vara exceptionella. Det krävs ju inte bara att det skall vara plausibelt, att urkunden kommer till användning som bevismedel osv, utan också att gärningsmannens uppsåt sträcker sig så långt.

3.8.6 Grovt brott

Lagen nämner *missbruk av tjänsteställning* som en omständighet, som särskilt är att beakta vid bedömning av om osant intygande är grovt brott. Härutöver kan nämnas fall, där brottet innefattar utfärdande av intyg för användning som bevis i rättstvist av större vikt (jämför NJA 1953 s 23 och NJA 1983 s 441).

3.8.7 Specialstraffrätt och vissa konkurrensfrågor

(1) I SjöL § 331 straffbeläggs (böter) att försumma skyldighet att föra dagbok eller kladd till dagbok, att uppsåtligt eller av oaksamhet lämna oriktig uppgift däri, samt obehörig vägran att låta någon ta del av dagbok m m och redares försummelse att bevara sådan handling. Enligt § 334 st 2 har brott i BrB med strängare straff företräde. I första hand skall därför dömas för osant intygande, när osann uppgift lämnas i dagbok eller kladd därtill. Men SjöL § 331 täcker också oaksamhetsfall och fall där ingen fara i bevishänseende uppkommer.

(2) I 3.8.1 har nämnts, att det kan vara svårt att skilja mellan att någon påstår något och att han påstår att någon annan sagt något. En telegrafjänsteman, som tar emot en telegrambeställning per telefon, får nog anses att i den urkund han upprättar blott säga, att någon som angivit visst namn har beställt telegrammet. Därmed skulle det vara uteslutet att döma beställaren för anstiftan till osant intygande. Frågan är om detsamma gäller, när någon, t ex en narkoman, som felaktigt uppger sig vara läkare, per telefon ordinerar ett recept. I detta fall finns föreskrifter om viss kontroll. Förstår den som på apoteket tar emot samtalet och skriver ut receptet, att vederbörande inte är läkare, så förövar han osant intygande. Förklaringen är antingen att i urkunden sägs, att läkare har givit ordinationen, eller att i urkunden sägs att mottagaren inte vet att den som givit ordinationen inte är läkare. Eftersom vi har att göra med en viss verksamhet, som är underkastad ingående reglering, ligger det nära till hands att välja den första förklaringen. I så fall kan den som ringer in receptet och får mottagaren att tro att han är läkare, trots att han inte är det, dömas för anstiftan till osant intygande. I (otryckt) praxis har dock den upprättade urkunden ansetts vara osann, endast om kontroll verkligen ägt rum och anteckning gjorts därom (eller ansetts obehövlig). Det är inte lätt att förstå hur urkunden härigenom skiftar karaktär.

För att undanröja tvekan om att ifrågavarande förfaranden är brottsliga, har en särskild straffbestämmelse införts i Läkemedelsförordning 1962:701 § 20 mom 4. Till böter eller fängelse i högst 6 mån döms den som obehörigen ger sig ut för att vara läkare, tandläkare eller veterinär för att (direkt uppsåt) få läkemedel utlämnade i strid mot vad som är föreskrivet (det krävs alltså inte att försöket lyckas). Till samma straff döms den som i sådan avsikt återopar ett recept från en obehörig person. Är gärningen belagd med strängare straff i BrB har denna företräde. Sålunda konsumeras anstiften till osant intygande och bedrägligt beteende (avseende läkemedelsrabatt), men inte anstiften till grovt osant intygande eller bedrägeri. För brott enligt NSL eller lagstiftningen om behörig utövning av något vårdyrke (se I.7.6.2 och ovan 2.8.6) döms särskilt.

(3) Nyssnämnda problematik har tidigare också aktualiserats i fall, när oriktiga uppgifter intagits i ett hotells eller pensionats gästförteckning. Tvekan har gällt om det i denna sägs, att en gäst har ett visst namn eller att han säger sig ha det; endast i förra fallet kan dömas för anstiften till osant intygande (jämför tillämpning av äldre föreskrifter i SvJT 1958 rf s 32). Sedan skyldigheten att föra gästförteckning avskaffats i Sverige, har problemet aktualitet blott för gärningar som äger rum utomlands, dvs det saknar praktisk betydelse.

Beträffande *utlännningar*, som är i Sverige, finns i Utlänningsförordning 1980:377 §§ 59—64 vissa regler om skriftlig anmälan från bl a hotell eller pensionat (gäller ej nordisk medborgare) och arbetsgivare. De här till knutna straffbestämmelserna i UtL (se nedan 7.10.1 (4)) får anses vara exklusivt tillämpliga.

(4) Osann försäkran har företräde framför osant intygande. Härav följer att i den mån andra straffbud går före 15:10 gäller detsamma för brott enligt 15:11 (se ovan 3.7.6). Angående förhållandet till bokföringsbrott hänvisas till II.6.8.3.

Exempel på straffbud som har företräde framför 15:11 finner man i Lag 1951:308 om ekonomiska föreningar § 110, Lag 1970:943 om arbetstid m m i husligt arbete § 19, Lag 1985:426 om kemiska produkter § 20, Lag 1975:69 om explosiva och brandfarliga varor § 4 p 8; se även NJA 1958 s 369. I NJA 1969 s 201 ansågs en specialstraffrättslig bestämmelse böra komma i andra hand, eftersom den fanns i en författning av lägre statsrättslig rang. Trots detta finns skäl att tillämpa Läkemedelsförordning 1962:701 § 20 mom 2 e) före 15:11.

En specialstraffrättslig bestämmelse, som uttryckligen anger sig vara subsidiär till BrB:s straffbud, skall givetvis inte tillämpas, om osant intygande har förövats. Se t ex Lag 1944:133 om kastrering § 8 (se nedan 5.3.8), Strålskyddslag 1958:110 § 23 mom 1 p 4, § 25 st 2, Lag 1971:827 om registrering av aktieinnehav § 10 (avser straffbudet blott uppgifter om egna angelägenheter?), Resegarantilag 1972:204 § 14 st 3, Bilregisterkungörelse 1972:599 § 89, Handelsregisterlag 1974:157 § 22 och Lag 1976:380 om arbetsskadeförsäkring 8:11.

3.9 ÖVRIGA SANNINGSBROTT

3.9.1 Brukande av osann urkund — BrB 15:11 st 2

Brottet består i att åberopa eller på annat sätt begagna sådan osann urkund, som avses i 15:11 st 1, om gärningen, dvs brukandet, innebär fara i bevishänseende. Brottet utgör således en motsvarighet till brukande av falsk urkund (BrB 14:9) och vad som sägs i 3.5 är tillämpligt med de avvikelser, som följer av att det är urkundens sanningslöshet i visst hänseende som är av betydelse, inte dess bristande äkthet.

Hänvisningen till 15:11 st 1 skall uppfattas så, att urkunden måste ha tillkommit genom däri angiven gärning (utan att den behöver ha inneburit fara i bevishänseende eller att gärningsmannen handlat uppsåtligt). Att urkunden innehåller något osant om brukarens egna angelägenheter hindrar inte ansvar för begagnandet, i motsats till när den osanna uppgiften gäller utställarens egna angelägenheter. Att söka en tjänst med av annan utfärdat osant intyg om ens kvalifikationer är alltså brukande av osann urkund. Av motiven synes framgå att avsikten ej varit att kriminalisera mer än brukande av osanna avsiktсурkunder, dvs ej t ex privatbrev som skrivits utan att utställaren tänkt sig att det skall användas som bevis. Denna begränsning kommer inte alls till uttryck i lagtexten och förutsätter ett reduktionsslut, vars rättspolitiska underlag är svagt.

Ansvar för brukande av osann urkund kan förekomma, även när urkunden är sådan som sägs i 15:10, förutsatt att den också är sådan som sägs i 15:11 st 1. Eftersom osann försäkran kan gälla sådant som är att anse som blott egna angelägenheter, är denna förutsättning ibland ej uppfylld.

Den som själv utställt en osann urkund kan dömas för brukande därav, endast om han av någon anledning inte kan dömas för osant intygande eller osann försäkran (se 3.5 om motsvarande problematik vid brukande av falsk urkund). När osant intygande får träda tillbaka för ett specialstraffrättsligt brott, kan likväl ett brukande av urkunden vara att bedöma som brukande av osann urkund, om den specialstraffrättsliga bestämmelsen inte omfattar också denna gärning.

Ett åberopande kan ske muntligen eller skriftligen och även t ex genom att någon företer en kopia. Det måste givetvis innefatta en hänvisning till den del vari urkunden är osann. En skriftlig sammanställning över osanna fakturor bedömdes i NJA 1953 s 23 innebära osant intygande och inte brukande av osann urkund. Sker åberopandet vid ett privatsamtal med någon, som inte har med urkundens innehåll att göra, föreligger inte fara i bevishänseende. Detsamma gäller om det sanningslösa hos urkunden muntligen korrigeras vid åberopandet (NJA 1975 s 92).

Är brottet **grovt** döms efter en särskild straffskala. De omständigheter, som är att beakta vid avgörande av om osant intygande är grovt, spelar en roll även här.

Rörande logisk konkurrens med bedrägeribrott hänvisas till konkurrenskapitlet i del IV.

3.9.2 Missbruk av urkund (I) — BrB 15:12

Brottsobjekt är pass (RH 157:83), betyg eller dylik för viss person utställd urkund, t ex legitimationskort, körkort, passersedel, för viss person utställd inträdesbiljett eller biljett eller rabattkort för resa med allmänt trafikmedel (SvJT 1975 rf s 53). Däremot avses inte urkunder, som huvudsakligen tjänar andra ändamål än det i lagen antydda, dvs att identifiera eller ange egenskaper hos någon. Brottet kan inte förövas med t ex bankbok, på viss person utställt skuldebrev eller ett brev med viss adressat. Att vilseleda om sin identitet med hjälp av en urkund, som inte upprättats för att tjäna som bevis därom, bör inte bedömas annorlunda än t ex att åberopa en annan persons muntliga utsaga. I SvJT 1965 rf s 22 och RH 94:81 ansågs emellertid brottet kunna förövas med ett sjukförsäkringsbesked (jämför SvJT 1977 rf s 16 — parkeringskort — och även NJA 1962 s 328).

Gärningen skall bestå i

(1) att missbruka urkunden genom att sanningslöst ge sig själv (SvJT 1975 rf s 53) eller annan ut för att vara den som urkunden avser (kriminaliseringen gäller alltså även sådant som att utge en följeslagare för att vara den i en legitimationshandling angivna personen); eller

(2) att utlämna urkunden att missbrukas på sådant sätt (SvJT 1965 rf s 22, RH 94:81); mottagaren gör sig skyldig till medverkan. Denna gärningsform motsvarar närmast försök till medverkan till gärning under (1).

Ansvar förutsätter slutligen *fara i bevishänseende* vid brukandet respektive utlämnandet (se särskilt 3.5 ovan).

Är brottet att bedöma som **grovt** tillämpas en särskild straffskala.

Rörande logisk konkurrens mellan missbruk av urkund och bedrägeribrott hänvisas till konkurrenskapitlet i del IV. Enligt SvJT 1965 rf s 22 konsumeras missbruk av urkund av (medhjälp till) häleri.

3.9.3 Missbruk av urkund (II) — BrB 15:12

Brottet består i att *sanningslöst utge en handling*, som tillkommit genom genomslag, fotografering (NJA 1966 B 17) eller på annat dylikt sätt, t ex kopiering med kopiepapper eller stencilering, *för riktig kopia* av viss ur-

kund; åtgärden måste innebära *fara i bevishänseende*. Gärningen kan avse en kopia av en tillfällighetsurkund, t ex ett privatbrev.

Handlingen måste alltså se ut som en kopia. Själva utseendet måste antyda att det finns ett original. Så är inte fallet med en vanlig avskrift, som inte är trovärdig utan att dess riktighet bestyrkts. Det saknar betydelse, om det överhuvudtaget finns ett original eller om originalet blott är annorlunda. Detsamma gäller om originalet är felaktigt i något avseende; en korrigering i en kopia kan därför leda till missbruk av urkund. Är originalet falskt, skall i första hand prövas om brukande av falsk urkund (BrB 14:9, se 3.5) förövas; en falsk urkund kan åberopas med hjälp av en inte helt riktig kopia.

Brottet kan förövas genom muntlig uppgift. Sker det skriftligen, skall märkas att ett bestyrkande av handlingens riktighet i första hand föranleder ansvar för osant intygande (NJA 1979 s 715; i NJA 1966 B 17 dömdes dock för båda brotten).

Brottet är ett sanningsbrott på det sättet, att genom gärningen påstås direkt eller indirekt, att ett original med samma innehåll finns. Det som missbrukas är den föregivna kopian. Denna är emellertid ingen urkund (se 3.2.2). Ett original som inte finns kan inte missbrukas. Brotsbenämningen är alltså missvisande.

Är brottet **grovt** döms efter en särskild straffskala.

3.9.4 Förnekande av underskrift — BrB 15:13

Brottet består i att sanningslöst förneka sin underskrift på en avsikts- eller tillfällighetsurkund, varvid fara i bevishänseende skall uppkomma. Att underskriftens äkthet lätt kan bevisas utesluter ej sådan fara. Ett förnekande som sker under omständigheter som gör att det inte bör tas på allvar är inte brottsligt.

3.10 OSJÄLVSTÄNDIGA BROTTSFORMER

BrB 14:12 straffbelägger *försök och förberedelse* till

- (1) urkundsförfalskning (14:1) och grov urkundsförfalskning (14:3);
- (2) undertryckande av urkund, som ej är ringa brott (14:4); eller
- (3) brukande av falsk urkund, som ej är ringa brott (14:9).

Trots att förfalskning fullbordas på ett tidigt stadium har det ansetts nödvändigt att kriminalisera försök. Beaktar man att skyddsobjektet inte är enskilds intressen, utan allmänhetens intresse av att kunna lita på vissa

bevismedel, ligger dock inget egendomligt häri. I praktiken har kriminaliseringen av försök större betydelse vid ändring av äkta urkund än vid framställande av oäkta urkund. Vid försök till förfalskning är det ovanligt svårt att avgöra när frivilligt tillbakaträdande sker (NJA 1963 s 373, SvJT 1962 rf s 19); det är inte heller lätt att bedöma om försök är förövat, när förfalskningen är så klumpigt gjord att produkten blir obrukbar för sitt syfte (SvJT 1962 rf s 19).

I fråga om kriminalisering av förberedelse kan nämnas, att den har särskild betydelse vid befattning med förfalskningsverktyg eller förfalskade urkunder för senare brukande.

Vid sanningsbrotten i BrB 15:10—13 finns inte behov för kriminalisering av osjälvständiga brottsformer. Det är t ex inte straffbelagt att till begagnande utlämna en osann urkund; men sker verkligen ett begagnande kan dömas för medhjälp.

4 Övriga förfalskningsbrott

4.1 BROTTSTYPER OCH STRAFFSKALOR

(1) (grov) penningförfalskning (14:6 st 2)	fängelse lägst 2 år högst 8 år
(2) (grov) signaturförfalskning (14:5 st 2)	fängelse lägst 6 mån högst 4 år
(3) (grov) märkesförfalskning (14:7 st 2)	
(4) penningförfalskning (14:6 st 1)	fängelse högst 4 år
(5) förfalskning av fast märke (14:8)	
(6) signaturförfalskning (14:5 st 1)	fängelse högst 2 år
(7) märkesförfalskning (14:7 st 1)	
(8) (ringa) signaturförfalskning (14:5 st 1)	böter eller fängelse högst 6 mån
(9) (ringa) penningförfalskning (14:6 st 1)	
(10) (ringa) märkesförfalskning (14:7 st 1)	
(11) (ringa) förfalskning av fast märke (14:8)	
(12) olaga spridande av efterbildning (14:10)	böter

Brukande av något förfalskat (14:9; brottsbeteckningen anpassas efter typ av gärning och förfalskningsobjekt) har inte upptagits i förteckningen. Straffskalan är densamma som vid motsvarande förfalskning enligt 14:5—8. (Ett av dessa lagrum måste jämte 14:9 nämnas i domslutet.)

I BrB 14:11 finns en regel om verkan av *frivilligt tillbakaträdande*. Denna behandlas jämte liknande regler i del IV.

Skyddsobjekt är allmänhetens tilltro till vissa föremål med bevisverkan. Antalet föremål som kan förfalskas är dock relativt begränsat. Detta beror främst på att det inte ansetts meningsfullt att särskilt skydda föremål, som endast tillfälligtvis har en bevisfunktion. Vad gäller sådana bevismedel som t ex fingeravtryck, fotspår, kläder, hår, o dyl torde erforderligt skydd beredas genom reglerna om bevisförvanskning (15:8), skyddande av brottsling (17:11) och skadegörelse (12:1—3). En del märken åtnjuter skydd i annan lagstiftning (se II.9.10.2). När syftet närmast är att skydda en märknings garanti för att något fyller vissa krav, har man att utgå från att rele-

vant straffbestämmelse finns i kap 14. Regleringen framstår dock inte som helt genomtänkt. — S k varuförfalskning (dvs att en vara ges en annan beskaffenhet än den skall ha enligt köpavtal) kan utgöra t ex bedrägeri (9:1), brott mot MFL eller Livsmedelslag 1971:511 eller i värsta fall spridande av gift eller smitta eller annat brott i kap 13.

De i detta kapitel behandlade brottsbeskrivningarna är *universellt tillämpliga*. Beträffande en sannolik nationell begränsning av angreppsobjektet vid förfalskning av fast märke, se nedan 4.5.1.

4.2 SIGNATURFÖRFALSKNING — BrB 14:5

4.2.1 Förfalskningsobjekt

Föremål för signaturförfalskning är *signatur på alster av konst eller brukskonst eller annat dylikt verk*, dvs främst produkter som skyddas av UpphL, men också andra produkter med viss konstnärlig karaktär. En signatur kan förekomma även på annat än det som framstår som original-exemplar (t ex i fråga om grafisk konst samt glas, porslin och keramik). Skyddet gäller inte märken, som finns på vanliga industriprodukter och innehåller uppgift om tillverkaren (i sådant fall kan dock varumärkesintrång förövas).

En signatur är en beteckning, varigenom någon, eventuellt antydningssvis, bestyrker att han är upphovsman till verket. Även äkta signatur, som anbringats av annan på upphovsmannens vägnar, skyddas. Detsamma gäller signatur, som genom dödsbos försorg åsatts avliden konstnärs verk (och som inte har formen av ett intyg och därför utgör en urkund).

En signatur kan bestå av en namnteckning jämte årtal, men ofta är den sammandragen eller reducerad till initialer. Den är för knapp i utformningen för att innefatta en handling (ett dokument) och har närmast karaktär av *kontrollmärkning* (se vidare 4.4 om märkesförfalskning (14:7), som bl a innefattar angrepp på offentlig, men ej privat, kontrollmärkning).

4.2.2 Förfalskningsgärning

Gärningen beskrivs som att *anbringa eller eljest förfalska annans signatur*. Att förstöra egen eller annans signatur kan vara skadegörelse. Detsamma gäller ändring av signerat verk; här kan även UpphL §§ 3 och 53 aktualiseras.

Bland gärningar som straffbeläggs i 14:5 är särskilt att nämna att olovli-

gen anbringa annans signatur, att ändra redan förefintlig signatur och t ex att ta bort ordet ”Kopia” så att ett verk framstår som ett signerat original. Syftet med kriminaliseringen är främst att skydda signaturens egenskap av garanti för konstverkets ursprung. Att märka är dock att kriminaliseringen inte avser olovligt anbringande av *egen* signatur. En sådan gärning är mer att jämföra med osant intygande än med förfalskning. Förfarandet är dock inte i och för sig brottsligt (NJA 1951 s 620, NJA 1954 s 364), men det kan utgöra ett led i ett bedrägeribrott och UpphL:s straffbestämmelser kan aktualiseras.

Inget hindrar att den, som har upphovsrätt till ett verk, förövar signaturförfalskning genom att anbringa annans signatur. Föreligger brott enligt både 14:5 och UpphL döms för båda (brottskonkurrens).

4.2.3 Fara i bevishänseende

Kravet på fara i bevishänseende uttrycks i lagtexten så, att förfalskningen skall ge sken av att annan bestyrkt sig vara upphovsman till verket. Det saknar således i och för sig betydelse om den angivne upphovsmannen verkligen är upphovsman. Liksom eljest är ett angrepp på äktheten grunden för kriminaliseringen vid förfalskning. Anbringas signaturen på sådant sätt att det inte är plausibelt att den uppfattas som äkta (t ex på en kopia i förening med egen signatur) föreligger ej brott.

4.2.4 Brukande av falsk signatur — BrB 14:9

Fullbordad signaturförfalskning förutsätter inte att det förfalskade brukas. Särskilt med nuvarande inställning till konst såsom investeringsobjekt, varigenom priserna drivs i höjden till uppenbart artificiella nivåer, kräver tilltron till konstnärssignaturer att brott fullbordas, redan när själva förfalskningen sker. Signaturförfalskning i förening med bedrägeri kan vara en utomordentligt lukrativ form av brottslighet; inte sällan är den lurade obenägen att avslöja sin brist på sakkunskap vad gäller konst.

I BrB 14:9 straffbeläggs särskilt att utbjuda eller saluhålla eller eljest göra bruk av verk med falsk signatur, om gärningen innebär fara i bevishänseende. Brotsbenämningen är normalt ”brukande av falsk signatur”, men det går även att döma för t ex ”saluhållande av verk med falsk signatur”. Utbudande kan ske muntligen eller skriftligen, genom att förete verket eller genom annons (se 15.2.6), och behöver inte avse köp; det räcker med anbud om byte eller pantsättning. Saluhållande förutsätter att verket är

tillgängligt för presumtiva köpare. Enbart förvaring i lager omfattas inte av kriminaliseringen.

I övrigt hänvisas till vad som sagts om 14:9 i 3.5 ovan.

4.2.5 Grovt och ringa brott

Varken lagtexten eller förarbetena anger några särskilda faktorer att beakta vid klassificeringen av signaturförfalskning eller brukande av falsk signatur såsom grovt eller ringa brott. Gärningsmannens syfte och konstföremålets skenbara värde är nog mest relevant, tillsammans med den skicklighet varmed förfalskningen utförts och om den utgör ett led i en organiserad förfalskningsverksamhet.

4.3 PENNINGFÖRFALSKNING — BrB 14:6

4.3.1 Förfalskningsobjekt

Penningförfalskning avser *penningssedel eller mynt som gäller i Sverige eller utomlands*. Ordet ”gällande” avses syfta på ett faktiskt förhållande. Därför skyddas även formellt ej längre lagliga betalningsmedel, som i praktiken fortfarande allmänt används. Sedlar eller mynt, som endast har värde som samlarobjekt, skyddas inte. I sådant fall kan ”förfalskning” utgöra förberedelse till bedrägeri (se NJA 1974 s 553).

Skyddsobjekt är ej blott statens intresse av att det egna penningväsendet skall fungera ostört, utan framför allt allmänhetens tilltro till i omsättningen förekommande betalningsmedel såsom bärare av ett ekonomiskt värde.

4.3.2 Förfalskningsgärning

Gärningen beskrivs såsom att *eftergöra* (framställa) eller *eljest förfalska* betalningsmedel. Avgörande är i första hand, om tillverkning sker av den som är behörig. Mindre avvikelser från instruktioner anses vara utan betydelse, men i princip kan förfalskning ske genom att behörig person överskrider sina befogenheter (se t ex 3.4.2 och 4 om vad som gäller vid urkundsförfalskning). Metallvärdet hos ett förfalskat mynt är däremot irrelevant. Detsamma gäller den kemiska sammansättningen, som således kan vara densamma hos ett äkta och ett falskt mynt. För att ett mynt skall anses vara äkta krävs att det uppfyller stadgade krav också i fråga om vikt och metallhalt, inte bara i fråga om skrift och tecken.

Att förstöra eller skada betalningsmedel kan givetvis vara skadegörelse, men därigenom förövas inget brott mot allmänheten eller staten. Ett existerande betalningsmedel kan emellertid ibland också förändras så att penningförfalskning förövas, t ex genom att det ges sken av att ha högre värde (såsom vid försilvring av nickelmynt) eller genom att myntsubstans avlägsnas på mekanisk eller kemisk väg. Ytterligare sätt att föröva penningförfalskning är att avlägsna påskrift, så att en makulerad sedel framstår som gällande, och att förändra eller utplåna text, så att en sedel utvisar annan värde.

I BrB 14:6 sägs ingenting om *fara i bevishänseende*. Ett sådant krav har dock ansetts gälla ändå; för en sådan ståndpunkt har särskilt innehållet i 14:9 och 11 åberopats. En jämförelse med vad som sagts om fara i bevishänseende vid urkunds-förfalskning (3.4.9) ger vid handen att ett sådant rekvisit verkligen är obehövligt vid penningförfalskning. Om en förfalskning av gällande betalningsmedel är ägnad att användas som betalningsmedel, så följer automatiskt att fara i bevishänseende föreligger. Om en tillverkare ej avser att sätta det förfalskade i omlopp, så föreligger ändå alltid en risk för att någon annan någon gång skall göra det (NJA 1974 s 553). Detta resonemang förutsätter dock att mycket dåliga förfalskningar inte anses som förfalskade betalningsmedel, dvs att liksom vid urkunds-förfalskning ett visst *kvalitetskrav ställs på produkten* (se 3.4.8).

Framställning av sedelliknande kopior, t ex genom fotokopiering, vilka kan användas i t ex bensin- eller växlingsautomater, är inte förfalskning, eftersom produkten inte är ägnad att vilseleda en människa som är noggrunda uppmärksam. Se II.2.2.2 och II.8.3.2.

4.3.3 Brukande av falsk sedel och brukande av falskt mynt — BrB 14:9

Lagtexten nämner särskilt *utprångling* av falsk sedel eller falskt mynt (den-na term kan man använda i brottsrubriceringen i stället för "brukande"). Utprångling förutsätter, att någon mottar sedel eller mynt i tro att betalningsmedlet är äkta; däremot krävs inte att motprestation sker. Fullbordat brott föreligger dock även i andra fall, där någon gör bruk av det förfalskade (t ex försöker förmå någon att ta emot förfalskade pengar).

Själva brukandet skall innebära fara i bevishänseende. Härav följer bl a att brukande av förfalskade pengar, som ger sken av att vara betalningsmedel som ej längre gäller, men gjorde det vid tidpunkten för förfalskningen, inte omfattas av kriminaliseringen i 14:9.

I övrigt hänvisas till vad som sagts om 14:9 i 3.5 ovan.

4.3.4 Grovt och ringa brott

Vid bedömande av om penningförfalskning och brukande av falsk sedel eller falskt mynt skall anses som grovt eller ringa brott kan viss ledning hämtas från motsvarande bedömning vid urkunds-förfalskning. I mildrande riktning talar sådana faktorer som att betalningsmedlens antal och valörer är låga, att förfalskningen är relativt lätt att upptäcka, att det förfalskade ej utgivits, att förfalskningen skett för nöjes skull och att utprångling skett av någon som själv blivit lurad. Förfalskning eller utprångling i större skala eller under utnyttjande av särskilt effektiva metoder medför normalt bedömningen, att gärningen är särskilt farlig och därför bör bedömas som grovt brott.

4.4 MÄRKESFÖRFALSKNING — BrB 14:7

4.4.1 Förfalskningsobjekt

(1) *Offentligt eller för allmänheten avsett värdeärke (svenskt eller utländskt).* Värdeärken karakteriseras av att de — fristående eller placerade på ett visst sätt — omedelbart medför en viss rättslig eller ekonomisk följd, som knyts till själva märket. Detta förmedlar därför normalt inte några föreställningar om något annat än själva märket såsom föremål av viss art, med viss valör, osv, som tillkommit i behörig ordning. Värdeärken framträder ofta som bärare av ett visst penningvärde, vilket gör dem jämförbara med pengar och därför särskilt skyddsvärda. Exempel är frimärken, belägningsstämplar, dvs märken som används vid uttagande av stämpelskatt, stämpelavgift eller expeditonsavgift, samt periodmärken, som anbringats på t ex SJ:s lågpriskort och liknande stamkort. Som värdeärken betraktas även polletter o dyl, som används för fullgörande av mindre betalningar, t ex för bussresa eller genom automatapparat för gas, elektricitet, osv.

En begränsning av straffskyddet till märken, som härrör från eller auktoriseras av offentliga rättssubjekt, främst stat eller kommun, har ansetts vara alltför snäv. Det är tillfälligheter som avgör i vilken form en verksamhet, varigenom allmänheten betjänas, drivs. Å andra sidan skulle det leda för långt att låta straffskyddet omfatta alla privata värdeärken, som kanske blott tillfälligt fyller en relevant funktion.

Skyddet avser inte värdeärken som inte längre är gällande (t ex frimärken, som endast är föremål för samlarintresse).

(2) *Offentlig kontrollmärkning (svensk eller utländsk)*. Ett kontrollmärke utmärks av att det måste anbringas på visst sätt; därigenom fullgör det en bevisfunktion, som är jämförlig med den som ett bevismärke har i fristående tillstånd (se 3.2.3). Bevisfunktionen är dock begränsad till någon uppgift av kontrollkaraktär rörande det föremål, varpå märket anbragts (t ex att det har viss ägare, har framställts av viss person eller undergått viss åtgärd). Kontrollmärkning kan ske genom att ett dessförinnan fristående märke anbringas eller genom att märket uppkommer på det märkta föremålet genom avtryck av stämpel, märkjärn, brännjärn e dyl redskap. Exempel på den senare typen av märken är stämplat på arbeten av ädelmetall (jämför NJA 1951 s 620) eller vid stadgad justering av mått och vikt, frankering med postverkets frankeringsapparater, postverkets makuleringsstämplar vid vanlig postbefordran och andra makuleringsstämplar, t ex vid uttagande av stämpelavgift eller på foton i pass e dyl.

Endast kontrollmärkning, som är offentligrättsligt reglerad, har ansetts förtjäna sådan tilltro att särskilt straffskydd bör finnas. Kontrollmärkning kan vara *offentlig*, även om den inte handhas av statlig eller kommunal funktionär såsom tjänsteåliggande. Det räcker med att enskild kontrollmärkning sker med stöd av offentlig auktorisation i allmän författning eller genom individuellt bemyndigande (såsom t ex S-märkning av elektriska apparater och användning av postverkets frankeringsapparater). Registreringsskyltar på fordon (jämför NJA 1958 s 401, där gärningen avsåg äldre typ av skyltar) och märken, som anger att kontrollbesiktning m m skett (NJA 1977 s 259, RH 156:82, RH 94:84), är föremål för märkesförfälskning i och med att de utfärdas av myndighet och fordonsägaren vid straffansvar är ålagd att anbringa dem (Bilregisterkungörelse 1972:599 §§ 19, 30, 87, 90).

Kontrollmärkning av vara verkställd av enskild producent, eventuellt i enlighet med beslut av producentorganisation, åtnjuter inte skydd. (Om otillåten användning av köttstämpel, se 2.8.6(5).) Detsamma gäller all märkning som saknar kontrollsyrte (märket kan t ex vara anbragt av statlig myndighet för att ange att det märkta ägs av staten eller skall användas på visst sätt, t ex av ett militärt förband). Att märka en bok med namnteckning eller ex libris är uppenbarligen inte en offentlig kontrollmärkning.

4.4.2 Förfälskningsgärningar

(1) Att *eftergöra värdemärke*, dvs att falskeligen framställa sådant märke. En sådan gärning är jämförlig med penningförfälskning i form av att eftergöra betalningsmedel (se 4.3.2). Att förstöra ett värdemärke kan naturligt-

vis vara skadegörelse, men inte förfalskning.

(2) Att *eftergöra kontrollmärkning*, när märkningen inte sker genom att anbringa ett redan existerande märke. Det saknar betydelse, om gärningen sker med hjälp av redskap, som används vid äkta märkning. Avgörande är att märkningen sker av obehörig person. Att utplåna en kontrollmärkning är inte märkesförfalskning.

(3) Att *anbringa falskt värdeärke eller kontrollärke*. Gärningsmannen behöver inte själv ha förfalskat märket. Det skall observeras att förfalskning av fristående (ännu ej anbringat) kontrollärke inte utgör fullbordad märkesförfalskning. Ansvar för förberedelse kommer i stället i fråga.

(4) Att *falskeligen anbringa äkta värdeärke eller kontrollärke*. Avgörande är som vanligt, huruvida den som anbringar märket är behörig eller ej. (Även den som stulit frimärken är behörig att använda dem och frankering sker ej heller falskeligen, när värdeärken anbringas till ett för lågt belopp.) När behörig person anbringar äkta märke sker inte förfalskning, om han blott handlar oriktigt, t ex därför att det märkta inte har de egenskaper som märkningen anger (en vikt är för lätt, kontroll har ej verkställts, osv). Det märkta föremålet utgör inte, såsom ett mynt, en del av bevismedlet. Åtgärden är jämförlig med osant intygande och ansvar för t ex bedrägeri eller brott enligt BrB 20:1 kan bli aktuellt.

Undantagsvis kan denna typ av förfalskning utföras genom att kontrollstämpel, som anbragts genom förändring av själva föremålet (t ex märkning av varor av ädelmetall), överflyttas till ett annat föremål.

Vad gäller behörighet att enligt Bilregisterkungörelse 1972:599 § 30 anbringa kontrollärke innebär RH 156:82 och RH 94:84 divergerande bedömningar. Det riktiga torde vara att anse fordons ägare behörig blott ifråga om det fordon ett märke avser, så att behörigheten sammanfaller med befogenheten, dvs den fällande domen i RH 94:84 torde förtjäna bifall.

(5) Att *på annat sätt förfalska märke*. Detta kan ske före ett anbringande, genom att ändra ett värdeärke, eller därefter, genom att ändra ett värdeärke eller ett kontrollärke (NJA 1977 s 259). Att avlägsna en makulering från ett värdeärke (t ex göra så att ett stämplat frimärke framstår som ostämplat) faller härunder (NJA 1935 s 76).

(6) Lagtexten nämner slutligen *förfalskning av det märkta*. Exempel på gärningar som avses är att ett kontrollerat föremål (en vikt, ett föremål av ädelmetall, etc) ändras; dock krävs att kontrollmärkningen får anses garantera att föremålet har en viss varaktig egenskap (det är inte förfalskning att ändra innehållet i tullbehandlat gods eller en postbehandlad försändelse).

Märkesförfalskning förövas när någon på nytt använder ett frimärke, som suttit på brev som varit föremål för postbefordran. När en makulering avlägsnats föreligger ett falskt märke (se NJA 1944 s 305 och även NJA 1935 s 76, som gällde annan typ av värdeärke). Detsamma anses vara fallet, när märket förut använts utan att drabbas av synlig makulering. Möjligen bör man i det senare fallet hellre säga, att äkta märke anbringas falskeligen (ingen är behörig att använda märket på nytt).

Märkesförfalskning kan utgöra en del av en urkundsörfalskning, t ex när någon ändrar en äkta eller framställer en öakta stämpel i ett pass (NJA 1959 s 86). I sådant fall konsumeras märkesförfalskningen (se även NJA 1935 s 76 och SvJT 1941 rf s 25; i det senare fallet hade sådan förfalskning ännu ej skett).

4.4.3 Fara i bevishänseende

Här kan i stort hänvisas till vad som sagts i 3.4.8 och 9. (Se NJA 1977 s 259.) Vid eftergörande av vissa värdeärken föreligger alltid fara i bevishänseende på samma sätt som vid penningförfalskning (se 4.3.2). Det skall observeras, att faran inte behöver avse det bevishänseende, som är grunden för märkets användning. En falsk poststämpel utvisar t ex inte bara att postbefordran skett utan också att den skett vid ett visst tillfälle och från viss ort.

4.4.4 Brukande av något förfalskat — BrB 14:9

Lagtexten nämner särskilt begagnande av falskt värde- eller kontrollärke, men brottsbeskrivningen innefattar varje brukande av förfalskat märke eller föremål som utsatts för förfalskningsåtgärd, under förutsättning att gärningen inte direkt faller under brottsbeskrivningen i 14:7 (t ex anbringa falskt märke). Brottsbenämningen kan ibland bli tämligen kasuistisk, t ex ”brukande av falsk vikt”. Även i fall där det går att använda t ex ”brukande av falskt värdeärke (kontrollärke)” är det tillåtet att i stället döma för t ex ”utbudande av falskt värdeärke” eller ”åberopande av falsk kontrollärkning”.

Ett begagnande eller brukande förutsätter, att märket eller det märkta används på sådant sätt att märkningen fyller en bevisfunktion. Att begagna en förfalskad vikt för annat än vägning är inte brukande av något förfalskat. Detsamma gäller om vikten används för vägning, utan att det har någon bevismässig betydelse att vikten väger för litet. Om gärningsmannen använder vikten enskilt för att färdigställa förpackningar, som väger för li-

tet, är förfarandet inte att skilja från när en förpackning med korrekt vikt minskas genom att en del av innehållet tas bort. Om en vikt åter är bristfällig endast däri att en kontrollstämpel har anbragts falskeligen, så är ju inte vikten utan märkningen falsk och ett begagnande av det förfalskade förutsätter att stämpelns bevisfunktion aktualiserats, t ex genom att stämpeln granskats av en kund eller åberopats mot denne.

Rörande rekvisitet fara i bevishänseende m m hänvisas till vad som sagts i 3.5 ovan.

4.4.5 Grovt och ringa brott

Även om vissa förfaranden står nära urkundsförfalskning eller penningförfalskning och kan vara särskilt farliga genom att de är yrkesmässiga eller sker under utnyttjande av avancerad teknisk utrustning, så är dock de flesta brotten att anse som ringa (NJA 1977 s 259), särskilt därför att de avser små ekonomiska värden.

4.4.6 Specialstraffrätt

Lag 1974:283 om handel med arbeten av guld, silver eller platina § 23 straffbelägger uppsåtligt eller oaktsamt brott mot reglerna om användning av ädelmetallstämplar (böter eller fängelse högst 6 mån). I ringa fall ådöms ej ansvar. Brott enligt BrB har företräde. (Jämför NJA 1951 s 620.)

I Rennäringslag 1971:437 § 94 straffbeläggs (böter) uppsåtlig eller oaktsam otillåten märkning av ren.

4.5 FÖRFALSKNING AV FAST MÄRKE — BrB 14:8

4.5.1 Förfalskningsobjekt

Lagen nämner *gränsmärke*, dvs märke som befinner sig i en gränslinjes sträckning på marken (se FBL 4:27), *vattenmärke*, dvs märke som direkt utmärker linje som anger högsta eller lägsta tillåtna vattenstånd, *fixpunkt*, som används för anbringande av vattenmärke, och *annat märke för plan- eller höjdmätning*, såsom triangel- eller polygonpunkt eller stödpunkt, som används för uppdragande av gränser, och observationsrör för iakttagelser rörande grundvattenstånd (se VL 11:47 st 1 p 3). Endast *gällande* (inklusive provisoriskt) fast märke skyddas. (Se VL 22:4 om möjligheten att i andra fall använda vitesförbud.) Det förutsätts inte att en förrättning vunnit laga kraft, men märket måste vara av betydelse för något rättsförhållande. Fasta märken, som inte tillkommit genom offentlig förrättning, skyddas regelmässigt om de stammar från äldre tid; därutöver torde lagrummet gälla gränsmärken, som utsatts i samband med utarrendering av en del av en fastighet. Sannolikt skall 14:8 tolkas så att straffbudet avser blott *svenska* märken.

4.5.2 Förfalskningsgärningar

Lagtexten uppftar tre alternativ:

(1) att *falskeligen anbringa* fast märke eller något som kan tas för sådant. Avgörande är om gärningsmannen är obehörig. I så fall spelar det ingen roll, om gränsen, osv är riktigt utmärkt. På motsvarande sätt är förfalskning utesluten, om behörig person anbringar märket felaktigt. Att förändra siffror eller tecken, som ingår i ett märke, får anses vara ett sätt att anbringa ett märke.

(2) att *falskeligen* (obehörigen) *flytta* fast märke.

(3) att (obehörigen) *bortta, skada eller förstöra* fast märke. I motsats till vid övriga i detta kapitel behandlade brott, avser kriminaliseringen således också s k negativ förfalskning.

4.5.3 Fara i bevishänseende

I huvudsak kan hänvisas till vad som sagts i 3.4.9 och 3.6. Om ett förstörande inte innefattar fara i bevishänseende, därför att bevisning inte försvåras, kan ansvar för skadegörelse komma i fråga. Brott enligt 14:8 har annars företräde framför brott enligt 12:1—3.

4.5.4 Brukande av falskt märke — BrB 14:9

Lagen nämner särskilt återopande av falskt fast märke och andra former av brukande torde sakna praktisk betydelse. Ett återopande, som sker efter det att ett äkta märke borttagits, förstörts eller skadats, omfattas inte av brottsbeskrivningen. I övrigt hänvisas till 3.5 ovan.

4.5.5 Ringa brott

Brott enligt 14:8 eller 14:9, som är att anse som ringa, utgör en särskild brottstyp.

4.6 OLAGA SPRIDANDE AV EFTERBILDNING — BrB 14:10

4.6.1 Brottsobjekt

Brottet avser något, som lätt kan förväxlas med gällande svensk eller utländsk penningssedel eller svenskt eller utländskt mynt eller offentligt värdepappersmärke (t ex frimärke eller beläggningsstämpel). Det rör sig här om föremål, som inte kan sägas vara förfalskningar, eftersom de inte ger sken av att vara äkta. (BrB 14:10 skall tillämpas, blott om 14:9 ej kan användas.) Efterbildningar av angiven art förekommer ibland i tryckta skrifter, men också fristående, t ex vid reklam. Under speciella förhållanden, t ex mör-

ker, kan de användas i bedrägliga syften. T ex efter att ha klippts ur en tidning kan en vikt ”sedel” användas för att betala en taxiresa. En förutsättning för ansvar är att avbildningen *lätt kan förväxlas* med riktiga pengar eller värdemärken. Innebörden härav är att förväxling är existensiellt sannolik; föremålet skall vara särskilt dugligt för att vilseleda någon under vissa omständigheter. Det behöver ej vara plausibelt, att föremålet kommer att användas, men det skall vara plausibelt att någon vilseleds, om det används.

4.6.2 Gärning

Brottet består i att *sprida* efterbildningar *bland allmänheten*, dvs inom en personkrets som inte är både liten och sluten. Att framställa efterbildningar är i och för sig inte straffbelagt, men kan utgöra medhjälp. Spridning förutsätter att det objekt, som utgör eller innehåller en efterbildning, föreligger i ett större antal likadana eller varandra liknande exemplar. Föryttning av enstaka föremål är alltså inte kriminaliserad. Förövas brottet genom spridande av tryckt skrift är TF inte att tillämpa (se 15.3.5).

Normalt kommer missbruk av en efterbildning att innefatta (försök till) bedrägeribrott, men svårigheten att få tag i den skyldige har tillsammans med att ifrågavarande betalningsmedel och märken förtjänar särskilt skydd ansetts motivera en speciell kriminalisering. Vid konkurrens med (medverkan till) bedrägeribrott döms för båda brotten.

4.7 OSJÄLVSTÄNDIGA BROTTSFORMER

Av 14:12 framgår följande kriminalisering:

	Försök	Förberedelse	Underlåtenhet att avslöja brott
signaturförfalskning (14:5), ej ringa	×	×	
penningförfalskning (14:6), ej ringa	×	×	×
märkesförfalskning (14:7), ej ringa	×	×	
förfalskning av fastärke (14:8), ej ringa	×	×	
brukande av något förfalskat (14:9), ej ringa	×	×	

Kriminaliseringen av försök motiveras bl a av att brotten har en betydande allmänfarlighet och ofta är lättare att styrka på försöksstadiet än såsom fullbordade brott. Särskilt vid penningförfalskning är försöksstadiet ofta

långvarigt och det brottsliga uppsåtet framstår som påtagligt. Det är också konsekvent att redan försök att bruka något förfalskat är belagt med straff. Själva förfalskningsåtgärden är fullbordad och ett nytt steg tas mot ett avslutat angrepp på föremålets bevisfunktion. Då den skyldige själv mottagit t ex ett förfalskat mynt eller en förfalskad sedel i tro att det eller den var äkta, skulle fullbordat brott i allmänhet vara ringa, i vilket fall försök inte är kriminaliserat.

Kriminaliseringen av förberedelse tar främst sikte på befattning med förfalskningsverktyg och — i förhållande till 14:9 — befattning med förfalskade ting vilken inte ännu utgör ett brukande (t ex att inom eller utom riket anskaffa eller till riket införa falska betalningsmedel). Särskilt penningförfalskning är, i den mån den förekommer, oftast yrkesmässig, välplanerad och internationellt organiserad, varför det är av värde att kunna ingripa mot alla ligamedlemmar.

Underlåtenhet att avslöja utpränting av falska sedlar, osv är inte straffbelagd, eftersom utpränting utgör brott enligt 14:9, ej enligt 14:6.

5 Brott mot statens judiciella funktion

5.1 BROTTSTYPER OCH STRAFFSKALOR

(1) (grov) mened (15:1 st 2) (2) (grov) osann utsaga inför nordisk domstol (15:4a och 15:1 st 2)	fängelse lägst 2 år högst 8 år
(3) (grovt) falskt åtal (15:5 st 2) (4) (grov) bevisförvanskning (15:8 st 2)	fängelse lägst 6 mån högst 4 år
(5) mened (15:1 st 1) (6) osann utsaga inför nordisk domstol (15:4a och 15:1 st 1)	fängelse högst 4 år
(7) osann partsutsaga (15:2) (8) osann utsaga inför nordisk domstol (15:4a och 15:2) (9) falskt åtal (15:5 st 1) (10) falsk angivelse (15:6 st 1) (11) falsk tillvitelse (15:7 st 1) (12) bevisförvanskning (15:8 st 1)	fängelse högst 2 år
(13) (ringa) mened (15:1 st 1) (14) (ringa) osann partsutsaga (15:2) (15) (ringa) osann utsaga inför nordisk domstol (15:4a och 15:1 st 1 eller 15:2) (16) ovarsam utsaga (15:3) (17) ovarsam utsaga inför nordisk domstol (15:4a och 15:3) (18) (ringa) falskt åtal (15:5 st 1) (19) obefogat åtal (15:5 st 3) (20) (ringa) falsk angivelse (15:6 st 1) (21) obefogad angivelse (15:6 st 2) (22) (ringa) falsk tillvitelse (15:7 st 1) (23) vårdslös tillvitelse (15:7 st 2) (24) (ringa) bevisförvanskning (15:8 st 1) (25) underlåtenhet att avvärja rättsfel (15:9)	böter eller fängelse högst 6 mån

I 15:14 finns en regel om verkan av frivillig rättelse och annat *frivilligt tillbakaträdande*. Denna behandlas i del IV.

Sanningsbrotten i BrB kap 15 fördelas på två typer: brott mot statens judiciella funktion och brott avseende urkunder. De senare har behandlats i 3.7—9. Brotten mot statens judiciella funktion kunde lika gärna betecknas som brott mot staten. Besläktade brottstyper återfinns framförallt i BrB kap 17: övergrepp i rättsak (17:10), skyddande av brottsling (17:11), främjande av flykt (17:12) samt överträdelse av myndighets bud och hindrande av förrättning (17:13).

Bevisförvanskning (15:8) skiljer sig från övriga brott i 15:1—9 genom att osann utsaga inte är nödvändig. I vissa hänseenden är brottstypen besläktad med förfalskningsbrotten i BrB kap 14.

I och för sig är inte brotten i 15:1—9 territoriellt begränsade, men andra nationella begränsningar utesluter i stor utsträckning möjligheten att föröva brott utomlands. Det skall nämligen röra sig om angrepp på den *svenska* statens judiciella funktion, utom i 15:4a.

5.2 MUNTLLIG UTSAGA INFÖR DOMSTOL

Brottsbeskrivningarna i 15:1—3 och 4a kompletteras av undantagsregler i 15:4. När vad som sägs där är uppfyllt, så är handlandet rättsenligt (se I.2.5.1 och I.4.8.1). Konstruktionen är såtillvida ovanlig, att det förutsätts att ansvar inte kräver uppsåt eller oaktsamhet i förhållande till frånvaron av de faktorer, som konstituerar undantag. Dvs en villfarelse, som går ut på att situationen är sådan som sägs i 15:4, är irrelevant för bedömningen av om uppsåt eller oaktsamhet föreligger; NJA 1985 s 774. (Se I.2.5.2 om s k rent objektiva brottsförutsättningar.) Regleringen i 15:4 medför likväl att kriminaliseringen är mindre rigid än vid förfalskningsbrotten.

I 15:4a ges straffbestämmelser om osann utsaga inför domstol i annat nordiskt land. Bestämmelserna i 15:1—3 gäller utsagor avgivna inför svensk domstol eller inför utländsk domstol enligt svensk domstols förordnande med stöd av Lag 1946:817 om bevisupptagning vid utländsk domstol.

En osann eller ofullständig utsaga inför domstol riktar sig inte enbart mot statens omedelbara intresse av att ha ett fungerande rättsväsen, utan även allmänhetens tilltro till vissa bevismedel är skyddsobjekt.

5.2.1 Mened — BrB 15:1

Mened består i att lämna osann uppgift eller förtiga sanningen under laga ed. Med ”laga ed” förstås lagstadgad ed till bekräftande av en utsaga (dvs

ej t ex domared enligt RB 4:11, tolked enligt RB 5:7 eller ed, som avges av protokollförare enligt RB 6:2):

- (a) vittnesed (RB 36:1—15, Förvaltningsprocesslag 1971:291 § 25, Lag 1973:188 om arrendenämnder och hyresnämnder § 19a);
- (b) sakkunniged (RB 40:1—11 och nyssnämnda lagrum i 1971 och 1973 års lagar);
- (c) bouppteckningsed enligt ÄB 20:6 och GB 9:9, 11:12;
- (d) gäldenärsed enligt KL §§ 91—93, 185d och Ackordslag 1970:847 § 25;
- (e) borgenärsed enligt KL §§ 116—120;
- (f) ed enligt Lag 1946:819 om upptagande av ed för rättighets tillvaratagande i utlandet;
- (g) ed enligt Lag 1946:816 om bevisupptagning åt utländsk domstol § 8;
- (h) ed enligt Lag 1946:817 om bevisupptagning vid utländsk domstol;
- (i) ed enligt SjöL § 310.

Ed kan avläggas på olika sätt. Enligt RB 36:11 och 40:9 är den *promissorisk* (föregår utsagan), men enligt SjöL § 310 *assertorisk* (följer efter utsagan); vid bouppteckningsed, gäldenärsed och borgenärsed innefattas utsagan i edsformuläret.

När det gäller att avgöra om ed avlagts är det i och för sig inte viktigast, om edsformuläret följts i alla detaljer. Avgörande är i första hand om domstolen anser att ed avlagts. Normalt kommer detta till uttryck genom en erinran om edens vikt. Har ett allvarligt formfel begåtts, t ex så att ett vittne bara lovat att tala sanning, men ej att inte förtiga något, så måste löftets innehåll vara avgörande för straffansvaret. I praktiken fäster man stor vikt vid att edsformulär följs exakt. Problem kan dock uppkomma vid tolkning till främmande språk.

Huruvida en utsaga är osann är att bedöma genom att jämföra utsagan med verkliga förhållanden, dessa må gälla konkreta detaljer eller generella vetenskapliga rön. Är utsagan sann, spelar det ingen roll att den, som lämnar utsagan, tror sig tala osanning: det är inte hans uppfattning som man skall jämföra med. Svensk rätt har sedan gammalt avstått från att bestraffa s k subjektiv mened. Det är dock inte alltid lätt att skilja mellan subjektiv och objektiv mened. Det kan nämligen vara så, att vederbörande inte har att uttala sig om det som skall styrkas, utan om något självbiografiskt förhållande (ett s k inre faktum) som hänför sig härtill, t ex vad han vid ett visst tillfälle tänkte eller trodde eller iakttog.

Utsagor, som inte kan vara sanna eller osanna, kan inte föranleda menedsansvar. Förutom rena känslouttryck, utrop, frågor och osammanhängande tal kan man hit föra utsagor, som är så obestämda att de inte på allvar

låter sig pröva i fråga om sanningshalt. Att utsagan redovisar eller förutsätter en värdering (se I.2.2.5) medför inte att den ej kan vara sann eller osann, men en del värdeutsagor är så obestämda, att det utan precisering är omöjligt att avgöra om de är sanna eller osanna.

Sanningsplikten omfattning framgår dels av själva eden och dels av bevisemat (som ju motiverar att utsaga avges), men också av anvisningar o dyl som lämnas i samband med utsagan (NJA 1947 s 565, NJA 1959 s 639).

Svårast är att avgöra i vilken mån ett *förtigande* innefattar ett avsteg från sanningsplikten. En försäkran att avge en "fullständig" utsaga är närmast dekorativ, om närmare anvisningar ej ges. Fullständighet är ouppnåelig, eftersom världen är deskriptivt outtömlig. En viss försiktighet är därför motiverad, när man ställs inför frågan om ett förtigande är brottsligt. När vederbörande ej blivit tillfrågad i visst hänseende, har man inte sällan att räkna med att han ej förstått att han borde yttra sig om saken (dvs det brister i uppsåtet).

Genom att förtigande särskilt nämnts i lagtexten är givet att mened kan förövas genom *underlåtenhet*. (Ett förtigande kan för övrigt även indirekt ha betydelse genom att påverka bedömningen av bevisvärdet hos en avgiven utsaga.) Man kan vidare föröva mened genom att, sedan man kommit till insikt om att man har lämnat en osann uppgift, underlåta att korrigera den innan förhöret avslutas (se I.8.3.1 om ansvar för eget beteende). Att *förneka* något är att lämna uppgift (NJA 1962 s 262, NJA 1965 B 29). Ofta blir domarens processledning eller rena tillfälligheter avgörande för om brottet förövas genom handling eller underlåtenhet. Det kan också vara svårt att skilja mellan att någon talar osanning och att han förtiger något, därför att en viss utsaga kan antyda något som ej direkt sägs (se II.7.3.1 och 2). Ett urval av fakta kan ofta tydas som ett påstående, att det inte finns något ytterligare relevant att säga, och kan vara direkt jämförbart med ett uttryckligt förnekande. (NJA 1951 B 28, NJA 1961 s 68, NJA 1965 B 16, NJA 1968 s 596, NJA 1972 s 532, NJA 1980 s 435.) Att vägra avlägga ed är inte mened (se t ex RB 36:21 och 23 angående tillgängliga tvångsmedel).

Mened är *fullbordad* först när uppgiftslämnaren avslutat sin berättelse i dess helhet. Intresset av att få fram sanningen motiverar att han har möjlighet att ändra eller komplettera sina uppgifter utan risk för straff (NJA 1945 s 349). Enligt straffrättskommittén bör ett vittnesförhör ej anses avslutat förrän vittnet fått veta, att ytterligare frågor ej finns att ställa. Är det uppenbart att förhöret är avslutat, får en formell förklaring att så är fallet dock anses vara obehövlig (jämför NJA 1939 s 363). När någon hörs på

nytt i högre instans är det inte möjligt att genom att där tala sanning undgå ansvar för mened, som förövats i lägre instans.

För ansvar krävs inte (uppsåt) att någon lider förfång eller utsätts för risk därför. Även osann utsaga, som avges för att säkerställa att en oskyldig frikänns, innefattar mened. Kriminaliseringen avser att stärka bevismedlets generella tillförlitlighet.

Se även NJA 1957 B 13, NJA 1960 s 210, NJA 1966 B 2, NJA 1966 B 26, NJA 1971 B 23, NJA 1974 s 643, NJA 1976 s 334, NJA 1982 s 836, RH 178:81, RH 200:81, RH 74:83; jämför NJA 1958 s 206, NJA 1973 B 24.

Ringa brott föreligger främst, när utsagan är av ringa betydelse för saken (NJA 1956 B 7), utan att BrB 15:4 st 1 är tillämplig, eller när den som lämnar utsagan ägt vägra yttra sig, men ändå gjort det utan att omständigheterna är så ursäktande att 15:4 st 2 är att tillämpa.

I NJA 1952 s 262 saknade vittnet kännedom om att hon ägt vägra yttra sig och hade också utsatts för viss påverkan; se även NJA 1945 s 623 och NJA 1985 s 774.

Vid bedömningen av om mened är **grovt brott** skall enligt lagen särskilt beaktas, om gärningsmannen haft uppsåt att oskyldig skulle fällas till ansvar för allvarligt brott eller att eljest synnerlig skada skulle tillfogas annan. Avgörande är således i första hand inte att skada verkligen inträffat. Som ytterligare exempel på när mened i regel är grov kan nämnas att någon försöker hindra att en förrädare eller spion blir fälld.

5.2.2 Osann partsutsaga — BrB 15:2

Brottet skiljer sig från mened endast däri att gärningen skall förövas vid *förhör under sanningsförsäkran* i stället för under laga ed (NJA 1952 s 262, NJA 1955 B 26, NJA 1971 B 23). Sådant förhör kan enligt RB 37:1 blott ske med part i civilmål (se även Lag 1973:188 om arrendenämnder och hyresnämnder § 19a, Lag 1946:816 om bevisupptagning åt utländsk domstol § 6, Lag 1946:817 om bevisupptagning vid utländsk domstol § 1). Brottet har lägre straffvärde än mened, eftersom vederbörande uttalar sig i egen sak. För **ringa brott** finns en särskild straffskala.

5.2.3 Ovarsam utsaga — BrB 15:3

Brottet består i att av *grov oaktsamhet* föröva gärning som sägs i 15:1 eller 2. Det skall alltså vara särskilt klandervärt att lämna osann uppgift eller

förtiga sanningen. För att så skall vara fallet torde i regel krävas, att det rör sig om en uppgift av större betydelse och att gärningsmannen åtminstone bort inse detta. I SvJT 1951 s 262 ansågs rättens underlåtenhet att klarlägga skillnaden mellan en slutsats och en gjord iakttagelse böra föranleda att oaktsamheten bedömdes som ej grov.

Det är inte ovanligt att vittnen, osv lämnar oriktig uppgift eller förtiger sanningen under ed, men det är relativt ovanligt att ansvar härför utkrävs. Vittnespsykologien har eftertryckligt visat hur bristfällig människors iakttagelse-, minnes- och återgivningsförmåga är. Det är därför ofta svårt att styrka att någon handlar uppsåtligt. Det är emellertid inte heller så ofta man med fog kan hävda att någon är grovt oaktsam. Ett vittne kan i och för sig inte lastas för att ha glömt något. (Rätten kan dock enligt RB 36:8 förelägga honom att uppliva sin kunskap om det som vittnesförhöret gäller; se även RB 36:21 och 23.) Möjligen kan ett förtigande lättare innefatta ovarsam utsaga i det att det kan ha varit grovt oaktsamt att inte inse att en viss uppgift omfattades av sanningsplikten. Men vittnet kan ofta ursäktas sig med att han inte blivit tillfrågad om saken. Att han felaktigt tror att en uppgift, som omfattas av sanningsplikten, är utan betydelse är däremot irrelevant (se i början av 5.2). Störst torde utrymmet för användning av 15:3 vara när utsagan gäller ekonomiska förhållanden, t ex vid beedigande av konkursbouppteckning (NJA 1961 s 68, NJA 1965 B 16). Vad särskilt gäller sakkunniga kan nog bara undantagsvis visas, att en oriktig uppgift är uppsåtlig. Ansvar för ovarsam utsaga är befogat, om en sakkunnig inte ägnar sitt uppdrag tillbörlig omsorg eller uppträder som sakkunnig utan att behärska området i fråga.

5.2.4 Osann utsaga inför nordisk domstol — BrB 15:4a

Brottet består i att inför domstol i Danmark, Finland, Island eller Norge lämna osann uppgift eller förtiga sanningen (se 5.2.1). Ansvar förutsätter vidare

(1) att utsagan lämnas under straffansvar i ifrågavarande stat (vilket inte är det-samma som att brott förövas i den staten); formen spelar i och för sig ingen roll; och

(2) att utsagan i Sverige skulle (a) ha avlagts under laga ed (dvs t ex målsägande i brottmål eller person som avses i RB 36:13 kan inte begå brottet) eller (b) ha varit parts utsaga i tvistemål. Tillämpliga straffskalor framgår av 15:1 i de fall som nämns under (a) och av 15:2 i de fall som nämns under (b). Vad gäller de sistnämnda förutsätts inte att parten i Sverige skulle ha yttrat sig under sanningsförsäkran. Detta innebär att ansvarsområdet för part är vidare än vid en i Sverige avgiven utsaga. Vad som i Sverige är fritt partsförhör enligt RB 43:6 kan i annat nordiskt land vara partsförhör under straffansvar.

BrB 15:4a infördes i samband med tillkomsten av Lag 1974:752 om nordisk vittnesplikt m m. Lagrummet är dock tillämpligt även när gärningsmannen självant

infunnit sig vid domstolen eller eljest uppträder där, utan att 1974 års lag aktualiserats.

5.2.5 Ovarsam utsaga inför nordisk domstol — BrB 15:4a

Brottet är identiskt med osann utsaga inför nordisk domstol, utom däri att uppsåt ej krävs; det räcker med grov oaktsamhet. Tillämplig straffskala framgår av 15:3. Se vidare 5.2.3.

5.2.6 Första undantagsregeln: betydelselöshet — BrB 15:4 st 1

Det skulle knappast vara rimligt att låta straffansvaret gälla alla delar av en utsaga. Både av praktiska skäl och av straffvärdeskäl finns anledning att inte låta kriminaliseringen omfatta mer än vad som har någon betydelse i bevishänseende. Åtskilliga uppgifter och förtiganden föranleder ej ansvar redan därför att de inte omfattas av eden eller sanningsförsäkran (se 5.2.1). Men denna begränsning räcker inte. Å andra sidan har det inte ansetts genomförbart att låta gärningsmannens uppfattning om betydelsen av vad han säger eller förtiger påverka ansvarsbedömningen. Regeln i 15:4 st 1, som gäller utsagor som avses i 15:1—3 och 4a, förutsätts verka endast på rättsstridighetsplanet. Den utsäger, att ansvar ej skall ådömas, om utsagan (inklusive förtiganden) provas vara *utan betydelse för saken*, dvs det som domstolsprövningen gäller. Detta är inte detsamma som att den är utan betydelse för sakens utgång. Mened är därför möjlig, även när ett vittnesmål är bevismässigt överflödigt (NJA 1956 B 7, NJA 1959 s 639, NJA 1966 B 26, NJA 1980 s 435, NJA 1982 s 836). Det skulle leda till oöverstigliga svårigheter, om man i menedsmål skulle tvingas att utreda vad som in concreto påverkat utgången i ett mål. Av betydelse för saken är även t ex uppgifter, som blott är ägnade att påverka bedömningen av egen eller annans trovärdighet (NJA 1971 B 23). Utan betydelse är i regel ”broderier” i vittnesmål, dvs omständigheter som berörs av fåfänga, dåligt samvete eller för att göra vittnesmålet mer intressant. Att ett vittne uppträder under annat namn än det riktiga är alltid av betydelse för saken, även om han i övrigt skulle tala sanning.

5.2.7 Andra undantagsregeln: (a) rätt att vägra yttra sig — BrB 15:4 st 2

(1) Generell rätt att vägra yttra sig följer av att lagen uppställer vissa *förebud mot att viss person hörs under laga ed*. Dessa skall domstolen beakta ex officio. Främst är att nämna reglerna i RB 36:1 (som gäller part, inklusive tilltalad i brottmål, och målsägande i brottmål samt bl a misstänkta

medverkande till en brottslig gärning som förhöret avser) och RB 36:13 (som gäller person under 15 år, psykiskt abnorm person och, vad gäller brottmål, sådan närstående som nämns i RB 36:3). På motsvarande sätt verkar *förbudet mot att höra annan än part i tvistemål under sanningsförsäkran* (se RB 37:1—2). I sammanhanget kan även uppmärksammas bestämmelsen i SjöL § 310 om när ed ej bör avläggas (NJA 1963 s 377).

Efter 1984 års ändring av RB 36:1 uppkommer ej längre problem av den art som var föremål för bedömning i NJA 1966 B 11, NJA 1972 s 532, NJA 1980 s 435, SvJT 1957 rf s 17 och SvJT 1974 rf s 84.

(2) Rätt att vägra yttra sig följer vidare av *förbud att höra vittne under ed eller part under sanningsförsäkran* angående *viss omständighet som omfattas av tystnadsplikt*. Se närmare RB 36:5 och 37:5. Observera att tystnadsplikten på olika sätt kan undanröjas genom medgivande och att för åtskilliga personkategorier förvandlas enligt 36:5 st 4 tystnadsplikten till en sanningsplikt, om utsagan skall avges i ett mål som rör brott med 2 års fängelse eller mer som straffminimum. Förbudet beaktas av rätten ex officio. I fall som avses i 36:5 st 6 har rätten själv att avgöra, om tystnadsplikten skall brytas; se nedan 15.4.2 och 15.6.3.

(3) Slutligen stadgas i RB 36:6 och 37:5 om rätt för vittne eller part att vägra yttra sig

(a) om omständighet, vars yppande skulle *röja att han* eller någon *honom närstående*, som sägs i RB 36:3 (SvJT 1973 rf s 19, SvJT 1975 rf s 14, SvJT 1975 rf s 67), *förövat brottslig eller vanärande handling*, eller

(b) om *yrkeshemlighet* skulle uppenbaras; rätten att vägra yttra sig är i detta fall beroende av att ej synnerlig anledning förekommer att personen hörs.

Motsvarande regler gäller bl a för vittne som hörs enligt Förvaltningsprocesslag 1971:291 § 25. Enligt Lag 1946:816 om bevisupptagning åt utländsk domstol § 7 kan även utländsk rätt bli relevant. I fråga om *sakkunnig* finns blott en regel rörande *yrkeshemligheter* i RB 40:4 och *jävsregeln* i 40:2. Även om en sakkunnig i känsliga fall normalt kan dra sig undan uppdraget, är regleringen inte helt tillfredsställande. Möjligen kan RB 40:19 st 2 ge stöd för att låta sakkunnig vägra yttra sig i fall där ett vittne kunnat göra det.

Vad särskilt gäller *röjande av brottslig handling* (jämför NJA 1947 s 273, NJA 1980 s 435), upphör rätten att vägra yttra sig när brottet preskriberas (NJA 1985 s 774) eller avkriminaliseras (men handlingen kan ju fortfarande vara vanärande). Ordet "röja" indicerar att brott verkligen förövats och att det inte är känt.

Rättsfallen NJA 1972 s 532, NJA 1973 B 24, NJA 1980 s 435 saknar aktualitet efter 1984 års ändring av RB 36:1. Se även NJA 1982 s 836.

Ett vittne har inte rätt att vägra yttra sig om något, som antyder att han själv eller någon närstående förövat brott, om så ej skett. Skulle han felaktigt tro, att brott är förövat (så ej i NJA 1980 s 435), finns anledning att (i efterhand) erkänna en sådan rätt, under förutsättning att en vägran att yttra sig inte skulle ha framstått som obefogad. Det ankommer ju på domstolen att avgöra om en begäran att få vägra yttra sig skall bifallas. För att rätten här till inte skall bli skenbar, får domstolen godta ett påstående, att sådan rätt finns, om det ej finns särskilda skäl att tro att vederbörande obehörigen söker dra sig undan vittnesmålet (osv).

När domstolen har skäl att tro att någon har rätt att vägra yttra sig, skall den erinra om innehållet i RB 36:6 (se 36:14). Ofta upptäcker den dock först i efterhand att uppgiftslämnaren yttrat sig i egen sak och utsagan kan givetvis då framstå som föga trovärdig. Domstolen kan inte förbjuda den, som enligt 36:6 har rätt att vägra yttra sig, att lämna uppgift. Ett förbud skulle inte kunna motiveras utan en tillvitelse om brott.

Vad nu sagts gäller i tillämpliga delar också *röjande av vanärande handling*. Det är dock svårare att avgöra om en handling är vanärande än om den är brottslig, även om det är klart att enbart vanärande egenskaper eller uppfattningar inte ger underlag för ett rätt att vägra yttra sig. Viss ledning kan hämtas från när en uppgift om en handling anses innefatta förtal (BrB 5:1; 1.12.2.1). I NJA 1952 s 262 ansågs det vara vanärande för en ogift kvinna och en gift man, som sammanlevde med hustrun, att ha samlag. Bedömningen torde vara föråldrad. I vart fall anses det inte längre vara vanärande för två personer att sammanbo, ehuru de är gifta med andra (NJA 1971 B 23). "Lösaktigt leverne" och prostitution torde fortfarande betraktas som vanärande. Att som tilltalad ljuga inför domstol är inte vanärande (NJA 1973 B 24). Se även NJA 1985 s 774.

Tillämpning av undantagsregeln i 15:4 st 2 förutsätter:

- (1) att någon på straffbelagt sätt avgivit osann utsaga eller förtigt sanningen;
- (2) att undantagsregeln i 15:4 st 1 inte är tillämplig;
- (3) (a) att domstol hört någon mot generellt (NJA 1960 s 210, NJA 1963 s 377, RH 74:83) eller speciellt förbud eller att den felaktigt avslagit en begäran av någon att få vägra yttra sig; eller
(b) att den som ägt vägra yttra sig underlåtit att begära att få göra det (NJA 1952 s 262, NJA 1972 s 532, NJA 1982 s 836);
- (4) och att omständigheterna inneburit skälig ursäkt.

5.2.8 Andra undantagsregeln: (b) skäligen ursäkt — BrB 15:4 st 2

Vid avgörande av om den som ägt vägra yttra sig haft skäligen ursäkt att lämna osann uppgift eller förtiga sanningen gäller det att komma fram till om det rimligen kunde begäras av gärningsmannen att han talade sanning eller vägrade yttra sig. Bedömningen kan uppdelas i tre steg:

(A) Först är att avgöra om gärningsmannen överhuvudtaget befunnit sig i ett läge av *intressekollision*. Så torde ej vara fallet, t ex när en upplysning om en vanärande handling ej kunnat få skadlig spridning (NJA 1952 s 262: förhandling bakom stängda dörrar) eller när en part, som hörts under ed, haft ringa intresse av utgången (NJA 1960 s 210). På samma sätt är att bedöma fall, där gärningsmannen inte uppfattar att han är i en intressekollision eller där detta inte spelar någon roll för honom (t ex när han skyddar en släkting enbart därför att han får betalt).

(B) Är en intressekollision konstaterad, kan man så till en början skilja mellan fall, där *domstolen handlat felaktigt* — se (3)(a) i förra avsnittet — och fall, där *gärningsmannen underlåtit att utnyttja sin rätt* att vägra yttra sig — se (3)(b) i förra avsnittet. Presumtionen är att skäligen ursäkt föreligger i de förra, men inte i de senare. Lagens ståndpunkt går ut på att förmå den som hörs att använda sin rätt att vägra yttra sig. Följande omständigheter torde emellertid kasta om presumtionen i den senare typen av fall:

— gärningsmannen känner ej till att han har rätt att vägra yttra sig, t ex därför att domstolen ej i enlighet med RB 36:14 erinrat om innehållet i 36:6 (NJA 1952 s 262, NJA 1982 s 836); eller

— vägran att yttra sig skulle tveklöst medföra att vissa misstankar uppkommer eller förstärks (NJA 1972 s 532); t ex ett vittne som ljugit i tingsrätten kan inte i hovrätten vägra yttra sig utan att framkalla misstanke om att han har förövat mened.

(C) Ger bedömningen så långt vid handen att skäligen ursäkt förelegat, blir dock den slutliga bedömningen den omvända bl a i följande fall:

— gärningsmannen har kastat misstankar på annan eller handlat i skadesyfte;

— gärningen ingår som ett led i ett brottsligt förfarande, dvs gärningsmannen har vid planeringen av brott räknat med att bli hörd under straffansvar (NJA 1916 s 451, NJA 1937 s 370, NJA 1945 s 623, NJA 1947 s 140); praktisk betydelse har detta främst vid ekonomisk brottslighet;

— gärningsmannen har anstiftat annan att föröva mened e dyl (NJA 1952 s 262, NJA 1963 s 377);

— gärningsmannen har vittnat efter överenskommelse med part eller tilltalad.

I RH 74:83 framgår ej klart varför domen bör vara fällande (RB 36:1-fall).

5.2.9 Vissa konkurrensfrågor

Angående tillämpningen av BrB 5:1 (förtal) vid vittnesutsagor, osv, se I.12.2.3.

Om mened innefattar oredlighet mot borgenärer (BrB 11:1) bör i allmänhet dömas endast för grov oredlighet mot borgenärer (11:2). Meneden konsumeras, men bör nämnas i domslutet (s k lagkonkurrens med citering). Däremot döms för båda brotten, dels om meneden i sig är grov och dels om oredligheten, trots meneden, av någon anledning inte är att bedöma som grov. Vid konkurrens mellan 15:3 och 11:3 bör den vårdslösa utsagan konsumeras, men citeras i domslutet (NJA 1965 B 16).

5.3 UTGIVANDE AV OSKYLDIG SÅSOM BROTTSLIG

5.3.1 Falskt åtal — BrB 15:5 st 1 och 2

Brottet består i att väcka åtal — allmänt eller enskilt — mot någon, som är oskyldig till brottet, med (överskjutande) uppsåt att denne skall bli fälld. Endast åtal vid *svensk* domstol avses.

Oskyldig är den som inte förövat just det brott, som åtalet gäller. ”Brott” förutsätter att alla brottsförutsättningar är uppfyllda (se I.2.5.1—3). Den som inte kan straffas, endast därför att han är under 15 år eller psykiskt avvikande eller därför att preskription har inträtt (se I.2.5.4), är inte oskyldig. Falskt åtal förutsätter, att det styrks att den åtalade är oskyldig. Det räcker inte med att han inte kan fällas för brottet, därför att bevisningen är otillräcklig. Åtal mot den man tror vara oskyldig är inte falskt åtal, om det inte kan fastställas att denne är oskyldig.

Gärningsmannen måste ha *uppsåt* att den åtalade skall *fällas till ansvar*, dvs dömas som skyldig till brottet. Avgörande är således inte om ansvar verkligen ådöms. Otillräckligt är däremot ett uppsåt, som endast går ut på att vederbörande skall förpliktas utge skadestånd eller utsättas för förverkande. Sker ett åtal i förlitan på att den åtalade skall gå fri (rent chikanerings syfte) föreligger ej heller falskt åtal, eftersom gärningsmannen ej har ens eventuellt uppsåt i förhållande till att den åtalade skall fällas till ansvar.

Brottet kan undantagsvis förövas genom *underlåtenhet*, t ex genom att underlåta att återkalla en avsänd stämningsansökan, när man kommit till insikt om att vederbörande är oskyldig. En överordnad åklagare kan ge-

nom underlåtenhet (i ställning såsom övervakningsgarant) att ingripa mot en underordnad åklagare möjligen göra sig skyldig till medverkan till den brott, men kan inte sägas själv ha väckt åtal.

Ringa brott förövas främst, när åtalet avser en mindre förseelse eller framstår som ett underordnat moment i en civil talan. Även falskt åtal i form av en svarandes rekonventionsvis väckta talan om falskt eller obefogat åtal bör ofta bedömas som ringa brott.

Grovt brott föreligger enligt lagen normalt dels när gärningen avser ett allvarligt brott (grovt brott eller särskilt vanhedrande brott) och dels när den innefattar missbruk av tjänsteställning; brott förövat av åklagare är i regel att betrakta som grovt. Andra omständigheter att beakta är syftet med åtalet och sättet för dess genomförande (ett stort antal lögner kan t ex ha framförts).

5.3.2 Obefogat åtal — BrB 15:5 st 3

Brottet består i att väcka allmänt eller enskilt åtal vid svensk domstol utan att ha sannolika skäl för åtal. Det behöver inte styrkas, att den åtalade är oskyldig.

Åklagare har att väcka åtal mot misstänkt, om han har *s k tillräckliga skäl* därför, dvs har grundad anledning att räkna med att domen blir fällande (se RB 20:6, 23:2, 22). Det är ofta svårt att avgöra om skälen är tillräckliga. Det är därför inte rimligt att döma en åklagare för brott, om han väckt åtal utan att ha tillräckliga skäl; han måste ges en tämligen vid marginal inom vilken ett ogrundat åtal inte föranleder ansvar. Detsamma gäller givetvis vid enskilt åtal. Marginalens nedre gräns betecknas av lagen som *sannolika skäl*. Härmed förstås, att det skall framstå som mer sannolikt att åtal leder till fällande dom än att det leder till friande dom (NJA 1965 s 285). En dom är fällande, när någon fälls till ansvar, oberoende av om påföljd ådöms. Preskription är dock hinder för fällande dom. Har den åtalade begått brott, innan han fyllt 15 år, gäller detsamma, utom vid bevistalan enligt Lag 1964:167 med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare § 19.

Sannolika skäl för fällande dom är något annat än sannolika skäl för att vederbörande är skyldig. Bevisläget kan vara sådant — t ex när det finns två varandra motsägande vittnen — att det är övervägande sannolikt, att någon begått ett brott, samtidigt som det framstår som uteslutet att få en fällande dom. (Jämför ”sannolika skäl” som häktningsgrund i RB 24:1.)

Ordalydelsen tyder närmast på att ansvar för obefogat åtal alltid skall ådömas den, som vid väckande av åtal inte har sannolika skäl. Av motiven

framgår dock att brott ej förövas, även om det först under rättegången framkommer omständigheter som gör att det finns sannolika skäl. Mer osäkert är, om den åtalande också kan räkna sig till godo omständigheter, som framkommit ännu senare. I analogi med vad som anses gälla vid brotten obefogat angivelse (15:6 st 2) och vårdslös tillvitelse (15:7 st 2) — se 5.3.4 och 6 — får nog krävas, att det vid ett ådömande av ansvar för obefogat åtal fortfarande framstår som klart att sannolika skäl för åtal inte finns. Sammanfattningsvis kan sägas, att bedömningen sker på annat sätt än vid tillämpning av BrB 5:1 st 2; avgörande där är vad vederbörande kände till då han lämnade uppgiften (om det ej visas att uppgiften är sann); se I.12.2.3.

Ett åtal, som från början tett sig befogat, kan inte föranleda ansvar därför att andra omständigheter framkommer som gör att det inte längre föreligger sannolika skäl (t ex ett som pålitligt betraktat vittne ändrar sig vid huvudförhandlingen). (I sådant fall kan ansvar enligt 15:9 aktualiseras, om åtal ej nedläggs eller annat beriktigande ej sker.)

Att avgöra om sannolika skäl förelegat är ofta väldigt svårt. Den som i rättegång hävdar, att annan väckt obefogat åtal har att visa att sannolika skäl ej förelegat. Normalt behöver dock inte annat beaktas än vad den för obefogat åtal åtalade själv har åberopat i det tidigare målet. Hans redovisning av hur han bedömt bevisläget är därvid särskilt viktig.

5.3.3 Falsk angivelse — BrB 15:6 st 1

Brottet består i att ange oskyldig till åtal med (överskjutande) uppsåt att denne skall fällas till ansvar.

Angivelse är en formlös anmälan om att brott förövats av viss levande person. Anmälningen måste vara sådan, att däri kan inläsas en uppmaning till åtal (se I.2.6.1). (Är anmälan helt orimlig bör brott måhända ej anses föreligga.) Angivelsen måste riktas till någon som har att i tjänsten uppta anmälan om svenskt brott, dvs *svensk åklagar- eller polismyndighet* (se RB 20:5). Angivelse kan dock ske utomlands, t ex genom att skrift avsänds därifrån. Anmälan om brott, som endast målsäganden kan åtala, omfattas inte av brottsbeskrivningen. Detsamma gäller anmälan om brott, som får åtalas av åklagare endast efter angivelse av målsäganden, om anmälan görs av annan än denne.

Angivelsen måste riktas mot annan än angivaren själv. Självangivelse anses alltså inte vara angivelse (NJA 1958 s 4). (Se I.10.1 om handlande riktat mot egen rättssfär.)

I övrigt hänvisas till vad som sagts rörande falskt åtal (5.3.1).

För **ringa brott** tillämpas en särskild straffskala.

5.3.4 Obefogad angivelse — BrB 15:6 st 2

Brottet består i att till åtal uppsåtligen ange den, som man har skälig anledning anta vara oskyldig — och också är oskyldig — med (överskjutande) uppsåt att denne skall bli fälld till ansvar. Brottets konstruktion påminner om den som finns vid häleriförseelse (se II.5.6.5) och vissa sexualbrott (se I.13.4). Kriminaliseringen har motiverats med att det är svårt att styrka det uppsåt, som krävs för ansvar för falsk angivelse.

Enligt motiven har man skälig anledning anta att någon är oskyldig, först om man har betydligt större anledning att tro att vederbörande är oskyldig än att han är skyldig. Det måste vara påtagligt klandervärt att angivelse sker på så svag grund, dvs oaktsamheten skall närmast vara grov. Bakgrunden till att det ställs lägre krav på en angivare än den som åtalar är att åtal bör föregås av en noggrann undersökning av bevisningsmöjligheterna, medan angivelse bör kunna få ske även utan en sådan bedömning.

Obefogad angivelse anses inte ha skett, om det efter angivelsen framkommer att den angivne var skyldig. I överensstämmelse härmed anses gärningsmannen även eljest äga tillgodoräkna sig omständigheter, som framkommit efter angivelsen och som gör att det inte längre finns skälig anledning anta att den angivne är oskyldig. Det framstår knappast som självklart, att det kriminaliserade området bör begränsas på detta sätt. Angivarens beteende är lika klandervärt i dessa fall, som när nya omständigheter ej kommer fram.

5.3.5 Falsk tillvitelse — BrB 15:7 st 1

Brottet består i att om en levande person lämna viss sanningslös utsaga till viss myndighet och är uttryckligen subsidiärt till brott enligt 15:6.

Själva *utsagan* skall vara *osann*. Däremot krävs varken att den utpekade är oskyldig eller att utsagan är ägnad att vilseleda myndigheten. (Helt orimliga påståenden bör måhända anses vara irrelevanta.) Ej heller krävs uppsåt, att den utpekade skall fällas till ansvar. Brott enligt 15:7 kan således förövas vid trakasserier, som sker i förlitan på att vederbörande ej skall bli dömd. Huruvida utsagan är osann prövas i målet mot den som är åtalad för falsk tillvitelse. Detta innebär att omständigheter, som framkommit efter tillvitelsen och som sätter sanningslösheten i fråga, alltid räknas honom till godo.

Utsagan skall vidare innefatta

(a) att *tillvita annan brottslig gärning*, dvs en gärning som uppfyller alla brottsförutsättningar (att samtidigt påstå t ex att brottet är preskriberat

utesluter ej ansvar). Tillvitelse om brott kan definieras som en anmälan om brott, som ej utgör angivelse. När en anmälan inte är en angivelse, därför att ingen begäran om åtal kan inläsas däri, föreligger således en tillvitelse. Även en oriktig angivelse, som ej utgör falsk angivelse, därför att gärningsmannen ej har uppsåt att oskyldig skall bli fälld till ansvar, bedöms dock enligt 15:7.

(b) att *förege besvärande omständighet* rörande annans eventuella brottslighet. Att sanningslöst förege friande eller mildrande omständighet kan i vissa fall vara brott enligt 17:11.

(c) eller att *förneka friande eller mildrande omständighet* rörande annans eventuella brottslighet. Det har inte ansetts kunna komma i fråga att föreskriva uppgiftsskyldighet vid polis- eller åklagarutredningar, varför ren underlåtenhet att nämna friande eller mildrande omständigheter inte straffbelagts. (Observera dock att ett förnekande kan vara indicerat av ett annat påstående eller ibland t o m av ett förtigande; se II.7.3.1 och 2.)

Ansvar förutsätter således inte ett direkt påstående om att en viss person förövat brott.

Brottet *fullbordas* när utsagan lämnas till myndigheten. Det krävs inte att denna vidtar någon åtgärd eller att initiativet, såsom i regel vid angivelse, kommer från gärningsmannen. Det skall observeras, att åtskilliga tjänsteförsummelser inte utgör brott, utan endast kan föranleda disciplinär åtgärd. Tillvitelse härom faller inte under 15:7.

Det är möjligt att föröva brottet genom underlåtenhet att tillse att en uppgift inte kommer myndigheten till handa, sedan man kommit till insikt att den är osann efter att ha avsänt den. Vid underlåtenhet att hindra barn eller myndlingar från att göra tillvitelser är lagens ord inte uppfyllda. (Se även BrB 23:6 st 2, där det krävs att brottet kan hindras utan anmälan till myndighet.)

Uppgiften får inte enbart avse gärningsmannen själv (jämför NJA 1958 s 4). Men en uppgift, som rör uppgiftslämnaren själv, kan samtidigt innefatta en uppgift om någon annan. Sålunda kan den som ertappas vid förövandet av ett brott och felaktigt uppger sig heta något visst därigenom tillvita annan en brottslig gärning (NJA 1962 s 328, NJA 1962 s 349, SvJT 1960 rf s 65, RH 47:84).

Utsagan skall avges till *åklagare, polismyndighet* eller *annan myndighet, som har att uppta anmälan i saken* (NJA 1962 s 328, NJA 1963 B 34). Underordnad *polisman* utgör inte polismyndighet enligt PolisL § 4 och PolisF kap 2. Anmälan hos sådan polisman är ändå att anse som falsk tillvitelse (NJA 1962 s 349, SvJT 1960 rf s 65), eftersom denne har principiell rapportskyldighet; av samma anledning kan falsk tillvitelse förövas genom anmälan till *ordningsvakt* (RH 47:84).

Huruvida en myndighet har att uppta anmälan beror på brottets beskaffenhet och myndighetens tjänsteåligganden. Det behöver inte åligga den att utföra polisutredningar eller åtal. Utsagan måste avges hos myndigheten såsom sådan: ett omnämnande i ett privatsamtal med en befattningshavare räcker således inte. Det får antas, att myndigheten måste vara *svensk*. Det vore alltför besvärligt att avgöra om utländsk myndighet har att uppta anmälan om brott. Saken är ingalunda enkel ens beträffande svenska myndigheter. Någon generell bestämmelse finns inte. Klart är att om myndigheten har att göra anmälan enligt LOA 12:1 (se nedan 11.6.5), så har den också att uppta anmälan om sådant brott. I övrigt framgår av förarbetena, att en verkschef får anses skyldig att sörja för beivrande av brott, som med hänsyn till tjänstens behöriga skötsel inte lämpligen kan lämnas obeivrat. En uppgift till en chefsmyndighet, att t ex en präst, lärare eller någon annan, vars tjänst ställer särskilda krav i fråga om levnadssätt, har förövat sexualbrott, anses därför falla under 15:7. Detsamma gäller anmälan till en skolas rektor om att en lärare har uppträtt brottsligt mot en elev. Skattemyndighet får anses ha att uppta anmälan om skattebrott. Till relevanta myndigheter hör inte domstol (men väl konkursdomare). Tillvitelser inför domstol, vilka ej är straffbelagda i BrB 15:1—4a, kan blott föranleda ansvar enligt BrB kap 5 (se I.12.2). Detta motiveras bl a av att eljest skulle en målsägandes utsaga i brottmål ges ett mått av trovärdighet, som skulle favorisera denne i förhållande till den tilltalade och innebära ett kringgående av förbudet mot att höra målsäganden under ed eller sanningsförsäkringen.

Är brottet **ringa** tillämpas en särskild straffskala. När gärningen förövas för att gärningsmannen själv skall undgå ansvar för en förseelse (och eventuellt undgå upptäckt av annat brott) bedöms den i regel som ringa brott (NJA 1962 s 328, NJA 1962 s 349, SvJT 1960 rf s 65, RH 47:84).

5.3.6 Vårdslös tillvitelse — BrB 15:7 st 2

Brottet är identiskt med falsk tillvitelse, utom däri att det räcker med *oakt-samhet* i förhållande till utsagans sanningslöshet. Av motiven framgår, att ”skälig anledning antaga” närmast skall förstås som grov oakt-samhet. Mindre stränga krav på en uppgiftslämnare torde kunna ställas, när brottet rör honom själv eller när han har särskild anledning att vara verksam för dess uppdagande. Likaså kan kraven sättas lägre, när uppgiften lämnas till t ex chefsmyndighet eller JO, jämfört med när den lämnas till polis eller åklagare. I någon mån kan även beaktas, om uppgiftslämnaren har möjlighet att själv skaffa utredning och från vem initiativet till utsagans avgivande kommer.

Liksom vid falsk tillvitelse gäller givetvis att omständigheter, som framkommit efter att utsagan avgivits, är att beakta vid bedömning av om utsagan är sann. Härutöver anses gälla att gärningsmannen äger räkna sig till godo i efterhand framkomna omständigheter, som gör att det framstår som mer befogat att hålla uppgiften för sann, trots att den är osann.

5.3.7 Bevisförvanskning — BrB 15:8

Brottet består i vissa åtgärder rörande bevis med (överskjutande) *uppsåt att oskyldig skall fällas till ansvar*. Detta uppsåtskrav kan uppfattas på två olika sätt, beroende på om den utpekade verkligen skall vara oskyldig eller om detta är irrelevant. Det stämmer bäst överens med regleringen av de föregående brotten i BrB kap 15 att kräva att den som föreställs bli fälld verkligen är oskyldig, men riktigast torde vara att låta kriminaliseringen också avse situationer där den utpekade råkar vara skyldig. Bevisförvanskning riktad mot den som gärningsmannen tror vara skyldig (och eventuellt också är det) faller utanför 15:8.

Gärningen måste avse *andra bevismedel än dem som behandlas i BrB kap 14*. Exempel är fotspår, fingeravtryck, fotografier och andra bilder (som ej utgör del av en urkund), men även t ex en saks belägenhet i rummet. Urkunder och andra föremål, som kan förfälskas, aktualiseras dock även vid tillämpningen av 15:8 i den mån förvanskningen går ut på något annat än vad som kan vara förfälskning eller sanningsbrott. Det kan därför vara bevisförvanskning att ändra den yttre beskaffenheten hos en urkund. I det att gärningen skall avse *bevis* ligger att det måste vara fråga om något, som är ägnat att vara av någon — men ej nödvändigtvis avgörande — betydelse i en tänkbar utredning om brott.

Brottet kan förövas på två olika sätt:

(1) genom att *förvanska eller undanröja äkta bevis*, t ex utplåna fingeravtryck, flytta en dödad person, fila på slagstiftet på ett mordvapen (så att det inte går att avgöra om en viss patronhylsa avskjutits därmed) eller kasta bort en kniv som använts vid misshandel. Eftersom gärningen i detta fall inte består i en språkhandling, blir utrymmet för ansvar för *underlåtenhet* att avbryta ett fysiskt händelseförlopp teoretiskt sett ganska betydande, i vart fall om gärningsmannen är övervakningsgarant (för eget eller annans beteende eller för en farokälla). (Jämför vad som sägs i II.3.3.2 om ansvar för skadegörelse genom underlåtenhet.) I skyddsgarantställning är det svårare att förvanska eller undanröja bevis, men man kan tänka sig att brottet förövas av en polisman, som i tjänsten har att tillse att t ex ett fotavtryck ej suddas ut, när han underlåter att hindra att en människa eller ett djur trampar på avtrycket.

(2) genom att *åberopa falskt bevis*. Gärningen får förutsättas skola ske inför någon, som har att befatta sig med frågan huruvida brott förövats. Endast undantagsvis kan den förövas genom underlåtenhet (genom att ej hindra att en avsänd utsaga blir ett "åberopande"). Konkurrens med 15:7 behöver inte uppkomma, eftersom själva utsagan kan vara sann. Att blott

framställa ett falskt bevis är i och för sig inte kriminaliserat, men gärningen kan vara medverkan till bevisförvanskning. Angående återopande av falska kopior av urkunder, se BrB 15:12 (ovan 3.9.3).

Det krävs inte, att brottsutredning påbörjats — de farligaste förvanskningarna sker normalt innan polis kommit till platsen — eller överhuvudtaget kommer till stånd, ej heller att något brott verkligen har förövats.

Förarbetena ger inte tillräcklig ledning för att besvara frågan, om BrB 15:8 är nationellt begränsad, så att gärningen måste ske med uppsåt att någon som är oskyldig skall bli fälld av *svensk* domstol. Övervägande skäl talar dock för en sådan begränsning. Brotstypens placering tyder på att svenska statens judiciella funktion är dess skyddsobjekt. Härav kan följä att bevisförvanskning inte förövas, om gärningen sker i samband med att svensk myndighet utför en utredning på begäran av utländsk myndighet och inte har eget intresse därav.

För **ringa brott** och **grovt brott** finns särskilda straffskalor.

5.3.8 Specialstraffrätt

Enligt Lag 1944:133 om kastrering § 8 döms den till böter eller fängelse högst 6 mån, som mot bättre vetande, dvs uppsåtligt, till myndighet eller läkare avger (muntlig eller skriftlig) osann utsaga i ärende rörande *kastrering*. Brott mot BrB har företräde.

5.3.9 Vissa konkurrensfrågor

Kriminaliseringen av förtal (BrB 5:1, se I.12.2) sträcker sig i en del hänseenden åtskilligt längre än den kriminalisering, som finns i BrB 15:5—7. Om någon går fri från ansvar för något av sistnämnda brott, kunde man därför tänka sig att i andra hand döma för förtal. Avsikten är emellertid att genom 15:5—7 *exklusivt* reglera kränkande utsagor genom åtal, angivelse eller tillvitelse hos ifrågakommande myndighet. Regleringen innebär en viss privilegiering i det att yttranden, som eljest vore att bedöma som förtal, inte kan föranleda ansvar. Å andra sidan är den sanningsplikt, som lagen stadgar, inskräpt genom ett kraftigare straffhot och andra åtalsregler. Med denna ordning finns knappast risk för att allmänheten avskräcks från att till myndighet göra befogad anmälan om brott eller lämna upplysningar på grund av att åtal för förtal skulle kunna komma i fråga.

Den som fälls för brott mot BrB 15:5—7 skall inte därjämte dömas för förtal.

Vad som nu sagts utesluter inte, att den som förövat brott enligt 15:5—7 också gör sig skyldig till förtal i annat sammanhang, t ex genom att uppre-

pa en beskyllning inför en privatperson. Dessutom kan en angivelse, osv innehålla kränkande uppgifter i andra hänseenden än de som hänger samman med den fråga, som aktualiseras enligt BrB 15:5—7. I detta fall finns dock anledning att döma för förtal, endast om gärningsmannen ej fälls enligt något av nyssnämnda lagrum.

Ansvar för förtal är även förenligt med ansvar för falskt eller obefogat åtal, när den som förövat förtal och åtalas därför, rekonventionsvis väcker åtal för att bevisa att han inte förövat förtal.

Om någon i samband med brott enligt 15:5—7 också förövar bevisförvanskning, döms även för detta brott. Bevisförvanskning torde konsumeras av häleri (BrB 9:6), men konsumerar i sin tur skyddande av brottsling (17:11); att motivet för förvanskning av bevis är att skydda någon utesluter inte uppsåt att oskyldig skall fällas.

Vid konkurrens mellan falsk tillvitelse och något av de brott rörande urkunder, som behandlas i kapitel 3, döms för båda brotten (t ex NJA 1962 s 328).

5.4 UNDERLÅTENHET ATT AVVÄRJA RÄTTSFEL — BrB 15:9

Det får anses vara befogat att sätta press på t ex ett vittne, som i god tro lämnat osanna uppgifter, så att man framtvingar att dessa rättas, när vittnet kommer till insikt att han framkallat allvarlig fara för annan (t ex att denne skall dömas för ett brott) genom sin osanna utsaga.

Brottet är konstruerat på följande sätt:

(1) Någon har förövat *åtgärd* (som i och för sig kan vara en underlåtenhet), som sägs i 15:1—8, *utan att därigenom ha begått brott*. Bristen kan bestå i (a) frånvaro av sådant överskjutande uppsåt som krävs i 15:8 (när sådant överskjutande uppsåt som sägs i 15:5 eller 6 saknas, så kan man döma för obefogat åtal respektive falsk eller vårdslös tillvitelse); (b) frånvaro av erforderligt uppsåt i andra fall eller frånvaro av erforderlig oaktsamhet; eller (c) att BrB 15:4 st 2 är att tillämpa eller att någon annan undantagsregel gör gärningen rättsenlig.

(2) Genom den i 15:1—8 nämnda åtgärden har uppkommit *konkret fara* för

(a) att någon blir dömd för brott utan laga skäl (det krävs alltså inte att han är oskyldig eller uppfattas vara oskyldig), eller

(b) att någon tillfogas avsevärt förfång (t ex ett ogrundat åtal eller en dom i ett ej obetydligt tvistemål).

(3) Den som framkallat sådan fara genom nämnd åtgärd skall ha kom-

mit till *insikt* härom. Härmed förstås troligen detsamma som visshet (se 1.2.4.1), vilket innebär att eventuellt uppsåt är otillräckligt.

(4) Gärningsmannen skall *underlåta* att till farans undanröjande *göra vad som skäligen kan begäras*. Kriminaliseringen avser alltså i och för sig inte underlåtenhet att hindra att en viss följd inträffar. Den åtgärd som skäligen kan begäras är i allmänhet att hos relevant myndighet anmäla att en utsaga varit osann eller ofullständig. Faran kan ibland även undanröjas genom ett meddelande till den enskilde, som utsätts för faran, så att nytt förhör kan begäras. I fall, som avses i 15:5, består åtgärden i att åtal nedläggs eller begränsas.

Är faran redan undanröjd, behöver inget ytterligare göras. Har faran åter förverkligats, förutsätts att ett beriktigande har betydelse för överklagande eller resning.

Vid skälighetsprövningen får givetvis ske en avvägning av faktorer som talar för och emot ett ingripande. Å ena sidan kan uppföras sådant som att en undantagsregel, som avses under (1)(c), inte längre är tillämplig, t ex därför att ett nödläge har upphört eller en yrkeshemlighet blivit känd, och att det är av påtaglig vikt att ett beriktigande sker (vilket i sin tur beror på farans art och den roll ett beriktigande skulle spela för farans undanröjande). Å andra sidan kan uppföras t ex den olägenhet, som gärningsmannen åsamkas. Till stöd för tolkningen av "insikt" ovan under (3) kan anföras, att det knappast skäligen kan begäras att ingripande sker vid misstanke om att t ex en lämnad uppgift är osann, även om ett dolus eventualis-prov skulle utfalla positivt.

Regleringen framstår som ogenomtänkt i det fall, där ansvar för bevisförvanskning inte kommer i fråga, därför att gärningsmannen inte har uppsåt att oskyldig skall dömas till ansvar. Av 15:9 synes framgå att man åsyftar att brottet förövas när någon först undanröjt eller åberopat bevis och sedan kommer till insikt om att han åstadkommit fara för att annan skall lida avsevärt förfång. Det vore emellertid märkligt, om han skulle undgå ansvar, när sådan insikt förelåg redan vid åtgärdens företagande. Det vore givetvis klarare, om brottet bevisförvanskning alternativt konstruerades som ett farebrott.

Det kan vidare hävdas, att kriminaliseringen i en del fall är alltför vidsträckt. Ett ouppsatligt åberopande av ett falskt bevis kan nog jämföras med en ouppsatlig osann utsaga, men det är svårare att finna en underlåtenhet lika straffvärd, när den föregående åtgärden består i att ouppsatligen undanröja eller förvanska bevis. Det har gjorts gällande att i denna typ av fall skall ansvar ådömas enligt 15:9, endast om omständigheterna är särskilt graverande.

De nationella begränsningar, som gäller vid tillämpningen av BrB 15:1—8, påverkar givetvis även kriminaliseringen i 15:9.

Till undvikande av missförstånd skall understrykas, att BrB 15:9 på intet sätt har att göra med hur brott enligt 15:1—8 kan förövas genom underlåtenhet.

5.5 OSJÄLVSTÄNDIGA BROTTSSFORMER

BrB 15:15 och 15:4a straffbelägger

dels *försök* till bevisförvanskning (15:8), och

dels *förberedelse* till mened (15:1) och mot mened svarande osann utsaga inför nordisk domstol (15:4a) samt *stämpling* därtill, dock endast i form av att *söka anstifta* annan,

allt i den mån fullbordat brott ej skulle vara ringa.

Försök till mened har alltså inte belagts med straff. Det är av värde att t ex ett vittne har möjlighet att ändra eller komplettera sin utsaga, så länge förhöret pågår. Inte alltid har ett frivilligt tillbakaträdande då ägt rum och det är hur som helst olämpligt att hota med straff för försök, om man verkligen önskar att korrigeringar skall ske. Dessa synpunkter gör sig inte gällande, när någon söker förmå annan att vittna falskt vid ett framtida förhör. Det är tvärtom av betydande vikt att motverka att påtryckningar sker.

Stämpling till mened i annan form än att söka anstifta annan (jämför RH 100:82) är inte kriminaliserad. I vissa stämplingssituationer är dock rekvisiten för förberedelse uppfyllda (befattning med vederlag).

5.6 SÄRSKILDA ÅTALSREGLER

I RB 20:8 st 3 sägs, att vad som i st 1 anges om att målsägandens åtalsrätt är subsidiär (se I.2.6.1) inte gäller vid brott enligt 15:5—7, som således är att betrakta som målsägandebrott, ehuru de även ligger under allmänt åtal (jämför vad som gäller vid ärekränkning enligt BrB kap 5; I.12.5). Observera att RB 20:8 ej gäller i fall som sägs i RB 20:10 (se nedan 11.6.2).

6 Brotten mot staten

6.1 BROTTSBALKSREFORMEN OCH BROTTEN MOT STATEN

De återstående brotten i BrB:s brottskatalog — kap 16—22 — utgörs av brott som främst riktar sig mot statens existens, mot det i RF fastlagda demokratiska styrelseskicket eller andra grundläggande värden, som staten har att skydda, eller mot särskilt viktig statlig verksamhet. I de nämnda kapitlen finns dock ett flertal brott som närmast har karaktär av ordningsförseelse.

Brotten mot staten reviderades på ett genomgripande sätt i den andra etappen av brottsbalksreformen (1948); se I.1.3.2.

Bland då tillkomna nya brottstyper kan brott mot medborgerlig frihet (18:5) och krigsanstiftan (19:2) nämnas. Brottsbalkens antagande (1962) innebar blott små förändringar i sak, men de systematiska ändringarna var betydande. De centrala angreppen på staten placerades efter de mer perifera; detta ansågs bäst stämma överens med att brottskatalogen inleds med brotten mot enskild och sedan får en allt allmännare inriktning.

Det har ännu inte ansetts föreligga behov av ett särskilt kapitel i BrB om brott, som riktar sig mot ett mer generellt skyddsobjekt (mänskligheten) än staten (se BrB 22:6 om folkrättsbrott). Beträffande Lag 1964:169 om straff för folkmord hänvisas till I.11.2.

Sedan 1965 har brotten mot staten underkastats ett tämligen stort antal ändringar. De viktigaste nämns i följande avsnitt.

6.2 KAPITELINDELNINGEN

I kap 16 (*brott mot allmän ordning*) kriminaliseras i huvudsak gärningar, som innebär att allmän ordning störs på vissa platser eller vid vissa tillfällen, andra hot mot samhällelig ordning och säkerhet samt andra "sedlighetsbrott" än de som finns i BrB kap 6. Vissa brott är besläktade med ärekränkingsbrotten i BrB kap 5 och andra med brotten mot allmän verksamhet i BrB kap 17.

Efter 1965 har en rad gärningar avkriminaliserats: skymfande av rikssymbol (1970), brott mot trosfrid (1970), samhällsfarlig ryktesspridning (1976) och fylleri (1976). Nykriminalisering har skett av olaga diskriminering (1970), falskt larm och missbruk av larmanordning (1977) samt barnpornografibrott (1979). Det straffbelagda området har inskränkts vid uppvigling (1970) och brott enligt 16:11 (1970; sårande av tukt och sedlighet ersattes av otillåtet förfarande med pornografisk bild) samt utökats vid hets mot folkgrupp (1970 och 1982), olaga diskriminering (1986; även straffskärpning) och djurplågeri (1965 och 1972). 1972 infördes en särskild straffskala för grovt dobbleri och försök och förberedelse därtill nykriminaliserades. 1980 skapades en speciell form av medverkan till dobbleri. 1982 gavs dobbleribrottet en ny konstruktion. I samband med 1986 års reform av militärstraffrätten överfördes uppvigling av krigsmän och myteri med viss justering till 16 kap.

Kap 17 (*brott mot allmän verksamhet m m*) straffbelägger gärningar, som på något sätt riktar sig mot intresset att allmän verksamhet — vid myndighetsutövning, inom rättsväsendet och vid röstning i allmänt ärende — skall försiggå ostörd; brott mot statens centrala ledning eller rikets säkerhet finns dock i kap 18—19.

Kapitlet har undergått betydande ändringar i samband med ämbetsbrottsreformen 1975 och 1977 års nyreglering av mut- och bestickningsansvaret (varefter reglerna även gäller den privata sektorn). Av övriga ändringar kan nämnas avkriminaliseringen av beljugande av myndighet (1976), utvidgningen av främjande av flykt (1981; härvid straffbelades också förberedelse) och tillkomsten av en särskild straffskala för övergrepp i rättssak, som är grovt (1982).

Kap 18 (*högmålsbrott*) innehåller brott mot rikets *inre säkerhet* (brott mot rikets högsta organ eller mot statsskicket, vilka inte rör rikets förhållande till främmande makt).

Några paragrafer justerades i samband med ikraftträdandet av RF 1974.

I kap 19 (*brott mot rikets säkerhet*) regleras brott mot rikets *yttre säkerhet*.

Även här skedde vissa justeringar i samband med tillkomsten av RF. Reglerna om spioneri och liknande brott har reviderats 1976 och 1981. 1970 avkriminaliserades skymfande av utländsk rikssymbol och ryktesspridning till fara för rikets säkerhet (jämför numera BrB 22:5). 1976 avkriminaliserades tagande av utländskt understöd, men brottet återkom i ny form 1981.

Kap 20 (*myndighetsmissbruk m m*) har totalreviderats genom 1975 års ämbetsbrottsreform och sedan ändrats genom 1977 års reglering av mut- och bestickningsansvaret och 1980 års reform av sekretesslagstiftningen.

Några ändringar av formell natur har skett 1982. Bestämmelsen om mutbrott ändrades 1982 och tre gånger 1986.

1986 underkastades kap 21—22 en genomgripande reform, varigenom militärstraffrätten under fredsförhållanden radikalt förändrades, bl a genom avkriminalisering. Lagstiftningen träder i kraft först den 1 juni 1987.

Även i mitten av 1970-talet skedde vissa ändringar. Sålunda avkriminaliserades fylleri 1976.

Kap 21 (*brott av krigsmän*) innehåller nu militära straffbestämmelser, som äger tillämpning under krig eller liknande förhållanden.

Kap 22 (*landsförräderi m m*) innehåller brott, som kan förövas blott när riket är i krig eller i jämförligt tillstånd; dessutom stadgas ansvar för folkrättsbrott (tillämpningsområdet inskränktes vid 1986 års reform).

6.3 SPECIALSTRAFFRÄTT

Den specialstraffrättsliga regleringen är av naturliga skäl massivast på det område, där den enskildes förhållande till staten regleras. Hela förvaltningsrätten är späckad med straffbestämmelser. Från straffrättslig synpunkt riktar sig intresset främst till *ekonomiska brott*.

Två av de särskilda strafflagarna avser sådan brottslighet, nämligen Skattebrottslag 1971:69 (*SBL*) och Lag 1960:418 om straff för varusmuggling (*VSL*). Dessa behandlas emellertid först i tredje upplagan av del II; beröringspunkterna med traditionella förmögenhetsbrott, såsom bedrägeri, är betydande. Därvid kommer i kapitlet om *skattebrott* att beröras en rad andra brott mot skattelagstiftningen och i kapitlet om *smugglingsbrott* andra brott mot tullagstiftningen samt valutabrott.

Vissa återstående typer av ekonomiska brott mot staten redovisas nedan i kapitel 14.

I kapitel 15 behandlas de egenartat konstruerade *yttrandefrihetsbrotten*, som i huvudsak ansluter till vissa straffbestämmelser i BrB kap 16 och 18—22. Särskild uppmärksamhet ägnas emellertid den vanligaste formen av yttrandefrihetsbrott, nämligen *ärekränkning*. Framställningen anknyter därvidlag till vad som sagts om dessa brott i I.12.

I övrigt förekommer rikhaltiga, men långt ifrån fullständiga, hänvisningar till specialstraffrättsliga straffbud.

6.4 EKONOMISK OCH ORGANISERAD BROTTSLIGHET

Under andra hälften av 1970-talet inleddes en kriminalpolitisk satsning på bekämpning av vad som kallas ekonomisk och organiserad brottslighet. Satsningen har tagit sig uttryck i ökade resurser och prioriteringar i fråga om förebyggande åtgärder och den brottsutredande verksamheten, men också i lagstiftningsåtgärder, såväl straffskärpningar och nykriminaliseringar som icke-straffrättslig lagstiftning, som kan anses ägnad att förhindra eller försvåra brottslig verksamhet.

Vad som skall avses med "ekonomisk och organiserad brottslighet" är dock i hög grad oklart. Begreppsbildningen är inte juridisk. I den mån brott mot enskild eller allmänheten avses kan dock sägas att brottslighetens karaktär är sådan, att även rent statliga intressen hotas. En god utgångspunkt för diskussion av ekonomisk och organiserad brottslighet har givits av justitieutskottet i dess betänkande 1980/81:21 s 62—63:

"Begreppet ekonomisk brottslighet har inte någon strikt straffrättslig avgränsning och det finns olika uppfattningar om innebörden av begreppet. Under uttrycket ekonomisk brottslighet ryms en rad företeelser av skilda slag, och i den allmänna debatten torde begreppet användas såväl i fråga om straffbara gärningar som beträffande företeelser som väl kan anses straffvärda men som enligt gällande lagstiftning inte är kriminaliserade.

Enligt den beskrivning av begreppet som de brottsbekämpande myndigheterna, dvs. i första hand polis- och åklagarmyndigheterna, använder bör till ekonomisk brottslighet räknas först och främst sådan kriminalitet som har ekonomisk vinning som motiv. Härutöver skall brottsligheten för att betraktas som ekonomisk kriminalitet ha en kontinuerlig karaktär, bedrivs på ett systematiskt sätt och förövas inom ramen för näringsverksamhet som i sig inte är kriminaliserad men som i det enskilda fallet utgör själva grunden för de kriminella handlingarna.

De ekonomiska brotten anses ofta vara av kvalificerad art i den meningen att de enskilda brotten har stor omfattning, rör stora samhällseliga värden eller drabbar grupper av enskilda. Brotten är i regel svåra att uppdaga och beivra. Som exempel på vad som brukar hänföras till ekonomisk brottslighet i här avsedd mening kan nämnas brott som skattebedrägerier, valutabrott, bedrägerier och gäldenärsbrott.

Till den ekonomiska brottsligheten anses inte höra den s.k. organiserade brottsligheten. Med organiserad brottslighet avses i allmänhet sådana brott som vissa grövre narkotikabrott, koppleri i form av organiserad prostitution, organiserad häleriverksamhet m.m. Ekonomisk brottslighet anses inte heller omfatta förmögensbrott av traditionellt slag som begås av enskilda personer utan att brotten har något samband med näringsverksamhet.

Olika försök har gjorts att uppskatta omfattningen av den ekonomiska brottsligheten och samhällets förluster till följd av denna brottslighet. Med tanke på de begränsade kunskaper som finns på området torde de uppskattningar som har gjorts vara ytterst osäkra. Såsom finansutskottet påpekar i sitt yttrande i ärendet torde det dock vara ställt utom allt tvivel att den ekonomiska brottsligheten har en mycket

stor omfattning i Sverige.

Den ekonomiska brottslighetens utbredning leder till en rad skadeverkningar för samhället. Mest betänkligt är kanske att de ekonomiska brotten sätter stora medborgargrupperns lojalitet mot regelsystemet på främst skatterättens och det ekonomiska livets område i övrigt på svåra prov. Här kan pekas på den av alla tecken att döma ökande förekomsten av sådana företeelser som i den allmänna debatten ges den samlande beteckningen "det kvittolösa samhället". En fortsatt utveckling härvidlag kan leda till oöverblickbara konsekvenser för den allmänna laglydnaden.

Omfattningen av den ekonomiska brottsligheten torde vara sådan att den också får konsekvenser för samhällsekonomin. Genom att betydande belopp undandras beskattning påverkas statens och kommunernas finanser och därmed också skatteuttaget. Även i andra avseenden torde den ekonomiska kriminaliteten ha negativa effekter för den ekonomiska politiken och motverka t.ex. fördelningspolitiska strävanden.

Vissa former av ekonomisk brottslighet torde direkt drabba också enskilda medborgare, t.ex. då det gäller arbetsmiljön och den sociala tryggheten. En annan allvarlig följd av denna brottslighet är att en snedvriden konkurrenssituation mellan olika företag lätt uppstår. Genom att inte fullgöra sina skyldigheter i fråga om skatter och avgifter kan sålunda mindre nogräknande företag ge låga anbud och hålla låga priser och till följd härav kan de seriöst arbetande företagen slås ut i konkurrensen med dessa företag. I detta liksom i andra sammanhang är det självfallet av stor vikt att den ekonomiska brottsligheten motverkas effektivt."

Av citatet framgår att med "organiserad brottslighet" avses närmast *brottslighet såsom näringsverksamhet* (t ex organiserad narkotikahandtering, bordellverksamhet, häleri- eller ockerverksamhet, vadhållning, drivande av spel- eller spritklubbar, olaga yrkesmässig trafik). Vidare framgår att termen "ekonomisk brottslighet" är anmärkningsvärt missvisande. Vad som avses är främst *systematisk brottslighet i legal näringsverksamhet* (viktigast är skattebrott, brott enligt BrB kap 11, miljöbrott och "industri-spionage"). Till den ekonomiska brottsligheten räknas alltså inte enskilda förmögenhetsbrott (s k traditionell brottslighet främst i form av tillgrepps-brott) eller skattebrott.

Det tilltagande intresset för bekämpning av dels ekonomisk och organiserad brottslighet och dels enskildas skattebrott och andra ekonomiska brott riktade mot staten förklaras till stor del av att denna brottslighet avser penningbelopp som får den traditionella förmögenhetsbrottsligheten att framstå som samhällsekonomiskt betydelselös. Enligt försiktiga beräkningar motsvarar den svarta ekonomin 4—5 % av bruttonationalprodukten, vilket innebär att 20—30 miljarder kronor årligen inte blir föremål för beskattning.

Riksdagen har 1985 antagit vissa riktlinjer för det framtida arbetet mot ekonomisk brottslighet (prop 1984/85:32 s 41—42):

A. DEN ALLMÄNNA UPPBYGGNADEN AV RÄTTSLIGA OCH ADMINISTRATIVA SYSTEM

1. *Stöd för seriös näringsverksamhet*

Lagstiftning och kontrollsystem skall utformas med sikte på att utgöra ett stöd för den seriösa näringsverksamheten.

2. *Kontrollpolitisk verksamhet*

Kontrollpolitiska aspekter måste beaktas i samband med införande av ny och reformer av äldre lagstiftning.

3. *Enkelhet*

Strävan bör vara att regler som avser näringsverksamhet skall utformas på ett lagtekniskt enkelt sätt och så att också administrationen av reglerna blir enkel.

4. *Samordning*

Olika regelsystem bör så långt möjligt samordnas såväl i fråga om rättslig reglering som administration.

5. *Självsanering*

Självsanerande åtgärder är att föredra framför överordnad samhällelig normbildning och kontroll.

6. *Andra styrmedel*

I valet mellan straffrättsliga och andra samhälleliga kontroll- och sanktionsmetoder bör de senare ha företräde.

B. DET STRAFFRÄTTSLIGA FÖRFARANDET

1. *Effektivitet*

Rättsväsendets insatser mot den ekonomiska brottsligheten måste effektiviseras. Resurserna bör byggas ut, grövre brottslighet prioriteras.

2. *Samarbete*

Effektiva samarbetsformer mellan de myndigheter som kommer i kontakt med ekonomisk brottslighet bör utvecklas. Ett utvidgat internationellt samarbete bör eftersträvas.

3. *Utbildning och kompetens*

Åtgärder bör vidtas för att förbättra utbildningen och kompetensen hos de befattningshavare inom rättsväsendet som handlägger frågor om ekonomisk brottslighet.

4. *Snabbare förfarande*

Särskild uppmärksamhet bör ägnas åt frågan om åtgärder i syfte att främja ett snabbare förfarande.

5. *Samordnad lagstiftning*

Straffbestämmelserna mot ekonomisk brottslighet bör samordnas och för-

enklas varvid mer straffvärda förfaranden på längre sikt i möjlig mån bör regleras i en samlad lagstiftning.

6. Rättssäkerhet

Hävdvunna rättssäkerhetsanspråk gör sig gällande med samma styrka och har samma krav på att bli tillgodosedda i samband med ekonomisk brottslighet som i samband med annan brottslighet.

6.5 ALLMÄN PLATS

I AOSt § 1 st 1 definieras allmän plats såsom ”gata, torg, park eller annan plats, som enligt fastställd stadsplan eller byggnadsplan utgör allmän plats och som upplåtits för avsett ändamål, för allmänheten tillgänglig del av hamnområde samt allmän väg ävensom annat område, som är upplåtet till eller eljest nyttjas för allmän samfärdse”.

Det i BrB brukade begreppet allmän plats är betydligt vidare än det som förekommer i AOSt. BrB:s begreppsbildning har i praktiken sin främsta betydelse för den lagstiftning, som gäller polisens befogenheter (se t ex Lag 1976:511 om omhändertagande av berusade personer m m § 1).

Vad gäller platser *utomhus* kan man i stort sett utgå från att AOSt:s definition ger tillräcklig ledning. Det skall dock märkas att varje plats *utomhus*, som är upplåten för eller annars frekventeras av allmänheten är allmän plats — dvs även vissa vattenområden. Såsom allmän plats räknas sålunda bl a allmän väg, enskild väg (som används av allmänheten; NJA 1956 s 520), plats för marknad eller auktion, allmänt bad, campingplats, kyrkogård och del av militärt område, som nyttjas för allmän samfärdse. Skog och mark är inte allmän plats, eftersom ingen allmänhet brukar finnas där. Att ett markområde ägs av enskild person hindrar inte att det kan vara allmän plats.

Avgörande för om en plats *inomhus* skall anses vara allmän i BrB:s mening är om den är upplåten för eller eljest frekventeras av allmänheten. Såsom allmän plats räknas därför t ex tåg, båt, annat allmänt transportmedel, väntsal, restaurang, teater, biograf, affär, kyrka, innertorg, offentlig toalett och åskådarplats på idrottsanläggning (se t ex RH 37:84), allt i den mån och under den tid som allmänheten äger tillträde. Kommandobryggan på en båt, loket på ett tåg och köket i en restaurang är inte allmän plats. Detsamma gäller chartrat flygplan, abonnerad buss och restaurang som förhyrts av ett slutet sällskap.

Uttrycket ”allmän plats” används i definitionerna av otillåtet förfarande med pornografisk bild (BrB 16:11) och förargelseväckande beteende (BrB 16:16).

7 Brott mot allmän ordning

7.1 BROTSTYPER OCH STRAFFSKALOR

(1) (grovt) myteri (16:6 st 2 och 3)	fängelse högst 10 år eller på livstid
(2) våldsam upplöpp (16:2)	fängelse högst 10 år
(3) (grovt) myteri (16:6 st 2: deltagare)	fängelse högst 6 år
(4) myteri (16:6 st 1)	
(5) grovt dobbleri (16:14a)	fängelse lägst 6 mån högst 4 år
(6) upplöpp (16:1 st 1)	fängelse högst 4 år
(7) (grov) uppvigling (16:5 st 4)	
(8) våldsam upplöpp (16:2: deltagare)	böter eller fängelse högst 4 år
(9) myteri (16:6 st 1: deltagare)	
(10) hets mot folkgrupp (16:8)	fängelse högst 2 år
(11) upplöpp (16:1 st 1 och 2: deltagare respektive vid skingring)	böter eller fängelse högst 2 år
(12) djurplågeri (16:13)	
(13) dobbleri (16:14 st 1)	
(14) falskt larm (16:15 st 1)	
(15) olaga diskriminering (16:9)	böter eller fängelse högst 1 år
(16) ohörsamhet mot ordningsmakten (16:3)	böter eller fängelse högst 6 mån
(17) störande av förrättning eller av allmän sammankomst (16:4)	
(18) uppvigling (16:5 st 1)	
(19) brott mot griftefrid (16:10)	
(20) barnpornografibrott (16:10a)	
(21) otillåtet förfarande med pornografisk bild (16:11)	
(22) förledande av ungdom (16:12)	
(23) (ringa) hets mot folkgrupp (16:8)	böter
(24) dobbleri (16:14 st 2: deltagare)	
(25) missbruk av larmanordning (16:15 st 2)	
(26) förargelseväckande beteende (16:16)	penningböter

Möjligheterna att straffbelägga gärningar, som riktar sig mot allmän ordning, är i betydande utsträckning begränsade genom att RF 2:1 tillförsäkrar varje medborgare *ytrandefrihet, informationsfrihet, mötesfrihet, demonstrationsfrihet och föreningsfrihet*. I RF 2:12 anges under vilka förutsättningar dessa friheter kan inskränkas genom lagstiftning. Enligt RF 2:20 är utlänning i hithörande hänseenden jämställd med svensk medborgare, om ej annat följer av särskilda föreskrifter i lag.

7.2 STÖRANDE UPPTRÄDANDE AV FOLKSAMLING

Brotten i BrB 16:1—3 innefattar störande av *svensk* allmän ordning. De är därför i praktiken territoriellt begränsade.

7.2.1 Ohörsamhet mot ordningsmakten — BrB 16:3

En brottsförutsättning är att en *folksamling stör allmän ordning*. Detta krav är inte uppfyllt redan genom att en folksamling uppstått, även om trafiken hindras därav. Folksamlingen måste uppträda störande, t ex genom skrik eller hotfulla rörelser. Om enstaka personer i en folksamling uppträder på detta sätt, stör inte själva folksamlingen ordningen (jämför nedan 7.9.4 om förargelseväckande beteende). Polisens möjligheter att ingripa enligt PolisL § 2, för att förhindra att den allmänna ordningen störs, är inte beroende av att en folksamling på nu angivet sätt stör allmän ordning.

Att lämna en sifferuppgift för att ange hur många personer, som behöver samlas för att en folksamling skall föreligga är svårt, men färre än tio personer torde i regel inte kunna utgöra en folksamling. En folksamling behöver inte innefatta samtliga personer som samlats på en viss plats.

Såsom folksamling räknas även sammankomst utomhus eller inomhus, även om allmänheten inte äger tillträde. Vid sammankomst inomhus är dock möjligheterna att störa *allmän* ordning begränsade.

Brottet begås av deltagare i folksamling, som stör allmän ordning, om han

(a) *underlåter att efterkomma för ordningens upprätthållande meddelad befallning* (t ex skingringsbefallning eller befallning att iakttä tystnad). Det förutsätts att befallningen meddelas av behörig person, t ex polisman som har att övervaka ordningen, ordningsvakt (se Lag 1980:578 om ordningsvakter § 1), krigsman som kommenderats till bevakning av allmän ordning, tullpersonal vid tullvisitation eller järnvägstjänsteman i enlighet med Järnvägstrafiklag 1985:192 6:3. Befallning av privatperson är inte relevant. En

befallning behöver inte ges i ord, utan kan meddelas genom tecken eller åtbörder (NJA 1978 s 449), t ex genom att avlossa varningsskott och möjligen även genom att börja bära bort personer. Se även NJA 1981 s 791.

(b) eller *tränger in på område* som blivit *för ordningens upprätthållande fridlyst eller avspärrat*, t ex med rep eller kravallstaket vid demonstrationer, korteger o dyl. Se Länsstyrelseinstruktion 1971:460 §§ 10 och 29. Avspärrning eller fridlysning som skett i annat syfte (se t ex RB 27:15; tillämpligt straffbud finns i BrB 17:13) eller av ej behörig person avses inte.

Föreligger brott enligt 16:1 eller 2 skall ej dömas enligt 16:3.

7.2.2 Upplopp — BrB 16:1

För ansvar för upplupp krävs till en början *dels* att en folksamling uppvisar *uppsåt* (i praktiken avsikt) att med *förenat våld* sätta sig upp mot myndighet eller eljest framtinga eller hindra viss åtgärd och *dels* att den därigenom stör allmän ordning. Det räcker inte med att några enstaka deltagare uppvisar angivet uppsåt. Å andra sidan krävs inte, att folksamlingen bildats för att genomdriva sådant uppsåt eller att den fattat beslut därom. En "folksamling" kan uppvisa erforderligt uppsåt, utan att alla som samlats på en viss plats gör det.

Att sätta sig upp mot *myndighet* är detsamma som att försöka hindra eller framtinga viss myndighetutövning, t ex att förmå en polisman att släppa en gripen eller att hindra vräkning eller annan handräckning. Under lagrummet faller dock även fall där *enskild person* skall hindras eller tvingas, t ex när en strejkbrytare skall förmås att lämna arbetet. Men om en folksamling intar en hotfull hållning mot en för dem misshaglig person, är inte givet att den har uppsåt att hindra eller framtinga något.

Ytterligare krävs att *skingringsbefallning* har givits *efter* det att folksamlingen ådagalagt sitt ordningsstörande uppsåt. *Behörig* att meddela skingringsbefallning är polismyndighet (se PolisL §§ 4—7), dvs i praktiken polischef (främst landshövding, länspolischef eller polismästare); jämför NJA 1944 s 437. Med stöd av PolisF 2:16—17 kan polisbefäl ned till och med kommissaries grad ges behörighet att meddela skingringsbefallning. Vid enskild polismans befallning tillämpas 16:3.

Fram till 1969 fanns vissa bestämmelser om att militär personal kunde användas för att stilla upplupp. Numera förutsätts att försvarsmaktens uppgift enbart är att trygga den yttre säkerheten. Ehuru stöd i RF således saknas för användning av militär personal i nu avsett sammanhang, kan det inte helt uteslutas att nödreglerna (BrB 24:4) skulle göra rättsenligt att så sker.

Skingringsbefallning behöver inte ges i viss form, men det är givetvis lämpligt att den är tydlig och att den upprepas, så att alla i folksamlingen nås av den. Om folksamlingen går till attack så snabbt, att tid ej ges till ett tillrop, är det inte helt uteslutet att inläsa en skingringsbefallning i polismyndighetens åtgärder att hejda folksamlingens framträngande (jämför NJA 1933 s 99).

I upploppssituationer måste man skilja mellan *anstiftare* och *anförare* och *övriga deltagare*. Om *skingringsbefallningen åtlyds*, är endast de förra brottsliga. Om *skingringsbefallningen inte åtlyds*, så blir olika straffskalor att tillämpa för de två kategorierna. Samtliga, som på detta sätt är brottsliga, är dock att anse som gärningsmän. Härutöver gäller vanliga regler om medverkan (BrB 23:4 och 5). Den som anstiftat någon till brottsligt deltagande i upplopp skall således dömas för anstiftan till upplopp.

Anstiftare är den som ensam eller tillsammans med andra ingivit folksamlingen (inte enbart enstaka deltagare) det erforderliga uppsåtet och därigenom förmått den att ådagalägga detta. *Anförare* är den som i ord eller handling tar ledningen när folksamlingen ådagalägger uppsåtet (NJA 1933 s 99). Anstiftare och anförare behöver inte befinna sig i folksamlingen — ett angrepp kan t ex ledas från en skyddad plats — men för att räknas som gärningsmän måste de kunna sägas delta i folksamlingens agerande.

Deltagare är den som eljest underlåter att efterkomma skingringsbefallning; givetvis förövas brott endast om gärningen är uppsåtlig, dvs han måste ha förstått dels att folksamlingen ådagalagt ett visst uppsåt och dels att skingringsbefallning lämnats. Däremot krävs inte att han sympatiserar med det uppsåt som folksamlingen demonstrerar; han kan ändå delta i dess förehavanden. Om den påbudna handlingen är omöjlig att utföra p g a trängsel, går vederbörande fri i enlighet med allmänna regler (se del IV). Att någon ångrar sig och avbryter deltagandet, efter det att brottet fullbordats, påverkar blott straffmätningen (observera att straffskalan innehåller böter).

7.2.3 Våldsamt upplopp — BrB 16:2

Brottet förutsätter *dels* att en folksamling har sådant *uppsåt*, som sägs i 16:1, och *dels* att den *gått till förenat våld* å person eller egendom (NJA 1933 s 99). Skingringsbefallning behöver däremot ej vara given och myndighetsutövande person behöver ej ens närvara. Angående uttrycket ”våld å person” hänvisas till II.3.2.

Brottslig är envar som *deltagit* i folksamlingens förehavande, dvs våldsutövningen, t ex genom att själv utöva våld, visa sympati för våldsutöv-

ningen genom hotande eller upphetsande rop eller genom att springa med i en folksamling som går till attack (SvJT 1973 rf s 31). Den som deltar utan att verkligen också delta i våldsutövningen på något sätt är inte brottslig enligt 16:2.

Liksom vid upplopp i form av underlåtenhet att åtlyda skingringsbefallning gäller en svårare straffskala för anstiftare och anförare.

Våldsamt upplopp är att anse som en kvalificerad form av upplopp. Om någon gjort sig skyldig till brott enligt 16:2 skall 16:1 inte tillämpas på vad som skett innan folksamlingen gått till förenat våld. I princip döms särskilt för brott enligt BrB kap 3, 4, 12, 13, eller 17, som förövats i samband med våldsamt upplopp. Sådant brott, som blott innefattar att ringa eller ingen skada åstadkommits, anses dock böra konsumeras av 16:2.

7.2.4 Specialstraffrätt

(1) Enligt SjömansL §§ 68 och 73 förövas *myteri* genom att sjömän visar uppsåt att med förenat våld sätta sig upp mot befälhavaren eller den som trätt i hans ställe. Anstiftare och anförare kan i sådant fall dömas till böter eller fängelse i högst 6 mån. Har deltagare i myteri gått till förenat våld å person eller egendom, är straffskalan i stället fängelse i högst 6 år; dessutom gör sig också annan deltagare skyldig till brott (fängelse i högst 2 år). Enligt § 74 förutsätts att gärningen ej är belagd med strängare straff i annan lag (främst är att märka att brott enligt BrB 16:2 har företräde). Vid konkurrens med andra arter av brott torde samma princip gälla som vid våldsamt upplopp.

(2) Lag 1956:618 om allmänna sammankomster gäller enligt § 1 *allmän sammankomst*, som hålls för överläggning, opinionsyttring eller upplysning i allmän eller enskild angelägenhet eller som är att hänföra till föreläsning eller föredrag för undervisning eller meddelande av allmän eller medborgerlig bildning eller till religionsutövning. Lagen gäller även allmän teaterföreställning, konsert, biografföreställning eller annan allmän sammankomst för framförande av konstnärligt verk. Vid sammankomsten får förekomma endast mindre inslag av underhållning eller förströelse av annat slag än framförande av konstnärligt verk (i annat fall blir reglerna om offentliga tillställningar i AOST tillämpliga). Sammankomst är *allmän*, om den anordnas för allmänheten eller om allmänheten äger tillträde eller om den, med hänsyn till de villkor under vilka tillträde lämnas (t ex viss ålder, viss avgift), är att jämföras med nyssnämnd sammankomst. Gatumusicerande är ofta — eftersom alltför få är samlade — varken allmän sammankomst eller offentlig tillställning (SvJT 1976 rf s 29). (Genom Förordning 1982:1173 är numera föreskrivet att lokal ordningsstadga inte får innebära

inskränkning i den enskildes frihet att framföra musikaliskt eller annat konstnärligt verk.)

I §§ 2—4 ges bestämmelser om *förbud* att hålla allmän sammankomst, om *tillstånd* därtill och *anmälan* därom. Enligt § 3 st 3 får allmän sammankomst för framförande av konstnärligt verk hållas utan tillstånd, om den, med hänsyn till förväntat deltagarantal, utvald plats och tid och planerade anordningar, kan antas äga rum utan fara för trafik eller allmän ordning. I §§ 10—11 ges polismyndighet viss befogenhet att inställa eller upplösa allmän sammankomst och att förbjuda förnyande därav. I § 12 regleras i vilken mån hypnotiska och liknande experiment får förekomma.

I § 15 straffbeläggs (böter) överträdelse av lagens bestämmelser. Särskilt kan nämnas överträdelse i form av att anordna allmän sammankomst utan erforderligt tillstånd, att fortsätta allmän sammankomst efter det att den upplösts och att bryta mot förbud att anordna eller förnya allmän sammankomst. Vad gäller försummelse i fråga om anmälnings- eller uppgiftsskyldighet, när sammankomst ej kräver tillstånd, skall ej dömas till ansvar, om försummelsen är ursäktlig och ej vållat någon olägenhet eller om sammankomsten inte kommit till stånd. Brott mot BrB 16:1—3 får anses konsumera brott enligt § 15.

Beträffande biografföreställningar, se vidare nedan 15.7.

(3) I AOSt § 9 sägs att med *offentlig tillställning* avses tävling och uppvisning i sport och idrott, danstillställning, cirkusföreställning, tivoli- och marknadsnöjen, festtåg samt föreställning av annat slag, som anordnas för allmänheten och som inte avses i lagen om allmänna sammankomster. Som offentliga anses också vissa tillställningar, som för tillträde förutsätter medlemskap i förening eller inbjudan; se st 2 (SvJT 1971 rf s 68, jämför SvJT 1943 rf s 82).

I §§ 10—13 ges bestämmelser om *förbud* att anordna offentlig tillställning, om *tillstånd* därtill och *anmälan* därom.

Offentlig tillställning som utgör *pornografisk föreställning* får inte alls anordnas. (Med "pornografisk föreställning" förstås föreställning med levande aktörer, där sexuella situationer eller händelseförlopp framställs på ett ohöljt och utmanande sätt. Vid gränsdragningen mot allmänna sammankomster får man göra en helhetsbedömning. Ett pornografiskt inslag i en teaterföreställning får anses vara en del i framförandet av det verk som den samlade sceniska framställningen utgör och faller alltså utanför förbudet. Offentlig filmföreläsning som ingår som ett moment i en pornografisk framställning är inte att anse som en biografföreställning, men enbart filmföreläsning kan inte vara pornografisk föreställning. Enstaka inslag av striptease e dyl i en varietéföreställning kan inte medföra att den skall räk-

nas som pornografisk. I begreppet pornografisk föreställning får anses ingå att det primära syftet med föreställningen skall vara att förmedla pornografi. Förbudsregeln omfattar även enskild posering, om den kan anses utgöra eller vara en del av en tillställning, som anordnas på sådant sätt att allmänheten äger tillträde.)

I §§ 19—20 ges polismyndighet viss befogenhet att inställa eller upplösa offentlig tillställning och att förbjuda förnyande därav. I § 21 uppställs vissa förbud — sålunda får barn under 15 år i regel ej medverka vid vissa typer av föreställningar, och vid offentlig tillställning får i princip hypnotiska eller liknade experiment ej förekomma — samt erinras om att särskilda föreskrifter gäller bl a vid motortävlingar på väg. I § 22 nämns att ytterligare bestämmelser kan ges i lokal ordningsstadga och erinras om rikspolisstyrelsens föreskrifter beträffande ansökan om tillstånd att anordna tävling eller uppvisning i motorsport.

Straffbestämmelserna ges i § 29 (böter eller fängelse högst 6 mån) och — såvitt gäller överträdelse av lokal ordningsstadga — i § 28 (penningböter eller i svårare fall dagsböter). De kriminaliserade gärningarna är i princip desamma som i lagen om allmänna sammankomster § 15 (se under (2)). Se NJA 1969 s 272, SvJT 1969 rf s 56 och SvJT 1971 rf s 68. I § 29 st 2 ges vissa bestämmelser om *vårdnadshavarsansvar* (se I.8.6) och i st 4 sägs, att försummelse i fråga om anmälningsskyldighet eller med avseende å uppgiftsskyldighet beträffande tillställning, som får hållas utan tillstånd, inte skall föranleda ansvar, om den med hänsyn till omständigheterna kan anses ursäktlig och ej vållat någon olägenhet (SvJT 1969 rf s 56) eller om tillställningen inte kommit till stånd. Brott mot BrB 16:1—3 får anses konsumera brott enligt § 29.

7.2.5 Myteri — BrB 16:6

Myteri har karaktär av ett kollektivt lydnadsbrott, ehuru någon befallning ej behöver ha givits. Brottet är konstruerat efter mönster av upplopp och våldsamt upplopp (BrB 16:1—2; se ovan 7.2.2—3). Liksom vid dessa brott finns särskilda straffskalor för å ena sidan anstiftare och anförare och å andra sidan deltagare. Konkurrensfrågor löses på samma sätt som vid våldsamt upplopp.

Brott är förövat, när en samling krigsmän har ådagalagt uppsåt att med förenat våld sätta sig upp mot förman (st 1). Har deltagarna gått till förenat våld mot person eller egendom är brottet att bedöma som grovt. (st 2). Också i det senare fallet måste förfarandet innebära, att samlingen ”sätter sig upp mot förman”, dvs den trotsar förmans order, försöker tvinga honom till viss tjänsteåtgärd eller hindra honom från viss tjänsteutövning (t ex när en förman ingriper för att upprätthålla ordningen). Våldet behöver inte vara riktat mot förmannen personligen. — Passiv kollektiv ordervägran utgör inte myteri.

Enligt st 3 kan grovt brott föreligga också i andra fall än som avses i st 2. Vid bedömningen skall särskilt beaktas, om gärningen begåtts under strid eller då brott mot krigslydnaden annars medför särskild fara. I praktiken kan st 3 aktualiseras endast under krig eller liknande förhållanden.

Begreppet krigsman har olika innehåll under fredsförhållanden och under krigsförhållanden; se nedan 12.2. Anmärkningsvärt är att myteri numera inte kan förövas av anställd militär personal i fredstid.

7.3 UPPVIGLING — BrB 16:5

Huvudfallet av uppvigling enligt 16:5 st 1 är offentlig uppmaning till brott (NJA 1944 s 437). Under rekvisiten faller dock även liknande förfaranden.

Gärningen måste förövas offentligen, närmare bestämt genom *meddelande till allmänheten*, som kan ske muntligen inför menighet eller folksamling eller i skrift, som sprids eller utlämnas — t ex till postverket — för spridning. Brottet kan förövas t ex genom att på en viss plats, såsom i ett väntrum, lägga en skrift eller sätta upp ett meddelande, så att allmänheten får tillgång därtill. Ett meddelande kan även lämnas genom bilder eller åtbörder. Ett meddelande anses vara riktat till allmänheten, inte bara när vem som helst beretts tillfälle ta del därav, utan alltid när *personkretsen inte är både liten och sluten* (NJA 1916 s 483). — Gärningsmannen behöver inte ha författat meddelandet själv.

Brottet beskrivs som att *söka förleda* till brott e dyl. "Söka" är inte det samma som "försöka" enligt BrB 23:4. Ordet innefattar att gärningsmannen gör något med *direkt uppsåt* att förleda till brott e dyl. Detta kan vara att *uppmåna* en allmänhet att göra eller inte göra något eller ibland att *prisa* en brottslig gärning e dyl. (Jämför NJA 1896 s 188.) För ansvar räcker inte att gärningsmannen i meddelande till allmänheten söker förleda viss person eller ett fåtal bestämda personer. Det krävs syfte att förleda en "allmänhet", dvs en personkrets som inte är både liten och sluten.

Det krävs att gärningsmannen söker förleda till

(a) *brottslig gärning* (härmed avses vad som är straffrättsligt otillåtet enligt svensk lag);

(b) *svikande av medborgerlig skyldighet*, t ex skyldighet att göra värnplikt, deklarerera inkomster eller delta i räddningstjänst; uppmaning att ej utöva rösträtt eller att utnyttja möjligheterna att få vapenfri tjänst är inte uppvigling, lika litet som uppmaning att svika en rättslig plikt, som inte åligger svenska medborgare gentemot svenska staten; eller

(c) *ohörsamhet mot (svensk) myndighet*, t ex vid vitesförelägganden eller förelägganden att betala avgift eller böter.

Uppmaning att svika en förpliktelse av privaträttslig natur (t ex betala hyra eller ej strejka) omfattas inte av kriminaliseringen. Särskilt har betonats det betänkliga i att med straffbestämmelser reglera förhållandena på arbetsmarknaden.

Enligt 16:5 st 2 sker uppvigling även i det fall att någon muntligen inför samling av krigsmän eller i annat *meddelande till krigsmän* (se RH 197:81) uppmanar eller på annat sätt *söker förleda* dem till en handling eller underlåtenhet, som innebär att de *åsidosätter vad som åligger dem i tjänsten* (t ex uppmaning till värnpliktsbrott). — Rörande vem som är krigsman hänvisas till 12.2 (begreppet har olika innebörd under fredsförhållanden och under krigsförhållanden).

Det kan synas egendomligt att uppmaning till gärningar, som inte är brott, är brottslig och att uppmaning till brott kan bestraffas hårdare än det brott, som andra uppmanas föröva. De omständigheter under vilka uppmaningen sker anses emellertid kunna göra den mer straffvärd än de förfaranden som den avser.

I *ringa fall* är ej brott begånget. Enligt 16:5 st 3 skall vid bedömandet av om fallet är ringa särskilt beaktas, om det förelegat endast obetydlig (konkret) fara för att uppmaningen eller försöket skulle leda till efterföljd. Huruvida obetydlig eller ingen fara förelegat har att göra med meddelandets form och sättet för dess avgivande samt den ifrågavarande personkretsens storlek och sammansättning. Har de personer som varit avsedda att nås av meddelandet haft ringa intresse av att utföra gärningen, måste faran anses ha varit obetydlig. Fallet kan därför vara ringa, trots att en uppmaning avser ett grovt brott. Omvänt behöver fallet inte vara ringa, därför att uppmaningen avser en förseelse med lågt straffvärde; det kan ju finnas fara för att uppmaningen åtlids av ett stort antal människor.

Ringa fall kan föreligga, trots att faran inte är obetydlig, t ex vid uppmaning, riktad till en någorlunda begränsad krets, att föröva en bagatellförseelse.

Avkriminaliseringen 1970 av ringa fall av uppvigling skedde främst för att säkerställa att uppmaningar, som främst utgör ett led i en opinionsbildning, inte skall leda till straff. Agitation för lagstiftningsreformer kan aldrig medföra ansvar för uppvigling och när syftet med ett meddelande, som formellt är en uppmaning till brott e dyl (”Vägra döda, vägra värnplikt”), är likartat, bör bedömningen vara densamma. Risken för att uppmaningen skall leda till efterföljd kan då ofta vara obetydlig. När ett fall skall anses som ringa beror emellertid på en helhetsbedömning och det är inte givet, att t ex alla uppmaningar till värnpliktsvägran är att anse som ringa fall.

Uppvigling som är att bedöma som **grov** utgör en särskild brottstyp.

Som en omständighet av beskaffenhet att särskilt böra beaktas nämns i 16:5 st 4 att gärningsmannen sökt förleda till allvarligt brott. I regel måste därtill krävas, att faran för att en uppmaning skulle leda till efterföljd var betydande.

Uppvigling till brott kan sammanfalla med straffbelagd *stämpling* till brott (se BrB 23:2 st 2) och/eller *anstiftan* till brott (BrB 23:4). Stämpling konsumeras av anstiftan. Vid konkurrens mellan uppvigling och anstiftan döms för båda brotten. Vid konkurrens mellan uppvigling och stämpling döms i regel för båda brotten, men stämplingen konsumeras när dess straffskala är lindrigare än straffskalan för uppvigling.

Angående uppvigling som *yttrandefrihetsbrott*, se 15.2.2. Se även 1.11.2 (uppvigling kvalificerad som folkmord) och 15.3.5 (spridande av tryckt skrift).

7.4 DISKRIMINERING O DYL

7.4.1 Bakgrund

Den nuvarande kriminaliseringen i BrB 16:8 (hets mot folkgrupp) och 9 (olaga diskriminering) har sin grund i den av Sverige (SÖ 1971:40) ratificerade konventionen om avskaffande av alla former av rasdiskriminering, som antogs av FN:s generalförsamling 1966.

Sverige har sålunda i enlighet med artikel 4 åtagit sig *att* kriminalisera spridande av idéer, som grundas på rasöverlägsenhet eller rashat, uppmaning till rasdiskriminering, våldshandling eller uppmaning till dylik mot någon ras eller persongrupp av annan hudfärg eller annat etniskt ursprung och lämnande av stöd åt rasförföljelse, *att* olagligförklara och förbjuda organisation och organiserad propaganda, som främjar eller uppmanar till rasdiskriminering och förklara deltagande i sådana organisationer eller sådan verksamhet som brottsligt samt slutligen *att* inte tillåta offentliga myndigheter eller institutioner att främja eller uppmana till rasdiskriminering, allt i den mån konflikt ej uppkommer med principerna om yttrandefrihet och föreningsfrihet eller andra principer rörande mänskliga rättigheter. Enligt artikel 5 f) åligger det Sverige att tillförsäkra envar, utan åtskillnad grundad på ras, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung, likhet inför lagen särskilt i vad avser rätten att få tillträde till varje för allmänheten avsedd plats eller serviceinrättning, såsom kommunikationsmedel, hotell, restauranger, kaféer, teatrar och parker. Enligt artikel 1 är konventionen ej tillämplig på skillnader, undantag, inskränkningar eller företräden till förmån för konventionsstats egna medborgare. I Sverige finns ett flertal författningar som särbehandlar svenska medborgare eller utlänningar. När t ex en statstjänsteman handlar i enlighet med en sådan är det således tillåtet.

BrB 16:9 innehåller mer vittgående bestämmelser än konventionen kräver. BrB 16:8 täcker bara en del av vad som i hithörande del sägs i konventionen, men reglerna om uppvigling (BrB 16:5) och medverkan (BrB 23:4) täcker annat. Förbud mot vissa typer av organisationer och kriminaliseringen av deltagande däri saknar direkt motsvarighet i svensk rätt, vilket föranlett kritik från FN:s rasdiskrimineringskommitté. Åsytad verksamhet torde dock praktiskt taget alltid innefatta att något brott förövas.

Se även RF 2:14 st 2, 15, 16 och 20 och Lag 1986:442 mot etnisk diskriminering. Lag 1979:1118 om jämställdhet mellan kvinnor och män i arbetslivet innehåller inga straffbestämmelser.

Brottsbeskrivningarna i 16:8 och 9 är universellt tillämpliga. Kriminaliseringen motiveras av ett flertal synpunkter. Gärningar av åsytad art strider mot själva grundvalarna för vår civilisation och måste antas väcka förargelse i vida kretsar. De kan skapa och underhålla allvarliga motsättningar i samhället. De åstadkommer oförskyllt psykiskt lidande för de förföljda.

7.4.2 Hets mot folkgrupp — BrB 16:8

Enligt den lydelse av lagrummet som gäller från 1983 avser skyddet *folkgrupp* (samtliga individer i gruppen eller en obestämd del därav) och *annan sådan grupp* av personer (främst kollektiv av folkgrupper i nyss nämnd betydelse). Härmed är klarlagt att även gärningar som riktar sig mot t ex invandrare i allmänhet kan vara hets mot folkgrupp. Skyddet avser ej blott grupper inom den svenska befolkningen. — Förövas gärningen mot enskilda identifierbara individer, såsom när en familj utsätts för förföljelse i ett bostadsområde på grund av sitt etniska ursprung, blir i stället bestämmelserna i BrB kap 4—5 att tillämpa.

Den brottsliga gärningen skall bestå i *hot* eller *uttryck av missaktning* (NJA 1956 s 48, NJA 1957 s 352, NJA 1982 s 128) *med anspelning på*

- (a) ras (antropologiska rasindelningar baserar sig på ärftliga fysiska egenskaper, såsom pigmentering och ansiktsform);
- (b) hudfärg;
- (c) nationellt ursprung;
- (d) etniskt ursprung (dvs ett relativt enhetligt kulturmönster, såsom hos t ex samer, zigenare och vissa judiska grupper); eller
- (e) trosbekännelse.

”Hot” förutsätter inte att brottsrekvisiten i BrB 4:4 eller 5 är uppfyllda. Med ”missaktning” avses inte bara förtal och smädelser, utan även andra

nedsättande uttalanden och förlöjliganden. Ordet måste dock tolkas med viss försiktighet för att konflikt ej skall uppstå med vad som rimligen måste tillåtas som kritik i en saklig och vederhäftig diskussion rörande gruppen i fråga. Ej heller oförargliga framställningar av anekdottyp är brottsliga.

Gärningen behöver ej direkt hänföra sig till de egenskaper varpå anspelning måste ske (ras, hudfärg, osv). Det räcker med att undermålighet eller förkastliga handlingssätt, som tillskrivs gruppens medlemmar, framställs såsom medelbart sammanhängande med dessa egenskaper. Missaktning kan även uttryckas indirekt genom att en viss folkgrupp prisas på ett sätt, som innebär att andra smädas, eller genom att öknamn eller andra kränkande benämningar används.

I NJA 1982 s 128 var fråga om nedsättande omdöme om folkgrupps egenskaper och uppträdande, vilket framförts indirekt genom en skylt vid en campingplats med angivande av att zigenare inte finge beträda platsen.

Såvitt gäller uttryck av missaktning på grund av enbart *åsikter* — jämför religiösa trosuppfattningar — hos gruppens medlemmar finns i allmänhet fog för att påstå att inte gruppen som sådan drabbas. Detsamma gäller uttalanden, som i själva verket riktar sig mot de styrande i en viss stat.

Sammanfattningsvis kan sägas, att 16:8 inte skall tolkas bokstavligt, utan i ljuset av de i RF 2:1 fastlagda principerna om yttrandefrihet, informationsfrihet, mötesfrihet och föreningsfrihet.

Gärningen måste slutligen ske *offentligen* (se NJA 1982 s 128 och nedan 7.9.4) eller eljest i uttalande eller annat *meddelande som sprids bland allmänheten* (se ovan 7.3). Spridande kan ske genom upprepade privata samtal och det räcker med att man upprepar vad andra sagt. Ett meddelande kan lämnas genom åtbörder eller bilder.

Är brottet **ringa** tillämpas en särskild straffskala (NJA 1982 s 128).

Beträffande hets mot folkgrupp som yttrandefrihetsbrott, se 15.2.2 (NJA 1956 s 48, NJA 1957 s 352).

7.4.3 Olaga diskriminering (I) — BrB 16:9 st 1 och 2

Första typen av olaga diskriminering kan förövas av

(1) *näringsidkare*, dvs varje person som yrkesmässigt driver verksamhet av ekonomisk art (NJA 1976 s 489: restaurang), oberoende av om verksamheten är inriktad på vinst, avser att främja ett ideellt eller välgörande syfte eller sker under begränsad tid eller utgör en bisysselsättning (i kravet på yrkesmässighet ligger dock att verksamheten måste vara i viss mån varaktig).

Således kan brottet förövas inte bara inom handel och industri, utan även av hantverkare, lantbrukare och utövare av s k fria yrken, t ex konstnärer, författare, fotografer, arkitekter, advokater, läkare, tandläkare, veterinärer, samt t ex mäklare, speditörer och konsulter. Annons- och reklambyråer, byggnadsföretag som producerar och till allmänheten utbjuder egna hem och fastighetsägare, som hyr ut bostäder yrkesmässigt eller utbjuder bostadsrätter (NJA 1979 s 657), är också näringsidkare. På den icke yrkesmässiga delen av bostadsmarknaden finns ingen kriminalisering av diskriminering.

(2) *den som är anställd i näringsverksamhet*, om anställningen avser arbetsgivarens näringsverksamhet och *om* gärningen företas inom ramen för den anställdes yrkesverksamhet (se NJA 1976 s 489, NJA 1979 s 657). Den personkategori framstår som primär, när näringsidkaren är en juridisk person. (Aktiebolag, handelsbolag eller ekonomisk förening torde alltid vara näringsidkare. Stiftelse eller ideell förening är näringsidkare, om den främjar sitt syfte genom att driva näringsverksamhet.) Vid handlande på order är BrB 23:5 och 24:6 att uppmärksamma.

(3) *annan som handlar på näringsidkares vägnar*, främst p g a uppdrag (förutsatt att det sker inom ramen för uppdragsgivarens näringsverksamhet); både en uppdragsgivare och en uppdragstagare kan vara juridisk person. En butikskontrollant anses kunna vara gärningsman i den mån han går allmänheten till handa som anställd hos ett bevakningsföretag eller hos den i vars verksamhet kontrollen sker.

(4) *eller den som är anställd i allmän tjänst eller innehar allmänt uppdrag*. I första hand avses anställda och politiskt valda förtroendemän i stat och kommun. Men även anställda i godkända allmänna inrättningar, som utövar någon offentlig funktion, tjänar allmännyttigt ändamål eller har grundats med hjälp av allmänna medel eller åtnjuter understöd av sådana medel, kan begå olaga diskriminering.

Den brottsliga gärningen består i att *diskriminera någon genom att inte gå honom till handa på de villkor*, som näringsidkaren eller myndighet, osv i sin verksamhet tillämpar i förhållande till andra. De villkor, varmed jämförelsen sker, är de villkor som just ifrågavarande näringsidkare tillämpar (respektive de villkor myndighet, osv har att tillämpa) i förhållande till kunder, klienter, osv. Varor, tjänster, osv kan förvägras (NJA 1976 s 489, NJA 1979 s 657) eller erbjudas på sämre villkor. Det räcker med ren underlåtenhet att gå vederbörande till handa, men gärningen kan naturligtvis manifesteras genom uttalanden, åtbörder, våld och andra handlingar. En offentligt anställd tjänsteman kan föröva brottet genom att vägra lämna en upplysning (oavsett om tjänstemannen formellt sett varit skyldig att per-

sonligen lämna service).

Diskriminering innebär att *missgynna* någon. Att någon gynnas medför inte automatiskt att någon annan missgynnas. Det kan finnas godtagbara skäl för att ge företräde för personer av en viss folkgrupp, utan att de som tillhör andra grupper kan sägas bli diskriminerade. Medan det torde vara olaga diskriminering om en svensk näringsidkare i Sverige ger rabatt åt alla svenskar, behöver det inte vara det om en turkisk näringsidkare i Sverige ger rabatt åt alla turkar.

I NJA 1985 s 226 fastslogs att det inte är tillåtet att vägra hyra ut bostad med hänvisning till önskemålet att hindra en koncentration till ett bostadsområde av boende som tillhör vissa etniska minoritetsgrupper.

Olaga diskriminering förutsätter att den diskriminerade *diskrimineras på grund av sin ras, hudfärg, nationella eller etniska ursprung eller trosbekännelse*. Anledningen till diskrimineringen skall vara just det att personen tillhör viss ras, har viss hudfärg, är av visst nationellt (NJA 1979 s 657: turk) eller etniskt (NJA 1976 s 489 och NJA 1985 s 226: zigenare) ursprung eller har viss religion. Diskriminering som sker på annan grund, t ex därför att vederbörande stör ordningen, är inte brottslig. Det är ofta svårt att bevisa att en näringsidkare eller annan gärningsman inte haft legitimt skäl för diskrimineringen, i vart fall vid enstaka gärningar.

Olaga diskriminering förutsätter inte nödvändigtvis en begäran om prestation (en sådan begäran kan vara konkludent, t ex när någon sätter sig vid ett bord på en restaurang). En tjänsteman kan p g a författning, särskild föreskrift eller tjänstens beskaffenhet vara skyldig att gå en viss personkategori till handa utan särskild begäran. Detta gäller t ex polisen och socialtjänsten.

Diskriminering i *privata förhållanden* och på *arbetsmarknaden* omfattas ej av kriminaliseringen i 16:9. Ibland kan BrB 5:3 eller 16:16 tillämpas.

7.4.4 Olaga diskriminering (II) — BrB 16:9 st 3

Gärningsman är i detta fall *anordnare* av *allmän sammankomst* (se 7.2.4(2)) eller *offentlig tillställning* (se 7.2.4(3)) eller *medhjälp* till sådan anordnare, dvs medarbetare eller annat biträde. Om anordnandet av sammankomsten eller tillställningen är ett led i en näringsverksamhet, bör enbart den speciellare bestämmelsen i st 3 tillämpas, även om också rekvisiten för olaga diskriminering (I) är uppfyllda.

Den brottsliga gärningen består i att *diskriminera* någon genom att vägra honom tillträde till sammankomsten eller tillställningen på samma villkor

som gäller för andra. Skälet för diskrimineringen skall också i detta fall vara att vederbörande tillhör viss ras eller har viss hudfärg eller trosbekännelse eller är av visst nationellt eller etniskt ursprung. Skyddet gäller envar, som begär tillträde, men även den som fått tillträde och sedan avvisas.

I princip gäller kriminaliseringen också fall där tillträde bara ges för en viss kategori. Givetvis kan personer, som tillhör en viss grupp, ha ett legitimt intresse att dryfta egna angelägenheter och därvid hindra utomstående att delta. Om antalet deltagare är stort och relativt obestämt blir sammankomsten emellertid att betrakta som allmän. Det är då tänkt att ordet "diskriminera" skall kunna ge en viss ledning för när olaga diskriminering föreligger: brott förutsätter att syftet med att utesluta vissa personer är ett syfte att missgynna dem.

7.5 PORNOGRAFIBROTT

7.5.1 Bakgrund

BrB:s regel om tukt och sedlighet sårande framställningar i skrift och bild samt spridande därav kom snart att — särskilt i tryckfrihetsmål — tolkas så restriktivt att endast klart sadistiska bilder kvarstod som brottsliga (NJA 1969 B 7). 1970 släpptes pornografin helt fri. Man kunde inte längre finna något vägande skäl mot att låta den enskilde själv bestämma vilka framställningar i skrift, bild, osv han vill ta del av. Inskränkningar i yttrandefriheten förutsätter i svensk rättstradition att de dikteras av betydande enskilda eller allmänna intressen. Yttrandefriheten kränks emellertid inte av att rätten att sprida framställningar inskränks så, att den enskilde slipper att mot sin vilja konfronteras med vad som enligt rådande värderingar uppfattas som sedlighetsårande, kränkande eller eljest stötande. Kriminaliseringen i BrB 16:11 begränsades därför till att avse vissa förfaranden med pornografiska bilder. Bakom dessa ligger oftast grov kommersiell spekulation.

1979 skedde en viss återgång i och med tillkomsten av 16:10a (barnpornografibrott). Ökad användning av barn i samband med producerandet av pornografiska alster hade aktualiserat behovet att skydda barn mot integritetsskada (t ex i form av snedvriden syn på sexuallivet). Vidare åberopades att framställning och spridning av barnpornografiska alster är kränkande för barn överhuvudtaget.

Det skall observeras, att kriminaliseringen inte riktar sig mot vad som förekommer på teater eller i radioprogram. Vad gäller tidningspressen kan nämnas, att Svenska Tidningsutgivareföreningen 1973 rekommenderat si-

na medlemmar att iaktta återhållsamhet med publicering av annonsillustrationer, som på ett utmanande sätt återger sexuella motiv.

Angående *pornografisk föreställning*, se 7.2.4(3).

7.5.2 Otillåtet förfarande med pornografisk bild — BrB 16:11

En bild är *pornografisk*, om den på ett ohöjlt och utmanande sätt återger ett sexuellt motiv i syfte att påverka betraktaren sexuellt, dvs bilden är inte pornografisk, om den har vetenskapligt, undervisande eller påtagligt konstnärligt ändamål. Med "bild" förstås varje sorts bild, tryckt eller ej tryckt, men även föremål, som utgör en avbildning (t ex en skulptur eller vissa apparater avsedda för sexuellt bruk). I och för sig förutsätts ingen ministorlek.

Brottet kan förövas på två olika sätt:

(1) Pornografisk bild *förevisas på eller vid allmän plats* genom skyltning eller liknande förfarande *på sätt som är ägnat att väcka allmän anstöt* (NJA 1974 s 516). Vad man främst velat komma åt är skyltning i butiksfönster och biografer med bilder som visar samlag eller på ett påträngande eller detaljerat sätt återger könsorgan. Angående "allmän plats", se 6.5. Brottet kan förövas i teaterlokal, biograflokal eller affärslokal i den mån och under den tid allmänheten har tillträde. Med "skyltning" förstås utställning i skyltfönster, skyltskåp e dyl. Därmed jämförbara förfaranden är t ex affischering, ljusreklam, filmförevisning och att bära omkring plakat.

Själva förevisningen skall vara ägnad att väcka anstöt, dvs duga att hos en utbredd opinion väcka indignation. Förevisning av pornografisk film eller förevisande av pornografiska bilder under omständigheter, där ingen behöver bli överraskad av förevisningen är inte brottslig (NJA 1974 s 516: förevisning i en biograffoajé). Att bilderna är mycket små kan medföra att förevisningen inte är ägnad att väcka allmän anstöt. Det vanliga förfarandet att placera små klisterlappar på strategiska ställen på förevisade bilder är normalt inte av beskaffenhet att förhindra att förevisningen är brottslig. Skyltning inne i en butik är ägnad att väcka allmän anstöt, bara om man har anledning att räkna med att dylika bilder ej förekommer där. I praxis har frikännande ägt rum, när pornografiska bilder förevisats i en automat (bredvid en automat för "godis") i närheten av en skola. Överhuvudtaget synes bestämmelsen mera vara till skydd för äldre personers intressen än för barn. Omfattningen av det straffbelagda området har inte uppmärksammats av alla polismyndigheter.

(2) Pornografisk bild *tillställs någon utan föregående beställning*. I la-

gen nämns att bild sänds med posten. Andra exempel är utdelning på gata, kontor, arbetsplats eller bostad. Brottet torde fullbordas redan när en bild lämnas för postbefordran. Kriminaliseringen motiveras i hög grad av den omfattande exporten från Sverige av material med pornografisk karaktär. Förbudet medför inte rätt för postverket att hindra befordran av pornografisk bild (se TF 6:4).

Brott anses inte förövas, när pornografisk bild tillställs den som tidigare har beställt sådan och ej har meddelat att han inte önskar motta flera.

Otillåtet förfarande med pornografisk bild får anses vara brott enligt svensk lag, endast om det förövas på svenskt territorium. Vad gäller den andra gärningsformen krävs således, att bild sänds antingen till eller från Sverige, om ej tillställandet i sin helhet sker i landet.

Angående förhållandet till TF:s reglering, se 15.3.5. Hets mot folkgrupp (BrB 16:8) konsumerar brott enligt 16:11. Förövas brott mot censurbestämmelserna (se 15.7) döms också för detta.

7.5.3 Barnpornografibrott — BrB 16:10a

Brottet utförs genom att skildra barn i pornografisk bild med uppsåt att bilden sprids eller genom att sprida sådan bild.

Ett *barn* är en ung människa, vars könsmognadsprocess inte är avslutad. Någon åldersgräns har inte uppställts, bl a därför att det skulle kunna leda till att barnets identitet behövde fastställas, vilket skulle innebära ytterligare en integritetskränkning.

Beträffande begreppet *pornografisk bild* kan till en början hänvisas till vad som sagts i föregående avsnitt. Även bilder som förmedlas med TV-teknik eller videogram avses, liksom tecknade bilder (även om barn ej använts som modell, anses sådana bilder vara kränkande för barn överhuvudtaget). Ett barn skildras i pornografisk bild, även om det blott förekommer tillsammans med en eller flera vuxna personer, som utför handlingar av uppenbart sexuell natur. Avsikten är inte att straffbelägga all avbildning av nakna barn eller alla bilder, där ett barns könsorgan kan urskiljas, även om en del människors könsdrift skulle kunna stimuleras därav. Enligt motiven måste bilden vara ”pornografisk” på sätt, som framgår av vanligt språkbruk och allmänna värderingar.

Med att bild *sprids* förstås alla tänkbara förfaranden, varigenom ett bildinnehåll förmedlas till eller görs tillgängligt för fler än ett fåtal andra personer t ex genom utställning, saluhållande eller annan distribution, förvisning genom optisk anordning, film eller TV-teknik.

Brott är inte förövat, om gärningen med hänsyn till omständigheterna

var *försvärlig*, t ex på grund av konstnärliga eller vetenskapliga hänsyn eller som ett led i en allvarligt syftande nyhetsförmedling.

Det är oklart om barnpornografibrott kan förövas helt utanför svenskt område.

Angående barnpornografibrott som yttrandefrihetsbrott, se nedan 15.2.2 och 15.3.5. Innefattar gärningen även hets mot folkgrupp (BrB 16:8) bör nog dömas för båda brotten.

7.5.4 Förledande av ungdom — BrB 16:12

Brottet består i att bland barn och ungdom sprida skrift eller bild (inklusive genom att förevisa film), som genom sitt innehåll kan verka förråande eller eljest kan medföra allvarlig fara för de ungas sedliga fostran.

Med uttrycket "barn och ungdom" avses i och för sig ingen speciell åldersgrupp, men eftersom det i motiven sägs, att värnpliktiga och universitetsstuderande får anses ha nått tillräcklig mognad för att slippa skyddas, kan nog en 18-årsgräns uppställas som riktlinje. I någon mån påverkas gränsen av skriftens eller bildens beskaffenhet. Kriminaliseringen avser främst yrkesmässig eller eljest mer planmässig spridning till unga människor, t ex genom reklambroschyrer, som sänds till skolor, distribution i närheten av en skola eller annan samlingsplats för ungdom. Vid vanlig försäljning i bokhandel eller tidningsaffär sprids alstren inte just bland barn och ungdom och vid enstaka försäljning eller annat överlämnande till person i viss ålder sker överhuvudtaget inget spridande.

Det behöver inte påvisas, att fara uppstått för någons "sedliga fostran" (varmed främst avses att han får en snedvriden uppfattning om sexuallivet) eller att någon blivit förråad till sin karaktär. Det räcker med att skriften eller bilden är sådan att det är existensiellt möjligt och någorlunda plausibelt att den skulle leda till sådan fara eller karaktärsförändring, om man ville använda den i sådant syfte. Den skulle med andra ord vara duglig för ett sådant omoraliskt ändamål (se I.5.7.3 om konkreta farlighetsbedömningar).

Brottet torde kunna förövas endast på svenskt territorium.

Med hets mot folkgrupp (BrB 16:8) bör dömas i brottskonkurrens. Angående förhållandet till TF:s reglering, se 15.3.5.

7.6 BROTT MOT GRIFTEFRID — BrB 16:10

Brottet begås genom att obehörigen, dvs utan giltigt tillstånd eller stöd i lag eller annan författning (se främst KK 1963:540 om begravningsplatser och gravar m m),

(a) flytta, skada eller skymfligen behandla lik eller avlidens aska; eller
(b) göra skada eller ofog på gravvård eller något de dödas vilorum, såsom kista, urna eller grav. Skyddet gäller även kista eller urna med innehåll, innan den placerats i grav, urnlund eller kolumbarium, samt växter på en grav eller en minnesvård på en kyrkogård (även om den döde ej finns där). En häck runt en kyrkogård skyddas inte enligt denna bestämmelse. Beträffande forngravar tillämpas enbart bestämmelserna i Lag 1942:350 om fornminnen (se II.3.3.6).

Brott mot griftefrid torde endast kunna förövas i Sverige. I vart fall åverkan (BrB 12:2), men troligen också skadegörelse (BrB 12:1) konsumeras av brott mot griftefrid.

7.7 BROTT MOT DJUR

7.7.1 Specialstraffrätt

(1) Enligt JaktSt § 3 får jakt inte bedrivas så, att villebråd tillfogas onödigt lidande — i uttryckssättet ligger att tillfogande av lidande hör till jaktens natur. Har villebråd sårats eller skadats, så skall den jagande utan dröjsmål vidta behövliga åtgärder för att djuret skall kunna uppsåras och avlivas. Straffet för överträdelse av dessa regler är böter (§ 29 mom 1). Brott mot BrB har företräde (SvJT 1968 rf s 23); i BrB 16:13 är culpakravet högre.

(2) Lag 1944:219 om djurskydd innehåller en rad regler om vård och behandling av husdjur och andra djur, som hålls i fångenskap. I § 21 finns en straffbestämmelse (böter), som bl a avser otillåten yrkesmässig hunduppfödning, otillåten kastrering (se även Förordning 1973:272 om kastrering av vissa husdjur), kupering, stämbandsoperation, underlåtenhet att anlita veterinär vid operation, överträdelse av förbud att handha djur, underlåtenhet att låta besiktning ske och underlåtenhet att anmäla att sjukt eller skadat djur dödats med stöd av § 20 (se II.3.3.3) samt *otillåtna djurförsök*, dvs användning av djur för vetenskaplig forskning eller undervisning, sjukdomsdiagnos, framställning av läkemedel eller annat härmed jämförligt ändamål. Se i sistnämnda hänseende § 12 och Förordning 1979:286 om användning av djur för vetenskapligt ändamål, som också innehåller en straffbestämmelse (§ 24: böter). Det kan nämnas att i Sverige förbrukas årligen ungefär en miljon djur, huvudsakligen gnagare, vid djurförsök.

I Djurskyddsförordning 1979:287 § 5 finns en straffbestämmelse (böter), som bl a rör användning av hästar i ridskoleverksamhet, transport av djur och avlivning av djur i vissa fall, när fråga inte är om tillämpning av Lag 1937:313 angående slakt av husdjur. I denna lag, som såvitt gäller renslakt kompletteras av Förordning 1980:1128 om slakt av husdjur, föreskrivs bl a att vid slakt av husdjur skall djuret

bedövas omedelbart före blodets avtappande; utan föregående bedövning får dock kaniner och fjäderfä avlivas genom att huvudet hastigt skils från kroppen (§ 1; se även regeln om nödslakt i § 3). Enligt § 5 döms till böter vid överträdelse av lagen eller med stöd därav utfärdade föreskrifter. Ett exempel på brottslig gärning är sk skaktning (judisk rituell slakt), varvid djuret förblöder utan bedövning.

Se även Lag 1985:342 om kontroll av husdjur m m § 7 (böter), som straffbelägger uppsåtlig eller grovt oaktasam överträdelse av föreskrift om seminverksamhet eller överföring av befruktade ägg mellan hondjur.

I samtliga nu nämnda fall har brott mot BrB, dvs djurplågeri, företrädde.

(3) KK 1959:486 om offentlig förevisning av djur innehåller straffbestämmelser i § 10 (böter), som bl a avser förbud mot att djur deltar i tävling, när det utsätts för eller kan befaras bli utsatt för djurplågeri. Förövas djurplågeri döms också för det brottet.

7.7.2 Djurplågeri — BrB 16:13

Brottet begås genom att *otillbörligen utsätta djur för lidande*. Såväl vilda som tama djur skyddas. Med "lidande" förstås främst smärta av inte obetydlig intensitet och varaktighet. Huruvida ett djur lider är inte alltid lätt att avgöra, men i fråga om högre djurarter får antas, att de upplever smärta på ett sätt som åtminstone påminner om människors upplevelser (se SvJT 1964 rf s 27). Vid sidan av uppsåtliga gärningar kriminaliseras numera även *grovt oaktamma*. Av straffskalan framgår, att brottet är att anse som tämligen allvarligt.

Lagen nämner vissa exempel på tänkbart djurplågeri: misshandel (se t ex NJA 1914 s 175, NJA 1928 s 29, NJA 1934 s 36, SvJT 1968 rf s 23, jämför RH 5:84), överansträngning och vanvård (NJA 1948 s 94). Andra exempel är transport och tjudring under plågsamma förhållanden (se t ex NJA 1932 s 51, SvJT 1944 rf s 12, SvJT 1945 rf s 83, SvJT 1964 rf s 27).

Inte ovanligt är att brottet förövas genom *underlåtenhet* av person i skyddsgarantställning, främst i form av vanvård, t ex genom underlåtenhet att utfordra eller rasta djur, sköta dess hygien (RH 16:84), skydda det mot väder och vind eller att tillse att sjukt djur får lämplig vård (NJA 1948 s 94, jämför NJA 1925 s 439); se även NJA 1921 s 660 (underlåtenhet att mjölka kor) och NJA 1931 s 235 (underlåtenhet att slakta svårt skadad ko). Se även RH 80:84 (låta hund vara inlåst i bil i stark värme). — Även djurplågeri i form av underlåtenhet av övervakningsgarant är möjligt, på samma sätt som vid misshandel och andra brott i BrB kap 3. (Se närmare I.8.)

Liksom vid misshandel kan vid djurplågeri lätt uppkomma svårlösta problem rörande orsakssammanhang och gärningsculpa. Vad gäller culpa-bedömningen kan nog i princip högre krav ställas på den som yrkesmässigt handhar djur. I vart fall spelar detta en roll vid bedömningen av personlig

culpa (se I.9.1). I detta hänseende gäller även att högre krav ställs på den som på grund av utbildning eller erfarenhet är förtrogen med skötseln av djur av ifrågavarande slag.

Gränsdragningen mellan tillbörlig och otillbörlig gärning underlättas i hög grad av de förhållningsregler som finns i djurskyddslagen (se §§ 2—7) och dess tillämpningsföreskrifter; även vid bedömning av gärningsculpa spelar dessa en roll. Sker jakt i enlighet med JaktSt:s föreskrifter kan gärningen presumeras vara tillbörlig (jämför SvJT 1968 rf s 23). Skälet för att djur utsätts för lidande spelar stor roll vid bedömningen. Sålunda kan det vara tillbörligt att använda spö, när en häst inte på annat sätt kan förmås att lyda (jämför RH 5:84: ej lidande). Intressekollisioner, som inte är sådana som sägs i BrB kap 24, kan beaktas. Orsakande av ett kortvarigt lidande kan lättare vara tillbörligt än orsakande av ett mer långvarigt. Även hur många djur, som utsätts för lidande, är av betydelse.

Djurplågeri är brott mot svensk lag var det än förövas. Sålunda kan t ex dömas för djurplågeri när gärningen förövats vid säljakt utanför svenskt territorialvatten.

Djurplågeri konsumerar åverkan (BrB 12:2).

7.8 HASARDSPEL

7.8.1 Lotteri och äventyrligt spel

Lotteri definieras i Lotterilag 1982:1011 § 1. Huvudformen (§ 1 st 1) av lotteri är en verksamhet, i vilken en eller flera deltagare kan erhålla en vinst (enligt § 2 är rätt till fortsatt spel att anse som vinst) till högre värde än vad var och en av de övriga deltagarna kan få och i vilken vinstmöjligheten helt eller delvis beror på slumpen till följd av lottning, gissning, vadhållning eller liknande förfarande. Se t ex NJA 1940 s 1, NJA 1943 s 562, NJA 1947 s 655, SvJT 1956 rf s 39, SvJT 1969 rf s 56. Insats är inte erforderlig (NJA 1947 s 655), ej heller krävs att anordnaren äsyftar ekonomisk vinning (t ex reklam- eller stimulanslotteri). Sluppmomentet behöver inte överväga ett skicklighetsmoment. Vid kombination av slump- och prestationsmoment måste sluppmomentet komma sist, t ex genom dragning mellan flera deltagares likvärdiga prestationer (vid omvänd ordning är arrangemanget en pristävling). Typexempel på lotterier är tombolalotterier, totalisatorvadhållning, bingospel, vissa automatspel, men även t ex roulettspel. Automatspel definieras i § 2 som spel på mekanisk eller elektronisk spelapparat.

Med nedan angivna undantag är skicklighetsspel inte lotterier. Rena täv-

lingar, där utgången beror på konstnärlig eller litterär förmåga eller annan skicklighet, fysiska egenskaper eller särskild utbildning, är inte lotterier, även om ett visst slumpmoment — såsom vid idrottstävlingar — ibland kan spela in. Lotteri är även uteslutet vid arrangemang, där utgången är bestämd i förväg.

I § 1 st 2 hänförs till lotterier alla marknads- och tivolinöjen (t ex automatspel, bollkastning, pilkastning, prickskjutning med luftgevär), som kan ge vinst enligt st 1. Lotteri föreligger även om skickligheten är avgörande för utgången. Verksamheten behöver inte anordnas i samband med en marknad eller ett tivoli. Utgången av en del spel på automater (t ex flipperspel, s k skjutare, målspel och TV-spel) kan vara mer eller mindre beroende på spelarens skicklighet. En del automater ger vinst endast i form av fri-spel, medan andra ger vinst i form av pengar, värdebevis, spelpolletter eller liknande (s k utbetalningsautomat, se § 20) eller i form av varor.

Till lotterier hänförs slutligen (§ 1 st 3) även kedjebrevsspel och liknande spel (t ex andels-, insats- och pyramidspel), som kan ge vinst enligt st 1 och i vilka vinstmöjligheterna huvudsakligen beror på antalet deltagare som inträder i spelet.

Uttrycket *äventyrligt spel* används inte längre i dobblereglerbestämmelserna, men det kan vara praktiskt att behålla det som beteckning för sådan verksamhet som måste bedrivas för att dobbleri skall kunna föreligga.

Dobbleri kan enligt BrB 16:14 förövas vid spel eller liknande verksamhet, *vars utgång helt eller till väsentlig del* beror på slumpen (jämför lotterilagen § 1 st 1: helt eller delvis). Vid ett spel som poker är säkert spelskickligheten av påtaglig betydelse, men fördelningen av korten är viktigare (NJA 1944 s 256, NJA 1985 s 316, RH 71:85). Andra exempel på hithörande spel är roulett (NJA 1923 s 97, NJA 1958 s 504, NJA 1967 s 615, NJA 1969 s 272, NJA 1975 s 528), tärningsspelet crap och kortspelen baccarat, chemin-de-fer, faro, black jack och 21 (se även NJA 1875 s 649: knack). Det avgörande är dock inte hur en verksamhet betecknas, utan efter vilka regler den bedrivs (NJA 1960 s 339, SvJT 1958 rf s 79).

Tidigare gällde att ett spel måste ha minst två deltagare och utgången skulle vara bestämd av regler, som tillåter en deltagare att efter hand påverka vinstmöjligheterna genom något slags kalkyl eller annan verksamhet. Denna tekniska bestämning av vad som avses med "spel" är numera av ringa betydelse. Genom att "liknande verksamhet" likställs med spel kan dessutom dobbleri förövas vid alla typer av lotterier, som uppfyller kravet på att utgången helt eller till väsentlig del skall bero på slumpen (t ex bingo eller "spel" på s k enarmad bandit). Såsom justitieutskottet betonat är lagens krav uppfyllt vid kedjebrevsspel och dylika spel, vid vilka utgången

till väsentlig del beror på slumpen i vidsträckt mening (ehuru fråga inte är om slump till följd av lottning, gissning, vadhållning e dyl).

Rättsfall avseende äldre rätt i fråga om bingo: NJA 1976 s 10, SvJT 1969 rf s 56 — och om enarmade banditer: NJA 1970 s 269, NJA 1972 s 236, NJA 1972 s 267, NJA 1972 s 625, NJA 1973 B 14.

Utanför tillämpningsområdet faller alla skicklighetsspel, såsom schack, biljard, mahjong, go, bridge, tennis, golf och annan sport samt vissa marknads- och tivolinöjen som hänförs till lotterier enligt lotterilagen § 1 st 2.

Vidare förutsätts att verksamheten

(a) antingen framstår som äventyrlig, med hänsyn till sin art, insatsernas ekonomiska värde och övriga omständigheter (*äventyrligt spel i inskränkt mening*). Äventyrligheten kan ligga i att reglerna är sådana, att deltagarna under spelets gång kan göra eller kanske t o m lockas göra större eller flera insatser. Utanför dobbleriområdet faller spel som inte är förenade med några egentliga risker för deltagarna. Även om insatserna vid varje spel är små, är dock att beakta att förlusterna vid varje speltillfälle kan bli betydande. Ett spel utan insats kan inte vara äventyrligt. Ett spel utan vinst faller utanför både lotterilagen och dobbleri bestämmelserna. (Ett spel med enbart insats kan innefatta ocker; BrB 9:5).

(b) eller är ägnad att tillföra anordnaren en betydande ekonomisk vinning, såsom vid kvalificerade kedjebrevspel e dyl eller vid olovliga lotterier med ett stort antal lottsedlar.

7.8.2 Dobbleri — BrB 16:14

Dobbleri kan förövas på tre olika sätt:

(I) *Olovligen anordna äventyrligt spel* om pengar eller penningvärde (NJA 1985 s 316). Spelet måste anordnas för *allmänheten* (inomhus eller utomhus). Spel för slutet sällskap är således inte brottsligt. Det förhållandet att spel bedrivs i klubb- eller föreningsform utesluter inte, att det är anordnat för allmänheten. Endast om personkretsen är både liten och sluten är spelet inte anordnat för allmänheten (se NJA 1875 s 649, RH 71:85; jämför NJA 1923 s 97, NJA 1944 s 256, NJA 1958 s 504, NJA 1975 s 528; se även rättsfall rörande lotteri: NJA 1940 s 1, NJA 1972 s 267, SvJT 1956 rf s 39 och särskilt NJA 1986 s 35: 150 personer utgör ej en "stor" personkrets). Att inträdes- eller klubbavgift erläggs är utan betydelse. Textroulett- eller kortspel i slutet sällskap kan innefatta brott mot lotterilagen (se nedan 7.8.4).

(II) *Tillåta olovligt äventyrligt spel* om pengar eller penningvärde. Gärningen måste äga rum *i lägenhet eller annat utrymme som gärningsmannen upplåter åt allmänheten*. Brottet kan förövas genom att spel tillåts i lokal, som redan är upplåten åt allmänheten (t ex restaurang eller kafé), eller i bostad eller annan privat lokal, som görs tillgänglig för allmänheten (NJA 1923 s 97, NJA 1944 s 256, NJA 1969 s 272, NJA 1985 s 316). Såsom lägenhet räknas såväl bostadslägenhet som lägenhet med annat ändamål. Exempel på annat utrymme är (del av) fartyg och tält.

(III) *Delta i olovligt äventyrligt spel i inskränkt mening* om pengar eller penningvärde. Spelet måste vara *anordnat för allmänheten* eller äga rum *i lägenhet eller annat utrymme vartill allmänheten har tillträde*. Vid spel utomhus måste således spel vara ”anordnat” (se (I)). Vid spel i en lokal, vartill allmänheten har tillträde, kan deltagare vara brottslig, även om spel vare sig anordnats eller tillåtits. Att delta i äventyrligt spel är inte tillräckligt för att anses som medverkande (BrB 23:4) till anordnande eller tillåtande av spelet. — Deltagande i illegal bookmaking, men knappast köp av en lottsedel, kan vara brottsligt.

Brottet är i samtliga fall fullbordat när spel påbörjats.

Spelet måste äga rum på svenskt område (jämför vad som gäller för grovt dobbleri).

7.8.3 Grovt dobbleri — BrB 16:14a

Grovt dobbleri kan blott förövas genom att *anordna* eller *tillåta* äventyrligt spel på sätt som sägs i 16:14 st 1. Brottet kan enligt förarbetena förövas även utanför svenskt territorium, t ex på en atlantångare eller i Monte Carlo. Den som deltar i äventyrligt spel, vars anordnande eller tillåtande innefattar grovt dobbleri, kan dömas för dobbleri, om spelet sker på svenskt område.

Brottstypen grovt dobbleri tillkom 1972 för att markera straffvärdet hos kvalificerad brottslig spelklubsverksamhet och för att underlätta möjligheterna att använda straffprocessuella tvångsmedel. Bakgrunden var i korthet följande. Under slutet av 1960-talet började dobbleri bedrivas i förut okänd omfattning i form av organiserat hasardspel i dyrbart inredda lokaler med stora penningbelopp som insatser. Verksamheten hade visat sig ha nära samband med annan allvarlig brottslighet, t ex narkotikabrott, skattebrott, olovlig befattning med stulen eller smugglad sprit, olaga vapeninnehav, rån, utpressning och misshandel. Personer som förlorat stora summor hade letts in på brottsliga förehavanden. Även andra allvarliga skadeverkningar av social och personlig natur hade kunnat förmärkas. De straff som kunnat ådömas hade inte haft avskräckande verkan.

Enligt lagen skall vid bedömande av om dobbleri är grovt särskilt beaktas

(a) om verksamheten bedrivits *yrkesmässigt*; att så varit fallet kan framgå av att lokalerna varit dyrbart inredda eller utrustade, att flera personer varit engagerade i verksamheten och haft sin huvudsakliga försörjning därav, att många personer deltagit i spelet eller att särskilda försiktighetsåtgärder vidtagits för att försvåra polisingripande; att spel skett regelbundet behöver däremot inte få brottet att framstå som grovt, eftersom kretsen av deltagare kan vara begränsad och insatserna små;

(b) om verksamheten omfattat *avsevärda belopp*; för att så skall vara fallet får nog beloppen vara sexsiffriga; eller

(c) om den eljest varit av *särskilt farlig art*, t ex genom att utgöra ett led i annan allvarlig brottslighet eller innefatta särskild hänsynslöshet mot spelarna (eventuellt i form av ockerpantning, BrB 9:10).

7.8.4 Specialstraffrätt

Förutsättningarna för lovligt anordnande av lotterier framgår av lotterilagen §§ 4—18. I § 4 st 1 sägs att lotteri kan vara olovligt endast inom landets gränser (NJÄ 1970 s 269). Det måste vidare gälla pengar eller pengars värde och anordnas för allmänheten; beträffande automatspel, roulettspel, tärningsspel, kortspel eller bingo spel räcker det med att det är anordnat i förvärvssyfte.

Lotteri är anordnat för allmänheten, om den personkrets som har möjlighet att delta inte är både liten och sluten. Enligt § 4 st 3 skall lotteri anses vara anordnat för allmänheten även när det som villkor för deltagande krävs medlemsskap i en viss sammanslutning, om denna väsentligen har till uppgift att anordna lotterier eller när lotteriet eljest, t ex med hänsyn till omfattningen eller villkoren för deltagande, är att jämställa med ett lotteri anordnat för allmänheten. Se NJÄ 1940 s 1, NJÄ 1972 s 267, SvJT 1956 rf s 39; jämför NJÄ 1986 s 35.

I § 19 uppställs vissa förbud mot främjande av deltagande i vissa lotterier och i §§ 20—23 regler om innehav och införsel av utbetalningsautomater.

Lotterilagen § 28 stadgar straffansvar — böter eller fängelse högst 1 år — för den som uppsåtligen eller av oaktsamhet olovligen anordnar lotteri eller olovligen innehar utbetalningsautomat, bryter mot föreskrift i lagen eller mot föreskrift, villkor eller bestämmelse, som meddelats med stöd av lagen, eller på visst sätt undandrar sig tillsyn eller lämnar oriktig uppgift (vilket innefattar förtigande) till tillsynsmyndighet eller i ansökan om tillstånd att anordna lotteri. I ringa fall döms ej till ansvar (t ex när en oaktsamhet är obetydlig eller en oriktig uppgift gäller något som är utan större betydelse i ärendet). Att enbart delta i olovligt lotteri är inte straffbelagt.

Rättsfall avseende äldre rätt: NJÄ 1940 s 1, NJÄ 1943 s 562, NJÄ 1947 s 655, NJÄ 1947 s 674, NJÄ 1960 s 339, NJÄ 1961 s 715, NJÄ 1964 s 268, NJÄ 1967 s 615, NJÄ 1970 s 269, NJÄ 1972 s 236, NJÄ 1972 s 267, NJÄ 1972 s 625, NJÄ 1973 B 14, NJÄ 1976 s 10, SvJT 1958 rf s 79, SvJT 1969 rf s 56.

Enligt § 29 tillämpas inte § 28 om ansvar kan ådömas enligt BrB. Vidare erinras

om tillämpligheten av VSL vid olovlig införsel. — Bedrägeri konsumerar inte brott enligt § 28 (NJA 1947 s 674, NJA 1964 s 268).

Lotterilagen är inte tillämplig på svenska statens premieobligationslån eller automatspel, som ger vinst endast i form av frispel på automaten (§ 3). Beträffande otillåtet anordnande i förvärvssyfte av spel på sådana spelautomater, som inte ger vinst i form av frispel, finns en straffbestämmelse i Lag 1982:636 om anordnande av visst automatspel § 9.

KK 1939:208 med vissa bestämmelser angående försäljning av svenska statens premieobligationer § 2 stadgar ansvar för olovlig yrkesmässig försäljning av sådana obligationer (böter eller, vid återfall eller andra försvårande omständigheter, fängelse i högst 1 år).

Lag 1972:820 om skatt på spel § 17 st 1 straffbelägger uppsåtligt eller oaktsamt anordnande av skattepliktigt roulettspel (som i och för sig kan vara tillåtet) utan att skatten erlagts i förväg. Straffet är böter eller fängelse högst 1 år. I ringa fall döms ej till ansvar.

7.9 STÖRANDE UPPTÄDANDE AV ENSKILD

7.9.1 Störande av förrättning eller av allmän sammankomst — BrB 16:4

Brottsbeteckningen är ”störande av förrättning” eller ”störande av allmän sammankomst”. Förrättningen eller sammankomsten måste äga rum på svenskt område.

Brottsobjekt är

(1) allmän gudstjänst, annan allmän andaktsövning, vigsel, begravning eller dylik akt (t ex dop). Det har ingen betydelse om akten har religiös karaktär eller ej. Således skyddas även borgerlig begravning. Däremot skyddas inte enskild andaktsövning (jämför BrB 4:6). Allt efter omständigheterna får akten betecknas som förrättning eller allmän sammankomst.

(2) domstols förhandling eller annan statlig eller kommunal förrättning, dvs sådant fullgörande av tjänsteåligganden, som innebär att offentlig förvaltning tar sig uttryck gentemot allmänheten. Exempel är sammanträden och förhandlingar i regering, riksdag, ämbetsverk, kommunal styrelse eller nämnd (SvJT 1977 rf s 12: kommunfullmäktige) samt politiska och kommunala valförrättningar, lantmäteri-, utmätnings- och handräckningsförrättningar. Däremot skyddas inte tjänstemans arbete på tjänsterummet (jämför BrB 4:6 st 2: olaga intrång).

(3) allmän sammankomst för överläggning, undervisning eller åhörande av föredrag. Se ovan 7.2.4(2) om lagstiftningen rörande allmänna sammankomster. I 16:4 skyddas ej alla typer av allmän sammankomst, bl a inte teater- eller biografföreställning. Syftet är att stärka den grundlagsskyddade församlingsfriheten. Såsom allmän sammankomst räknas ”enskild”

överläggning för ett politiskt partis medlemmar, om personkretsen inte är både liten och sluten. Detsamma gäller föreläsningar vid universitet och högskolor. Privata affärssammanträden och vanliga lektioner i skolklasser är inte allmänna sammankomster.

Den brottsliga gärningen består i att på visst sätt, nämligen genom *våldshandling* (se II.3.2), *oljud* eller därmed *jämförlig gärning* (jämför SvJT 1977 rf s 12), antingen *störa* förrättningen eller sammankomsten eller *söka hindra* den (dvs göra något med direkt uppsåt att den skall hindras). Vad som innefattar ett störande beror bl a på den ljudnivå, som är naturlig för situationen (jämför t ex en gudstjänst och en överläggning i form av en demonstration).

Gärningar av den typ, som avses i t ex BrB 14:8, 16:9 eller 17:13, faller inte under 16:4. Detsamma gäller bl a att hindra en sammankomst genom att förhyra samtliga tillgängliga lokaler, att genom sin närvaro fylla en lokal, när tillträde är fritt, att störa en sammankomst genom att avbryta en talare genom inpass (se SvJT 1977 rf s 12) eller att uppträda störande i en kyrka, när andaktsövning eller dylikt ej försiggår (se BrB 16:16).

Brott enligt BrB 16:1—3 eller 17:1—5 bör anses konsumera brott enligt 16:4. Detsamma får anses gälla annat uppsåtligt brott enligt BrB kap 3 än ringa misshandel. Brott enligt BrB 4:6—7 torde konsumeras, liksom förargelseväckande beteende (BrB 16:16). Skadegörelsebrott (BrB 12:1—3) eller ärekränkning (BrB kap 5) konsumeras inte.

7.9.2 Falskt larm — BrB 16:15 st 1

Brottet består i att *genom oriktig uppgift att det föreligger fara* för en eller flera människors liv eller hälsa eller för omfattande förstörelse av egendom *föranleda onödigt säkerhetsåtgärd*. Det torde kunna förövas även utanför svenskt område.

Den oriktiga uppgiften kan avse en redan inträffad eller en framtida händelse. Ett typexempel på det senare är ett *falskt bombhot*, som innefattar en uppgift om att en bomb kommer att explodera på en viss plats. Under senare år har mängden av sådana hot, riktade mot flygplatser, flygplan, järnvägsstationer, varuhus, restauranger, skolor, ambassader, osv, ökat starkt i många länder. Uppgiften kan vara oriktig, antingen emedan en bomb ej alls finns på platsen eller därför att den är otjänlig att åstadkomma relevant skada. En annan gärning, som kan innefatta falskt larm, är ett osant meddelande om att livsmedel eller vatten har förgiftats (jämför BrB 13:7—8). En osann uppgift, att ett större parti narkotika skall säljas på en viss plats, kan i och för sig inte vara relevant. I fråga om den föregiv-

na farans art hänvisas till 2.2.2 ovan (jämför SvJT 1980 rf s 36, RH 57:80).

Uppgiften behöver inte innefatta ett hot och den kan lämnas till vem som helst — att den lämnas till någon bör krävas, även om det inte framgår av lagtexten. Lämnandet måste få till följd att en onödig säkerhetsåtgärd vidtas. Såsom *säkerhetsåtgärd* betraktas en åtgärd, som inte är av obetydlig omfattning (det krävs alltså vissa ansträngningar eller uppoffringar) och som avser att direkt avvärja faran. Exempel är fullbordad utryckning av polis, brandkår, ambulans, militär, fjäll- eller sjöräddningsorgan eller annat organ för allmän bevakningstjänst, avspärrning av ett bombhotat område, utrymning av ett varuhus eller annan byggnad och åtgärder av hälsoskyddsnämnd för att förhindra att förgiftade livsmedel konsumeras av allmänheten. Ett telefonsamtal är ingen säkerhetsåtgärd. Detsamma gäller anställning av vaktpersonal, installation av apparatur för TV-övervakning eller annan åtgärd, som syftar till att förhindra ett upprepande. Huruvida redan det att personal inkallats eller en utryckning påbörjats är att anse som en säkerhetsåtgärd får bedömas utifrån synpunkten, att en åtgärd inte får vara av obetydlig omfattning. En säkerhetsåtgärd är *onödig*, om den är obefogad därför att uppgiften är osann. En utryckning med anledning av ett falskt bombhot är således onödig, även om man just på grund av utryckningen kan avvärja en annan fara.

Falskt larm konsumeras av sådana brott som rån, bedrägeri, utpressning och sabotage. När fråga är om hot, som i huvudsak riktas mot allmänheten, bör falskt larm konsumera olaga hot (BrB 4:5) och oredligt förfarande (BrB 9:8).

7.9.3 Missbruk av larmanordning — BrB 16:15 st 2

Brottet består i att på visst sätt föranleda *onödig utryckning* av polis, brandkår, ambulans, militär, sjöräddning eller annat organ för allmän bevakningstjänst (inklusive räddningsföretag). Stadgandet gäller således även utryckning av fjällräddningen, tullverkets kustbevakning, luftfartsverkets flygräddning eller vaktbolag, som anlitas för allmän bevakningstjänst (det behöver alltså inte vara fråga om ett offentligrättsligt subjekt). Utryckning av enbart brandchef eller privatperson räcker inte. Enbart samling av en brandstyrka, osv innebär inte att utryckning skett.

Brottet måste förövas genom *missbruk av larm*, nödsignal eller liknande *anordning*. Typexempel på sådana anordningar är brandskåp, tjuvlarm och nödraketer. Underlåtenhet att meddela sig inom viss tid kan vara att bedöma som oredligt förfarande (BrB 9:8). Rop på hjälp kan leda till ansvar för anstiftan till missbruk av larmanordning. Osanna meddelanden

över telefon är i regel att bedöma som falskt larm. Missbruk av nödanropet 90 000 kan bli missbruk av larmanordning, blott om det framgår att faran inte föreges vara sådan som sägs i 16:15 st 1 (SvJT 1980 rf s 36, RH 57:80). Att anordningen missbrukas innebär, att den används utan anledning. Av behörig personal utförd testning är givetvis inte missbruk.

Missbruk av larmanordning har karaktär av ordningsförseelse och måste förövas så, att uttryckning sker av svenskt organ. Har därigenom annat brott mot BrB förövats skall 16:15 st 2 likväl tillämpas, om det fortfarande rör sig om en gärning som har karaktär av förseelse. I annat fall kan t ex BrB 9:8 vara att tillämpa.

Man har inte övervägt att kriminalisera oaktsamma gärningar, eftersom man då riskerar att folk avskräcks från befogad användning av larmanordning.

Lag 1983:1097 med vissa bestämmelser om larmanläggningar m m §§ 7—8 innehåller särskilda regler om obefogade larm. Lagstiftningen har föranletts av att över 95 % av alla larm som förmedlas till polisen har befunnits vara obefogade.

7.9.4 Förargelseväckande beteende — BrB 16:16

Brottet består i att offentligen bete sig på sätt som är ägnat att väcka förargelse hos allmänheten. Endast gärningar förövade mot den svenska allmänheten avses. Brottet har karaktär av bagatellförseelse och har knappast sin rätta plats i BrB. Brottetsbeskrivningen är ovanligt svår att tillämpa.

Beteendet skall vara av sådan art, att det duger för att hos en större allmänhet, som föreställs konfronterad därmed, *framkalla förargelse*, dvs indignation eller kraftig irritation (se I.5.7.4). Uppenbart är att s k gängse uppfattning är viktig och att bedömningen av vad som är förargelseväckande kan vara tämligen modebetonad. Lagtexten nämner exemplet att *föra oljud* på allmän plats. Vad som är "oljud" beror på sammanhanget (omgivning, tidpunkten, osv).

NJA 1899 s 462, NJA 1935 s 409, NJA 1961 s 388, SvJT 1951 s 494, SvJT 1957 rf s 35, SvJT 1961 rf s 58, SvJT 1967 rf s 49.

Ingen behöver faktiskt ha reagerat negativt på beteendet. Gärningsmannens agerande behöver ej ens iaktas, men finns ej någon, som kan se eller höra vad han gör, så förutsätts att han åtminstone orsakar något, som kan iaktas och som kan framkalla nämnd reaktion (jämför NJA 1913 s 585, SvJT 1942 rf s 83). Det kan därför vara förargelseväckande beteende att förorena, utan att vid gärningen vara iakttagen.

Exempel på förargelseväckande beteende är att urinera på ett torg och att uppträda påträngande, t ex genom att bettla, om gärningen ej är ofredande (jämför NJA 1960 s 612, SvJT 1957 rf s 61). Se även SvJT 1952 s 833. Att varna för poliskontroll (SvJT 1972 rf s 60: stark dissens) och att öppet dricka sprit (NJA 1981 s 1010) har ansetts vara tillåtet. Vid avkriminaliseringen av fylleri (1976) poängterades, att det i framtiden skulle vara tillåtet att uppträda berusad av alkohol eller annat. Detta hindrar givetvis inte, att den som är berusad kan föröva förargelseväckande beteende på annat sätt än att uppvisa för berusningen typiska gester e dyl.

Gärningen måste förövas *offentligen*, dvs (a) på allmän plats (se 6.5) eller (b) på enskild plats inför offentligheten, t ex genom att föra oljud i en bostad så att folk på allmän plats störs (NJA 1935 s 409, se även NJA 1945 s 511). Det räcker med att beteende på allmän plats är förargelseväckande enbart för personer, som befinner sig på enskild plats.

Kriminaliseringen av förargelseväckande beteende är inte avsedd att fungera så, att folk förbjuds att hysa eller framföra vissa åsikter. Redan det, att *innehållet* hos en framförd åsikt är förargelseväckande, skall alltså inte medföra ansvar. Detta får anses följa av RF 2:13.

Jämför äldre rätt: NJA 1909 s 104, NJA 1912 s 397, NJA 1913 s 585, NJA 1935 s 113, NJA 1944 s 702, SvJT 1942 rf s 83.

Sättet för ett offentligt framförande av en åsikt (som i sig inte behöver vara förargelseväckande) är det som skall kunna göra framförandet brottsligt. Sålunda kan ansvar komma i fråga, när en åsikt uttrycks genom att skymfa svensk eller utländsk rikssymbol (RH 37:84) eller genom sådan uppvigling, som inte föranleder ansvar enligt BrB 16:5 därför att fallet är ringa. Redan olämpligt ordval (svordomar, kränkande uttryckssätt, osv) kan medföra ansvar; BrB 16:16 har otvivelaktigt en viss funktion som "ljuddämpare". Oklart är om framförandet av en åsikt i en viss omgivning, där det kan leda till bråk, kan vara förargelseväckande beteende. I vart fall vid åminnelsehögtidligheter torde de som samlats vara skyddade mot att avvikande åsikter framförs (jämför SvJT 1964 rf s 19).

Förargelseväckande beteende får anses konsumeras av varje annat brott som gärningen innefattar, även t ex ofredande (BrB 4:7; SvJT 1967 rf s 49) och förolämpning (BrB 5:3; NJA 1961 s 388); möjligen kan dömas i brottskonkurrens för annan förseelse med helt annat skyddsobjekt (SvJT 1967 rf s 49). Angående förhållandet till TF:s reglering, se nedan 15.3.5.

7.9.5 Specialstraffrätt

(1) Angående vissa *ordningsföreseelser vid sammanträde inför rätten* hänvisas till I.11.5.5(6) och I.12.4.2. Är rekvisiten i BrB 16:4 (störande av förrättning) uppfyllda, bör endast detta lagrum tillämpas.

(2) Angående *nyttjande av allmän plats*, se AOST § 2 (jämför NJA 1975 s 563, SvJT 1964 rf s 69, SvJT 1970 rf s 71, SvJT 1977 rf s 14). Föreskrifter rörande *allmän ordning* kan vidare meddelas av regeringen eller i lokal ordningsstadga (AOST § 7 och Förordning 1982:1173 med bemyndigande för kommuner och länsstyrelser att meddela lokala ordningsföreskrifter) — se SvJT 1967 rf s 59 och RH 18:84 — eller i polismyndighets ordningsföreskrifter för särskilda fall (AOST § 8). Straffbestämmelser finns i § 28: överträdelse föranleder penningböter eller i vissa fall böter (när föreseelsen avsett skyldighet av större vikt eller avsevärd skada eller olägenhet orsakats därigenom eller om fara för personskada framkallats genom att bryta mot § 2 eller föreskrift som har meddelats med stöd av § 2). Brott enligt t ex BrB 3:9 får anses ha företräde.

Svenska kommunförbundet har utarbetat normalförslag till lokal ordningsstadga och torghandelsstadga.

Straffbestämmelser finns även i hamnordningar avseende allmänna hamnar. Sådana utfärdas med stöd av Förordning 1874:26 s 11 angående hamnordningar och andra ordningsföreskrifter för allmänna hamnarna i riket.

(3) Lag 1947:164 om förbud mot politiska uniformer straffbelägger i § 2 (böter) bärande av uniform eller liknande klädedräkt, uniformsdel, armbindel eller därmed jämförbart iögonenfallande kännetecken, som tjänar att utvisa bärarens politiska meningsriktning.

7.10 OLOVLIG VISTELSE O DYL

7.10.1 Brott mot utlänningslagstiftningen

(1) UtL föreskriver att *utvisning* av utlänning får ske på grund av *brott* (§§ 40—41), *asocialitet* (§§ 43—44), *anknytning till terroristorganisation* (§ 47, jämför § 30) eller *hänsyn till rikets säkerhet* (§ 48). Dom eller beslut om utvisning förenas med förbud att återvända till Sverige under viss tid eller utan tidsbegränsning (§§ 42, 46 och 49).

Har dom eller beslut verkställts och återvänder utlänningen i strid mot förbudet förövar han brott enligt UtL § 98 st 1 (fängelse i högst 1 år eller,

om brottet är ringa, böter). Har han flytt hit för att undgå politisk förföljelse (se § 3), döms ej till ansvar.

Se t ex NJA 1973 s 347, NJA 1978 s 446, SvJT 1971 rf s 62, RH 33:83, RH 96:83, RH 27:84.

(2) UtL § 97 straffbelägger (fängelse högst 1 år eller, om omständigheterna är mildrande, böter) utlännings överträdelse av föreskrift med förbud att uppehålla sig utanför viss ort eller visst polisdistrikt eller av viss föreskrift, som meddelats i samband med att det framkommit att beslut om avvisning eller utvisning ej bör verkställas.

(3) Om utlänning uppehåller sig i Sverige utan föreskrivet tillstånd (visering eller uppehållstillstånd; se UtL §§ 10—17 och Utlänningsförordning 1980:377 §§ 24—45) döms han enligt UtL § 95 st 1 till böter. Angående § 95, se vidare nedan 14.2(1).

(4) Av straffbestämmelserna i UtL § 96 berörs en del nedan i 8.5.4. I övrigt kriminaliseras

(a) att underlåta att göra föreskriven anmälan eller att i sådan anmälan eller i ansökningsärende mot bättre vetande lämna oriktig uppgift eller medvetet underlåta att omtala förhållande av betydelse,

(b) att hjälpa en utlänning att komma in i Sverige i strid mot föreskrifter i UtL eller i författning som utfärdats med stöd därav (RH 157:83), och

(c) att eljest överträda bestämmelserna i UtL eller vad som föreskrivits med stöd av UtL, bortsett från skyldighet att ha pass, visering, uppehållstillstånd eller arbetstillstånd; i detta fall kan brottet endast förövas av utlänning. (Enbart underlåtenhet att ha pass är inte straffbelagd; vad gäller visering och uppehållstillstånd, se under (3), och vad gäller arbetstillstånd, nedan 14.2(1)).

Straffet är böter eller, om omständigheterna är försvårande, fängelse i högst 6 mån. Avser gärning, som sägs under (b), en person med anknytning till terroristorganisation, döms i stället till fängelse i högst 1 år eller, om omständigheterna är mildrande, till böter.

(5) Förordning 1976:935 om skyddsområden och kontrollområden § 27 innehåller vissa straffbestämmelser. Enligt st 1 döms (penningböter) bl a den som underlåter att anmäla upplåtelse av bostad eller tältplats på lägerområde, när upplåtelse skett till utlänning, som inte är nordisk medborgare. Enligt st 2 döms (böter) svensk befälhavare på utländskt fartyg som överträder förordningens bestämmelser; brott enligt BrB har företräde. I övrigt kriminaliseras överträdelse av förordningens föreskrifter i UtL § 96 (NJA 1984 s 236); se under (4)(c).

(6) Lag 1982:513 om förbud mot utförsel av krigsmateriel m m §§ 8—9 straffbelägger — utom i ringa fall — militärt inriktad utbildning av utländsk medborgare inom riket utan tillstånd av regeringen. Straffet är vid uppsåtligt brott böter eller fängelse högst 2 år eller, om brottet är grovt, fängelse lägst 6 mån och högst 4 år, samt vid oaktsamt brott böter eller fängelse högst 6 mån.

7.10.2 Övrigt

Vistelse på en viss plats kan vara brottslig på många olika sätt, t ex som fridsbrott (se särskilt BrB 4:6, I.11.4.2 och 3), förmögenhetsbrott (se särskilt BrB 8:8 och 12:4, II.5.2 och 4), brott mot naturvårdslagstiftningen (II.5.4.3) eller trafiklagstiftningen eller enligt lagstiftning, som tidigare behandlats i detta kapitel.

Järnvägstrafiklag 1985:192 6:1 innehåller förbud att utan trafikföretagets tillstånd beträda spårområden för järnväg, tunnelbana eller spårväg, där det klart framgår att allmänheten inte har tillträde. Den som bryter mot förbudet döms till penningböter. Brott enligt BrB eller TBL har företräde.

Enligt Luftfartsförordning 1986:171 § 135 st 1 p 6 straffbeläggs med böter att någon överträder av luftfartsverket utfärdade föreskrifter om tillträde till allmänna flygplatser och upprätthållande av ordningen där (§ 57; enligt § 61 gäller detsamma för godkända enskilda flygplatser).

Se även Lag 1960:331 om skyddsåtgärder vid olyckor i atomanläggningar § 5 med straffbestämmelser i § 10 (böter eller fängelse högst 6 mån).

Ytterligare fall av olovlig vistelse nämns i 2.8.6(6), 8.5(2) och (3) samt 10.3.8(1).

Folkbokföringslag 1967:198 föreskriver skyldighet att anmäla flyttning inom två veckor (§ 33), skyldighet att anmäla stadigvarande bosättning i utlandet före utresan (§ 34) och skyldighet för fastighetsägare eller innehavare av bostadslägenhet, som upplåter bostad åt annan, att göra anmälan om inflyttning inom två veckor (§ 35). Förseelse, som ej är ringa, bestraffas enligt § 56 med penningböter.

7.11 OSJÄLVSTÄNDIGA BROTTSFORMER

7.11.1 Försök, förberedelse, stämpling och underlåtenhet att avslöja brott

BrB 16:17 straffbelägger *försök* och *förberedelse* till *grovt dobbleri* (16:14a) samt *förberedelse* och *stämpling* till samt *underlåtenhet att avslöja myteri* (16:6).

Möjligheten att ingripa på ett tidigt stadium mot organiserad brottslighet har befunnits oumbärlig vid bekämpningen av illegal spelverksamhet. Kriminaliseringen av förberedelse syftar bl a till att förhindra att någon straffritt skaffar ny utrustning (t ex ett roulettbord), när den som använts vid grovt dobbleri tagits i beslag.

Det har inte ansetts erforderligt att straffbelägga försök, förberedelse el-

ler stämpling till upplopp. Såsom fullbordat brott kriminaliseras gärningar, som ur de deltagandes synpunkt blott utgör försök eller förberedelse till vad de önskar uppnå.

SjömansL § 69 kriminaliserar *förberedelse, stämpling till och underlåtenhet att avslöja myteri* (§ 68).

UtL § 96 st 3 kriminaliserar *försök* till brott, som innefattar att hjälpa utlänningskommissionen att komma in i Sverige i strid mot föreskrifter i UtL eller författning, som utfärdats med stöd av UtL.

7.11.2 Specialfall av medverkan till dobbleri

Den som upplåter en lokal med uppsåt att den helt eller till väsentlig del skall användas för dobbleri gör sig skyldig till medhjälp (BrB 23:4). Påbörjas den brottsliga verksamheten först efter upplåtelsen föreligger sällan förutsättningar att döma upplåtaren för medverkan. I syfte att nå bättre kontroll över den illegala spelklubbsverksamheten har i BrB 16:18 intagits ett stadgande, som gör det möjligt att döma för medverkan även i sistnämnda typ av fall.

Ansvarsförutsättningarna är följande:

(1) någon har med nyttjanderätt (inklusive bostadsrätt), mot vederlag eller benefikt, upplåtit en bostadslägenhet eller någon annan typ av lägenhet;

(2) han får därefter vetskap — eventuellt uppsåt är nog inte tillräckligt — om att lägenheten helt eller till väsentlig del används för dobbleri eller grovt dobbleri eller för försök eller förberedelse till grovt dobbleri;

(3) han underlåter att göra vad som skäligen kan begäras för att få upplåtelsen att upphöra; och

(4) den brottsliga verksamheten fortsätter eller återupptas i lägenheten (vid tidpunkten för underlåtenheten skall också detta rekvisit vara täckt av åtminstone eventuellt uppsåt).

Vad som skäligen kan begäras av upplåtaren beror på omständigheterna. I klara fall — det kanske finns en dom — bör han säga upp avtalet (jämför JB 12:42 st 1 p 8 och Bostadsrättslag 1971:479 § 33 st 1 p 8) eller förmå nyttjanderättshavaren att avflytta frivilligt. Eljest räcker det med att brottet anmäls till polis eller åklagare; är förundersökning inledd behövs ej ens detta ske. Det kan inte skäligen begäras att en upplåtare själv föranstaltar om särskild utredning.

7.12 SÄRSKILDA ÅTALSREGLER

I ringa fall får brott enligt UtL § 98 åtalas, endast om det är påkallat från allmän synpunkt (st 2).

8 Brott mot allmän verksamhet m m

8.1 BROTTSTYPER OCH STRAFFSKALOR

(1) våld eller hot mot tjänsteman (17:1) (2) (grov) förgripelse mot tjänsteman (17:2 st 2) (3) (grovt) otillbörligt verkande vid röstning (17:8 st 2) (4) (grovt) övergrepp i rättssak (17:10 st 2)	fängelse högst 4 år
(5) (grovt) föregivande av allmän ställning (17:15 st 2)	fängelse högst 2 år
(6) bestickning (17:7) (7) övergrepp i rättssak (17:10 st 1) (8) skyddande av brottsling (17:11 st 1 — uppsåtsbrott) (9) främjande av flykt (17:12)	böter eller fängelse högst 2 år
(10) överträdelse av myndighets bud (17:13 st 1)	böter eller fängelse högst 1 år
(11) (ringa) våld eller hot mot tjänsteman (17:1) (12) förgripelse mot tjänsteman (17:2 st 1) (13) våldsamt motstånd (17:4) (14) otillbörligt verkande vid röstning (17:8 st 1) (15) tagande av otillbörlig belöning vid röstning (17:8 st 3) (16) brott mot rösthemlighet (17:9) (17) föregivande av allmän ställning (17:15 st 1)	böter eller fängelse högst 6 mån
(18) skyddande av brottsling (17:11 st 2 — oaktsamhetsbrott) (19) hindrande av förrättning (17:13 st 2) (20) föregivande av ställning såsom advokat (17:15 st 3)	böter

De i BrB kap 17 straffbelagda gärningarna är brott mot svensk lag var de än förövas. En annan sak är att skyddsobjektet är *svensk* allmän verksamhet. Härav följer en rad nationella begränsningar i fråga om straffbudens tillämplighet, på sätt som närmare anges vid behandlingen av de olika brotten.

8.2 ANGREPP MOT ENSKILD UTÖVARE AV MYNDIGHET

8.2.1 Skyddad myndighetsutövning

Brotten i 17:1, 2 och 4 riktar sig mot *svensk* myndighetsutövning. Vanligen är fråga om gärningar, som innefattar brott enligt BrB kap 3 eller 4, men som bör föranleda strängare straff, därför att angreppet riktar sig mot någon i hans egenskap av utövare av myndighet. Den som utövar myndighet befinner sig ofta i en utsatt position och det är av vikt att myndighetsutövning är effektiv och opartisk. Det särskilda straffskyddet koordineras med ett särskilt straffansvar enligt BrB kap 20 för den som missbrukar sin ställning såsom utövare av myndighet.

Vad som avses med *myndighetsutövning* skall närmare förklaras i framställningen rörande BrB kap 20 (se nedan 11.2.1). I princip avses beslut och åtgärder, som är uttryck för samhällets maktbefogenheter i förhållande till den enskilde, de må röra förmåner eller bördor, rättigheter eller skyldigheter. Myndighet utövas sålunda av bl a domare (jämför NJA 1974 s 181), åklagare, polismän (se t ex NJA 1970 B 5, NJA 1971 s 245, NJA 1972 s 650, NJA 1976 s 587, NJA 1977 s 521, NJA 1983 s 131, NJA 1984 s 898), tulltjänstemän (NJA 1924 s 302, NJA 1952 s 512), ordningsvakter (se Lag 1980:578 om ordningsvakter; NJA 1976 s 689, NJA 1978 s 77, NJA 1983 s 131, NJA 1984 s 898), krigsmän eller försvarets personal i bevakningstjänst, vissa befattningshavare i departement och ämbetsverk samt ledamöter i beslutande statliga och kommunala församlingar och i vissa styrelser och nämnder (NJA 1969 s 17). I NJA 1980 s 421 ansågs busschaufför, spårvagnsförare och biljettkontrollör utöva myndighet, när de med stöd av författning vidtar åtgärd för att upprätthålla ordning och säkerhet (se även SvJT 1971 rf s 65). När statlig eller kommunal myndighet träffar avtal enligt civilrättsliga regler — t ex rörande köp av egendom — utövas inte myndighet.

Oriktig myndighetsutövning är också myndighetsutövning, såvida inte vederbörande överskridit sitt kompetensområde till den grad, att han uppenbarligen är att likställa med enskild person, som obehörigen utövar

allmän verksamhet.

Det särskilda skydd som tillkommer utövare av myndighet gäller enligt BrB 17:5 ytterligare två personkategorier:

(1) de som enligt *särskild föreskrift* skall åtnjuta samma skydd:

(a) enligt Lag 1975:688 om skydd för viss tjänsteutövning skyddas *dels* befattningshavare, som handhar säkerhets- eller ordningstjänst vid kanal- eller slussverk eller järnvägsanläggning (jämför SvJT 1975 rf s 35 och SvJT 1959 rf s 35) eller allmän flygplats eller godkänd enskild flygplats, och *dels* den som för försvaret fullgör bevaknings- eller ordningsuppgift och därvid bär uniform eller märke, som tydligt utvisar denna uppgift. (Det kan ifrågasättas om inte denna lagstiftning är överflödig.)

(b) enligt Lag 1959:590 om gränstullsamarbete med annan stat § 8 gäller detsamma tulltjänsteman från annan stat under utövning i Sverige av tulltjänst, som omfattas av gränstullsamarbete (sådan finns med Norge och Finland).

(c) särskild föreskrift finns även i Lag 1974:191 om bevakningsföretag § 7 beträffande väktare, dvs den som är godkänd för anställning i bevakningsföretag och har till uppgift att utföra bevakningstjänst.

(2) de som är eller har varit *kallade att biträda* förrättningsman vid åtgärd som innebär myndighetsutövning. Denna myndighetsutövning måste utgöra en förrättning, men den som kallats att biträda behöver ej ha trätt i funktion. Biträdandet kan bestå i att tjänstgöra som vittne. Bestämmelsen skall enligt motiven tolkas snävt och i enlighet med NJA 1905 s 337, där en person, som på anmodan av en poliskonstapel hjälpt till vid ett gripande, ansågs ej ha varit kallad att biträda.

När i fortsättningen talas om myndighetsutövning innefattas vad som enligt 17:5 likställs därmed.

8.2.2 Förgripelse mot tjänsteman — BrB 17:2

Brottet — som är subsidiärt till våld eller hot mot tjänsteman (17:1) — kan förövas på två olika sätt:

(I) I det *ena fallet* består det i att otillbörligen göra något, som för utövare av myndighet medför lidande, skada eller annan olägenhet. Vidare krävs att gärningen sker

(a) antingen för att (direkt uppsåt) tvinga eller hindra vederbörande i hans myndighetsutövning,

(b) eller för att hämnas, dvs som hämnd, för åtgärd (handling eller underlåtenhet) i myndighetsutövning.

(II) I det *andra fallet* består brottet i att otillbörligen hota (se I.11.4.1 och

II.3.2) med sådan gärning som sägs under (I),

(a) antingen för att (direkt uppsåt) tvinga eller hindra vederbörande i hans myndighetsutövning,

(b) eller för att hämnas för åtgärd i myndighetsutövning (dvs ett förverkligande av hotet skulle utgöra en hämnd).

Brottet är fullbordat när olägenhet uppkommit respektive när hotet nått den angripne. Det krävs inte att denne låtit sig påverka i sin myndighetsutövning.

När syftet är att tvinga eller hindra förutsätts, att den angripne är utövare av myndighet eller att han kommer att bli sådan utövare. Även blivande befattningshavare är således skyddad, förutsatt att han är förordnad på befattningen. Skulle han av någon anledning — t ex på grund av brott enligt kap 17 — inte tillträda befattningen, bör likväl fullbordat brott anses föreligga. I och för sig förutsätter sådant syfte som nämns i 17:1 och 2 inte mer än att gärningsmannen ser som möjligt att den angripne kommer att utöva myndighet. BrB:s systematik torde emellertid innebära ett krav på faktisk anknytning till myndighetsutövning.

Om det först i efterhand blir klarlagt att den angripne faktiskt kommer i position att kunna utöva myndighet, kan man säga att det har visat sig att gärningsmannen lyckats i sitt uppsåt. Möjligen bör dock denna konstruktion inte godtas, eftersom den innebär att fullbordanspunkten inte knyts till uppkomsten av olägenhet eller framförandet av ett hot, utan till en efter gärningen företagen myndighetsåtgärd.

När gärningsmotivet är hämnd förutsätts, att myndighetsutövning har skett och att den angripne fortfarande utövar sin myndighet. Av utformningen av 17:2, jämförd med utformningen av 17:1, kan man sluta sig till att förgripelse mot tjänsteman inte kan förövas mot den som ej längre är i sådan ställning att han kan utöva myndighet.

Att söka hindra någon att söka en befattning, varmed myndighetsutövning är förenad, kan inte vara förgripelse mot tjänsteman, i motsats till att söka förmå någon att lämna en sådan befattning (NJA 1969 s 17). Vidare skall uppmärksammas, att ett syfte (en avsikt) begreppsligt förutsätter att gärningsmannen inte tror att det är utsiktslöst att nå ifrågavarande mål, dvs att tvinga eller hindra den angripne i myndighetsutövningen. — Att hindra någon i myndighetsutövning är något avsevärt mindre ingripande än att förhindra myndighetsutövning.

Klassen av gärningar — det må röra sig om handling eller underlåtenhet i garantställning (se I.8) — som medför lidande, skada eller annan olägenhet är naturligtvis mycket omfattande. Bland annat innefattas lidande på grund av våld mot anhörig och skadegörelse på den angripnes egendom,

men också sådant som nämns i BrB 4:4: åtal, angivelse och lämnande av menligt meddelande (se I.11.3.1). I praktiken spelar hot om orsakande av olägenhet (t ex hot om förtal) en större roll än faktiskt orsakande därav. Gärningssituationerna är ofta analoga med försök till utpressning (se II.9.2.1).

För att hålla kriminaliseringen inom rimliga ramar har uppställts ett krav på att gärningen (orsakandet av olägenhet eller hotet därom) skall vara *otillbörlig*. Viss ledning kan hämtas från regleringen vid olaga tvång (BrB 4:4). En i och för sig brottslig gärning (t ex skadegörelse eller förtal) eller hot därom kan presumeras vara otillbörlig(t). Är den åsyftade gärningen i och för sig inte brottslig, såsom vid hot om anmälan till JO eller åklagare, kan man väl tänka sig att den på grund av omständigheterna är tillbörlig. Så är ofta fallet när syftet är att tvinga en tjänsteman till en korrekt myndighetsutövning. Att anmäla någon för felaktig myndighetsutövning är alltid tillbörligt, även om det sker för att hämnas. Att tvinga någon att begära avsked kan vara tillbörligt, när en tjänsteman förövat ett brott som bör föranleda att han avskedas. Även ett hot om en presskampanj kan vara tillbörligt, fastän det sker för att påverka ett beslutande organ. Vid bedömningen av om gärningen är tillbörlig får särskild vikt läggas vid att myndighetsutövning varit olaglig. Se NJA 1969 s 17.

Lagtexten utpekar inga omständigheter som särskilt relevanta för bedömningen av om förgripelse mot tjänsteman skall anses vara **grovt** brott. Givetvis är både den åsyftade olägenheten och myndighetsutövningens art av betydelse. Hot om repressalier mot anhöriga för att framtvinga utnämning till en viss befattning eller en oriktig domstolsdom är typexempel på grovt brott.

8.2.3 Våld mot tjänsteman — BrB 17:1

Brottet är i ett avseende mer begränsat än förgripelse mot tjänsteman: förgripelsen måste bestå i *våld å person* (se främst I.13.2.1 och II.3.2), riktat mot utövaren av myndighet.

I övrigt är tillämpningsområdet vidare i 17:1 än i 17:2:

(a) *gemensamt* är att gärningen kan utföras i syfte att tvinga eller hindra någon som utövar eller kommer att utöva myndighet, eller som hämnd för myndighetsutövning;

(b) våld mot tjänsteman kan enligt 17:1 p 2 förövas som *hämnd* även mot den som inte längre har sådan ställning att han kan utöva myndighet;

(c) våld mot tjänsteman kan förövas helt utan sådant syfte som sägs i 17:2; det räcker med att förgripelsen sker *under* vederbörandes *myndig-*

hetsutövning, t ex under förrättning, utredningsarbete eller överhuvudtaget under tjänstgöring.

NJA 1952 s 512, NJA 1961 s 388, NJA 1970 B 5, NJA 1976 s 689, NJA 1980 s 421, NJA 1983 s 131, NJA 1984 s 898, SvJT 1959 rf s 5, SvJT 1971 rf s 65, RH 126:85; se även SvJT 1975 rf s 33 och RH 43:80. Resa till och från tjänstgöring har i regel inte direkt samband med myndighetsutövning. I NJA 1952 s 512 ansågs en tulltjänsteman ha kvar vissa bevakningsuppgifter under en måltidsrast. Enligt PolisF 5:8 har polisman i vissa fall skyldighet att ingripa även när han är tjänstefri. (Se NJA 1914 s 43.) Att någon bär uniform är inte tillräckligt. — Bestämmelsen i 17:1 gäller numera även internt inom försvarsmakten. (NJÄ 1951 s 437, RH 44:81 avser äldre rätt.)

Ansvar för våld mot tjänsteman utesluts inte av att gärningen provocerats av olaglig myndighetsutövning. Normalt påverkas straffmätningen. I sällsynta undantagsfall, närmast av nödkaraktär, kan våldet framstå som så tillbörligt att gärningen kan anses vara socialadekvat (se I.10).

En särskild straffskala tillämpas vid **ringa** brott (NJÄ 1978 s 77, SvJT 1959 rf s 5). När våldet riktar sig mot polismän eller högre ämbetsmän, såsom domare, kan våld mot tjänsteman sällan anses vara ringa, även om våldet är lindrigt (se dock SvJT 1959 rf s 5).

8.2.4 Hot mot tjänsteman — BrB 17:1

Hot mot tjänsteman skiljer sig från våld mot tjänsteman endast däri att rekvisitet våld å person är ersatt av *hot om våld å person* (NJÄ 1972 s 650, NJA 1976 s 587, NJA 1979 s 517, NJA 1980 s 421, NJA 1983 s 131, NJA 1984 s 898; i det sist nämnda fallet ansågs brottet vara ringa). Brottet fullbordas när vederbörande nåtts av hotet.

8.2.5 Specialstraffrätt

SjömansL § 67 straffbelägger att sjöman med våld eller hot om våld förgriper sig på befälhavaren eller annan förman på fartyget i dennes tjänsteutövning eller för att tvinga honom till eller hindra honom från tjänsteåtgärd eller hämnas för sådan åtgärd. Straffet är fängelse i högst 2 år eller, vid ringa brott, böter eller fängelse högst 6 mån. Brott med svårare straffskala har företräde (§ 74).

8.2.6 Våldsamt motstånd — BrB 17:4

Brottet består i att med våld söka hindra någon i hans myndighetsutövning i fall, som inte är att bedöma som våld eller hot mot tjänsteman eller förgripelse mot tjänsteman.

Rörande vad som avses med *våld* hänvisas till I.11.3.1 och II.3.2. Våldet kan rikta sig mot myndighetsutövarens person, men även mot egendom (t ex en polismans skrivmateriel eller egendom som skall tas i beslag). Våldet behöver dock inte vara riktat mot någon eller något (t ex när en person håller fast en annan, som skall omhändertas av polis). Lagtexten nämner *motvärn* som exempel på våld. Begreppet har ingen självständig betydelse för gränsdragningen kring det straffbelagda området. Det vardagliga fallet av våldsamt motstånd är att någon, som skall gripas eller omhändertas av polisman, spjärnar emot, slår omkring sig eller håller fast i något.

NJA 1961 s 388, NJA 1977 s 521, NJA 1983 s 131, NJA 1984 s 898, SvJT 1951 s 494, SvJT 1952 s 833, SvJT 1959 rf s 5, RH 29:80.

Rent passivt motstånd — att lägga sig ner eller vägra öppna en dörr — är inte våld. Detsamma gäller att regla en dörr eller att ställa sig i vägen för någon (SvJT 1956 rf s 15; jämför RH 38:81), blockera en väg, ställa en bil i vägen för en polisbil (se TBL § 2) eller att vägra stanna på polismans uppmaning. Se nedan 8.5.3 om hindrande av förrättning.

I NJA 1920 s 391, NJA 1924 s 302 och NJA 1937 s 393 ansågs våld vara utövat när den som utövat myndighet mot sin vilja tvingats till förflyttning med bil eller båt, men en sådan bedömning torde vara föråldrad.

Att ta loss någon som omhändertagits skall i första hand bedömas som främjande av flykt (BrB 17:12; se nedan 8.5.5).

Det krävs inte att myndighetsutövningen har hindrats. Det räcker med att gärningsmannen *söker hindra* den. Därmed bör förstås, att han skall ha direkt uppsåt att hindra den, dvs att så sker är ett mål eller ett genomgångsled till ett mål för honom. Att knuffa en polisman, som man möter på gatan, är normalt inte våldsamt motstånd. Våld som utövas i hämnsyfte eller för att komma ur ett tillstånd av kraftig smärta eller andnöd är inte heller våldsamt motstånd, såvida inte hinder i myndighetsutövning utgör ett genomgångsled. Den som blir gripen av en polisman och ej tänker sig annat än att följa dennes anvisningar, men som mer eller mindre reflexmässigt rycker sig loss ur ett grepp förövar inte våldsamt motstånd (NJÄ 1971 s 245).

Hindra är inte detsamma som förhindra. Att hindra någon i hans tjänsteutövning behöver inte vara mer än att försvåra utförandet av en åtgärd (t ex genom att försöka tvinga honom att göra eller att avstå från att göra något visst). Under brottsbeskrivningen faller även våld i syfte att hindra

en framtida myndighetsutövning (t ex göra en polisbil obrukbar för utryckning).

Den som är gärningsman behöver inte vara föremål för myndighetsutövning. Avgörande är om någon på grund av våldet hindras i sin myndighetsutövning. Härav följer också, att våldet kan rikta sig mot någon, som utan att på sätt, som avses i 17:5, vara kallad att biträda hjälper den som utövar myndighet.

I 8.2.3 nämndes att våld mot tjänsteman undantagsvis kan vara tillåtet, därför att gärningen framstår som socialadekvat. Detsamma gäller i något högre grad vid våldsamt motstånd. Rättspraxis på området finns dock inte.

8.2.7 Vissa konkurrensfrågor

Normalt konsumeras uppsåtligt brott enligt BrB kap 3 eller 4 av brott enligt 17:1—5. Är det konsumerade brottet inte ringa, rekommenderas att också det konsumerade brottet nämns i domslutet. I praxis är man inte särskilt noga med att följa denna rekommendation (se t ex NJA 1969 s 17, NJA 1972 s 650, NJA 1976 s 587, NJA 1979 s 517). När straffskalan för ifrågasvarande brott mot person är svårare är mer än ett brott förövat. Sålunda skall t ex dömas för våld eller hot mot tjänsteman i konkurrens med grov misshandel, olaga frihetsberövande eller grovt olaga tvång. Motsvarande gäller vid förgripelse mot tjänsteman eller våldsamt motstånd: t ex stöld eller grov skadegörelse konsumeras inte. Förövas utpressning döms alltid särskilt därför. Detsamma gäller när brott mot tredje person (t ex misshandel av anhörig) är ett medel att förgripa sig mot tjänsteman. Av åtalsreglerna vid brott enligt BrB kap 5 (se I.12.5) torde följa att när förtal eller förolämpning utgör hämnd för myndighetsutövning skall inte dömas för förgripelse mot tjänsteman.

8.3 BESTICKNING — BrB 17:7

Bestämmelserna om *korruptionsbrott* är fördelade på 17:7 (bestickning; aktiv korruption) och 20:2 (mutbrott; passiv korruption). Eftersom brottsdefinitionerna beskriver två sidor av samma förfarande, synes det lämpligast att behandla bestickning och mutbrott i ett sammanhang. Se nedan 11.3. Av samma skäl redovisas åtalsregeln i 17:17 först nedan i 11.6.3—4.

8.4 RÖSTNINGSBROTT

8.4.1 Utövning av rösträtt i allmänt ärende

Fri utövning av allmän rösträtt är av grundläggande betydelse för ett demokratiskt samhälle. Den allmänna rösträtten är ett skyddsobjekt av hög rang. Kvalificerade angrepp bedöms som uppror eller högförräderi. Vissa mindre allvarliga angrepp är straffbelagda i BrB 17:8—9. Det skall dock märkas, att brott enligt BrB 17:1—7 har företräde.

Det nu aktuella straffskyddet gäller mer än utövning av allmän rösträtt, nämligen utövning av rösträtt i svenskt allmänt ärende (inklusive röstning som sker på svensk beskickning utomlands), dvs politiska och kommunala val och omröstningar och vad som kan jämföras därmed.

Förutom val till allmän befattning, t ex riksdagsledamot eller ledamot av kommunal församling, skyddas bl a allmän folkomröstning, omröstning eller val i beslutande statlig eller kommunal församling, biskopsval och val av universitetsrektor, men inte t ex omröstning till dom eller beslut i domstol, jury eller kollegialt ämbetsverk eller enskilt val (NJA 1956 s 301: val av styrelse i fackförbund) eller omröstning vid borgenärssammanträde vid konkurs eller ackordsförhandling (se II.6.7.3).

Straffbestämmelserna i 17:8—9 avser själva utövandet av rösträtt, ej debatt eller överläggning i anslutning därtill (BrB 4:4 eller 16:4 aktualiseras här).

8.4.2 Otillbörligt verkande vid röstning — BrB 17:8 st 1 och 2

Brottet består i att vid utövning av rösträtt i allmänt ärende söka (dvs direkt uppsåt krävs) otillbörligen inverka på omröstningen.

Så kan ske på många olika sätt. Lagtexten nämner att söka hindra omröstningen (detta kan t ex ske genom att undanskaffa utlagda valsedlar) eller förvanska dess utgång (detta kan t ex ske genom att lägga till, ta bort, förstöra eller ändra — se NJA 1967 B 38 — valsedlar, göra dem ogiltiga genom märkning eller tillhandahålla märkta valsedlar eller att såsom valförrättare uppsåtligen summera på felaktigt sätt; observera att märkning av egen valsedel inte kan vara brottslig). Brottet kan vidare förövas genom att vilseleda omröstningsförrättare (t ex genom att rösta flera gånger eller under falskt namn). Att påverka en valkandidat genom vilseledande eller löfte om förmån, så att han deltar eller avstår från att delta, torde aldrig falla under 17:8 st 1.

Det bereder vissa svårigheter att avgöra när *påverkan på de röstberättigade* är otillbörlig. Klart är att det inte räcker med att blott söka förmå någon att utöva sin rösträtt, t ex genom att erbjuda transport. Å andra sidan torde all påverkan, som enligt 17:1—7 vore att anse som brottslig, om den riktade sig mot utövare av myn-

dighet, vara otillbörlig. Brottet kan vidare förövas genom att lämna vilseledande uppgifter, t ex om tid och plats för röstning eller vem som är valbar. I sådant fall kan brottsplanen innefatta att uppgiften vidarebefordras av person i god tro. Att propagera för en viss utgång av ett val är inte otillbörligt, även om vilseledande påstående utnyttjas. Att uppmana någon att rösta på ett visst sätt torde kunna vara otillbörligt enbart i ockerliknande situationer (jämför NJA 1960 s 36). Utplacering av valsedlar som var lätta att förväxla med äkta valsedlar bedömdes som otillbörligt verkande i NJA 1965 s 116.

Ett inte helt ovanligt förfarande är att gamla eller sjuka förmås att rösta genom ombud utan att givna föreskrifter följs. Härigenom kan rösthemligheten åsidosättas och gärningen anses innefatta brott enligt 17:8 st 1 (röstningen är nämligen ogiltig). Förfarandet förutsätter att någon förövar osant intygande (BrB 15:11).

Är brottet **grovt** döms enligt en svårare straffskala. Lagen nämner våld eller hot om våld samt missbruk av tjänsteställning som särskilt beaktansvärda omständigheter vid svårhetsbedömningen. I konkurrenshänseende gäller samma principer som vid brott enligt 17:1—5 (se 8.2.7). Brott enligt BrB kap 14 eller 15 konsumeras i den mån det kan beaktas på ett adekvat sätt, t ex genom att utkräva ansvar för grovt brott.

8.4.3 Tagande av otillbörlig belöning vid röstning — BrB 17:8 st 3

Brottet är subsidiärt till mutbrott (BrB 20:2) och den kriminaliserade gärningen är densamma, bortsett från att i stället för tjänsteutövning talas om att i allmänt ärende rösta på visst sätt eller inte rösta. Fall, där någon betingar sig ersättning för att verka för att en viss kandidat väljs, avses inte. I övrigt hänvisas till 11.3.

8.4.4 Brott mot rösthemlighet — BrB 17:9

Brottet består i att obehörigen söka (krav på direkt uppsåt) skaffa sig kännedom om vad som skall hållas hemligt angående utövning av rösträtt i allmänt ärende. För att säkerställa att rösträtt utövas fritt, dvs utan rädsla för repressalier eller trakasserier, måste i viss utsträckning hållas hemligt hur folk röstar. Främst gäller detta vid utövning av allmän rösträtt. Att någon har röstat är inte av beskaffenhet att böra hållas hemligt. Det är givetvis tillåtet att avslöja, hur man röstat, eller fråga annan hur han röstat. — Utövas tvång eller våld döms också för det brott mot enskild som kan vara begånget, utom i ringa fall.

8.5 ANGREPP PÅ SÄRSKILDA FORMER AV ALLMÄN VERKSAMHET

8.5.1 Övergrepp i rättssak — BrB 17:10

Avsikten med stadgandet är att ge särskilt skydd för intresset att utförande av talan eller avgivande av utsaga vid domstol eller annan svensk myndighet inte påverkas på ett otillbörligt sätt.

I 17:10 p 1 och 2 ges *förhörspersoner* skydd mot samma gärningar, var-
emot utövare av myndighet skyddas i 17:2 (förgripelse mot tjänsteman)
och 17:1 (våld eller hot mot tjänsteman); se ovan 8.2.2—4.

Visserligen saknar lagtexten ordet ”otillbörligen”, men den praktiska betydelsen härav är obetydlig. I sällsynta undantagsfall kan gärningen, liksom när 17:1 aktualiseras, anses vara socialadekvat. Gärningen skall utgöra *hämnad* för att någon avgivit utsaga vid förhör hos domstol eller annan myndighet eller ske i *syfte att hindra* någon från att avge sådan utsaga (inklusive lämna svar på enstaka frågor). Förhörs-
person är (blivande) vittne, sakkunnig och part, om han hörs (ej nödvändigtvis under sanningsförsäkran). Även förhör under förundersökning är relevant. Att ”köpa” ett vittnes tystnad faller utanför brottsbeskrivningen (även om en vägran att vittna föranleder häktning).

I 17:10 p 1 skyddas därutöver (blivande) *part* (som ej är förhörsperson), *partsombud*, *försvare* och *anmälare* till myndighet mot *våld eller hot om våld*, som förövas i *syfte att hindra* vederbörande från att föra talan eller göra anmälan eller som *hämnad* för sådan åtgärd. Med ”våld eller hot om våld” avses detsamma som i 17:1, dvs våldet i fråga skall vara *våld å person*.

Är brottet **grovt** döms efter en strängare straffskala.

I konkurrenshänseende tillämpas samma principer som vid brott enligt 17:1 och 2.

8.5.2 Överträdelse av myndighets bud — BrB 17:13 st 1

Bestämmelsen straffbelägger fyra klasser av förfaranden, varigenom svensk allmän verksamhet hindras på annat sätt än genom personliga an-
grepp på myndighetsutövare: att olovligen

(1) rubba, skada eller på annat sätt förfoga över egendom, som är föremål för utmätning, kvarstad (NJA 1875 s 467, NJA 1905 s 545, RH 181:81), betalningssäkring, beslag eller annan liknande åtgärd, t ex införsel eller avhysning.

Se bl a UB kap 4, 6, 15 och 16, RB 15:1—2, 26:1, 27:1—5, 9—10, KL § 14a, Bevis-säkringslag 1975:1027 för skatte- och avgiftsprocessen, Lag 1978:880 om betal-ningssäkring för skatter, tullar och avgifter samt Lag 1981:775 om införande av ut-sökningsbalken § 37 st 1 (vad som i särskild lag eller annan författning är föreskrivet om skingringsförbud skall i stället avse kvarstad).

Exempel på brottslig gärning är att avvika till utlandet med flygplan eller fartyg som satts under kvarstad. Brottet kan innebära besittningsrubbnig (egenmäktigt förfarande — BrB 8:8 — bör konsumeras), men det räcker med att saken görs svåråtkomlig eller verkställigheten försvåras av liknan-de anledning. Även nyttjande (t ex skogsavverkning på utmätt fastighet) kan vara ett förfogande.

Vad gäller kravet på att förfogande skall vara olovligt är att märka, att utmätnings-gäldenär lovligen kan förfoga över utmätt egendom om det ej är till skada för ut-mätningssökanden (t ex vid överlåtelse av fastighet); se UB 4:29. — A förövar ej brott när han underlåter att hindra B att ta bort sin egendom som utmätts hos A (RH 69:83).

Åverkan (BrB 12:2) bör konsumeras. Såvitt gäller beslag har brott enligt BrB 17:11 företräde.

(2) skada eller ta bort myndighets anslag (t ex mobiliseringskungörelse eller underrättelse eller stämning, som anslagits för delgivning med viss person).

Se NJA 1973 B 7 (riva bort körförbudslapp) och jämför SvJT 1970 rf s 20.

(3) skada eller ta bort myndighets försegling (bryta sigill på låda, skåp, osv) eller eljest olovligen öppna vad myndighet tillslutit.

Under brottsbeskrivningen faller även att bereda sig tillträde till vad som tillslutits utan att försegling bryts (t ex en av tullen plomberad järnvägsvagn). Brott enligt BrB 4:9 eller 8:8 bör konsumeras.

(4) överträda annat myndighets förbud, som är att jämställa med de un-der (1)—(3) nämnda. Viktigast är förbud, som sägs i RB 27:15 (avspärr-ning och annan åtgärd för säkerställande av utredning om brott) och Po-lisL § 22 (åtgärder vid risk för vissa allvarliga brott).

Förbud att betala till borgenären, när fordringen har utmätts (se UB 6:2 st 3, 6:3 st 1), anses falla utanför straffbudets tillämplighet (NJA 1912 s 570, SvJT 1956 rf s 56; se dock NJA 1975 s 92). Betalningen är inte befriande för gäldenären. (Situationen

är annorlunda om förbudet gäller egendom som hålls avskild för fullgörande av viss förpliktelse.) Klart är att överträdelse av länsstyrelses vitesförbud eller inträngande på område, som avspärrats av hänsyn till allmän ordning, ej är brott enligt 17:13 (jämför 16:3).

Det saknar betydelse om en myndighetsåtgärd är obefogad, såvida den inte uppenbart ligger utanför vederbörandes kompetens. Ett visst utrymme finns — liksom vid t ex våldsamt motstånd (se 8.2.5) — för ansvarsfrihet på grund av socialadekvans.

Undertryckande av urkund (BrB 14:4) får anses konsumera brott enligt 17:13.

8.5.3 Hindrande av förrättning — BrB 17:13 st 2

Brottet består i att vägra förrättningsman inträde, när denne enligt svensk rätt kan fordra sådant. Det kan bl a förövas genom att låsa en dörr eller vägra att öppna (NJA 1901 s 235, NJA 1913 s 533). Annan vägran att lämna myndighet handräckning straffbeläggs i begränsad utsträckning i specialstraffrättsliga stadganden (se nästa avsnitt).

Rättsligt underlag för förrättningsmans inträde finns i åtskilliga författningar. Här kan nämnas AOST § 18, Lag 1956:618 om allmänna sammankomster § 9, Brandlag 1974:80 § 18a, Hälsoskyddslag 1982:1080 § 17, Lag 1985:426 om kemiska produkter § 17, VL 18:6—7, Livsmedelslag 1971:511 § 26 st 1, RB 28:1—6, Bevissäkringslag 1975:1027 för skatte- och avgiftsprocessen och UB 2:17.

8.5.4 Specialstraffrätt

(1) UtL § 96 straffbelägger med fängelse i högst 1 år eller, om omständigheterna är mildrande, med böter

(a) att någon (t ex utlänningen själv) försöker hindra verkställighet av beslut om avvisning enligt § 30 eller utvisning enligt § 47 eller § 48 (dvs avvisning eller utvisning av person med anknytning till terroristorganisation eller utvisning med hänsyn till rikets säkerhet);

(b) att någon i vinningssyfte försöker — genom att dölja utlänningen eller annan sådan åtgärd — hindra verkställighet av beslut om avvisning enligt § 28 eller § 29 eller utvisning enligt § 38, § 40 eller § 43 (dvs avvisning eller utvisning som inte avses i §§ 30, 47, och 48); och

(c) att någon i vinningssyfte planlägger eller organiserar verksamhet som är inriktad på att främja att utlänningar reser till Sverige utan pass eller tillstånd till inresa i riket (Lex Heidari). Denna märkliga straffbestäm-

melse synes kriminalisera att en advokat i annat land mot normal ersättning för sitt arbete specialiserar sig på att tillhandahålla presumtiva flyktingar upplysningar om rätten till asyl enligt bl a svensk rätt.

(2) Enligt Lag 1940:358 med vissa bestämmelser till skydd för försvaret m m § 7 straffas (böter eller fängelse högst 1 år) ägare eller innehavare av viss typ av anläggning, om han vägrar att låta denna besiktigas. En liknande bestämmelse finns i Civilförsvarslag 1960:74 § 81 p 6 (i vissa fall fängelse högst 2 år), liksom i Lag 1942:335 om särskilda skyddsåtgärder för vissa kraftanläggningar § 18 st 3 (böter).

(3) I BrandL åläggs personer mellan 16 och 65 år viss *medborgerlig skyldighet* att delta i släckning av *brand* eller i *brandövning* eller i *annan räddningstjänst* (§§ 10, 12). Enligt § 24 straffas (böter) den som utan giltigt skäl uteblir, när han kallats att delta i övning med brandstyrka eller i räddningstjänst. Detsamma gäller den, som vid räddningstjänst uppsåtligen bryter mot vad brandbefäl eller särskild befälhavare för räddningstjänsten befallt i och för tjänsten. — § 11 innehåller en nödregel, som ger stöd för omfattande ingrepp i annans rätt. Att uppsåtligen hindra eller försöka hindra åtgärd, som sägs i § 11, eller åsidosätta avspärrning, som meddelats med stöd av § 11, bestraffas också med böter enligt § 24.

Om medborgerlig skyldighet att lämna bistånd m m stadgas även i Lag 1960:331 om skyddsåtgärder vid olyckor i atomanläggningar m m § 6 (böter eller fängelse högst 6 mån).

(4) Lag 1932:242 om skyldighet i vissa fall att tillhandahålla förnödenheter m m för ordningsmaktens behov ger befogenhet för länsstyrelse att vid sammandragning av polisstyrka för ordningens upprätthållande förordna, att förnödenheter, transportmedel, husrum m m skall tillhandahållas mot ersättning. Enligt § 5 st 2 bestraffas med böter att vägra eller försumma att fullgöra anfordran enligt lagen. Civilförsvarslag 1960:74 § 81 p 8 innehåller en likartad straffbestämmelse (böter eller fängelse högst 1 år, i vissa fall fängelse högst 2 år).

(5) Enligt Växtskyddslag 1972:318 § 10 döms till böter, om någon uppsåtligen eller av oaktsamhet åsidosätter skyldighet enligt § 6 att lämna tillträde för smittrening e dyl.

(6) RB 9:1—4 reglerar vissa *rättegångsförseelser*. Enligt 9:1 döms (böter) part, som mot bättre vetande inleder eller föranleder rättegång i tvistemål (NJA 1967 s 348); enligt 9:2 gäller detsamma den som mot bättre vetande för talan mot dom eller beslut (om det är överrätts dom eller beslut är straffet minst 25 dagsböter). RB 9:3 straffbelägger (böter) att part eller intervenient i tvistemål eller målsägande i brottmål genom otillbörlig åtgärd (t ex uppenbart ogrundade påståenden eller invändningar eller innehållande av bevis) förhalar rättegång. Enligt 9:4 äger 9:1—3 motsvarande tillämpning

på gärning förövad av ställföreträdare, ombud eller biträde. Se NJA 1985 s 622 (RB 9:2 och 4).

(7) Enligt RB 36:20, 40:13 och Förvaltningsprocesslag 1971:291 § 25 straffas (böter) kallat vittne eller kallad sakkunnig, om han uteblir från domstolsförhandling. Ansvar utesluts vid laga förfall (se RB 32:6, 8) eller — i fråga om vittne — om hämtning sker eller vite utdöms.

(8) Arbetsgivare, som uppsåtligen eller av oaktsamhet underlåter att inom föreskriven tid tillställa kronofogdemyndigheten belopp, som skulle ha innehållits enligt beslut om utmätning eller införsel, döms enligt UB 7:21 respektive 15:25 till böter.

(9) Lag 1974:283 om handel med arbeten av guld, silver eller platina § 23 st 2 straffbelägger (böter) att uppsåtligen eller av oaktsamhet underlåta att lämna tillträde till lokal eller lämna annat biträde, som avses i § 19. I ringa fall dömas ej till ansvar (st 3).

(10) Att uppsåtligen försöka hindra kontroll enligt Förordning 1982:127 om internationell fiskekontroll eller — vad gäller befälhavare — att uppsåtligen underlåta att underlätta bordning eller kontrollens genomförande i övrigt bestraffas enligt förordningens § 6 (vid kontroll av svensk myndighet) och FiskeL § 35b (vid kontroll av utländsk myndighet) med böter eller fängelse i högst 6 mån. — I förordningens § 6 st 3 straffbeläggs (böter) befälhavares uppsåtliga eller oaktsamma underlåtenhet att minst två timmar före återkomsten till svensk hamn via radio anmäla upptäckt lagöverträdelse.

I de två sistnämnda fallen har brott mot BrB företräde. I övrigt får anses att om konkurrens med BrB 17:13 st 2 uppkommer, så skall enbart den specialstraffrättsliga bestämmelsen tillämpas.

8.5.5 Främjande av flykt — BrB 17:12

Brottet innefattar viss hjälp åt *person, som med laga rätt är berövad friheten* av svensk myndighet eller eljest med stöd av svensk lag eller på begäran av svensk myndighet (i någon utsträckning kan således brottet förövas utomlands). Lagtexten nämner särskilt den som är intagen på kriminalvårdsanstalt, häktad och anhållen. Den relevanta personkretsen är emellertid mycket vidare.

Här kan erinras om gripande (även privatpersons) enligt RB eller Lag 1964:167 med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare, omhändertagande enligt PolisL §§ 11—14, Lag 1976:511 om omhändertagande av berusade personer m m (NJA 1979 s 386, se även SvJT 1959 rf s 5), UtL, BrB 26:22 eller 28:11, SjömansL § 54, Lag 1986:644 om disciplinförseelser av krigsmän m m § 39, Lag 1966:293 om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall, Lag 1985:568 om särskilda omsorger om psykiskt utvecklingsstörda m fl, Smittskyddslag 1968:121, Lag 1957:668 om utlämning för brott, Lag 1959:254 om utlämning för brott till Danmark, Finland, Island

och Norge, Lag 1970:375 om utlämning till Danmark, Finland, Island eller Norge för verkställighet av beslut om vård eller behandling, FB kap 21, Lag 1980:621 med särskilda bestämmelser om vård av unga eller Lag 1981:1243 om vård av missbrukare i vissa fall.

Utanför den relevanta personkretsen faller bl a krigsman, som är underkastad utgångsförbud.

Huruvida frihetsberövandet är i sak befogat spelar ingen roll. Den som är oskyldigt dömd till fängelse är intagen på kriminalvårdsanstalt i lagens mening.

Den brottsliga gärningen består i att

(A) *hjälpa vederbörande att komma lös*; denne behöver inte själv vara aktiv, men skall verkligen ha kommit lös (ett inte ovanligt fall är att någon sliter loss en person som är gripen av polis; se NJA 1979 s 386, SvJT 1959 rf s 5); eller

(B) *främja rymlings flykt* genom att *dölja* honom eller göra något därmed klart *likvärdigt* (t ex transportera honom, men ej enbart att upplåta bostad).

I I RH 127:83 frikändes vårdare på anstalt som upplåtit bostad åt rymling; den eventuella särskilda plikt som ålåg vårdaren ansågs neutraliseras av känslomässig bundenhet och försök att förmå rymlingen att återvända. I RH 38:81 ansågs brott förövat när gärningsmannen förhindrade ett gripande av en rymling från kriminalvårdsanstalt genom att hålla fast i och ställa sig framför en polisman.

Det är tveksamt, om hjälp eller främjande kan anses föreligga, när gärningsmannens åtgärd i själva verket varit till den andres nackdel. Frågan är av mindre betydelse, eftersom försök och förberedelse är belagt med straff.

Även gärning, som utförs av nära anhörig till den som är berövad friheten är i princip brottslig; jämför vad som gäller enligt 17:11 (se nästa avsnitt). Själva rymningen är inte brottslig. Disciplinär åtgärd kan dock aktualiseras (se t ex KvaL § 47). Den som rymmer skall inte heller dömas för medverkan till främjande av flykt.

I 17:12 st 2 stadgas, att till ansvar skall inte dömas, om gärningen är att anse som *ringa* med hänsyn till frihetsberövandets art och syfte, gärningsmannens tillvägagångssätt och hans förhållande (t ex familjerelation) till den vars flykt han främjat. Enligt motiven skall undantagsregeln i princip vara förbehållen gärningar, som avser den som är berövad friheten på det *sociala vårdområdet*. Att tillvägagångssättet utvisar förslagenhet eller hänsynslöshet är försvårande.

I sammanhanget kan det **specialstraffrättsliga** straffbudet i KvaL § 62 st 1 nämnas. Där straffbeläggs (böter eller fängelse högst 1 år) att olovligen till intagen överlämna vapen eller annat, som denne kan skada sig eller an-

nan med. Svårare brott enligt BrB har företräde (t ex medverkan eller förberedelse till främjande av flykt).

8.5.6 Skyddande av brottsling — BrB 17:11

Brottet riktar sig mot svenska statens brottsutredande verksamhet och mot dess verkställande av påföljd för brott. Möjligheterna att utomlands föröva brottet är således begränsade.

Stadgandet är att anse som subsidiärt till främjande av flykt (17:12), häleri och häleriförseelse (9:6—7) och brott enligt BrB kap 14 eller 15 (se t ex NJA 1945 s 645), inklusive bevisförvanskning (15:8).

Gärningar, som sägs i 17:12, kan emellertid bli att bedöma som skyddande av brottsling i vissa fall. I 17:11 straffbeläggs nämligen inte bara uppsåtsbrott. Det räcker enligt st 2 med att gärningsmannen haft *skälig anledning anta* att annan förövat brott (jämför SvJT 1956 rf s 15). Se II.5.6.5 angående motsvarande rekvisit vid häleriförseelse.

En första förutsättning för brott enligt 17:11 är att någon har *förövat brott* (se I.2.5). Att föranleda onödig brottsutredning genom att uppdikta brott är inte straffbelagt på annat sätt än som oredligt förfarande (9:8), falskt larm (16:15) eller brott enligt BrB kap 14 eller 15.

Den andra brottsförutsättningen är att gärningsmannen *motverkar* att den andres brott *uppdagas eller beivras*, dvs att brottet eller brottslingen blir upptäckt, föremål för utredning, lagföring, dom eller verkställighet av påföljd. Ett motverkande sker givetvis, när myndigheternas arbete försvåras eller försenas. Tveksamt är hur man skall bedöma gärningar, som normalt försvårar myndigheternas arbete, men i det enskilda fallet råkar underlätta det. Den som gömmer en brottsling kan göra det så klumpigt, att det i verkligheten blir lättare att få fast honom. Huruvida ett motverkande föreligger bör emellertid kunna bedömas utan spekulationer över vad som skulle kunna ha hänt. ”Motverka” kan väl uppfattas som liktydigt med ”hindra eller söka hindra”.

Den erforderliga begränsningen av stadgandets tillämpningsområde nås genom att motverkandet föreskrivs skola ske på visst *sätt*: dölja brottslingen, hjälpa honom att undkomma, undanröja bevis om brottet eller annat dylikt sätt. De kriminaliserade åtgärderna kan gå ut på att göra brottslingen svåråtkomlig (”döljande av brottsling”) eller att försvåra bevisning om brottet (”döljande av brott”).

Under rubriken *döljande av brottsling* är främst att nämna att brottslingen göms eller får hjälp att undkomma, t ex genom att transportera honom eller förse honom med transportmedel och annan utrustning, inklusi-

ve mat och kläder. Att enbart upplåta bostad (helt öppet) eller bjuda på eller försälja mat kan inte anses brottsligt. Detsamma gäller överhuvudtaget obetydliga tjänster. Ej heller kan bl a följande gärningar jämföras med döljande eller hjälp att undkomma: att utstå straff i annans ställe, att påverka någon att ej anmäla brott, att för polisen sanningslöst göra gällande att brott inte förövats (t ex genom att själv uppge sig ha fört bil, när annan gjort sig skyldig till olovlig körning: NJA 1958 s 4; se även NJA 1970 B 43) eller att försumma tjänsteplikt genom att underlåta att anmäla brott eller tillse att utredning sker (NJA 1934 s 223). Brottsligt är däremot att hjälpa någon att undkomma genom att själv ange sig för brottet (enbart självangivelse räcker ej), att underlätta för brottslingen att undgå ett gripande (SvJT 1956 rf s 15) eller att aktivt leda polisen på villospår, t ex genom att sanningslöst säga att brottslingen har visst namn eller befinner sig på viss plats.

Med *döljande av brott* åsyftas undanröjande av bevis och vad som kan jämföras därmed, såsom att producera falska bevis och att aktivt hjälpa brottslingen att dölja att brott förövats (NJA 1948 s 754, jämför SvJT 1946 rf s 57). Några typexempel: att utplåna fotspår eller fingeravtryck, att göra nya spår, att flytta på en död person eller att städa ett rum, där våldsbrott förövats; se vidare NJA 1944 s 631 (jämför SvJT 1941 rf s 46). Att för en brottslings räkning gömma undan pengar, som åtkommits genom försäljning av stöldgods (häleribrott förutsätter vinning), eller egendom, som vid försäkringsbedrägeri uppgivits vara förstörd, anses kunna vara skyddande av brottsling. — Bevis kan undanröjas genom underlåtenhet av person i garantställning att hindra att någon eller något förstör beviset (se 5.3.7).

Det i 17:11 st 2 upptagna *oaktsamhetsbrottet* är så konstruerat, att oaktsamheten får hänföra sig till frågan om någon förövat brott. Den gärning som motverkar att brott uppdagas eller beivras skall alltid vara uppsåtlig. Att av oaktsamhet t ex utplåna fingeravtryck kan inte vara skyddande av brottsling.

I 17:11 st 3 stadgas *ansvarsfrihet* för vissa brottslingen *närstående personer*, nämligen make, trolovad, syskon, släkting i rätt upp- eller nedstigande led, den som är i första svågerlag lika nära förenad med den brottslige samt fosterföräldrar eller fosterbarn. Personkretsen är densamma som i åtalsregeln i BrB 8:13 (se II.2.8.1). Lika stor anledning finnes att låta t ex sammanboende omfattas av undantagsregeln, men för att undvika tolknings-svårigheter har man valt en formalistisk reglering. Stötande resultat kan undvikas genom tillämpning av allmänna regler om åtals- eller påföljdseftergift.

Brottsbeskrivningen är avfattad på sådant sätt att en rad förfaranden,

som rimligtvis ej bör vara brottsliga faller därunder. Såsom *socialadekvat* handlande får bl a följande betraktas:

(a) Att undanröja följder av brottet, t ex reparera en skadad sak, återställa något som stulits, låna en förskingrare pengar för att täcka en förlust eller behandla en misshandlad person. Gärningen är dock inte socialadekvat, om den förenas med annan åtgärd som motverkar brottets uppdagande (bortsett från muntligt förnekande av brottet); NJA 1948 s 754. Detsamma gäller om gärningen blott skenbart undanröjer brottets följder, t ex när en skada på en bil lackeras över eller en förskingrare får låna pengar för att ha dem till hands vid ett revisionstillfälle.

(b) Att undanröja bevis när man själv utsatts för brott.

(c) Att undanröja bevis vid bagatellbrott, där det inte rimligen kan begäras att man gör polisanmälan och det finns ett legitimt intresse att en viss ordning återställs. Detta innebär att i många fall måste man göra polisanmälan, om man vill undanröja spåren av ett brott, trots att man i och för sig inte är anmälningsskyldig (t ex när man hittar en dödad person i sitt hem). På vägtrafikens område är reglerna i Vägtrafikkungörelse 1972:603 § 14 st 3 och § 78 vägledande (av § 167 st 1 följer att straffbestämmelsen i § 164 skall tillämpas endast om 17:11 inte kan användas).

(d) Att behandla en brottsling mot sjukdom eller förse honom med mat eller kläder, när han riskerar att förfrysas, svälta eller eljest lida nöd; nödregeln i BrB 24:4 är ej alltid tillämplig i sådana fall.

Brott förövas ej genom att efterleva regler om tystnadsplikt. I sammanhanget kan hänvisas till SekrL och RB 36:6. Det skall dock märkas, att döljande av brottsling eller brott aldrig kan förövas enbart genom att hålla tyst och att tystnadsplikt i och för sig inte legitimerar något annat. Den som har en plikt att tillvarata den brottsliges intressen (t ex läkare eller advokat) anses emellertid i större utsträckning än andra kunna undgå ansvar för skyddande av brottsling på grund av intressekollision. Att finna något konkret exempel är dock inte lätt.

8.6 FÖREGIVANDE AV VISS STÄLLNING

8.6.1 Föregivande av allmän ställning — BrB 17:15 st 1 och 2

Brottet har två former:

(1) att obehörigen ge sig ut för att utöva svensk myndighet. Med ”myndighetsutövning” förstås detsamma som i BrB 20:1 (se nedan 11.2.1); se NJA 1981 s 426 och jämför SvJT 1970 rf s 20. Ett exempel är att en obehörig person i polisuniform dirigerar trafiken; ett annat att någon fattar ett

beslut, som ankommer på offentlig myndighet, men är helt obehörig så att beslutet blir en nullitet. Får ett beslut avsedd rättslig effekt, föreligger ett kompetensöverskridande som bedöms enligt BrB 20:1.

(2) att obehörigen bära uniform, märke eller annat tjänstetecken, som ger vederbörande sken av att tillhöra försvarsmakten eller annan kår i det allmännas tjänst eller kår, vars verksamhet avser allmän samfärdsel eller allmänhetens förseende med vatten, ljus, värme, eller kraft. Någon handling utöver själva bärandet krävs inte, men omständigheterna är naturligtvis ofta sådana att bärandet inte ger sken av att gärningsmannen tillhör en relevant kår (t ex vid filminspelning eller maskerad).

Vid bedömande av om brottet är **grovt** skall enligt 17:15 st 2 särskilt beaktas, om det medfört betydande men för det allmänna eller någon enskild (NJA 1981 s 426). Vid obehörig trafikdirigering kan sådant men bestå i svåra trafikstockningar, som medför att utryckningsfordon inte kommer fram. Att ett obehörigt beslut fattas i en myndighets lokaler är försvårande. Myndighetsutövningens art är även att beakta. I fall som nämns under (2) kan brott sällan vara grovt.

Möjligen bör osant intygande (BrB 15:11) konsumeras om gärningen blott innefattar att lämna osann uppgift om vem man är.

8.6.2 Föregivande av ställning såsom advokat — BrB 17:15 st 3

Det har ansetts böra särskilt straffbeläggas, att någon obehörigen ger sig ut för att vara advokat, dvs ledamot av Sveriges advokatsamfund (RB 8:1). Advokatyrket har central betydelse för rättsväsendet och medför särskilt förtroende även i andra sammanhang. Brottet kan begås genom att någon framträder som medlem i en sammanslutning eller ett bolag, i vars firmamamn ordet ”advokat” ingår; NJA 1948 s 650. Se även NJA 1956 s 384.

8.6.3 Specialstraffrätt

Enligt Lag 1984:542 om behörighet att utöva yrke inom hälso- och sjukvården m m § 9 förbjuds att i verksamhet på hälso- och sjukvårdens område obehörigen ge sig ut för att vara barnmorska, läkare eller tandläkare eller på annat sätt ge sken av att ha sådan kompetens eller att utan att ha legitimation ge sig ut för att vara legitimerad glasögonoptiker, logoped, psykolog, psykoterapeut, sjukgymnast eller sjuksköterska. Överträdelse av förbudet bestraffas enligt § 10 st 3 med böter. RH 57:85 och RH 58:85 avser äldre rätt. Se även I.7.6.2(4) och (5) samt ovan 2.8.6(7).

8.7 OSJÄLVSTÄNDIGA BROTTSFORMER

Enligt BrB 17:16 straffbeläggs *försök* och *förberedelse* till dels *våld eller hot mot tjänsteman* — dock ej om fullbordat brott skulle ha varit ringa — (17:1) och dels *främjande av flykt* (17:12).

Detsamma gäller enligt *SjömansL* § 69 sådan förgripelse som sägs i § 67 (dock ej om fullbordat brott skulle ha varit ringa). Utformningen av 17:2 (förgripelse mot tjänsteman) gör att kriminalisering av försök framstår som onödig.

Vad gäller våld eller hot mot tjänsteman skall märkas, att vad som framstår som försök till våld kan vara fullbordat hot.

Förberedelse till främjande av flykt har kriminaliserats 1981 främst för att man skall kunna ingripa mot fritagningsoperationer på ett tidigt stadium. Planering av sådana företag är närmast regelmässig vid vissa typer av organiserad brottslighet, t ex narkotikabrottslighet med internationella inslag, och det finns även fristående organisationer med uppgift att mot ersättning frita eller på annat sätt bistå brottslingar.

9 Högmålsbrott

9.1 BROTTSTYPER OCH STRAFFSKALOR

(1) uppror (18:1)	fängelse i 10 år eller på livstid
(2) väpnat hot mot laglig ordning (18:3)	fängelse lägst 6 år högst 10 år
(3) uppror — ringa fara (18:1)	fängelse lägst 4 år högst 10 år
(4) brott mot medborgerlig frihet (18:5)	fängelse högst 6 år
(5) olovlig kårverksamhet (18:4)	böter eller fängelse högst 2 år
(6) svikande av försvarspflicht (18:6)	

Förövas svikande av försvarspflicht, när riket är i *krig*, tillämpas en svårare straffskala.

Termen "högmålsbrott" används sedan medeltiden för att beteckna majestätsförbrytelser och andra brott mot rikets inre säkerhet.

I BrB 18:2 upptagna bestämmelser om brott mot BrB kap 3—5, som riktas mot konungen, annan medlem av kungahuset eller riksföreståndare, har berörts i I.7.1, I.11.1 och I.12.1. Medlem av kungahuset är endast den som statsrättsligt äger kunglig eller furstlig värdighet i Sverige. Rörande åtalsregeln i 18:8 hänvisas till I.7.9.1, I.11.7.1 och I.12.5.3.

Brottsbeskrivningarna i BrB kap 18 är universellt tillämpliga, med troligt undantag för 18:4 (den olovliga kårverksamheten skall bedrivas på svenskt territorium). En annan sak är att gärningarna måste riktas sig mot det svenska statsskicket, osv (18:1), svensk allmän säkerhet eller någons frihet i Sverige (18:3), yttrande-, församlings-, eller föreningsfriheten i Sverige (18:5) eller innebära svikande av plikt av betydelse för Sveriges försvar (18:6).

9.2 UPPROR — BrB 18:1

Uppror är subsidiärt till högförräderi (BrB 19:1) och innefattar

(1) *uppsåt* att med våldsamma medel (t ex vapenmakt) (a) omstörta statsskicket (införa ny författning), eller (b) framtvinga eller hindra åtgärd eller beslut av statschefen (t ex beslut om abdikation), regeringen, riksdagen eller högsta domstolen; och

(2) *handling* som innebär fara för uppsåtets förverkligande, dvs det skall vara plausibelt att revolutionen eller annan relevant följd blir verklighet. Är faran ringa

(se 10.2.1) aktualiseras en lindrigare straffskala.

Den straffrättsliga bedömningen modifieras i viss mån genom regleringen av *ytt-randefrihetsbrott*; se nedan kapitel 15.

9.3 VÄPNAT HOT MOT LAGLIG ORDNING — BrB 18:3

Brottet innefattar

(1) *vissa åtgärder* rörande väpnat manskap, nämligen (a) samla det, (b) anförda det, (c) hålla det samlat, (d) förse det med vapen, ammunition eller annan dylik utrustning, såsom fortskaffningsmedel eller uniformer, eller (e) öva det i vapens bruk; och

(2) *uppsåt* att brott skall förövas — av åtminstone någon i manskapet — mot allmän säkerhet eller medborgares frihet (enligt motiven skall gärningen rikta sig mot minst en persons frihet på sätt som innebär ett angrepp mot "medborgerlig frihet").

Sammanslutningen kan i och för sig vara helt laglig (t ex en del av försvarsmakten), men utnyttjas på olagligt sätt. Den som är skyldig att utföra gärning som sägs under (1) förövar inte brott, även om han har angivet uppsåt. Ett "manskap" föreligger endast om ett inte obetydligt antal personer organiserats.

Ansvaret för förberedelse till annat brott konsumeras, i motsats till t ex olaga vapeninnehav. Personer som passivt låter sig samlas, motta vapen, osv skall inte dömas för medhjälp.

9.4 OLOVLIG KÅRVERKSAMHET — BrB 18:4

Brottet gäller *sammanslutning*, som antingen måste anses vara avsedd att utgöra ett maktmedel, som är jämförbart med en militär trupp eller en polisstyrka, eller också — med hänsyn till dess beskaffenhet eller det ändamål för vilket den bildats — lätt kan utvecklas därtill (s k femtekolonnorganisation). I ordet "sammanslutning" ligger att en viss organisation krävs; en tillfällig folksamling är ingen sammanslutning. Vidare förutsätts att sammanslutningen saknar vederbörligt tillstånd att förstärka det svenska försvaret eller den svenska ordningsmakten. Utanför faller sådant som sjövärnsskåren, scoutrörelsen och bevakningsföretag, men också de svenska frivilligkårerna under andra världskriget (de kunde knappast lätt utvecklas till maktmedel i Sverige).

Brottslig är den som bildar eller deltar i sammanslutning av angiven art eller för den tar befattning (t ex leverans, transport, förvaring) med vapen, ammunition eller annan dylik utrustning (se 9.3) eller — mot eller utan vederlag — upplåter lokal eller mark för dess verksamhet eller understöder den med pengar eller på annat sätt (t ex genom försträckning). — Olaga vapeninnehav konsumeras inte.

Se NJA 1982 s 520 (fråga om utlämning för i Italien förövat brott).

9.5 BROTT MOT MEDBORGERLIG FRIHET — BrB 18:5

Brottet utgör en kvalificerad form av *olaga tvång* (BrB 4:4, se I.11.3.1) eller *olaga hot* (BrB 4:5, se I.11.4.1). Vid sidan av sådant brott krävs

(1) uppsåt att (a) påverka den allmänna åsiktsbildningen (t ex vid angrepp mot press-, radio-, TV- eller filmföretag), (b) inkräkta på handlingsfriheten inom politisk organisation, eller (c) inkräkta på handlingsfriheten inom yrkes- eller närings-sammanslutning (främst avses de stora arbetar-, tjänstemanna- och arbetsgivarorganisationerna och övriga centrala sammanslutningar inom industri, hantverk, handel och jordbruk); och

(2) att yttrande-, församlings- eller föreningsfriheten sätts i fara (med föreningsfrihet avses dels frihet för en förening att verka ohindrad, dels bl a frihet för medborgarna att tillhöra eller inte tillhöra viss förening eller verka för bildandet av en förening). Av RF 2:1 framgår att de nämnda friheterna är grundläggande för den svenska samhällsordningen.

Stadgandet är svårtolkat, men tanken är att angreppet måste rikta sig mot ledande eller tongivande personer eller sammanslutningar eller mot ett stort antal personer i mindre framskjuten ställning. Faran skall alltså gälla frihetens existens hos en vidare krets av medborgare. Därför kan inte alltid angrepp mot t ex en lokal fackförening eller politisk förening innebära brott mot medborgerlig frihet.

Förövas också brott enligt 17:1 eller 2 döms särskilt därför. Brott mot medborgerlig frihet kan givetvis ingå i en plan, som syftar till uppror eller högförräderi.

9.6 SVIKANDE AV FÖRSVARSPLIKT — BrB 18:6

Gärningen skall innefatta ett *förhindrande* av tjänstgöring, som gärningsmannen är skyldig att fullgöra för Sveriges försvar (främst militärtjänst eller civilförsvarstjänst). Det saknar betydelse om skyldigheten har sin grund i allmän medborgerlig plikt, tjänsteställning eller anställningsavtal. Det räcker med att någon del — t ex deltagande i en militär övning — förhindras. Tiden för tjänstgöring behöver ej vara bestämd vid gärningstillfället.

Gärningen måste vidare förövas på något av följande sätt:

(a) genom att för längre eller kortare tid *göra sig oduglig* för tjänstgöringen, t ex genom stympning eller orsakande av sjukdom;

(b) genom *vilseledande* (t ex förege sjukdom — se SvJT 1961 rf s 20 —, lyte eller kroppsfel eller laga förfall eller sådana arbets- eller familjeförhållanden, som föranleder befrielse från skyldigheten). Vilseledandet måste, direkt eller indirekt, påverka den som beslutar i fråga om skyldigheten eller definitivt medger befrielse eller uppskov.

Brottet förövas i Sverige även om t ex stympning sker utomlands eller vilseledande skrift avsänds därifrån; avgörande är var tjänstgöringen skulle äga rum. Undantagsvis skall svensk tjänstgöring genomföras utomlands.

Brott enligt Civilförsvarslag 1960:74 § 81 får anses ha företräde.

9.7 OSJÄLVSTÄNDIGA BROTTSDROMER

BrB 18:7 straffbelägger *försök, förberedelse, stämpling och underlåtenhet att avslöja brott* vid uppror (18:1) och *väpnat hot mot laglig ordning* (18:3). Dessutom straffbeläggs *försök till brott mot medborgerlig frihet* (18:5) — det är här av vikt att kunna ingripa innan olaga tvång fullbordats — och till *svikande av försvarspunkt* (18:6) — simulation av sjukdom kan i regel upptäckas bara på försöksstatiet.

10 Brott mot rikets säkerhet

10.1 BROTTSTYPER OCH STRAFFSKALOR

(1) högförräderi (19:1)	fängelse i 10 år eller på livstid
(2) grovt spioneri (19:6)	fängelse lägst 4 år högst 10 år eller på livstid
(3) trolöshet vid förhandling med främmande makt (19:3)	fängelse lägst 2 år högst 10 år eller på livstid
(4) högförräderi — ringa fara (19:1)	fängelse lägst 4 år högst 10 år
(5) krigsanstiftan (19:2)	fängelse lägst 2 år högst 8 år
(6) egenmäktighet vid förhandling med främmande makt — kvalificerad form (19:4 st 2)	fängelse lägst 1 år högst 6 år
(7) spioneri (19:5)	fängelse högst 6 år
(8) grov obehörig befattning med hemlig uppgift (19:8)	fängelse högst 4 år
(9) egenmäktighet vid förhandling med främmande makt (19:4 st 1)	fängelse högst 2 år
(10) tagande av utländskt understöd (19:13)	
(11) obehörig befattning med hemlig uppgift (19:7)	böter eller fängelse högst 2 år
(12) olovlig underrättelseverksamhet (19:10)	
(13) vårdslöshet med hemlig uppgift (19:9)	böter eller fängelse högst 6 mån
(14) olovlig värvning (19:12)	

Brott enligt 19:4, 9 och 12 bedöms efter en svårare straffskala, om det föröfvats när Sverige var i *krig* eller regeringen givit sådant förordnande som avses i BrB 22:10 st 1 (observera även 22:10 st 2 om vad som gäller vid ockupation). Se även 19:6 st 2 och 19:8 st 2.

I BrB kap 19 behandlas brott mot Sveriges yttre säkerhet, dvs säkerheten mot utifrån hotande faror. De förslag, varpå lagstiftningen baserar sig, till-

kom i huvudsak under andra världskriget. Detta har bidragit till att kriminaliseringen är långtgående och präglad av obestämdhet.

Angående bestämmelserna i 19:11 om vissa mot andra stater riktade statsförbrytelser (i och för sig straffbelagda i BrB kap 3, 4 och 12) hänvisas till I.7.1, I.11.1 och II.3.1. Beträffande den därtill hörande åtalsregeln i 19:16 st 2, se I.7.5.1 och I.11.7.1.

Principiellt måste gärningarna rikta sig mot just Sveriges säkerhet. Detta utesluter inte att de kan förövas utomlands (NJA 1946 s 65). Brotten i 19:10—12 är dock territoriellt begränsade och riktar sig primärt mot annan stat än Sverige. I övriga fall kan gärning, som primärt riktar sig mot stat, varmed Sverige är i förbund, föranleda ansvar endast om den åtminstone medelbart riktar sig mot Sverige.

Att det kan vara missvisande att kalla en utlänning "förrädare" mot Sverige hindrar inte att t ex högförräderi kan förövas av utlänning. För den svenska staten är gärningar förövade av utlänningar lika farliga som gärningar, som förövas av svenskar. I vilken mån en utlänning kan *straffas* för brott enligt kap 19 (eller t ex 18:3) har att göra med tillämpligheten av folkrättsliga grundsatser (NJA 1946 s 65). Frågan berörs vid behandlingen av utomnationell straffprocessrätt i del IV.

Den straffrättsliga bedömningen av brott mot rikets säkerhet modifieras i betydande omfattning av regleringen av *yttrandefrihetsbrott*; se kapitel 15.

10.2 FÖRRÄDERIBROTT M M

10.2.1 Högförräderi — BrB 19:1

Högförräderi kan ske i form av *direkt* (st 1) eller *indirekt* (st 2) angrepp på statsområdets integritet eller rikets oberoende. Brottbeskrivningen är mycket obestämd. I motiven framhålls, att det måste vara fråga om ett verkligt intrång i rikets självbestämmanderätt.

Vid direkt angrepp krävs *uppsåt att* Sverige eller del därav skall läggas under främmande makt eller komma i beroende därav eller att en riksdel skall göra sig självständig *och uppsåt att* detta skall ske antingen med lagstridiga medel (t ex våld, hot om våld eller bestickning) eller med utländskt understöd (t ex i och för sig laglig propaganda eller annan politisk aktion med utländskt bistånd). Att verka för frivillig union på jämlik basis är inte högförräderi.

Det angivna medlet måste utgöra ett väsentligt led i brottsplanen.

Vid indirekt angrepp krävs *uppsåt att* åtgärd eller beslut av statschefen, regeringen, riksdagen, högsta domstolen eller regeringsrätten skall framtingas eller hindras

och uppsåt att detta skall ske med utländskt bistånd. Eftersom ingen begränsning finns i fråga om typ av åtgärd eller beslut och främst regeringen har att besluta även i bagatellärenden, bör rimligtvis "åtgärd eller beslut" tolkas restriktivt.

I båda fallen krävs dessutom en *handling*, som innebär fara för uppsåtets förverkligande och alltså inte får vara bagatellartad eller utsiktslös. Var faran ringa tillämpas en lindrigare straffskala. Faran är ringa bl a när uppsåtets förverkligande är avlägset eller mindre plausibelt.

10.2.2 Krigsanstiftan — BrB 19:2

Straffbudet är subsidiärt till 19:1. Brottet innebär att med våldsamma medel — våld eller hot därom — eller utländskt bistånd framkalla fara för att Sverige invecklas i krig eller andra fientligheter (t ex ockupation eller blockad med militära medel). Typexempel på krigsanstiftan är att arrangera väpnade gränsintermezzon eller fälla bomber. Krigsargumentation, krigspropaganda eller vilseledande i syfte att provocera fientligheter avses inte. Även fara för svenskt anfällskrig är relevant.

10.2.3 Trolöshet vid förhandling med främmande makt — BrB 19:3

Brottet kan förövas av svensk eller utlänning, som fått i uppdrag att för Sverige förhandla med främmande makt eller eljest bevaka Sveriges angelägenheter hos någon, som företräder främmande makts intressen (inklusive överstatliga organ såsom FN). Gärningen beskrivs i analogi med definitionen av trolöshet mot huvudman (BrB 10:5; se II.9.6.2): missbruk av behörighet att företräda riket eller annat missbruk av förtroendeställningen. Gärningen måste medföra att riket tillfogas avsevärt men (främst ekonomiskt, militärt eller politiskt), men redan fara för en definitiv försämring av rikets läge kan utgöra men, såsom när ett ogynnsamt förhandlingsläge uppstår.

10.2.4 Egenmäktighet vid förhandling med främmande makt — BrB 19:4

Endast svensk medborgare kan föröva *första formen* av brottet: att utan tillstånd av regeringen (eller den som regeringen bemyndigat) låta sig bruka som ombud för främmande makt i diplomatisk angelägenhet, som rör Sverige.

Den *andra formen* av brottet kan förövas av envar och består i att i föregiven egenskap av behörigt ombud inlåta sig i underhandling i diplomatisk angelägenhet, som rör Sverige, med någon som företräder främmande makts intresse.

Angelägenheter av affärsmässig eller teknisk art avses inte, såvida det inte rör sig om handelsavtal e dyl mellan Sverige och annan stat. Straffbudet gäller även diplomater, som överskrider sin behörighet.

En strängare straffskala är tillämplig, om brottet innebär fara för rikets självbestämmanderätt — jämför 19:1 st 2 — eller dess fredliga förhållande till främmande makt. — Förövas även bedrägeri bör dömas i brottskonkurrens. Gärningar, som inte rör diplomatisk angelägenhet, kan innebära föregivande av allmän ställning (17:15).

10.2.5 Olovlig värvning — BrB 19:12

Brottet består i att

(a) i Sverige utan regeringens tillstånd värva folk, dvs inte blott ett fåtal personer, till främmande krigstjänst eller därmed jämförlig tjänst (t ex i upprorsarmé eller gendarmeri, men ej i krigsindustri), eller

(b) förmå folk att olovligen bege sig ur riket för att ta sådan tjänst (verksamheten måste nog åtminstone till en del bedrivas i Sverige); i kravet på att folk olovligen skall bege sig från Sverige ligger att någon sorts reseförbud skall finnas.

Bestämmelsen har sin grund i ett folkrättsligt åtagande (se SFS 1910:153) och en önskan att undvika utrikespolitiska förvecklingar; syftet att hålla krigsdugligt folk kvar i landet är inte längre aktuellt. Den värvning, som skedde i samband med finsk-ryska vinterkriget 1939—1940, vore nu brottslig.

10.2.6 Tagande av utländskt understöd — BrB 19:13

Brottet innefattar att ta emot pengar eller annan egendom av främmande makt eller från utlandet av någon som handlar för att gå främmande makt tillhanda. Gärningen måste ske med *avsikt* att — t ex genom att utge eller sprida skrifter — påverka den allmänna meningen i en fråga, som gäller någon av grunderna för rikets stats-skick, eller i någon angelägenhet, som har betydelse för rikets säkerhet och som det ankommer på riksdagen eller regeringen att besluta om. Straffbudet tar i och för sig inte sikte på att undertrycka en viss typ av propagandaverksamhet eller meningsyttringar, utan riktar sig enbart mot propagandans ekonomiska bakgrund.

10.3 SPIONERIBROTT

10.3.1 Spioneri — BrB 19:5

Spioneri förövas genom att i syfte att gå främmande makt tillhanda ta viss befattningsuppgift, som rör ett för Sveriges säkerhet ”känsligt förhållande”.

(1) Det relevanta kunskapsområdet beskrivs i lagtexten som *förhållande, vars uppenbarande för främmande makt kan medföra men* för totalförsvaret eller eljest *för rikets säkerhet*. Enligt den tolkning som riksdagen har gjort är ”men för totalförsvaret” att uppfatta blott som ett förtydligande exempel på ”men för rikets säkerhet”. Att röja en uppgift om ett förhållande, vars uppenbarande kan medföra men för totalförsvaret, utan att det kan medföra men för rikets säkerhet, är således inte spioneri. Att totalförsvaret nämns är betingat av att det eljest är lätt att föreställa sig att spioneri måste avse rent militära förhållanden (NJA 1946 s 65, NJA 1953 B 4, SvJT 1974 rf s 84). Spioneri, som kan leda till men för rikets säkerhet, bedrivs

numera i betydande utsträckning i former, som närmast är att beteckna som politiskt spionage eller industrispionage (jämför NJA 1939 s 36). I planeringssammanhang indelas totalförsvaret i militärt försvar (försvarsmakten), civilförsvar (befolkningsskyddet), ekonomiskt försvar (försörjningsberedskapen) och övrigt totalförsvar (bl a psykologiskt försvar, polisverksamhet samt hälso- och sjukvård).

Till ytterligare förtydligande av det känsliga kunskapsområdet nämner lagtexten, att uppgiften kan avse t ex försvarsverk, vapen, förråd, import, export, tillverkningssätt, underhandlingar eller beslut. Men även sådant som stämningen inom försvaret och militärutbildningens innehåll (NJA 1955 B 27) är relevant.

Trots exemplifieringen är lagens beskrivning av det känsliga området anmärkningsvärt obestämd. Uppenbarligen krävs inte konkret fara för men för rikets säkerhet, ens om man förutsätter att den konkreta uppgiften röjs för fientlig makt. Allt som erfordras är att uppgiften skall röra en *typ* av förhållande, som man inte skall uppenbara för främmande makt, om man vill vara någorlunda säker på att undvika att det blir svårare att skydda landet mot yttre fiender. Härav följer en beklaglig möjlighet till godtycke. Det finns ingen naturlig eller accepterad typindelning att utgå från. Och även om en sådan funnes, skulle likväl alldeles harmlösa uppgifter — liksom nu — kunna anses ha spionerikaraktär.

Spioneriparagrafen innehåller alltså inget fare- eller farlighetsrekvisit. Det krävs inte ens existensiell möjlighet att någon försämring av landets försvarsförmåga uppstår. Det är t ex irrelevant, om förhållandet i fråga redan är känt av främmande makt. Men uttrycket "kan medföra men för rikets säkerhet" är ändå tänkt att innebära en begränsning av det relevanta kunskapsområdet till någorlunda kvalificerade förhållanden. I praktiken har det främst funktionen att från stadgandets tillämpningsområde avföra vad som är *allmänt känt*. Dock skall observeras att en *sammanställning* av uppgifter om allmänt kända eller i och för sig "okänsliga" förhållanden (t ex trafiken i en hamn) kan innebära en kvalitetsförändring: ett systematiskt insamlande av sådan information kan blottlägga "känsliga" förhållanden.

Är en uppgift alldeles *orimlig* får anses att den inte rör förhållande, vars uppenbarande för främmande makt kan medföra men för rikets säkerhet.

(2) Spioneri förövas genom viss befattning med *uppgift*, som rör förhållande som nyss nämnts. Själva uppgiften behöver alltså inte vara sådan, att ett framförande av den till främmande makt skulle kunna leda till men för rikets säkerhet. Den behöver inte heller vara sann. Det anses att alltför sto-

ra krav skulle ställas på bevisningen i spionerimål, om det krävdes att uppgiften skall vara sann eller in concreto farlig; härtill kommer att det kunde vara svårt att motverka ytterligare spridning av känslig information. För övrigt kan en oriktig uppgift — t ex att en truppsammandragning pågår vid en gräns — ibland vara lika farlig som en korrekt uppgift.

(3) *Befattningen* med en uppgift som rör ett känsligt förhållande skall bestå i att

(a) anskaffa uppgiften (NJA 1975 s 585, SvJT 1974 rf s 84), genom egen iakttagelse eller åtgärd eller genom meddelande från annan;

(b) befordra eller lämna uppgiften till annan (NJA 1955 B 27, SvJT 1974 rf s 84), t ex genom att avsända ett brev eller offentliggöra uppgiften;

(c) röja uppgiften, t ex genom att låta en hemlig handling vara tillgänglig för obehörig — brottet kan således förövas genom *underlåtenhet* att förvara en handling på ett säkert sätt;

(d) framställa skrift, teckning eller annat föremål (karta, fotografi, osv) som innefattar en uppgift; eller

(e) ta befattning, t ex genom förvaring, med föremål som sägs under (d).

Angående offentliggörande i tryckt skrift, radio, osv och anskaffande och meddelande för sådant offentliggörande, hänvisas till kapitel 15 (NJA 1975 s 585, SvJT 1974 rf s 84).

(4) Befattningen måste vara *obehörig*, dvs den skall ej vara tillåten på grund av särskilda omständigheter, såsom militär eller annan statlig tjänsteplikt, uppdrag, arbetsavtal eller legitim affärsverksamhet. Det skall observeras, att den som är behörig att anskaffa en viss uppgift inte behöver vara behörig att vidarebefordra den (även mottagarens befattning skall då vara behörig).

(5) Slutligen krävs, att gärningsmannen har *direkt uppsåt* att gå främmande makt tillhanda (jämför äldre rätt: NJA 1953 B 4, SvJT 1974 rf s 84). Befattningen skall äga rum i syfte att bereda den främmande makten en fördel; det räcker med avsikt att tillfredsställa en främmande makts önskemål om information och det behöver inte vara fråga om att bereda hjälp i en redan igångsatt eller planerad verksamhet. Direkt uppsåt föreligger även när syftet att gå främmande makt tillhanda är ett genomgångsled till ett mål att få ekonomisk ersättning eller avvärja ett utpressningshot. Uppgifter av spionerikaraktär kan anskaffas av en tillfällighet och utan avsikt att föra dem vidare. I sådant fall föreligger naturligtvis inte spioneri, om ej senare

ett faktiskt röjande sker med erforderligt syfte. Någon kan dock ha syftet att gå främmande makt tillhanda, även om han inte avser att föra uppgiften vidare, t ex när han anskaffar en uppgift för att själv kunna utföra en sabotagehandling. Det erforderliga syftet föreligger inte, när en uppgift lämnas för att vilseleda främmande makt.

10.3.2 Grovt spioneri — BrB 19:6

Vid bedömande av om spioneri skall anses vara grovt brott anger lagtexten, att det skall särskilt beaktas att (a) gärningen var av synnerligen farlig beskaffenhet med hänsyn till pågående krig (eventuellt mellan andra stater), (b) gärningen rörde förhållande av stor betydelse, eller (c) gärningsmannen röjde vad som betrots honom på grund av allmän eller enskild tjänst. Jämförbart härmed är bl a att gärningen av annat skäl var av synnerligen farlig beskaffenhet (t ex med hänsyn till krigshot, organiserat spionage) eller att gärningsmannen röjde vad som anförtratts honom på grund av offentligt uppdrag (t ex som riksdagsman, ledamot i utrikesnämnden).

10.3.3 Obehörig befattning med hemlig uppgift — BrB 19:7

Det känsliga kunskapsområdet beskrivs i 19:7 på annat sätt än i 19:5: förhållande, vars uppenbarande för främmande makt kan medföra men för rikets försvar eller för folkförsörjningen vid krig eller av krig föranledda utomordentliga förhållanden eller eljest för rikets säkerhet. Formuleringen härrör från äldre lydelse av 19:5. I lagstiftningsärendet 1981 blev emellertid i riksdagen klargjort, att uttrycket ”förhållande, vars uppenbarande för främmande makt kan medföra men . . . för rikets säkerhet” är avgörande för om brott enligt 19:5 kan förövas. Detsamma gäller enligt 19:7. Detta innebär att utformningen av 19:7 är något missvisande: en hänvisning till 19:5 hade varit mer klargörande än den självständiga beskrivningen.

Sakligt skiljer sig obehörig befattning med hemlig uppgift från spioneri i två hänseenden:

- (a) det krävs *inte syfte* att gå främmande makt tillhanda; ej heller krävs uppsåt därtill;
- (b) det ”känsliga” förhållandet måste vara av *hemlig natur* (SvJT 1974 rf s 84).

Kriminaliseringen måste begränsas till att avse förhållanden, som vederbörande överhuvudtaget inte bör befatta sig med, eftersom brottskonstruktionen inte förutsätter något särskilt klandervärt uppsåt. Ett förhållande är av hemlig natur, om det är avsett att hemlighållas och ej redan är allmänt

känt. En sådan avsikt måste normalt komma till uttryck genom hemligstämpling, order till underlydande, anslag om förbud för obehöriga att vinna tillträde eller på annat sätt. Vissa förhållanden är alltid av uppenbart hemlig natur (t ex militära positioner under krig). Förhållanden utanför det allmännas verksamhet, t ex i krigsmaterielindustrin, kan också vara av hemlig natur, trots att hemligstämpling formellt ej kan ske.

10.3.4 Grov obehörig befattning med hemlig uppgift — BrB 19:8

Bestämmelsen är utformad på samma sätt som 19:6 (se 10.3.2), med tillägg av omständigheten att gärningen innefattade tillhandagående av främmande makt.

10.3.5 Vårdslöshet med hemlig uppgift — BrB 19:9

Brottet skiljer sig från obehörig befattning med hemlig uppgift på två punkter:

- (a) i stället för uppsåt krävs blott *grov oaktsamhet*;
- (b) gärningen måste bestå i att *befordra, lämna* eller *röja* uppgiften (se 10.3.1(3)(b) och (c)).

Brottet kan främst förövas av tjänstemän och andra som yrkesmässigt handhar hemliga uppgifter, t ex genom att slarva med förvaring av hemliga handlingar.

10.3.6 Olovlig underrättelseverksamhet (I) — BrB 19:10 st 1

Brottet kan förövas endast i Sverige och innefattar att med spionerisyfte (dvs för att gå främmande makt tillhanda) bedriva verksamhet för anskaffande av uppgifter rörande förhållande, vars uppenbarande för den främmande makten kan medföra men för *annan* främmande makts säkerhet.

NJA 1976 s 446: uppgifter om palestinska läger m m i Libanon till förmån för Israel; se även NJA 1953 B 4.

Om gärningen vore riktad mot Sverige skulle den utgöra spioneri. Alla gärningar av spionerikaraktär avses dock inte i 19:10 st 1. Det krävs att gärningsmannen bedriver verksamhet för anskaffande av uppgifter eller lämnar medverkan därtill, som inte är blott tillfällig; vanliga medverkansregler är inte tillämpliga. Det räcker alltså inte med enstaka åtgärder, utan det krävs en serie av åtgärder med ett visst tids- och saksammanhang och normalt också en planmässig organisation. Under brottsbeskrivningen faller även verksamhet för befordran eller överlämnande till någon som försöker anskaffa uppgifter (t ex en ambassad; NJA 1976 s 446). Uppgifterna kan gälla förhållandena i Sverige eller i andra länder. Något krav på att verksamheten

skall vara obehörig har inte ansetts behöva uppställas. Den underrättelseverksamhet, som bedrivs av militärattachéer, beskickningar och konsulat, anses dock vara tillåten.

Kriminaliseringen motiveras med risken för att Sverige invecklas i utrikespolitiska svårigheter; verksamheten kan också lätt komma att riktas mot Sverige.

10.3.7 Olovlig underrättelseverksamhet (II) — BrB 19:10 st 2

Brottet består i viss *politisk* underrättelseverksamhet: att i Sverige, med *uppsåt* att gå främmande makt tillhanda, hemligen eller med användande av svikliga medel bedriva verksamhet för anskaffande av uppgifter om *annans personliga förhållanden* eller lämna medverkan därtill, som inte är blott tillfällig (vanliga medverkansregler är inte tillämpliga). Brottet kan t ex riktas mot flyktingar, genom registrering av politisk åskådning eller rastillhörighet, men även verksamhet som avser svenskar kan vara brottslig. Ibland finns en risk för att verksamheten omvandlas till spioneri.

Med att en verksamhet bedrivs "hemligen" förstås att den bedrivs i det fördolda under iakttagande av särskilda försiktighetsmått. Svikliga medel är t ex falska identitetshandlingar, vilseledande uppgifter om namn eller personalia och förtigande av syftet med närvaro i visst sammanhang (t ex i ett flyktingläger).

10.3.8 Specialstraffrätt

(1) I Lag 1940:358 med vissa bestämmelser till skydd för försvaret m m straffbeläggs i § 7 (böter eller fängelse högst 1 år; se BrP § 4 st 1) överträdelse av förbud, som meddelats med stöd av §§ 1—3. Förbuden kan avse bl a beträdande av anläggningar, områden, fartyg, m m, närvaro vid övningar, m m, tagande av fotografier eller framställande av avbildningar. Jämför RH 13:86. Att svikligen bereda sig tillträde eller tillfälle att närvara i fall som anges i § 1 är belagt med straff, även om förbud ej meddelats. Olaga intrång (BrB 4:6 st 2) får anses konsumeras.

I samma lag § 8 straffbeläggs (böter eller fängelse högst 6 mån) otillåten sjömätning eller lodning. — Se även ovan 7.10.1(5).

Se även KK 1964:810 om avlysning av allmänt vattenområde för militär verksamhet.

(2) Lag 1975:370 om förbud mot spridning och utförsel av vissa kartor § 3 straffbelägger (böter eller fängelse högst 6 mån) uppsåtlig eller grovt oaktsam överträdelse av det i § 1 uppställda förbudet. Till straff döms inte, om gärningen ej är uppsåtlig och brottet är att anse som ringa.

På motsvarande sätt straffbeläggs i Lag 1975:371 om förbud mot spridning och utförsel av flygbilder och vissa fotografiska bilder överträdelse av förbudet i lagens § 1.

(3) Enligt Lag 1971:1078 om försvarsuppfinningar § 21 döms till böter eller fängelse i högst 1 år, om någon uppsåtligen bryter mot § 10, dvs utan regeringens medgivan-

de ansöker om patent eller annan skydds rätt avseende främmande stat för svensk försvarsuppfinning, som skall hållas hemlig (enligt beslut av granskningsnämnden för försvarsuppfinningar). Brott enligt BrB — t ex spioneri eller brott mot tystnadsplikt — har företräde.

10.4 OSJÄLVSTÄNDIGA BROTTSFORMER

10.4.1 Försök, förberedelse, stämpling och underlåtenhet att avslöja brott

Av BrB 19:14 framgår att rubricerade brottsformer är straffbelagda i följande omfattning:

	försök	förberedelse	stämpling	underlåtenhet att avslöja brott
högförräderi (19:1)	×	×	×	×
trolöshet vid förhandling med främmande makt (19:3)	×	×	×	×
spioneri (19:5)	×	×	×	×
grovt spioneri (19:6)	×	×	×	×
obehörig befattning med hemlig uppgift (19:7)	×	×		
grov obehörig befattning med hemlig uppgift (19:8)	×	×	×	×
olovlig underrättelseverksamhet (19:10)	×	×	×	

Den vidsträckta kriminaliseringen är betingad av behovet att kunna ingripa på ett tidigt stadium, när brott mot rikets säkerhet planeras.

10.4.2 Specialfall av stämpling till högförräderi

I 19:14 st 1 sägs att såsom stämpling till högförräderi anses ej blott sådan gärning, som nämns i 23:2 st 2, utan även att träda i förbindelse med främmande makt för att förbereda, möjliggöra eller underlätta att sådant brott må förövas.

10.4.3 Specialfall av underlåtenhet att avslöja brott enligt BrB kap 19

När underlåtenhet att avslöja brott är kriminaliserad förutsätts att gärningen skall vara uppsåtlig. Enligt 19:14 st 2 räcker det emellertid med *oakt-*

samhet i förhållande till det faktum att brott är å färde (själva underlåtenheten måste däremot vara uppsåtlig).

10.4.4 Specialfall av medverkan

Enligt 23:4 förutsätter ansvar för medverkan till uppsåtsbrott, att den medverkande har uppsåt. I 19:15 straffbeläggs härutöver *på visst sätt oaktsam medverkan* till vissa brott som är *under utförande*, nämligen brott enligt 19:1, 3, 5, 6 eller 8. Straffet bestäms såsom vid medhjälp (23:4—5); dock råder ett straffmaximum på 2 år. Ansvar förutsätter att brottslig gärning förövats av annan. Själva medverkansgärningen måste vara uppsåtlig, men det räcker med att den medverkande — på grund av vad han kände till, t ex därför att varning skett — bort inse att brott av ifrågavarande slag var å färde. Oaktsamhetskravet är således inte uppfyllt, när den medverkande bort inse att brott var å färde, endast därför att han bort undersöka saken närmare. — Stadgandet torde främst ha praktisk betydelse i spioneriaffärer, t ex när en medverkande vidarebefordrar brev eller låter sin adress användas av andra som täckadress.

Här kan vidare erinras om att medverkan till olovlig underrättelseverksamhet är straffbelagd blott i den omfattning som anges i 19:10 ("ej allenast tillfällig" medverkan).

10.5 SÄRSKILDA ÅTALSREGLER

Enligt 19:16 st 1 krävs *regeringens förordnande* för åtal av brott enligt 19:10, 12 eller 13, dvs olovlig underrättelseverksamhet (även försök, förberedelse eller stämpling), olovlig värvning eller tagande av utländskt understöd. I dessa fall är själva kriminaliseringen motiverad av hänsyn till möjligheten av utrikespolitiska förvecklingar. Ibland kan emellertid ett åtal vara obehövt från denna synpunkt och i ytterligare andra situationer kan just själva åtalet leda till sådana förvecklingar. I fråga om brott enligt 19:13 tjänar åtalsbestämmelsen också syftet att avhålla från rättsliga ingripanden mot t ex politiska organisationer eller massmedieorgan, som det av hänsyn till yttrandefriheten är särskilt angeläget att skydda.

11 Myndighetsmissbruk m m

11.1 BROTTSTYPER OCH STRAFFSKALOR

(1) (grovt) myndighetsmissbruk (20:1 st 1)	fängelse högst 6 år
(2) (grovt) mutbrott (20:2)	
(3) myndighetsmissbruk (20:1 st 1)	böter eller fängelse högst 2 år
(4) mutbrott (20:2) — jämför bestickning (17:7)	
(5) vårdslös myndighetsutövning (20:1 st 2)	böter eller fängelse högst 1 år
(6) brott mot tystnadsplikt — uppsåtsbrott (20:3 st 1)	
(7) brott mot tystnadsplikt — oaktsamhetsbrott (20:3 st 2)	böter

Genom 1975 och 1977 års reformer av BrB kap 20 har den offentliga och den privata arbetsmarknadens sanktionssystem gjorts avsevärt mer likartade än förut. En privaträttslig uppfattning av det offentliga anställningsförhållandet lades då till grund för den straffrättsliga regleringen.

Härigenom gavs utrymme för en omfattande *avkriminalisering av tjänstefel*. Förutvarande kriminalisering var uppenbarligen alltför vidsträckt. Ansvar utkrävdes i regel inte, trots att brott formellt hade förövats. Vanligt var att JO eller JK fann ett förfarande vara felaktigt, men nöjde sig med en erinran eller ett konstaterande.

Från rättspraxis kan följande fall nämnas: NJA 1949 s 75, NJA 1949 s 310, NJA 1952 s 617, NJA 1953 s 582, NJA 1955 s 405, NJA 1956 s 129, NJA 1956 s 445, NJA 1959 B 13, NJA 1960 s 186, NJA 1960 s 374, NJA 1960 s 540, NJA 1962 s 498, NJA 1962 s 787, NJA 1962 s 808, NJA 1964 B 5, NJA 1968 B 42, NJA 1969 s 490, NJA 1970 s 9, NJA 1971 s 245, NJA 1972 s 92, NJA 1972 s 612.

Nuvarande omfattning av straffansvaret för fel i tjänsten betingas av tanken att hålla utanför förseelser, som i främsta rummet innebär brott mot anställningsavtalet (jämför eventuellt kollektivavtal, tjänstereglemente eller instruktion), även om det rör sig om författningsreglerade åligganden.

Endast när samhällsmedlemmarnas intresse av att offentlig myndighet utövas korrekt står i förgrunden hotar lagen med straff, i motsats till *disciplinär åtgärd*. Erfarenheterna av reformen föranleder tvekan, om inte avkriminaliseringen blev alltför omfattande.

Angående brott mot tjänsteplikt inom *försvaret* och *civilförsvaret* hänvisas till kapitel 12.

Se även Lag 1982:80 om anställningsskydd §§ 7 och 18, Lag 1970:943 om arbetstid m m i husligt arbete §§ 12 och 12 b, LOA 11:1, 14:6, 15:4—6, RF 11:5, 12:4, 12:8, RO 8:10 och BrB 20:4 angående *uppsägning*, *avskedande* och *skiljande från statligt eller kommunalt uppdrag* på grund av brott. Verkan härav och av disciplinär åtgärd för bestämningen av påföljd för brott regleras i BrB 20:4 st 2 och 33:9.

Förordning 1982:976 om disciplinära åtgärder mot studerande i statlig och kommunal högskoleutbildning möjliggör varning och avstängning högst 6 mån.

Svensk tulltjänsteman, som enligt Lag 1959:590 om gränstullsamarbete med annan stat utövar tulltjänst för annan stat (Finland eller Norge), skall vid bedömning av om han gjort sig skyldig till brott enligt BrB kap 20 anses ha utfört gärningen under utövning av *svensk tulltjänst*.

11.2 FELAKTIG MYNDIGHETSUTÖVNING

11.2.1 Begreppet myndighetsutövning

Myndighetsutövning är i huvudsak åtgärder, som grundas på samhällets maktbefogenheter. Utmärkande för dem är att de får rättsverkningar för eller emot enskilda personer på grund av offentligrättsliga regler, ej på grund av avtal eller privaträttsliga regler. (Denna karakteristik ger naturligtvis föga ledning i de alltmer vanliga fallen, där det inte går att klassificera regler som antingen offentligrättsliga eller privaträttsliga.) Typexempel på myndighetsutövning är meddelande av formella *beslut*, som för den enskilde medför rättigheter eller skyldigheter, förmåner eller bördor i olika hänseenden, men även *verkställighet* av sådana beslut och därmed *jämförbara åtgärder*, som inte föregåtts av formliga beslut (t ex när en polisman dirigerar trafiken eller upprätthåller allmän ordning). Några exempel på myndighetsutövning: att bevilja körkort, tillsätta offentlig tjänst, anmana någon att avge självdeklaration, registrera motorfordon, meddela avvikelser från självdeklaration, verkställa inskrivning i fastighetsbok, avge dom i brottmål eller civilmål, besluta att väcka åtal, besluta om inkallelse eller uppskov, verkställa tvångsintagning på mentalsjukhus, anta studerande till

viss utbildning, besluta om avstängning av väg för viss trafik eller fatta beslut som utgör ett led i offentlig kontrollverksamhet. (Se NJA 1982 s 143, NJA 1983 s 644, NJA 1984 s 80; det sistnämnda fallet ger exempel på att viss underlåtenhet i tjänsten bedöms ej utgöra myndighetsutövning.) Den som tjänstgör som vaktpost eller skyddsvakt utövar myndighet vad gäller bevakningsuppgiften.

Myndighet kan utövas av bl a offentligt anställd arbetstagare, innehavare av uppdrag (t ex personundersökare och nämndeman) eller den som är tjänstepliktig (t ex värnpliktig). Myndighetsutövning kan ske annorstädes än hos myndighet. Ett exempel är den obligatoriska kontrollbesiktning av motorfordon, som utförs av AB Svensk Bilprovning.

När stat eller kommun uppträder som *jämställd part i avtalsförhållanden* föreligger inte myndighetsutövning. Det är därför i princip inte utövning av myndighet att företräda det allmänna i dess egenskap av köpare, säljare, arbetsgivare, hyresvärd eller att eljest uppträda i sådan ställning vid t ex affärsverksamhet eller egendomsförvaltning att även enskild kan agera på samma sätt. Det kan dock vara så att det *förfarande*, varigenom det allmänna utövar sin rätt enligt ett avtal, är reglerat så att rättsutövningen har karaktär av myndighetsutövning. Vidare kan den *rättsliga möjligheten* för det allmänna att träffa avtal vara reglerad på sådant sätt, att missbruk härav kan vara oriktig myndighetsutövning (en privatperson har alltså inte samma möjligheter). Slutligen är det i en del fall så att myndighet har att i första hand träffa överenskommelse på frivillig väg, men om detta misslyckas kan det bli aktuellt att utfärda påbud. Även ingående av sådana *förvaltningsrättsliga avtal* får i regel anses innebära myndighetsutövning.

Det skall märkas, att begreppet myndighetsutövning kan ha olika omfattning på olika rättsområden. Begreppet fyller andra funktioner inom skadeståndsrätten eller förvaltningsrätten än att utpeka en förutsättning för straffansvar (se även ovan 8.2.1).

11.2.2 Myndighetsmissbruk — BrB 20:1 st 1

Brottet förutsätter dels att någon i myndighetsutövning åsidosätter vad som till följd av lag eller annan författning gäller för myndighetsutövningen och dels att detta medför förfång eller otillbörlig förmån — som inte är ringa — antingen för det allmänna (dvs samhället) eller för någon enskild. Myndighetsutövningen måste vara *svensk*. I den mån sådan myndighetsutövning kan ske utom riket kan brottet förövas utomlands (NJA 1964 B 28).

Med *lag eller annan författning* förstås en av riksdagen, regeringen, förvaltningsmyndighet, kommun eller landstingskommun beslutad generell

norm. Självfallet måste en sådan författning bli föremål för tolkning. Vad som gäller för myndighetsutövningen blir därför beroende av t ex innehållet i förarbeten och prejudikat. Myndighetsutövning torde numera praktiskt taget aldrig vara reglerad enbart av sedvanerätt (se I.3.2.2 och 3). Skulle så vara fallet är dock åsidosättande av därav följande åligganden inte straffbelagt i 20:1.

Oriktig myndighetsutövning utesluter inte, att ett beslut är materiellt riktigt. Det kan t ex vara så att ett ovidkommande villkor uppställts för att det skall komma till stånd.

Ett typiskt fall av oriktig myndighetsutövning är att någon, som är behörig att utöva myndighet, *överskrider sin befogenhet* (NJA 1982 s 143, NJA 1983 s 644, NJA 1984 s 80). Numera tillämpas 20:1 även i fall när inom försvarsmakten en förman överskrider sin befälsbefogenhet.

Vid befogenhetsöverskridanden blir normalt ett beslut rättsligen gällande tills det återkallas eller undanröjs. Ett beslut som fattas av en uppenbart obehörig person betraktas däremot alltid som en nullitet. I sådant fall föreligger överhuvudtaget ingen myndighetsutövning. BrB 17:15 (se ovan 8.6.1) skall tillämpas, inte BrB 20:1. Dock är *vissa* typer av *behörighetsöverskridanden* att jämställa med befogenhetsöverskridanden. Exempel är att en allmän domstol dömer i ett mål, som hör till en specialdomstols kompetensområde, eller att en tingsnotarie dömer i ett mål, som han inte är kompetent att handlägga. Behörighetsöverskridandet är i dessa fall så nära förknippat med utövning av myndighet, att det inte är rimligt att tillämpa 17:15.

Brottet kan förövas genom *underlåtenhet*, eftersom riktig myndighetsutövning inte sällan innebär skyldighet att vara verksam (t ex en åklagare är skyldig att väcka åtal och har att beakta när preskription inträder). Att en skyddsvakt utan tillstånd lämnar sin bevakningsuppgift är inte oriktig myndighetsutövning.

Den som i *underordnad ställning* bereder ett ärende, utan att själv fatta beslut, eller på annat sätt biträder någon, som utövar myndighet, kan inte vara gärningsman, men kan väl bli ansvarig för medverkan till myndighetsmissbruk. En föredragande, som inte formellt deltar i beslut, men som enligt instruktion e dyl är skyldig att anmäla skiljaktig mening, torde inte heller kunna dömas såsom gärningsman jämte beslutsfattaren, om han underlåter att göra sådan anmälan.

Förfång är vilken olägenhet som helst, inklusive ekonomisk skada (NJA 1982 s 143, NJA 1983 s 644, NJA 1984 s 80). Det allmänna anses dock inte lida förfång redan genom en kränkning av intresset att författningar tillämpas på korrekt sätt. Å andra sidan utesluts förfång inte av att ett felaktigt besluts verkningar aldrig hinner inträda, därför att beslutet ändras av

högre instans. Motsvarande gäller *otillbörlig förmån* (som kan — se NJA 1956 s 445 — men inte behöver vara av ekonomisk art): förmånen anses föreligga vid beslutet, oberoende av om detta någonsin verkställs. Givetvis kan i ett visst fall uppkomma både förfång och otillbörlig förmån, såsom t ex när vid tillsättning av en tjänst fel person får tjänsten.

Redan tidsutdräkt eller onödigt överklagande av ett beslut är att anse som förfång. Förfång är inte uteslutet, när en oriktig myndighetsutövning innefattar ett materiellt riktigt beslut, som fastställs av behörig myndighet. I NJA 1964 B 28 ansågs en handling vara till förfång för det allmänna, därför att avslöjandet av den skulle vara till skada för Sveriges uppgift enligt ett FN-uppdrag på Cypern.

Bagatellfall undantas från det straffbelegda området genom kravet på att förfånget eller den otillbörliga förmånen *inte skall vara ringa*. Enligt motiven får en samlad bedömning ske av effektens betydenhet. Se NJA 1985 s 502 (100 kr i parkeringsavgift utan laga grund).

När *flera personer* deltar i myndighets beslut, blir samtliga som står bakom beslutet ansvariga; av t ex RF 7:6 följer att regeringsledamot, som inte låter anteckna skiljaktig mening till protokollet, blir medansvarig för regeringens beslut. Ansvar kan däremot inte utkrävas av den som är i minoritetsställning, eftersom hans gärning inte medför förfång eller otillbörlig förmån. Jurymän i tryckfrihetsmål är inte undantagna från ansvar. *Undantagna* är däremot enligt BrB 20:1 st 3 *ledamöter i beslutande statlig eller kommunal församling*, när de agerar såsom sådana. Undantaget gäller alltså riksdagsmän, kommunfullmäktige, landstingsfullmäktige och kyrkofullmäktige, dock inte vad sådana personer gör i egenskap av t ex ledamöter i kommunala nämnder eller i riksdagsorgan, vars verksamhet ligger utanför det egentliga riksdagsarbetet eller som har andra ledamöter än riksdagsmän. Undantaget motiveras av att politiskt ansvar, som framkommer i väljarnas reaktioner vid följande val, är en tillräcklig sanktion.

För **grovt brott** finns en särskild straffskala. Självfallet bör vid svårhetsbedömningen särskilt beaktas myndighetsutövningens karaktär samt förfångets eller förmånens omfattning och betydelse.

Av BrB 20:1 st 4 framgår, att ansvar för myndighetsmissbruk inte skall ådömas, om annat brott är förövat, såsom olaga frihetsberövande (BrB 4:2), olaga tvång (BrB 4:4), hemfridsbrott (BrB 4:6), egenmäktigt förfarande (BrB 8:8), förskingring (BrB 10:1; se SvJT 1953 rf s 41), trolöshet mot huvudman (BrB 10:5), obefogat åtal (BrB 15:5 st 3), mutbrott (BrB 20:2) eller brott mot tystnadsplikt (BrB 20:3). Subsidiariteten gäller även i förhållande till specialstraffrättsliga brott, utom när det specialstraffrättsliga straffbudet uttryckligen är subsidiärt till brott enligt BrB.

11.2.3 Vårdslös myndighetsutövning — BrB 20:1 st 2

Skillnaden mellan myndighetsmissbruk och vårdslös myndighetsutövning är i princip endast att medan det förra brottet kräver uppsåt, räcker det vid det senare med *grov oaktsamhet* (NJA 1984 s 80; jämför NJA 1983 s 644).

Felaktig myndighetsutövning, som inte uppfyller kraven i 20:1, kan föranleda *disciplinansvar* enligt LOA. Sålunda får enligt LOA 10:1 disciplinpåföljd — varning eller löneavdrag — åläggas för *tjänsteförseelse*, som består i att arbetstagare uppsåtligen eller av oaktsamhet åsidosätter vad som åligger honom i hans anställning, dock ej om felet är ringa eller består i deltagande i strejk eller därmed jämförlig stridsåtgärd.

Angående vilka statliga och kommunala arbetstagare denna ordning gäller, se LOA 1:1—6, 2:1—2 och 10:4. Regler om disciplinansvar finns även i Lag 1980:11 om tillsyn över hälso- och sjukvårdspersonalen m fl §§ 12—14 (erinran eller varning) och Lag 1936:567 om domkapitel § 13 mom 2. För arbetstagare i enskild tjänst finns inga motsvarande regler. (Det är oklart, om Lag 1982:80 om anställningsskydd § 2 lägger hinder i vägen för att i kollektivavtal inta regler som svarar mot ett disciplinansvar.)

11.3 KORRUPTIONSBROTT

11.3.1 Inledning

Aktiv korruption behandlas i BrB 17:7 (*bestickning*), medan passiv korruption regleras i 20:2 (*mutbrott*). De två brottstyperna utgör två sidor av samma sak, även om det inte är nödvändigt att båda brotten förövas. Bestickaren och den mutade skall därför inte dömas för medverkan till varandras brott. Den som förmedlar en muta skall efter omständigheterna anses ha medverkat till antingen bestickning eller mutbrott, men inte till båda. Mutbrott har uttryckligen företrädare framför tagande av otillbörlig belöning vid röstning (BrB 17:8 st 3; se ovan 8.4.3).

Bestickning och mutbrott är brott mot svensk lag var gärningarna än förövas.

Från och med 1978 avser korruptionsbrotten inte bara den offentliga, utan även den privata sektorn. Även det privata näringslivet har ett betydande samhällsansvar; detsamma gäller fackföreningar och liknande sammanslutningar. I detta sammanhang kan det räcka med att nämna områden som miljöskydd, konsumentskydd, arbetsmarknaden och hyresmarknaden för att antyda att behovet av skydd mot korruption inte är begränsat till den offentliga sektorn.

Korruption är inte sällan en inkörsport till annan brottslighet (bedrägeri, trolöshet mot huvudman, myndighetsmissbruk, brott mot tystnadsplikt, osv). Bland andra skadeverkningar kan nämnas snedvridna konkurrensförhållanden och den allmänna samhällsdemoraliserande effekt, som följer av rubbat förtroende för myndigheter.

Syftet med den vidsträckta kriminaliseringen är inte bara att tillgodose arbetsgivares, andra huvudmäns och allmänhetens intresse av att tjänster och uppdrag sköts korrekt och lojalt. Det har ansetts vara viktigt att förebygga redan misstanke om korruption. Ett av brottstypernas skyddsobjekt kan därför sägas vara själva tjänstens eller uppdragets integritet. Även den obesticklige måste avstå från att ta emot en belöning.

11.3.2 Personkretsen

Kretsen av personer som kan bestickas, dvs föröva mutbrott, bestäms i 20:2 på följande sätt:

(1) *arbetstagare* i civilrättslig mening, dvs främst någon som är anställd i offentlig eller enskild tjänst, BrB 20:2 st 1 p 1. Det saknar betydelse, om befattningen är låg, om personen arbetar på deltid eller som vikarie, om arbetsgivaren är juridisk person eller om arbetsgivaren bedriver näring (även anställd hos stiftelse eller ideell förening eller i privat hushåll kan bestickas). Arbetstagare är däremot inte den som är tvångsintagen på anstalt (t ex i fängelse) eller eljest undergår anstaltsvård eller utbildning vid skola, även om han skulle utföra arbete av samma art, som det som vanligen utförs av arbetstagare. En grundläggande förutsättning för att någon skall räknas som arbetstagare är att förhållandet till arbetsgivaren grundas på avtal av innehåll att vederbörande skall prestera arbete för den andres räkning och att han själv åtminstone deltar — eller vid en förhandsbedömning kan förutsättas delta — i arbetet. Omständigheter såsom att han inte utan tillstånd kan sätta annan i sitt ställe, att han garanteras viss lön, att han är underkastad den andres direktiv och kontroll och att den andres redskap, maskiner eller råvaror används indicerar att ett arbetstagarförhållande föreligger. Åtskilliga sådana sk beroende uppdragstagare som avses i Lag 1976:580 om medbestämmande i arbetslivet § 1 st 2 räknas som arbetstagare (bl a vissa representanter och bensindistributörer).

(2) (a) *ledamot av styrelse, verk, nämnd, kommitté eller annan sådan myndighet*, som hör till staten eller till kommun, landstingskommun, kommunalförbund, församling, kyrklig samfällighet eller allmän försäkrings-

kassa; BrB 20:2 st 2 p 1. Några exempel: ledamot i arrendenämnd eller hyresnämnd, sakkunnig eller expert i en statlig utredning.

(b) den som *utövar uppdrag som är reglerat i författning*; BrB 20:2 st 2 p 2. Några exempel: nämndeman, juryman, konkursförvaltare, boutredningsman, övervakare, överförmyndare, dispaschör, notarius publicus. Även t ex skiljeman samt styrelseledamot och revisor i aktiebolag eller ekonomisk förening torde falla under denna punkt; saken har betydelse för vilka åtalsregler som skall gälla (se nedan 11.6).

(c) *krigsman* (enligt Lag 1986:644 om disciplinförseelser av krigsmän m m §§ 2—6) eller *annan som fullgör lagstadgad tjänsteplikt* (se nedan 11.5); BrB 20:2 st 2 p 3.

(d) den som *eljest utövar myndighet* (dock ej den som är uppenbart obehörig att utöva myndighet); BrB 20:2 st 2 p 4. Exempel: ordningsvakt under utövning av polismans befogenheter, skorstensfejarmästare i kontrollverksamhet, privatperson som förordnats att göra dödsboanmälan enligt ÄB 20:8a.

(3) den som i annat fall än som nämns under (2) *på grund av förtroendeställning*, t ex som syssloman, *fått till uppgift att för annan sköta eller övervaka skötseln av rättslig eller ekonomisk angelägenhet eller självständigt handha kvalificerad teknisk uppgift*; BrB 20:2 st 2 p 5. Personkretsen bestäms här på samma sätt som vid trolöshet mot huvudman (BrB 10:5; se II.9.6.1 och II.9.9). Under denna punkt faller bl a auktionsförrättare, handelsresande, kommissionär, fastighetsförvaltare, advokat, men inte en självständig företagare vid t ex entreprenad eller arbetsbeting.

(4) *den som sedermera får anställning, uppdrag, osv, som sägs under (1)—(3)*; BrB 20:2 st 1 p 2 och st 2. Vederbörande behöver inte tillträda befattningen, slutföra uppdraget, osv.

(5) och slutligen *den som har haft anställning, uppdrag, osv, som sägs under (1)—(3)*; BrB 20:2 st 1 p 2 och st 2.

I viss utsträckning sammanfaller de olika personkategorierna. Av intresse är att de kategorier, som upptagits under (2), är begränsade så att det måste vara fråga om *svensk myndighetsutövning, tjänsteplikt, osv*. De kategorier, som upptagits under (1) och (3) innesluter däremot *anställda hos utländska arbetsgivare och personer som innehar förtroendeställning gentemot utländsk huvudman*. Den valda lösningen är tekniskt enkel, men knappast sakligt välgrundad mot bakgrunden av aktuella internationella strävanden att bekämpa korruption.

11.3.3 Otillbörlig belöning för tjänsteutövning

En *muta* är typiskt sett en ekonomisk förmån, som någon får för att handla pliktstridigt. Mutbrott och bestickning innefattar emellertid en åtskilligt vidare krets av förfaranden. Gemensamt objekt är vad som kallas *otillbörlig belöning*. Det bör inte komma i fråga att detta objekt bestäms olika vid de två brotten; en annan sak är att den enes avsikt, som gör att en belöning är otillbörlig, kanske inte omfattas av den andres uppsåt (se NJA 1981 s 477).

En *belöning* har i allmänhet ekonomiskt värde: den må gälla penninggåva (NJA 1947 s 362, NJA 1958 B 6, NJA 1972 s 92), annan gåva (NJA 1958 B 6, NJA 1958 B 49, NJA 1981 s 477), testamentslott (NJA 1985 s 477), rabatt, provision, överlåtande av nyttjanderätt (NJA 1956 s 445), varukredit, försträckning (NJA 1956 s 445, NJA 1972 s 92), borgensåtagande (NJA 1956 s 445), påskrift av låneväxel (NJA 1956 s 129), mat, dryck, hotellrum och annan gästfrihet (NJA 1981 s 1174, NJA 1981 B 11), resa, nedsatt debitering, eftergivande av ränta, alltför högt konsultarvode, varor till "självkostnadspris" eller en prostituerads tjänster. Som synes kan förmånen framträda mer eller mindre öppet. Även mer subtila förmåner av icke-materiell art kan dock utgöra en belöning. Som exempel brukar nämnas en ordensutmärkelse, förord till en tjänst och annan protektion. (Meningarna är emellertid delade i frågan i vad mån förmåner av icke-ekonomisk karaktär kan utgöra belöning.)

Den otillbörliga belöningen skall avse tjänsteutövningen. Under "tjänsteutövningen" faller även uppdrag eller annan syssla som medför mutansvar. Begreppet innefattar alltså mycket mer än "myndighetsutövning".

Poängen med belöningen kan vara att utöva *påverkan* eller visa *erkänsla*, men det räcker med att det finns ett yttre *tjänstesamband* mellan givare och mottagare (NJA 1985 s 477). Detta samband kan vara generellt eller avse en viss åtgärd. Det erforderliga sambandet är uteslutet om påverkan inte kan ske, därför att mottagaren helt saknar kontroll eller inflytande i relevant hänseende. Att möjligheterna till inflytande är mycket små eller ännu ligger i framtiden är däremot utan betydelse (se t ex NJA 1958 B 49). Även den, som blott har att bereda ett beslutsunderlag, kan föröva mutbrott. Erforderligt tjänstesamband föreligger inte, om en (tilltänkt) åtgärd eller underlåtenhet ligger utanför arbetsgivarens eller huvudmannens verksamhetsområde.

En belöning kan naturligtvis också ges av annat skäl. Det kan finnas ett annat samband, som ger en tillräcklig förklaring. Främst kommer *vänskap, tillgivenhet, kärlek, beundran, bekantskap utom tjänsten* och *ersätt-*

ning för uppdrag utom tjänsten i fråga. Det skall dock märkas, att redan i ett vänskapsförhållande kan ligga en "jävstendens" och att en gåva, som ges till en vän, delvis kan motiveras av åtminstone en önskan att "stå väl" med vännen i tjänsten. Av betydelse för bedömningen av om en belöning lämnats för tjänsteutövning är uppenbarligen belöningens värde och huruvida det råder "balans" i gåvoutbytet mellan parterna. Enligt motiven krävs ett djupare vänskapsförhållande för att motivera gåvor av kapitalvärkaraktär eller annan dyrbarare egendom.

Se NJA 1949 s 310, NJA 1956 s 129, NJA 1956 s 445, NJA 1958 B 6, NJA 1972 s 92, RH 13:81.

I förarbetena uppmärksammas inte att en gåva överhuvudtaget inte behöver vara en belöning, t ex när den motiveras av *medlidande* eller en *önskan att hjälpa*.

Inte varje belöning för tjänsteutövning är brottslig. Belöningen måste vara *otillbörlig*. Så är givetvis fallet om avsikten är att en pliktstridig åtgärd skall företas eller om belöningen lämnas som erkänsla för en sådan åtgärd. I allmänhet är det dock omöjligt att bevisa att så skett. I praktiken uppkommer frågan om ansvar för bestickning och mutbrott i fall, där den föregivet mutade måste förutsättas ha handlat lojalt.

Vad som anses vara otillbörligt växlar med samhällsförhållandena och beror på verksamhetens art och åtskilliga andra omständigheter. Det är alltid otillbörligt att ta emot något, som är ägnat att framkalla en *tacksamhetsskuld* eller gör att mottagaren blir *ekonomiskt beroende*. Se NJA 1956 s 129, NJA 1956 s 445, NJA 1958 B 49, NJA 1972 s 92 och även NJA 1949 s 310. Även överlämnande av *kontanta pengar* kan förutsättas vara otillbörligt (NJA 1947 s 362, NJA 1958 B 6) utanför situationer där drickspengar är allmänt accepterade. Se också RH 13:81 (presentkort på 1000 kr).

Huvudsynpunkten vid otillbörlighetsbedömningen är om belöningen är *ägnad att påverka* mottagaren. Härvidlag är givetvis värdet en viktig faktor. Är värdet obetydligt är i regel också risken för påverkan obetydlig. Man kan därför utgå från att mindre gåvor av reklamkaraktär (almanackor, pennor, osv) är tillbörliga. Så snart det inte rör sig om bagateller blir andra omständigheter avgörande. Vid värderingen av en förmån har man att utgå från dess försäljningsvärde (eller motsvarande marknadsvärde) och att bortse från oberäknelig värdestegring (såsom när en penninglott utfaller med vinst).

Särskilt känslig är verksamhet, som innebär *myndighetsutövning* och annan väsentlig offentlig verksamhet. Att uppställa några fasta värdegränser

är inte möjligt. Det skulle kunna leda till ett oönskat drickspenningssystem inom förvaltningen. Utrymme måste finnas för en nyanserad bedömning under hänsynstagande till både verksamhetens art och förmånens karaktär. Undantagsvis kan en arbetsuppgift vara så känslig, att även den minsta förmån kan framkalla misstanke om någon grad av påverkan. En funktionär, som har att på platsen undersöka om villkoren för en koncession iakttagits, kan behöva avböja även en obetydlig förmån. Omvänt kan relativt betydande förmåner vara tillbörliga, när syftet är legitimt och förmånen ingår som ett osökt och nyttigt led i tjänsteutövningen.

Som exempel kan nämnas arbetsluncher och studieresor; för en funktionär inom den offentliga sektorn är i regel högst en dags studieresa acceptabel. Viss återhållsamhet måste iaktas beträffande standarden på måltider och logi. (Se NJA 1981 s 1174, NJA 1981 B 11.) Det skall observeras att vad som anges vara kurser, konferenser eller studieresor i verkligheten kan vara rekreation eller semesterresor. Även när familjemedlemmar kostnadsfritt får följa med på en studieresa eller konferens får man utgå från att förmånen är otillbörlig. — I NJA 1981 s 477 ansågs årliga julgåvor från ett företag upp till omkring 100 kronors värde (bl a en helflaska whisky) i 1975 års penningvärde vara tillbörliga; det var fråga om ganska ringa värde och ej sannolikt att mottagarna skulle låta sig påverkas; att gärningarna upprepats var irrelevant. HD åberopade emellertid också då rådande sedvänja på området. Eftersom den nya lagstiftningen i viss mån avsågs åstadkomma en uppstramning, är det svårt att av rättsfallet dra några slutsatser för gällande rätt.

Klart är att förmåner som faller inom ramen för vanlig artighet och uppmärksamhet i mänskligt umgänge — t ex uppvaktningar med böcker, blommor, frukt eller choklad i samband med högtidsdagar eller representation — är tillbörliga (om de ej förknippas med viss prestation). Oklart är hur högt värdet härav får vara och om det är tillåtet att ge bort sprit eller lyxvaror.

Inom den offentliga sektorn finns vissa författningsregler av intresse för otillbörlighetsbedömningen.

I LOA 6:2 sägs, att arbetstagare får endast efter tillstånd av regeringen uppbära sådana gåvo- eller donationsmedel eller liknande förmåner som är förenade med tjänst.

Socialstyrelsen har i ett cirkulär 1975 givit råd och anvisningar i fråga om mottagande av gåvor från patienter inom den allmänna sjukvården. I sammanhanget kan även KK 1964:484 om mottagande för statsverkets räkning av gåvo- och donationsmedel nämnas. I NJA 1985 s 477 uttalade HD att det är oförenligt med lagstiftningens syfte att inom sjukvården och vid omsorgen om äldre ge något större utrymme för en funktionär att motta gåvor och andra belöningar som ges som tecken på uppskattning.

Samtycke av överordnad har i övrigt ringa betydelse för otillbörlighetsbedömningen (NJA 1981 s 1174).

På den *privata sektorn* är för vissa personkategorier bedömningen av ungefär samma art som på den offentliga sektorn. Här kan nämnas verksamheten inom banker, försäkringsbolag, kommunikationsföretag, bevakningsföretag och den känsliga ställning som t ex revisorer, skiljemän och kontrollanter intar. Generellt kan dock sägas, att kraven är lägre än på den offentliga sektorn. Detta beror framförallt på att syftet med kriminaliseringen är annorlunda. I stället för allmänhetens krav på opartisk och plikt-enlig myndighetsutövning kommer den enskilde arbetsgivarens eller uppdragsgivarens intresse av att vederbörande fullgör sina åligganden utan ovidkommande hänsyn i förgrunden, även om ett allmänt intresse av ett sunt näringsliv också spelar en roll. (Mutbrott behöver inte innebära skada för arbetsgivare eller huvudman och kan väl vara till dennes fördel.) Företeelser, som utgör naturliga led i vedertagna umgängesformer inom näringslivet eller någon del därav, får i regel accepteras. Särskilt är förmåner av reklam- eller representationskaraktär vanliga. Vad gäller representation kan kanske viss ledning hämtas i riksskatteverkets anvisningar rörande avdragsgilla representationskostnader; något hinder mot att prisramarna överskrids utan att det är fråga om otillbörliga förmåner finns inte. Vid jubiléer, invigningar och representation gentemot utländska gäster kan mer tillåtas än eljest. Bl a godtas då även förmåner, som kommer anhöriga till godo. Vid rabatter i ett företags utbud blir förmånen i regel otillbörlig, om den är större än som är normalt för ett större antal personer eller större än huvudmannens rabatt. — Det finns anledning att erinra om att diskussionen gäller en belönings otillbörlighet i fall, där det inte kan visas att avsikten är att mottagaren skall handla illojalt eller att han redan har gjort det och belönas därför. Det kan även vara på sin plats att påminna om, att det är domstolarnas sak att avgöra vad som är tillbörligt och att de inte är bundna av vad som är brukligt eller normalt eller av regler, som tjänar helt andra syften eller tillkommit som interna rekommendationer inom näringslivet.

Den omständigheten att en förmån lämnas öppet är av särskild betydelse på den privata sektorn. Det kan vidare presumeras, att belöningen är tillbörlig, när en privat arbetsgivare tillåter att hans anställda mottar den. Omvänt är belöningen i regel otillbörlig, om den mottas i strid med arbetsgivarens uttryckliga önskemål.

Mutbrott kan förövas även av den, som *inte längre innehar* en anställning eller ett uppdrag. Visserligen kan det då inte längre vara fråga om att direkt påverka vederbörande, men en förmån kan ju ändå ha samband med tjänsteutövningen, inte bara därför att förmånen var utlovad tidigare, utan också som erkänsla för företagna åtgärder. Utsikten att i framtiden

bli belönad kan utgöra ett starkt incitament till pliktstridigt handlande. Härtill kommer att ett godtagande av i efterhand lämnade förmåner skulle omöjliggöra, att man förebygger misstankar om att någon låtit sig påverka av utsikten till en belöning. T ex en domare bör därför aldrig ta emot något av den som vunnit ett mål. Även t ex en sjukhusläkare kan efter en lyckosam behandling misstänkas ha otillbörligt gynnat en patient, om han mottar en gåva i efterhand. Likväl finns ett större utrymme än eljest att anse en belöning, som ges i efterhand (och ej tidigare utlovats), vara tillbörlig. I förarbetena nämns särskilt det fallet, att en person, som avgår med pension, får gåvor av dem varmed han under en längre tid stått i kontakt på yrkets vägnar. Att en lärare får en inte märkligt dyrbar gåva av en avgångsklass får anses vara legitimt; redan härav kan knappast någon misstanke om att någon eller några gynnats uppstå. — Vad nu sagts gäller på motsvarande sätt när möjligheten till direkt påverkan försvunnit av annan anledning, särskilt när lång tid förflutit sedan påverkan kunde äga rum.

Ytterligare en speciell situation föreligger vid ifrågasatt bestickning i *utlandet*. Vid otillbörlighetsbedömningen får åtminstone i viss mån hänsyn tas till uppfattningen i det främmande landet om vad som är tillbörligt. Eljest finns en risk att svenska företags affärsförbindelser äventyras. Samtidigt måste understrykas, att det förhållandet att korruption är vanlig eller att det är (i praktiken) tillåtet att lämna förmåner inte räcker för att göra en förmån tillbörlig. De aktuella internationella strävandena att bekämpa korruption rör företeelser som tveklöst är otillbörliga.

När en arbetstagare bereds otillbörliga förmåner av arbetsgivaren är inte fråga om korruption; däremot kan t ex ansvar för skattebrott aktualiseras.

11.3.4 Mutbrott — BrB 20:2

Brottet består i att någon inom den i 11.3.2 angivna personkretsen *mottar, låter sig utlova eller begär* muta eller annan otillbörlig belöning för sin tjänsteutövning. Verben skall inte tolkas bokstavligt. Det räcker med att förmånen ligger ”inom egennyttans ram”, såsom när den kommer man, hustru eller annan närstående till godo. (Den verkliga mottagaren kan göra sig skyldig till medverkan.) Men mutansvar är uteslutet, när en befattningshavare såsom sakligt ovidkommande villkor för att vidta en viss åtgärd kräver att någon skall lämna ett bidrag till ett allmännyttigt ändamål (brott enligt 20:1 aktualiseras).

En förmån är mottagen, endast om den kommit vederbörande till handa och om han accepterat den genom att ge uttryck för sin vilja att behålla den eller förfoga över den (NJA 1956 s 445, NJA 1958 B 49, NJA 1981 s 477,

jämför NJA 1958 B 6). Det kan givetvis uppkomma känsliga situationer, där ett återlämnande av en gåva kan uppfattas som en insinuation om bestickning. Ibland kan dilemmat lösas genom att gåvan överlämnas till huvudmannen.

När brottet avser belöning i form av testamentslott fulbordas det vid mottagandet av den testamenterade egendomen (NJA 1985 s 477; med detta rättsfall har HD på ett anmärkningsvärt sätt inskränkt testators frihet att förordna om sin kvarlåtenskap).

Att låta sig utlova en belöning är att komma överens om att belöning skall ges, oberoende av om någon då eller senare är villig att fullfölja avtalet. Även att medverka vid upprättande av testamente till gärningsmannens förmån innefattar att låta sig utlova en belöning (NJA 1985 s 477). Liksom vid t ex bedrägeri (II.7.3.2) kan tystnad innebära ett godkännande av ett förslag.

En begäran är ett allvarligt menat anspråk, som framställs på ett otvetydigt sätt, men ej nödvändigtvis genom ord (NJA 1956 s 129, NJA 1972 s 92).

Ansvar för **grovt brott** skall enligt förarbetena endast i sällsynta undantagsfall kunna aktualiseras vid mutbrott inom den privata sektorn. För grovt brott bör krävas att den mutade har en särskilt betydelsefull ställning inom det offentliga området eller att han förövat eller avsett att föröva en pliktstridig gärning eller föranlett stor skada.

11.3.5 Bestickning — BrB 17:7

Bestickning består i att till någon inom den relevanta personkretsen *lämna* (NJA 1956 s 445, NJA 1958 B 6, NJA 1958 B 49, NJA 1981 s 477, RH 13:81), *utlova eller erbjuda* (NJA 1947 s 362) muta eller annan otillbörlig belöning för tjänsteutövningen (se även NJA 1962 B 37). Belöningen behöver inte ha mottagits eller eljest accepterats. Skickas belöningen per post är brottet fullbordat, när gärningsmannen inte längre kan få tillbaka försändelsen från postverket, dvs när den lagts i adressatens brevlåda. Ett typexempel på bestickning är att en rattfyllerist erbjuder en polisman pengar för att underlåta att avge rapport.

Vid bestickning finns ingen särskild straffskala för grova brott. Det har inte ansetts tänkbart, att högre straff än två års fängelse skulle kunna komma i fråga. Vid straffmätningen får beaktas bl a om gärningen varit nödvändig för att undgå rättsförlust, vem som varit mest aktiv (bestickaren eller den bestuckne) och om bestickaren agerat på en arbetsgivares uppdrag.

Innefattar gärningen bedrägeri eller ocker bör dömas särskilt därför.

11.4 BROTT MOT TYSTNADSPLIKT

Brott mot tystnadsplikt kriminaliseras framför allt i BrB 20:3. Tillämpligheten av detta lagrum är emellertid underkastad kraftiga begränsningar, när gärningen sker genom yttrande i tryckt skrift eller i radio eller består i meddelande för sådant offentliggörande. Se nedan i kapitel 15.

11.4.1 Grundlagsskydd för yttrande- och informationsfrihet

RF 2:1 tillförsäkrar varje medborgare bl a yttrandefrihet och informationsfrihet gentemot det allmänna. Vidare erinras om skyddet för tryckfriheten i TF och den i TF kap 2 reglerade rätten för varje medborgare att ta del av allmänna handlingar. Om inte annat följer av särskilda föreskrifter i lag, är utlänning här i riket likställd med svensk medborgare (RF 2:20 st 2).

Inskränkningar i dessa fri- och rättigheter är möjliga i den ordning och på de grunder som anges i RF 2:12—13 och TF 2:2. Efter delegation kan regeringen enligt RF 8:7 st 1 p 7 meddela föreskrifter om förbud att röja sådant, som någon erfarit i allmän tjänst eller under utövande av tjänsteplikt. Enligt RF 8:10 kan regeringen vidare i lag i ämne, som anges i RF 8:7 st 1, bemyndigas att bestämma när föreskrift i lagen skall börja eller upphöra att tillämpas. Genom RF 8:11 ges regeringen i sin tur möjlighet att delegera utfärdande av bestämmelser till förvaltningsmyndighet eller kommun. När i BrB 20:3 talas om *lag eller annan författning* avses en i enlighet med RF:s regler av riksdagen, regeringen, förvaltningsmyndighet, kommun eller landstingskommun beslutad generell norm. Av övergångsbestämmelserna till RF p 6 framgår dock, att äldre författning eller föreskrift äger fortsatt giltighet, utan hinder av att den inte har tillkommit i den ordning, som skulle ha iakttagits vid tillämpning av den nya regeringsformen.

Ansvar för brott mot tystnadsplikt kan aldrig grundas enbart på överordnads befallning eller tjänstens ”natur”. Det är inte heller möjligt att ingripa disciplinärt enligt LOA, när en ålagd tystnadsplikt saknar giltigt författningsstöd. RF:s reglering torde hindra att tystnadsplikt i offentliga anställningar åläggs genom avtal. På den privata sektorn kan däremot avtal om tystnadsplikt ingås: som sanktion kan skadestånd eller avtalsvite komma i fråga, men inte straff.

Det sagda utesluter inte, att tystnadsplikt med stöd i lag eller annan författning åläggs i ett visst ärende.

Se t ex RF 10:7, RO 4:5, RB 5:4, 23:10, 27:9, Förvaltningsprocesslag 1971:291 § 16, Lag 1970:417 om marknadsdomstol m m § 16, UB 2:14 och Lag 1971:1078 om förvarsuppspinnningar §§ 6 och 16.

11.4.2 Tystnadsplikt

Att redovisa alla bestämmelser i lag eller annan författning, som innefattar tystnadspliktens reglering, innebär att upprätta en förteckning av hundratala lagrum. Det är emellertid av dessa bestämmelser som det framgår, vem som har tystnadsplikt och vad den omfattar. Inte sällan ställs lagtolkarens förmåga på hårda prov. Inte alltid framgår t ex om samtycke eller utevaro av olägenhet utesluter tystnadsplikt. Ibland krävs, att ett röjande inte får ske i "oträngt mål" eller "obehörigen", och det kan vara svårt att avgöra hur dessa uttryck skall tolkas eller om sådana reservationer skall inläsas också i lagtext, där de saknas. Den som vid straffansvar är skyldig att avslöja brott (BrB 23:6 st 1) kan givetvis inte dömas för brott mot tystnadsplikt, lika litet som den som handlar i nöd (BrB 24:4). Se även SoL § 71 om anmälan om barnmisshandel m m.

Här kan inte annat komma i fråga än att ge några exempel på författningar som stadgar tystnadsplikt. Ojämförligt viktigast är *SekrL*, som innehåller bestämmelser om tystnadsplikt i det allmännas verksamhet och om förbud att lämna ut allmänna handlingar. *SekrL* kompletteras av *Sekretessförordning* 1980:657 och är komplicerad och besvärlig att tillämpa. *Sekretess* definieras som förbud att röja uppgift, vare sig det sker muntligen eller genom att allmän handling lämnas ut eller på annat sätt. Förbud att röja uppgift medför också förbud att utnyttja den utanför den verksamhet, i vilken sekretess gäller för uppgiften. Se närmare *SekrL* kap 1. De särskilda reglerna om sekretess finns i kap 2—14. I 14:9—10 stadgas om förbehåll vid utlämnande av uppgift till enskild. Även överträdelse härav utgör brott mot tystnadsplikt.

Av övriga lagrum, som föreskriver tystnadsplikt, kan följande nämnas (i samtliga fall beivras överträdelse enligt BrB 20:3):

- RF 10:7 (rörande utrikesnämnden);
- RO 2:4, 4:15, 8:5 (rörande kammarsammanträden inom stängda dörrar och sammanträden med utskott och lönedelationen);
- RB 8:4 (advokat som inte tjänstgör vid allmän advokatbyrå);
- Lag 1980:11 om tillsyn över hälso- och sjukvårdspersonalen m fl §§ 5—7a;
- Lag 1979:926 om tystnadsplikt för präst inom svenska kyrkan;
- Lag 1975:689 om tystnadsplikt för vissa tolkar och översättare;
- Lag 1965:94 om polisregister m m § 10;
- Lag 1965:61 om behörighet att utöva veterinäryrket m m § 16;
- Arbetsmiljölagen 1977:1160 7:13 och 8:3;
- Lag 1980:578 om ordningsvakter § 11;
- Lag 1971:1078 om försvarsuppfinningar §§ 4, 6, 9, 10, 16, 17;
- Lag 1944:133 om kastring § 6;
- Lag 1980:2 om finansbolag § 23;

- Datalag 1973:289 § 13;
- Kreditupplysningslag 1973:1173 § 14;
- Inkassolag 1974:182 § 11; och
- UB 2:14.

Vissa bestämmelser om tystnadsplikt är *inte straffsanktionerade*. Det rör sig *dels* om bestämmelser, som tillkommit före 1976 och då inte förenats med straffbestämmelser, och *dels* om bestämmelser, som tillkommit senare och uttryckligen undantagits från straffansvar (detta gäller bl a banksekretessen).

Se ValutaL § 7, Lag 1955:183 om bankrörelse § 192, Lag 1955:416 om sparbanker § 98, Lag 1956:216 om jordbrukskasserörelsen § 89, Lag 1949:345 om rätten till arbetstagares uppfinningar § 8, Aktiebolagslag 1975:1385 19:1 st 3 och Lag 1976:580 om medbestämmande i arbetslivet § 56.

11.4.3 Specialstraffrätt

Särskilda straffbud om brott mot tystnadsplikt finns bl a i

(a) RB 9:6 (jämför RB 5:4, 23:10 och 27:9) och Förvaltningsprocesslag 1971:291 § 39 (jämför § 16). Brottet består i att utan giltigt skäl röja vad som enligt rättens eller undersökningsledarens förordnande inte får uppenbaras. Straffet är böter.

(b) Lag 1970:417 om marknadsdomstol m m § 21 innehåller en liknande regel (böter eller fängelse högst 1 år). Brott enligt BrB har företräde.

(c) Lag 1968:555 om rätt för utlänning och utländskt företag att idka näring här i riket § 36 p 3 (revisor). Straffet är böter eller fängelse högst 6 mån.

(d) lagstiftningen om ansvar för innehållet i tryckt skrift eller i rundradiosändning samt i radiolagen; se nedan 15.4.2 och 4, 15.6.1 och 3.

11.4.4 Brott mot tystnadsplikt — BrB 20:3

BrB 20:3 är blankettstraffbudet framför alla andra. Brottet avser uppgift, som man är pliktig att hålla hemlig, antingen enligt lag eller annan författning eller enligt förordnande eller förbehåll, som har meddelats med stöd av lag eller annan författning. Det förövas genom att *röja* (NJA 1953 s 654) uppgiften eller att *olovligen utnyttja* hemligheten. Det spelar ingen roll var gärningen begås, men plikten måste ha sin grund i *svensk* författning. Det

skall observeras, att en plikt att hålla något hemligt inte automatiskt medför en plikt att inte utnyttja hemligheten. För att ett utnyttjande av en hemlighet skall vara olovligt krävs ett uttryckligt förbud vid sidan av ett förbud mot att röja uppgiften.

Ordet "röja" skall här inte läsas som "avslöja". Ett röjande sker så snart en uppgift eller allmän handling lämnas ut i strid med en föreskrift om sekretess. Även andra än muntliga uppgifter eller meddelanden avses. Att någon för vilken en uppgift röjs själv får tystnadsplikt utesluter inte att röjandet är brottsligt (NJA 1953 s 654).

BrB 20:3 innehåller två brottstyper. I st 1 straffbeläggs *uppsåtligt brott* och i st 2 *oaktsamt brott*.

Vid oaktsamhetsbrottet kriminaliseras inte *ringa fall*. Undantaget motiveras bl a av att SekrL inte innehåller några "obehörighetsrekvisit". Man har där strävat efter att uttömmande ange de fall, där en uppgift får lämnas ut, och det kan då uppkomma oförutsebara situationer, vid vilka det ter sig mindre rimligt att utkräva ansvar för oaktsamt röjande av en sekretessbelagd uppgift. (Det har också ansetts vara inkonsekvent att domstol skulle ådöma ansvar för en gärning som — om den beivrats i disciplinär ordning — skulle bedömts som ringa fall och till följd därav inte föranlett disciplinpåföljd.) Vid bedömningen av om fallet är ringa är särskilt att beakta uppgiftens art och den skada eller olägenhet som följt av röjandet samt vilka krav som rimligen kan ställas på vederbörande med hänsyn till hans möjligheter att bedöma den rättsliga situationen (dvs graden av personlig culpa). — För andra än offentliga funktionärer har undantaget liten betydelse, eftersom man i allmänhet kan nå samma resultat genom tolkning av den bestämmelse som stadgar tystnadsplikt.

Om gärningen eljest är särskilt belagd med straff skall inte dömas enligt BrB 20:3. Specialstraffrättsliga brott mot tystnadsplikt och t ex spioneri och liknande brott (BrB 19:5—9), trolöshet mot huvudman (BrB 10:5) och brott enligt IKL §§ 3 eller 5 har således företräde (enligt IKL § 3 st 3 tillämpas dock SekrL framför § 3 st 1 i fråga om den som är anställd hos det allmänna; härav följer ett motsvarande företräde för BrB 20:3). BrB 20:3 kan tillämpas vid gärning som sägs i BrB 19:9, om oaktsamheten inte är grov. BrB 20:3 får anses ha företräde framför BrB 20:1 (myndighetsmissbruk och vårdslös myndighetsutövning).

Det kan finnas anledning att åter erinra om de begränsningar av tillämpningen av 20:3 som följer av den speciella regleringen av yttrandefrihetsbrott (se kapitel 15).

11.5 ANDRA BROTT MOT TJÄNSTEPLIKT

Brott mot den tjänsteplikt som åligger *värnpliktig*, *vapenfri tjänstepliktig* och *civilförsvarspliktig* berörs i nästa kapitel.

I 8.5.4(3) berörs de straffbestämmelser, som avser åsidosättande av medborgerlig skyldighet att delta i *räddningstjänst*.

Den lydnadsplikt som åligger *polisman* enligt PolisF 5:3 och *ordningsvakt* enligt Lag 1980:578 om ordningsvakter § 6 är inte straffsanktionerad.

SjömansL innehåller straffbestämmelser (böter eller fängelse högst 6 mån) för ledamot i fartygsnämnd, som vid sin medverkan i nämnden brister i omsorg (§ 64 st 1), för den som missbrukar rätten att bruka våld eller ta någon i förvar (§ 66) samt för sjöman, som uppsåtligt åsidosätter skyldighet att efterkomma given order eller föreskrift, om den har betydelse för fartygets, ombordvarandes eller lastens säkerhet (§ 70). Brott, som är belagt med strängare straff i annan lag, har företräde.

Luftfartslag 1957:297 13:2 p 6 straffbelägger (böter eller fängelse högst 6 mån) att någon vid tjänstgöring på luftfartyg vägrar att följa befälhavarens order. Om gärningen skett av ringa oaktsamhet skall den ej föranleda ansvar (13:4). Enligt 13:5 st 1 har brott enligt BrB företräde.

Ytterligare straffbestämmelser finns i *krislagstiftningen* (som inte är i kraft under normala förhållanden). Den som underlåter att fullgöra skyldighet, som åligger honom enligt Lag 1981:292 om tjänsteplikt för hälso- och sjukvårdspersonal samt veterinärpersonal m m § 4 eller § 6, döms enligt § 9 till böter eller fängelse i högst 6 mån. En likartad straffbestämmelse finns i Allmän tjänstepliktslag 1959:83 § 24.

11.6 SÄRSKILDA ÅTALSREGLER

11.6.1 Särskilda regler om allmänt åtal

Beträffande brott, som förövas av (a) arbetstagare hos stat eller kommun eller (b) annan som avses i BrB 20:2 st 2 p 1—4 och varigenom denne *åsidosatt vad som åligger honom i utövningen av anställningen eller uppdraget* gäller enligt BrB 20:5 st 1 inte vanliga regler om inskränkning i åklagares åtalsrätt (t ex i fråga om krav på angivelse av målsäganden eller att åtal skall vara påkallat ur allmän synpunkt). Brottet behöver givetvis inte vara brott enligt BrB kap 20.

I fortsättningen av BrB 20:5 ges emellertid en rad *undantag* till detta återkallande av undantag i den mot den generella åtalsplikten korresponderande åtalsrätten. Bl a framgår av 20:5 st 4 att st 1 ej alltid gäller vid brott mot tystnadsplikt.

I 20:5 st 2 sägs, att vad som i BrB stadgas om att åtal inte får ske utan förordnande av regeringen eller den regeringen bemyndigat fortfarande skall gälla (se t ex BrB

19:16 och ovan 10.5). Vidare sägs, att vad i annan lag eller författning är föreskrivet om åtal för gärning, för vilken straff är stadgat endast om den förövas av innehavare av anställning eller uppdrag, som sägs i 20:5 st 1, också fortfarande skall gälla.

Slutligen upptas i 20:5 st 5 en erinran om följande regler:

(1) RF 4:8 st 1: riksdagen skall med fem sjättedels majoritet besluta om åtal mot den, som är eller har varit *riksdagsledamot*, för gärning förövad under utövandet av uppdraget som sådan. Se vidare RO 3:18 om hur ärendet anhängiggörs i riksdagen. Åtalsrätt tillkommer allmän åklagare. Varken JO eller JK kan åtala.

(2) RF 12:3: den som är eller har varit *statsråd* får fällas till ansvar för brott i utövningen av statsrådstjänsten, bara om han därigenom *grovt* har åsidosatt sin tjänsteplikt. Åtal beslutas av konstitutionsutskottet, utförs av JO och prövas av HD.

(3) RF 12:8 st 1: åtal för brott i utövningen av tjänst som *justitieråd* eller *regeringsråd* väcks i HD av JO eller JK.

(4) Beträffande åtal mot JO och vissa andra riksdagens funktionärer för brott i utövningen av uppdraget eller tjänsten finns speciella regler i RO 9:8, Lag 1974:568 om riksgäldskontoret § 3 samt i lagarna med reglemente för riksbanken och riksgäldskontoret. Åtalet utförs av JO efter vederbörligt beslut av finansutskottet, konstitutionsutskottet, riksbanksfullmäktige eller riksgäldsfullmäktige. Vanliga åtalsregler gäller för brott, som begås vid utövande av valutastyrelsens beslutanderätt.

Beträffande forum privilegium i övrigt, se RB 2:2 och 3:3. RÅ:s roll som åklagare regleras i RB 7:4 och Åklagarinstruktion 1974:910 § 3 (RÅ kan för brott i utövningen av tjänsten inte åtala statsråd, justitieråd, regeringsråd, JO, JK eller den som utövar RÅ:s tjänst). — RÅ kan åtalas av JK och JO.

Det är inte alldeles lätt att avgöra vad som är brott, som begåtts i utövningen av tjänst eller uppdrag. Bl a mutbrott och brott mot tystnadsplikt torde praktiskt taget alltid förövas utanför tjänst eller uppdrag. Enligt motiven till lagarna om JO:s och JK:s tillsyn omfattar dock deras åtalsbefogenheter samtliga brott enligt BrB 20:1—3, förövade av personer som står under deras tillsyn.

Avskedande eller disciplinärt förfarande påverkar åtalsfrågan endast i så måtto att RB 20:7 måhända lättare kan bli tillämplig.

11.6.2 Särskilda regler om enskilt åtal

RB 20:10 föreskriver, att vad som sägs i RB 20:8—9 om rätt för målsäganden att väcka åtal eller överta väckt åtal inte gäller för brott, som i utövningen av tjänsten eller uppdraget har begåtts av statsråd, justitieråd, regeringsråd, JO eller den som tjänstgjort i hans ställe, JK eller den som tjänstgjort i hans ställe eller någon annan befattningshavare, mot vilken enligt RO eller annan författning endast något riksdagsutskott eller annat riksdagsorgan är behörigt att besluta om åtal för sådant brott.

Enskilt åtal är inte möjligt vid brott mot tystnadsplikt, som förövas av advokat, som inte är anställd vid allmän advokatbyrå (RB 8:4 st 1 och 8:7 st 6).

11.6.3 Villkor för åtal

(1) I BrB 20:5 st 3 krävs (alternativt) *angivelse* av arbetsgivare eller uppdragsgivare för att allmänt åtal skall ske för *mutbrott* (BrB 20:2), som förövats av den som inte omfattas av 20:5 st 1 (dvs i stort sett den som förövat mutbrott inom den *privata sektorn*: se 11.3.2 under (2)(b)). I BrB 17:17 finns en motsvarande regel beträffande *bestickning*. Det skall noga observeras, att det även vid bestickning är arbetsgivaren eller uppdragsgivaren till den som utsätts för bestickning, som skall ange brottet, även när den senare inte gjort sig skyldig till mutbrott.

När huvudmannen är en juridisk person, kan det ibland vara svårt att avgöra vem som skall göra angivelsen. I princip får man utgå från att styrelsen skall besluta därom, men det är möjligt att delegera handläggningen av sådana frågor till en person i självständig ställning, t ex en verkställande direktör.

Åtalsregeln gäller även transaktioner med och mellan utlänningar. Åtal för mutbrott av eller bestickning mot en funktionär hos en främmande stat eller ett utländskt företag förutsätter således (alternativt) angivelse av en behörig företrädare för den främmande staten respektive det utländska företaget.

(2) *Angivelse* av målsäganden krävs även (alternativt) för allmänt åtal av *brott mot sådan tystnadsplikt* (BrB 20:3), som gäller till förmån för enskild målsägande, dock ej om för visst fall annat är stadgat (BrB 20:5 st 4).

Angivelse av sådant advokats brott mot tystnadsplikt, som nämns i 11.6.2, medför i och för sig inte att allmänt åtal kan väckas (RB 8:7 st 6).

(3) Sjömans brott mot lydnadsplikt (SjömansL § 70) får åtalas av åklagare, endast om (alternativt) *angivelse* sker från redare, befälhavare eller målsägande (§ 72).

(4) Åtal för brott enligt Allmän tjänstepliktslag 1959:83 § 24 förutsätter *medgivande* av länsarbetsnämnd.

11.6.4 Särskild åklagarprövning

(1) Vid *mutbrott* och *bestickning*, som berörs under (1) i förra avsnittet, kan angivelse ersättas av att åklagare finner allmänt åtal vara påkallat från *allmän synpunkt* (BrB 20:5 st 3 och 17:17). Som exempel när åtal kan vara befogat nämns i förarbetena, att anmälan görs av en konkurrent till arbets- eller uppdragsgivaren eller av en sammanslutning av näringsidkare eller konsumenter och att angivelse skett blott beträffande endera av bestickare och mutad. Vid brott begångna utomlands och eljest där utlänningar varit inblandade finns anledning att särskilt beakta praxis i det berörda landet

och andra för utlandsaffärer speciella omständigheter. Med tanke på att i åtskilliga länder ganska ordentligt tilltagna ”uppmärksamheter” hör till det vanliga i affärsvärlden, kan det därför ibland vara rimligt att avstå från åtal, ehuru sådant skulle varit motiverat från allmän synpunkt, om gärningen rört rent svenska förhållanden.

Åtalsreglerna medför i praktiken, att åtal inte aktualiseras på den privata sektorn, om arbets- eller uppdragsgivaren godtagit att belöningen överlämnas.

(2) Även vid sådant *brott mot tystnadsplikt*, som nämns under (2) i förra avsnittet, kan angivelse ersättas av att åtal befinns vara påkallat från *allmän synpunkt* (BrB 20:5 st 4).

Förövar advokat, som inte är anställd vid allmän advokatbyrå, brott mot tystnadsplikt krävs alltid att åtal är påkallat från allmän synpunkt och endast JK kan väcka åtal (RB 8:7 st 6). Tanken är att åtal skall ske, endast när gärningen omfattas av regleringen av yttrandefrihetsbrott (se nedan kapitel 15). I övriga fall anses disciplinärt ingripande enligt Sveriges advokatsamfunds stadgar vara tillfyllest.

(3) Även vid under (3) i förra avsnittet nämnt brott enligt SjömansL § 70 kan angivelse ersättas av att åtal bedöms vara påkallat från *allmän synpunkt* (§ 72).

11.6.5 Anmälningsskyldighet

(1) Enligt LOA 12:1 skall åtalsanmälan ske, när en arbetstagare är skäligen misstänkt (jämför RB 23:18) för sådant i tjänsteutövningen begånget brott, som sägs i BrB 20:1—3, eller annat brott, varigenom han har åsidosatt åliggande i tjänsten, under förutsättning att fängelse finns i straffskalan för brottet eller att det finns anledning att anta, att talan om enskilt anspråk kommer att föras. Observera att för oaktsamhetsbrottet i BrB 20:3 stadgas blott böter som straff. (Uttrycket ”i tjänsteutövningen begånget brott” bör tolkas så att mutbrott och brott mot tystnadsplikt, som har anknytning till tjänsten, faller under LOA 12:1.) I fråga om allmänfarlig vårdslöshet enligt BrB 13:6 st 1 kan regeringen medge undantag från anmälningsskyldigheten (LOA 12:2). Se även LOA 1:3 och 14:3.

(2) Enligt Lag 1980:11 om tillsyn över hälso- och sjukvårdspersonalen m fl § 13 skall socialstyrelsen eller, i fall som sägs i § 38 st 3, hälso- och sjukvårdens ansvarsnämnd göra åtalsanmälan, om någon, mot vilken disciplinpåföljd ifrågasätts, är skäligen misstänkt för att i yrkesutövningen ha begått brott, som har fängelse i straffskalan.

(3) Se även SjömansL § 26 och Lag 1936:567 om domkapitel § 13 mom 2.

(4) PolisF 6:1 st 1 stadgar, att om i en anmälan till polisen har påståtts att en tjänsteman inom polisväsendet har gjort sig skyldig till något brott som har samband med tjänsten eller på annat sätt förfarit felaktigt i sin myndighetsutövning, så skall en anmälan skyndsamt överlämnas till åklagare för prövning om förundersökning skall inledas eller inte.

12 Brott av krigsmän

12.1 BROTTSTYPER OCH STRAFFSKALOR

(1) grovt lydnadsbrott (21:6)	fängelse högst 10 år eller på livstid
(2) (grov) rymning (21:7 st 2)	
(3) undergrävande av stridsviljan (21:10)	
(4) försummande av krigsförberedelse (21:11)	
(5) obehörig kapitulation (21:12)	
(6) stridsförsumlighet (21:13)	
(7) (grovt) våld eller hot mot förman (21:8 st 3)	fängelse högst 6 år
(8) tjänstebrott (21:14)	fängelse högst 2 år
(9) lydnadsbrott (21:5)	böter eller fängelse högst 2 år
(10) rymning (21:7 st 1)	
(11) våld eller hot mot förman (21:8 st 1 och 2)	
(12) samröre med fienden (21:9)	

1986 års reform av militärstraffrätten — som träder i kraft den 1 juni 1987 — innebär att reglerna på det militära området anpassats till det regelsystem som gäller i övrigt. Försvarsmakten har alltmer blivit en integrerad del av samhället i övrigt och det är betydligt mer som förenar de anställda inom skilda delar av statsförvaltningen än som skiljer dem åt till följd av olika tjänsteförhållanden. Den särskilda straff- och processrättsliga ordning som gällt inom det militära försvaret har i huvudsak ersatts av ett utomstraffrättsligt ansvarssystem. Brottspåföljden disciplinstraff för krigsmän har avskaffats.

Reformen har inneburit en betydande avkriminalisering. I viss utsträckning har emellertid upphävandet av straffbestämmelser blott medfört att andra — t ex i BrB kap 3—5, 17 och 20 — blir tillämpliga. Bestämmelser om myteri och uppvigling har överförts till BrB 16:5—6 och nya straffbestämmelser har införts i Värnpliktslag 1941:967 §§ 38—39.

Enligt Lag 1986:644 om disciplinförseelser av krigsmän m m skall krigs-

man, som uppsåtligt eller av oaktsamhet åsidosätter vad han på grund av reglementen, instruktioner eller förmans order eller i övrigt skall iaktta i tjänsten åläggas *disciplinpåföljd* — varning, extratjänst, löneavdrag eller utgångsförbud — för *disciplinförseelse*, om fallet ej är ringa.

Eftersom vid försvarsmakten anställd personal under fredsförhållanden inte räknas som krigsmän gäller för denna kategori i stället disciplinansvar enligt bestämmelserna i LOA (se ovan 11.2.3).

Regler om tillrättavisning — varning, extratjänst, utgångsförbud — vid ringa brott såsom ersättning för böter finns i Lag 1966:413 om vapenfri tjänst §§ 18—20 och KK 1966:414 med vissa bestämmelser om vapenfria värnpliktiga §§ 21—24.

De straffbud som nu finns i 21 kap — de flesta hade tidigare motsvarigheter i kap 22 — blir tillämpliga när riket kommer i krig eller när regeringen föreskrivit att kapitlet skall tillämpas, i fall när riket är i krigsfara eller när det råder utomordentliga förhållanden föranledda av krig eller krigsfara som riket befunnit sig i (21:1—2). Krig får anses föreligga, då ett faktiskt krigstillstånd inträtt, oberoende av om det sker genom krigsförklaring eller stridshandlingar. Enstaka stridshandlingar har dock bara karaktär av neutralitetskränkning. Krigstillstånd torde upphöra först efter ett formligt fredsslut.

Gärningsman är den som är krigsman enligt definitionen i 21:3 eller sådan krigsfånge, krigsdeltagare eller utlänning som nämns i 21:4.

Vissa brottsbeskrivningar utvidgas genom bestämmelsen i 21:16 (främmande makt som likställs med fiende). Vid ockupation av främmande makt skall vidare vad som sägs om rikets försvar tillämpas på motståndsverksamheten och vad som sägs om fienden tillämpas på ockupationsmakten (22:10 st 2). Slutligen skall enligt 22:9 gärning som riktas mot med Sverige förbunden stat, dess krigsmakt eller någon som tillhör denna likställas med gärning riktad mot Sverige, dess försvarsmakt eller krigsmän.

Vad gäller *osjälvständiga brottsformer* straffbeläggs i 21:15 försök, förberedelse och stämpling till rymning (21:7) och våld eller hot mot förmän (21:8) samt underlåtenhet att avslöja rymning. För medverkan till tjänstebrott (21:14) döms endast den som själv därigenom åsidosatt tjänsteplikt.

I sammanhanget kan erinras om att vid en del brottstyper i BrB kap 18 och 19 blir andra straffskalor tillämpliga, när brott förövas under krig (se 9.1 och 10.1).

12.2 KRIGSMAN

Av lag 1986:644 om vissa disciplinföreseelser av krigsmän m m § 2 framgår att följande personal är svenska krigsmän under *fredsförhållanden*:

(1) värnpliktiga under den tid då de är tjänstgöringsskyldiga enligt Värnpliktslag 1941:967. I princip har varje svensk man mellan 18 och 47 år att fullgöra värnplikt, om han ej frikallats såsom "oduglig för krigstjänst".

Se även KK 1973:509 om inskrivning och redovisning av värnpliktiga, KK 1969:380 om värnpliktigas tjänstgöring m m.

(2) kvinnor som genomgår utbildning enligt Lag 1980:1021 om militär grundutbildning för kvinnor.

(3) de som genomgår utbildning vid förberedande officersskola eller annan utbildning för att få anställning som officerare vid försvarsmakten.

(4) hemvärnsmän — men inte annan personal vid hemvärnet (t ex hemvärnsungdom) — under den tid då de är tjänstgöringsskyldiga.

Se Hemvärnsskugörelse 1970:304 och förordningen om hemvärnsmäns medverkan vid bevakning och efterspaning m m (FFS 1985:3). Sjövärnsskåren har ingen personal som motsvarar hemvärnsmän.

(5) de som genom krigsfrivilligavtal eller annat avtal åtagit sig att tjänstgöra frivilligt i befattningar i försvarsmaktens krigsorganisation, under den tid då de är tjänstgöringsskyldiga.

NJA 1945 s 200 (A-lotta); se även RH 44:81.

(6) anställda i svensk beredskapsstyrka för FN-tjänst, när de tjänstgör utomlands (inklusive t ex civilpoliser).

En fullständig redovisning av försvarsmaktens personalindelning finns i förordningen om försvarsmaktens personal (FFS 1983:50).

Yrkesofficerare, officerare på reservstat, reservofficerare och annan vid försvarsmakten *anställd personal* är således *inte krigsmän i fredstid*, utom i fall som nämns i (6).

Se §§ 3—5 om krigsmannabegreppets omfattning när riket är i krig, krigsfara, e dyl.

Krigsmannaegenskapen är knuten till *viss tid*: den tid då vederbörande i nu angiven egenskap är *tjänstgöringsskyldig*. Den faktiska tjänstgöringen är inte avgörande. T ex en värnpliktig blir krigsman från den tidpunkt han är skyldig att inställa sig och upphör att vara det vid tjänstgöringstidens

slut (även om in- och uttryckningsdagarna inte räknas som tjänstgöringstid).

Se NJA 1959 s 20, NJA 1959 B 16—21, NJA 1961 s 1, NJA 1962 s 650, NJA 1976 s 368. Om en värnpliktig åtar sig extra tjänst, är han tjänstgöringsskyldig, enbart om vederbörlig tjänstgöringsorder utfärdats i enlighet med åtagandet.

I vissa fall krävs regeringens tillstånd för kallelse till ny tjänstgöring, se KK 1969:380 om värnpliktigas tjänstgöring m m § 68 st 2 och § 69. Har inkallelse skett utan regeringens medgivande är den en nullitet och den felaktigt inkallade är inte att anse som krigsman (NJA 1974 s 217).

För att någon skall vara krigsman skall alltså enligt vad nu sagts tjänstgöringsskyldigheten vara aktualiserad, ej enbart latent. Fritid eller ledighet för den som är krigsman medför i och för sig inte att han förlorar denna egenskap, men enligt en särskild bestämmelse medför en ledighet på minst 2 mån att tjänstgöringsskyldigheten upphör. En värnpliktig som hempermitteras på obestämd tid är inte tjänstgöringsskyldig (NJA 1942 s 506).

12.3 SPECIALSTRAFFRÄTT

12.3.1 Värnpliktiga

(1) Värnpliktslag 1941:967 § 32 föreskriver att värnpliktig *dels* skall lyda förmans order, om det inte är uppenbart att ordern inte angår tjänsten, *dels* även i övrigt rätta sig efter de tjänstgöringsföreskrifter som gäller för honom (enligt förordningen med tjänsteföreskrifter för försvarsmaktens personal, FFS 1983:31).

Lydnadsplikten är en grundförutsättning för försvarsmaktens effektivitet. Förmän är den som enligt administrativa föreskrifter har befälsrätt. Befälsrätten kan vara generell, begränsad eller tillfällig. Se t ex NJA 1951 s 437.

Lydnadsplikten omfattar inte förmans order, som *uppenbart inte angår tjänsten*. Sakligt sett vore det mer befogat att kräva, att befallningen skall angå tjänsten, men en sådan formulering har ansetts kunna äventyra disciplinens upprätthållande, därför att man då ofta finge räkna med invändningar från den underlydande. I tveksamma fall — både vad gäller befallningens innehåll och förmannens behörighet att ge ordern — föreligger lydnadsplikt.

Se t ex NJA 1962 s 650, NJA 1966 s 123. Lydnadsplikten kan gälla en gärning rörande ordningens upprätthållande (NJA 1945 s 720), klädsel (NJA 1951 s 437), hälsning, mottagande av vapen (NJA 1955 B 8, SvJT 1972 rf s 73), men också en gärning som skall utvisa om den underlydande bör tas i förvar på grund av fylleri (SvJT 1965 rf s 37). Utanför lydnadsplikten ligger rent privata saker.

Enligt KK 1969:380 om värnpliktigas tjänstgöring m m § 65 st 1 får värnpliktig, som sökt vapenfri tjänst och inte tidigare har gjort sådan ansökan, under inga omständigheter övas i bruk av vapen eller åläggas att bära vapen eller ammunition, innan ärendet är slutligt avgjort. En order att bära vapen, etc betraktas som uppenbarligen icke angående tjänsten (NJA 1977 s 33, SvJT 1971 rf s 70, jämför SvJT 1972 rf s 73). Detsamma gäller en order, som givits utan att föreskrifterna i § 66 st 1 om upplysning om bestämmelserna för vapenfri tjänst har iakttagits.

NJA 1975 s 703, NJA 1977 B 28; jämför SvJT 1973 rf s 17. — Se vidare NJA 1966 B 48, NJA 1967 B 14, NJA 1971 s 367, NJA 1976 s 332, NJA 1976 s 577, NJA 1976 s 712, NJA 1977 B 8, NJA 1980 s 288, NJA 1980 s 616, NJA 1981 s 474, NJA 1983 s 897, NJA 1983 s 899, SvJT 1966 rf s 28, SvJT 1971 rf s 69, SvJT 1977 rf s 63, RH 90:80, RH 92:80, RH 52:81, RH 61:81, RH 62:81, RH 84:83. De som tillhör Jehovas vittnen inkallas numera inte. (Stöd för denna praxis finns i Värnpliktslag 1941:976 § 46; se även KK 1969:380 om värnpliktigas tjänstgöring m m § 69.) I NJA 1970 s 447, NJA 1972 s 293 och NJA 1977 B 33 fälldes sympatisörer, som ännu ej upptagits i sekten, till ansvar för lydnadsbrott enligt äldre lagstiftning.

När en beordrad gärning är brottslig eller olaglig, begränsas lydnadsplikten efter en intresseavvägning mellan det av lagen skyddade intresset och intresset av att disciplinen upprätthålls; se BrB 24:6. På motsvarande sätt får en avvägning ske, när en beordrad gärning är moraliskt förkastlig (t ex att lämna en skadad person utan vård).

Se även NJA 1957 s 446 (ej brott vid vägran att flyga, när order därom ej borde ha givits) och NJA 1983 s 262.

För *värnpliktsbrott* döms enligt värnpliktslagen § 39 värnpliktig, som olovligen avviker eller som uteblir från tjänstgöring, vägrar eller underlåter att lyda förmans order eller på annat sätt åsidosätter vad som åligger honom, förutsatt att gärningen är *ägnad att medföra avsevärt men för utbildningen eller tjänsten i övrigt*. Endast uppsåtlig gärning avses.

Straffet är böter eller fängelse högst 1 år. Brott enligt BrB kap 21 har företräde. Detta innebär i praktiken att bestämmelsen om värnpliktsbrott inte kan tillämpas under annat än fredsförhållanden.

Under brottsbeskrivningen faller främst allvarligare fall av underlåtenhet att lyda order och olovlig frånvaro.

Lagens krav får anses vara uppfyllt, om den värnpliktige vägrar delta i eller uteblir eller avviker från viktigare tillämpningsövningar. Ordervägran kan vara straffbelagd, om ordern avser en tjänsteåtgärd av större vikt (t ex i en nödsituation) eller gärningen förövas av flera i samråd. Enligt motiven skall det förhållandet att ordervägran sker inför trupp eller eljest offentligt inte vara tillräckligt för ansvar. Avgörande bör i stället vara på vilket sätt vägran sker och det syfte den kan antas ha. Ansvar bör inträda i fall av provocerande beteende i obstruktionssyfte som påminner om uppvigling.

Vid olovlig frånvaro en hel tjänstgöringsvecka (fem dagar) kan man utgå från att straffbelagd gärning förövats.

Äldre regler om gränsdragningen mellan undanhållande och rymning kan vara vägledande för om värnpliktsbrott är förövat. Tre dagars utevaro har regelmässigt ansetts vara rymning (jämför NJA 1983 s 198, SvJT 1961 rf s 9, RH 9:81). Se NJA 1942 s 470, NJA 1950 s 18, NJA 1962 s 650, NJA 1966 B 27, NJA 1969 s 86, NJA 1970 B 41, NJA 1976 s 653, NJA 1976 B 2, NJA 1976 B 17, NJA 1980 B 28, NJA 1981 s 1252, NJA 1983 B 1, NJA 1984 s 745, NJA 1985 B 1, NJA 1985 B 4; se även NJA 1965 B 42, NJA 1971 B 10, RH 61:81 och jämför NJA 1968 B 16, NJA 1976 s 368 och SvJT 1967 rf s 9.

Såsom ytterligare exempel på fall som bör föranleda ansvar kan nämnas att någon underlåter att rätta sig efter beslut om åläggande av disciplinpåföljd, särskilt vid upprepad underlåtenhet.

(2) I värnpliktslagen § 31 föreskrivs att värnpliktig är skyldig att inställa sig till tjänstgöring enligt inkallelseorder; är han av laga förfall hindrad att inställa sig, skall han så snart som möjligt anmäla sitt förhinder. Laga förfall regleras i §§ 41—42 (jämför RB 32:8). Vid sjukdom föreligger laga förfall bara om den styrks på visst sätt.

Oaktsam underlåtenhet i angivna hänseenden bestraffas enligt § 38 med böter.

(3) Värnpliktslagen § 36 straffbelägger (penningböter) att någon utan laga förfall uteblir från inskrivningsförrättning (SvJT 1967 rf s 11) eller underlåter att på föreskrivet sätt anmäla laga förfall.

(4) I värnpliktslagen § 37 st 1 straffbeläggs med penningböter att någon underlåter att göra adressanmälan, utkvittera postförsändelse från militär myndighet, ta del av sådan försändelse (NJA 1966 s 202, jämför SvJT 1967 rf s 51) och inom 8 dagar lämna myndigheten begärda upplysningar om personliga förhållanden av betydelse för tjänstgöringen. Den som vid fullgörandet av skyldighet, som avses i st 1, uppsåtligt eller av grov oaktsamhet lämnar oriktig uppgift döms enligt st 2 till böter eller fängelse i högst 6 mån. — Sådan gärning som var under bedömning i SvJT 1969 rf s 63 (underlåtenhet att förvara inskrivningsbok) kan inte längre föranleda ingripande under tid då den värnpliktige inte är tjänstgöringsskyldig (om ej brott enligt BrB 14:4 förövas).

12.3.2 Vapenfria tjänstepliktiga

Vapenfri tjänstepliktig är aldrig krigsman, ens om han tjänstgör inom försvarsmakten. Lag 1966:413 om vapenfri tjänst innehåller en del straffbestämmelser som svarar mot vissa straffbud enligt förut gällande militärstraffrätt (kriminaliseringen är alltså vidsträcktare än enligt värnpliktslagen). Sålunda straffbeläggs i § 14 st 1 att vapenfri tjänstepliktig olovligen uteblir eller avviker från tjänstgöringsstället. Straffskalan är böter eller fängelse högst 6 mån (enligt st 2 är maximum 2 år, när brottet begås under beredskapstillstånd eller krig). I § 15 finns bestämmelser om "onykterhet i tjänsten" (böter eller fängelse högst 1 år) och § 16 behandlar "tjänstefel" (böter eller, om brottet är grovt, fängelse högst 1 år). Under § 16 faller även "lydnadsbrott". Sådant brott och annan vägran att fullgöra tjänsten bedöms i regel som grovt brott (NJA 1968 s 294, NJA 1985 s 475, NJA 1985 s 851, RH 118:80, RH 177:81). § 17 innehåller straffbestämmelser med samma innehåll som värnpliktslagen § 37.

Den som tillhör Jehovas vittnen inkallas numera inte till vapenfri tjänst; se Lag 1966:413 om vapenfri tjänst § 21a och KK 1966:414 med vissa bestämmelser om vapenfria tjänstepliktiga § 27.

Enligt äldre rätt dömdes varje inkallat Jehovas vittne för grovt tjänstefel. Gärningen utfördes i allmänhet i en skog, tillhörig Uppsala universitet, och bestod i vägran att åtlyda en "av behörig arbetsledare given order att för skogsförvaltningens räkning med tillhandahållna verktyg fälla och till ved upparbeta ett anvisat träd" (NJA 1961 s 1).

12.3.3 Civilförsvarspliktiga

Enligt Civilförsvarslag 1960:74 § 81 döms till böter eller fängelse högst 1 år eller, om brottet begåtts under högsta civilförsvarsberedskap och är att anse som grovt, högst 2 år vid ett flertal olika gärningstyper. Bl a kriminaliseras olovlig utevaro eller avvikelser, "lydnadsbrott" och "tjänstefel" samt uppsåtligt lämnande av oriktig uppgift i vissa fall, överträdelse av förbud att flytta in eller bort och vanvård av materiel, som mottagits av civilförsvarsmyndighet till förvaring. § 79 kriminaliserar (penningböter, i vissa fall böter) ordningsföreseelser, däribland gärningar av den art som avses i värnpliktslagen § 37 st 1. § 80 (böter) rör vissa föreseelser i samband med byggnation på skyddsrumsort.

12.4 ANMÄLNINGSSKYLDIGHET

Lag 1986:644 om disciplinföreseelser av krigsmän m m föreskriver i § 16 en principiell skyldighet att till åtal anmäla disciplinföreseelse som skäligen kan misstänkas in-

nefatta brott. Enligt § 17 behöver anmälan dock ej ske vid brott, som inte har svårare straff än böter i skalan, eller vid brott enligt BrB 4:7, 8:2, 8:8, 9:2, 10:2, 10:4, 10:7, 18:6, 21:5 eller 21:7, förutsatt att brottet ej riktar sig mot någon utanför försvarsmakten, att målsäganden ej förklarat att han avser att föra talan om enskilt anspråk och att det inte finns skäl att anta att påföljden ej kommer att stanna vid böter. Värnpliktsbrott (värnpliktslagen § 39) skall således alltid anmälas.

Vid hemförlovning på grund av vägran att göra värnplikt eller vapenfri tjänst föreligger anmälningsskyldighet enligt KK 1969:380 om värnpliktigas tjänstgöring § 68 st 1 och KK 1966:414 med vissa bestämmelser om vapenfria tjänstepliktiga §§ 21—24.

13 Landsförräderi m m

13.1 BROTTSTYPER OCH STRAFFSKALOR

(1) landsförräderi (22:1 och 4)	fängelse lägst 4 år högst 10 år eller på livstid
(2) (grovt) folkrättsbrott (22:6 st 2)	fängelse högst 10 år eller på livstid
(3) landssvek (22:2 och 4)	fängelse högst 6 år
(4) landsskadlig vårdslöshet (22:3 och 4)	fängelse högst 4 år
(5) folkrättsbrott (22:6 st 1)	
(6) ryktesspridning till fara för rikets säkerhet (22:5)	böter eller fängelse högst 2 år

Förutom folkrättsbrott kan i 22 kap upptagna brott förövas endast då Sverige är i krig eller liknande tillstånd.

Med krig jämställs att regeringen vid krigsfara eller utomordentliga förhållanden, föranledda av krig eller krigsfara, förordnat om att vad som gäller vid krig skall tillämpas (22:10 st 1). Se även 22:7 st 1 tredje meningen.

Brottsbeskrivningarna utvidgas genom föreskrifterna i 22:9 (med Sverige förbunden stat likställs med Sverige), 22:10 st 2 (vid ockupation likställs motståndssamheten med försvarsmakten och ockupationsmakten med fienden) och 22:11 (med fiende likställs främmande makt, om det finns risk att Sverige kommer i krig med den).

I 22:7 straffbeläggs försök, förberedelse, stämpling till och underlåtenhet att avslöja landsförräderi (22:1) eller landssvek (22:2). Begreppet stämpling är utvidgat så, att det även innefattar att någon träder i förbindelse med fienden (observera 22:11) för att förbereda, möjliggöra eller underlätta att brott förövas (jämför BrB 19:14 st 1). Förberedelse och stämpling kan vidare förövas redan när riket hotas av krig, ockupation eller andra fientligheter. Vid underlåtenhet att avslöja brott räcker det med oaktsamhet i förhållande till att brott var å färde (jämför BrB 19:14 st 2).

Bestämmelsen i 22:8 om verkan av *rättsvillfarelse* rörande krigsbruk berörs i del IV.

Kriminaliseringen i BrB 22:1—4 påverkas av regleringen av *yttrandefrihetsbrott*; se nedan kapitel 15.

13.2 FOLKRÄTTSBROTT — BrB 22:6

Folkrättsbrott består numera i att någon gör sig skyldig till *svår överträdelse* av sådant avtal med främmande makt eller sådan allmänt erkänd grundsat, som rör *den internationella humanitära rätten i väpnade konflikter*.

BrB 22:6 är således ett blankettstraffbud. De tämligen många och detaljerade *konventioner* rörande "humaniserad" krigsföring som avses i lagtexten finner man enklast i betänkandet SOU 1979:73 (Krigets lagar. Folkrättsliga konventioner gällande under krig, neutralitet och ockupation). Härutöver gäller s k folkrättslig *sedvanerätt*. En del av traktaträtten sammanfaller dock härmed, såsom det av 1907 års Haagkonferens antagna lantkrigsreglementet (SFS 1910:153). En analys presenteras i SOU 1984:56 (Folkrätten i krig. Rättsregler under väpnade konflikter — tolkning, tillämpning och undervisning).

Som exempel på svåra överträdelser nämns i lagtexten:

- att använda stridsmedel som är förbjudna enligt folkrätten;
- att missbruka kännetecknet röda korset, FN:s kännetecken, civilförsvarets internationella kännetecken, parlamentariska flaggor eller andra internationellt erkända kännetecken eller att med hjälp av förrädiskt förfarande av annat slag döda eller skada en motståndare (otillåten krigslist);
- att anfälla civilpersoner eller den som är försatt ur stridbart skick;
- att inleda ett urskillningslöst anfall med vetskap om att anfallet kommer att förorsaka synnerligen svåra förluster eller skador på civilpersoner eller civil egendom;
- att inleda anfall mot anläggningar eller installationer som åtnjuter särskilt folkrättsligt skydd;
- att tillfoga av folkrätten särskilt skyddade personer allvarligt lidande, att tvinga krigsfångar eller civilpersoner att tjänstgöra hos deras motparts väpnade styrkor eller att i strid mot folkrätten beröva civilpersoner friheten;
- att eljest godtyckligt och i stor omfattning förstöra eller tillägna sig egendom som åtnjuter särskilt folkrättsligt skydd.

Folkrättsbrott kan förövas var som helst och av vem som helst. Det råder t ex inte något krav på att Sverige skall vara i krig eller att gärningsmannen är krigsman. Huruvida en viss konvention är tillämplig har i princip att göra med om både Sverige och de krigförande staterna är bundna därav. Personalen i FN:s för vissa ändamål organiserade truppstyrkor har ålagts att iaktta principerna och andan i de allmänna internationella avtal, som är tillämpliga på militär personals uppträdande.

I 22:6 st 3 stadgas uttryckligen att förman skall dömas, i den mån han

haft möjlighet att förutse att — svensk eller utländsk — krigsman skulle föröva folkrättsbrott, om han inte gjort vad som ankommit på honom för att förhindra detta. Folkrättsbrott kan emellertid förövas genom underlåtenhet även på annat sätt (t ex i garantställning för en farokälla).

Allmän folkrätt tillåter balanserade motåtgärder som svar på annan stats folkrättsbrott. Åtgärder som faller under 22:6 kan emellertid inte rättfärdigas som repressalier — en ”svår överträdelse” är inte en balanserad reaktion.

Är brottet **grovt** döms enligt en svårare straffskala (22:6 st 2). Vid bedömningen av om brottet är grovt skall särskilt beaktas, om det förövats genom ett stort antal skilda handlingar eller om därigenom orsakats, att många dödats eller skadats eller att omfattande egendomsförlust uppkommit.

Vid logisk konkurrens med andra brott är huvudregeln att flera brott är förövalade, t ex också mord, när en fiende som nedlagt vapen dödats, eller stöld, när något som inte får göras till krigsbyte tagits olovligen. Det får anses att brott av relativt lindrig art konsumeras av folkrättsbrott.

Se även Lag 1953:771 om skydd för vissa internationella sjukvårdsbeteckningar och för civilförsvarets internationella kännetecken med straffbestämmelse i § 5 (böter eller fängelse högst 1 år).

14 Vissa ekonomiska brott

14.1 BEREDSKAPSLAGSTIFTNING

Den ekonomiska beredskapslagstiftningen är så utformad, att den är tillämplig endast om (a) Sverige kommer i krig (lagen blir då automatiskt tillämplig), eller (b) annat specificerat krisläge inträffar (då förutsätts att regeringen förordnar, att lagen skall tillämpas helt eller delvis).

Två av beredskapslagarna är numera regelmässigt delvis i kraft, nämligen ValutaL och Allmän prisregleringslag 1956:236 (se II.9.3.5).

Även Lag 1972:762 om prisbestämmelser för järn- och stålmarknaden (CECA-lag) innehåller underlag för straffsanktionerade bestämmelser om prisreglering. Lag 1967:340 om prisreglering på jordbrukets område och Lag 1974:226 om prisreglering på fiskets område innehåller främst bestämmelser om in- och utförsel samt avgifter.

I beredskap finns ytterligare Lag 1964:19 angående vissa utfästelser rörande införsel och utförsel av varor m m (krigshandelslag), med straffbestämmelser i §§ 4—6, Förfogandelag 1978:262, med straffbestämmelser i §§ 52—53, och Ransoneringslag 1978:268, med straffbestämmelser i §§ 44—48.

I sammanhanget kan även Lag 1976:295 om skyldighet för näringsidkare att medverka vid lagring för försörjningsberedskap § 8 och Lag 1957:343 om oljelagring m m § 19 (NJA 1983 s 441) nämnas.

Beredskapslagstiftning av annan art finns i Lag 1971:176 om internationella sanktioner. Lagen är tillämplig, om regeringen så förordnar, när det är påkallat med anledning av beslut som fattats eller rekommendation som antagits av FN:s säkerhetsråd i överensstämmelse med FN-stadgan.

Den som uppsåtligen bryter mot förbud, som meddelats med stöd av lagen, döms till böter eller fängelse i högst 2 år eller, om brottet är grovt, till fängelse i högst 4 år. Sker det av grov oaktsamhet är straffmaximum fängelse i 6 mån. I ringa fall skall ej dömas till ansvar. (§ 11 st 1.) Lagen är i vissa delar nu tillämplig enligt Förordning

1985:792 om tillämpning i fråga om Sydafrika av lagen (1971:176) om vissa internationella sanktioner.

Se även Lag 1985:98 om förbud mot investeringar i Sydafrika och Namibia §§ 12—13.

14.2 ARBETSMARKNADSLAGSTIFTNING

Ekonomisk brottslighet på arbetsmarknaden tar sig främst uttryck i *skattebrott* av varierande art. Vad gäller brott från arbetstagares sida har under senare år särskilt uppmärksammats de s k svartjobben, dvs arbetstagare driver en ej redovisad rörelse vid sidan av det ordinarie arbetet eller byter arbetsuppdrag med någon annan utan att deklarerat intäkten. Arbetsgivares brottslighet består inte sällan i att anställa arbetstagare eller ge uppdrag utan att verkställa källskatteavdrag och betala socialavgifter.

Av straffbestämmelser, som direkt rör förhållandena på arbetsmarknaden, kan följande uppmärksammas:

(1) *Utlänning*, som har anställning eller bedriver verksamhet utan att ha erforderligt arbetstillstånd, döms enligt UtL § 95 st 1 till böter. Den som *har utlänning i sin tjänst*, fastän denne inte har föreskrivet arbets- eller anställningstillstånd, döms enligt UtL § 95 st 2 till böter eller, om omständigheterna är försvårande, till fängelse i högst 1 år.

Lagstiftningen om *arbets- och anställningstillstånd* finns i UtL §§ 20—25, Utlänningsförordning 1980:377 §§ 46—58 och Förordning 1974:262 om anställningstillstånd för utlänning på svenskt fartyg.

(2) Lag 1935:113 med vissa bestämmelser om arbetsförmedling § 8 straffbelägger dels att utan tillstånd bedriva *arbetsförmedling* i förvärvssyfte (böter eller fängelse högst 6 mån) eller eljest mot ersättning (böter) och dels att utan anmälan bedriva arbetsförmedling utan ersättning (penningböter). För att arbetsförmedling skall bedrivas krävs en verksamhet med viss permanens och omfattning. Enligt motiven krävs uppsåt vid bedrivande av arbetsförmedling i förvärvssyfte.

I § 9 st 1 straffbeläggs (böter) att uppsåtligen bereda arbete åt någon efter anvisning genom arbetsförmedling, som utan tillstånd bedrivs i förvärvssyfte. I § 10 straffbeläggs (böter) bl a överträdelse av vissa villkor eller bestämmelser, som fogats till tillstånd att bedriva arbetsförmedling.

Syftet med lagstiftningen är att nå en planmässighet vid arbetsförmedling som är till nytta för den allmänna arbetsmarknadspolitiken, näringslivet och de arbetssökande. Ibland är det svårt att dra gränsen mellan t ex ut-

hyrning av arbetskraft och entreprenadavtal; vad som bedöms vara verksamhetens huvudsakliga syfte blir då avgörande; § 1 st 2.

NJA 1962 s 820, NJA 1973 s 562, SvJT 1964 rf s 77. Att någon är befullmäktigad att teckna anställnings- eller uppdragsavtal innebär i och för sig inte att arbetsförmedling bedrivs (RH 132:81). I NJA 1962 s 820 uttalade HD, att "förmedling av arbete åt arbetssökanden" i § 1 st 2 skall läsas med betoning på de tre första orden, så att även förmedling åt den som söker arbetskraft innefattas.

Se även NJA 1939 s 682, NJA 1944 s 6, NJA 1948 s 493.

Även i Lag 1976:157 om skyldighet för arbetsgivare att anmäla ledig plats till den offentliga arbetsförmedlingen finns en straffbestämmelse i § 6 st 1 (böter); uppsåt eller grov oaktsamhet krävs.

(3) Angående åsidosättande av villkor som uppställts vid medgivande att SjömansL ej skall (i vissa delar) gälla, när fartygs drift överlåtits till utlänning (SjömansL § 59), finns en straffbestämmelse i SjömansL § 71 (böter eller fängelse högst 1 år).

14.3 VISS NÄRINGSRÄTTSLIG LAGSTIFTNING

14.3.1 Allmänt

Åtskillig av den specialstraffrättsliga lagstiftning, som uppmärksamrats i denna och föregående delar av Brotten, kan karakteriseras som näringsrättslig. Detsamma gäller delar av vad som kommer att behandlas i kapitlen om trafikbrott, drogbrott, skattebrott, smuglingsbrott och företagaransvar. Med få undantag måste framställningen av utrymmesskäl begränsas till att peka på lagstiftningens existens. Det finns här anledning att understryka, att det mesta av näringsstraffrätten överhuvudtaget inte kan redovisas. Mängden av straffbestämmelser är enorm, även om det inte är så ofta åtal sker.

Staten ställer i ett stort antal författningar under hot om straff krav på *tillstånd* för att viss verksamhet skall få drivas. Se t ex Lag 1984:3 om kärnteknisk verksamhet § 25, Lag 1983:1097 med vissa bestämmelser om larmanläggningar m m § 11, Lag 1982:963 om rymdverksamhet § 5, Lag 1983:1034 om kontroll av tillverkningen av krigsmateriel §§ 9—11, Lag 1966:742 om hotell- och pensionatrörelse § 16 (NJA 1966 B 25), Lag 1974:191 om bevakningsföretag § 14, Lag 1975:985 om tillfällig handel § 10 och Lag 1979:357 om yrkesmässig försäljning av dyrkverktyg § 7.

För *utlänningar* kan mer krävas än för svenska medborgare: se t ex Lag 1968:555 om rätt för utlänning och utländskt företag att idka näring här i riket, med straffbestämmelser i §§ 34—36, och Kungörelse 1913:380 om rätt för den som är bosatt i utlandet att giva eller medverka i offentlig föreställning m m i Sverige, med straffbestämmelser i §§ 6—6a. Se även Lag 1982:617 om utländska förvärv av svenska företag m m § 19.

Det är inte ovanligt, att begränsningar för näringsverksamhet uppställs också på annat sätt. Det är t ex under straffansvar förbjudet att saluhålla preventivmedel, som inte är godkänt av socialstyrelsen (se Kungörelse 1970:149 om handel med preventivmedel § 4). Den som anordnar sällskapsresa måste ställa säkerhet; Resegarantilag 1972:204 § 14 st 1. Se även t ex Förordning 1982:910 om ursprungsmärkning av kläder § 6.

Överträdelse av villkor för kreditgivning straffbeläggs i Förordning 1985:252 om vissa betalningsvillkor vid kontoköp § 4, Förordning 1985:253 om vissa betalningsvillkor vid yrkesmässig försäljning av bilar § 5 (normerade böter) och Förordning 1985:610 om betalningsvillkor vid vissa kreditköp § 6.

För många näringsidkare är tillståndstvång föga betungande jämfört med kraven att i olika sammanhang, självant eller efter uppmaning, *lämna uppgifter* till myndigheter, t ex för underlättande av planering, kontroll eller statistikproduktion. Sådan skyldighet understryks regelmässigt med hot om straff vid underlåtenhet att lämna uppgift eller vid lämnande av oriktig uppgift. Se t ex Lag 1976:380 om arbetsskadeförsäkring 8:11 och Lag 1974:13 om vissa anställningsbefrämjande åtgärder. I vissa fall finns särskild skyldighet att föra *anteckningar*, som inte utgör bokföring.

Även den *associationsrättsliga* lagstiftningen innehåller en mängd straffbestämmelser.

14.3.2 Yrkesmässig transport m m

Yrkestrafiklag 1979:559 handlar om yrkesmässig trafik, dvs trafik i vilken personbil, lastbil eller buss med förare ställs till allmänhetens förfogande mot ersättning för transport av personer eller gods (1:1 och 4). Enligt 4:1 st 1 döms för *olaga yrkesmässig trafik* till böter eller fängelse i högst 6 mån. Ett typexempel på brott är s k svart taxikörning.

I st 2 straffbeläggs med böter att bryta mot taxa, tidtabell eller annan särskild föreskrift, som har meddelats i tillstånd för yrkesmässig trafik, eller mot bestämmelse om trafikeringsplikt. Enligt 4:2 kan även den som utnyttjat beställningstrafik för godstransport eller för persontransport med tyngre fordon, vilken drivits utan tillstånd, dömas till böter. Vissa ordningsförelser straffbeläggs i Yrkestrafikförordning 1979:871 11:1.

Se RH 107:83. Följande rättsfall avser äldre lagstiftning: NJA 1926 s 494, NJA 1936 s 117, NJA 1949 s 520, NJA 1950 s 31, NJA 1950 s 446, NJA 1951 s 125, NJA 1951 s 828, NJA 1953 s 696, NJA 1956 s 333, NJA 1960 s 4, NJA 1971 s 545, NJA 1974 s 16, NJA 1976 s 85, NJA 1978 s 521.

Liknande straffbestämmelser finns i Lag 1979:560 om transportförmedling 4:1, Förordning 1979:872 om transportförmedling 8:1, Lag 1979:561 om biluthyrning 4:1 och Förordning 1979:873 om biluthyrning 9:1. Se även Förordning 1975:885 om utmärkning av fordon i yrkesmässig trafik § 10 (böter eller penningböter).

I Luftfartslag 1957:297 13:2 p 7, 8, 10 och 11 straffbeläggs (böter eller fängelse högst 6 mån) att utan erforderligt tillstånd utöva luftfart (NJA 1984 s 780, NJA 1985 s 668, SvJT 1968 rf s 54) eller inrätta eller driva flygplats eller annan anlägg-

ning för luftfarten. — Se även Förordning 1967:604 om enskilda järnvägar, tunnelbanor och spårvägar § 28 (böter).

Enligt AOST § 25 kan länsstyrelse vid behov utfärda reglementen eller taxor för åkare, spårvägsföretag, stadsbud, bärarelag eller dylikt. Överträdelse straffbeläggs i § 28 (se ovan 2.8.6(2) och 7.9.5(2)).

Även i Kungörelse 1947:175 angående postverkets ensamrätt till brevbefordran finns en straffbestämmelse (§ 4: böter); se NJA 1946 s 265, NJA 1946 s 443, NJA 1959 s 35.

14.3.3 Näringsförbud

Gäldenär, som är försatt i konkurs, får enligt KL § 199a under denna inte driva näringsverksamhet, varmed följer bokföringsskyldighet enligt Bokföringslag 1976:125, med undantag för verksamhet som innebär utövning av de rättigheter som avses i RF 2:1 eller TF 1:1, 4:1, 6:1 eller 13:5. Observera att denna *konkurskarantän* bara gäller den som personligen är försatt i konkurs, inte t ex en verkställande direktör i ett aktiebolag som gått i konkurs. Överträdelse av förbudet bestraffas enligt KL § 212 st 1 med böter.

Lag 1986:436 om näringsförbud innehåller allmänna regler om näringsförbud för näringsidkare som i vissa fall — i samband med konkurs eller när han gjort sig skyldig till brott eller underlåtit att betala skatt m m — grovt åsidosatt vad som ålegat honom i näringsverksamhet (se §§ 1—5). Överträdelse av näringsförbud, tillfälligt näringsförbud eller villkor som föreskrivits vid tillåten avveckling av förbjuden näringsverksamhet eller dispens från förbud bestraffas enligt § 25 med fängelse högst 2 år eller, om brottet är ringa, böter eller fängelse högst 6 mån.

Se även nedan 14.3.6 och Lag 1960:409 om förbud i vissa fall mot verksamhet på hälso- och sjukvårdens område §§ 9—10.

14.3.4 Konkurrensbegränsning

Konkurrenslag 1982:729 innehåller dels ett *bruttoprisförbud* (§ 13) och dels ett *anbudskartellförbud* (§ 14); i §§ 15—16 stadgas om undantag och dispens. Överträdelse straffbeläggs i § 34 (böter eller fängelse i högst 1 år); i ringa fall skall ej dömas till ansvar (§ 35). Enligt § 36 döms för grovt brott till fängelse i högst 2 år. Vid bedömningen av om brottet är grovt skall särskilt beaktas om det utgjort ett led i en omfattande, organiserad samverkan eller i en omfattande brottslighet eller har medfört betydande skada.

Bruttoprisförbud innebär att en näringsidkare inte får betinga sig av en

annan näringsidkare i ett senare led att denne vid försäljning eller uthyrning av en vara inom landet inte skall gå under ett visst pris (brott förutsätter i detta fall uppsåt) eller till ledning för prissättningen i ett senare led inom landet ange ett visst pris vid försäljning eller uthyrning av en vara utan att det framgår att priset får sättas lägre (i detta fall straffbeläggs även oaktsam gärning). Se NJA 1976 s 299, SvJT 1975 rf s 61.

Brottslig överträdelse av bestämmelsen rörande olovlig anbudssamverkan förutsätter uppsåt. Jämför NJA 1979 s 683.

Under straffbestämmelserna faller även viss underlåtenhet att lämna sanna uppgifter: oaktsamhet räcker för ansvar.

14.3.5 Bulvanförhållanden

Enligt Lag 1985:277 om vissa bulvanförhållanden § 2 döms till böter eller fängelse högst 1 år om en huvudman eller bulvan eller någon som är i enderas ställe uppsåtligen kringgår sådant hinder mot att förvärva eller behålla viss egendom eller rättighet som nämns i § 1 st 1. Bulvanförhållande definieras i § 1 st 2 så att en bulvan utåt framstår som ägare av viss egendom eller innehavare av viss rättighet, ehuru han i verkligheten innehar egendomen eller rättigheten huvudsakligen för en huvudmans räkning.

14.3.6 Yrkesmässig rådgivning

Lag 1985:354 med förbud mot yrkesmässig rådgivning i vissa fall m m definierar i § 1 rådgivningsverksamhet såsom verksamhet, där någon yrkesmässigt går andra till handa med råd eller annat biträde i juridiska eller ekonomiska angelägenheter.

För *vårdslös rådgivning* döms enligt § 2 st 1 den som i utövningen av sådan verksamhet av grov oaktsamhet främjar en straffbelagd gärning. I ringa fall döms ej till ansvar. Straffet är böter eller fängelse högst 2 år; det får dock aldrig sättas högre än vad som gäller för den gärning som främjats.

Enligt § 2 st 2 har ansvar för medverkan till brott alltid företräde och § 2 st 1 kan inte tillämpas, om enligt särskild föreskrift straff ej kan följa på medverkan till den gärning som främjats.

Kriminaliseringen innebär en utvidgning av medverkansansvar enligt BrB 23:4, i och med att viss grovt oaktsam medverkan till uppsåtsbrott kan föranleda ansvar. Ordet "främja" bör tolkas på samma sätt som i 23:4.

Enligt § 3 kan den som i rådgivningsverksamhet gjort sig skyldig till brott som inte är ringa åläggas *förbud att utöva* (inklusive att medverka i)

sådan verksamhet. Överträdelse av sådant förbud bestraffas enligt § 8 med fängelse högst 2 år eller, om brottet är ringa, böter eller fängelse högst 6 mån.

14.4 SÄRSKILDA ÅTALSREGLER

Allmänt åtal för brott som anförts i detta kapitel förutsätter i en del fall *medgivande av myndighet*. Myndigheten kan vara

— regeringen eller den regeringen bestämmer (Lag 1971:176 om internationella sanktioner § 14, Lag 1985:98 om förbud mot investeringar i Sydafrika och Namibia § 17, Lag 1982:617 om utländska förvärv av svenska företag m m § 19);

— regeringen (Lag 1982:963 om rymdverksamhet § 5);

— den regeringen bestämmer (Ransoneringslag 1978:268 § 51, Krigshandelslag 1964:19 § 7);

— kontrollmyndighet (Lag 1983:1034 om kontroll av tillverkningen av krigsmateriel m m §§ 9—10: krigsmaterielinspektionen);

— kommerskollegiet (Resegarantilag 1972:204 § 14, Förordning 1982:910 om ursprungsmärkning av kläder § 6);

— arbetsmarknadsstyrelsen (Lag 1935:113 med vissa bestämmelser om arbetsförmedling § 9, Lag 1976:157 om skyldighet för arbetsgivare att anmäla ledig plats till den offentliga arbetsförmedlingen § 6, Lag 1974:13 om vissa anställningsfrämjande åtgärder § 22);

— näringsfrihetsombudsmannen (Konkurrenslag 1982:729 § 39).

15 Yttrandefrihetsbrott

Grundlagsskyddet för yttrande- och informationsfrihet har berörts bl a i 11.4.1.

15.1 TRYCKFRIHET

I RF 2:1 st 2 sägs, att beträffande tryckfriheten gäller vad som är föreskrivet i TF, som också är grundlag (RF 1:3). Allmänt gäller, att yttranden i eller för publicering i tryckt skrift i viss mån privilegieras.

TF kap 1 redovisar närmare innebörden av tryckfriheten. Grunderna ges i TF 1:1 st 1. Bortsett från de begränsningar, som TF innehåller, innefattar tryckfriheten följande:

(1) rätt att (a) *yttra* sina tankar och åsikter i tryckt skrift, (b) *offentliggöra allmänna handlingar* i tryckt skrift (av betydelse här är den i TF kap 2 stadgade rätten för envar att *ta del* av allmänna handlingar), och (c) *meddela* uppgifter och underrättelser i vad ämne som helst i tryckt skrift (TF 1:1 st 2);

(2) rätt att *meddela* uppgifter och underrättelser i vad ämne som helst till författare eller annan upphovsman (t ex illustratör eller fotograf), utgivare, redaktion, nyhetsbyrå eller annat förmedlingsföretag i syfte att publicering skall ske i tryckt skrift (TF 1:1 st 3);

(3) rätt att *anskaffa* uppgifter och underrättelser i vad ämne som helst i syfte att publicering skall ske i tryckt skrift (TF 1:1 st 4);

(4) förbud mot *censur* (TF 1:2 st 1);

(5) rätt att *trycka, utge och sprida* skrift (TF 1:2 st 2, 1:8 st 1, 4:1, 6:1);
och

(6) rätt till *anonymitet* (TF kap 3).

I TF 14:5 st 2 sägs, att *utlämning* likställs med svensk medborgare, om ej annat framgår av TF eller annan lag (jämför t ex TF 5:1).

Av betydelse för gränsdragningen mellan tillåtet och otillåtet är den s k *instruktionen* i TF 1:4 st 1, vilken härrör från 1812 års TF: domare och andra uppmanas att betänka tryckfrihetens grundläggande betydelse och att inte vara formalistiska.

TF:s regler om tryckfrihetsbrott gäller för *tryckt skrift* i teknisk mening. Av TF 1:5 framgår att härmed skall förstås *dels* skrift, som framställts i tryckpress (även offsetpress; NJA 1956 s 48), och *dels* — såvida inte annat särskilt anges — skrift, som mångfaldigats genom stencilering, fotokopiering eller liknande tekniskt förfarande, om antingen utgivningsbevis gäller för skriften eller den är försedd med beteckning, som utvisar att den är mångfaldigad, och i anslutning därtill tydliga uppgifter om vem som mångfaldigat skriften och om ort och år för mångfaldigandet. Bild är skrift även om den inte åtföljs av text.

I TF 1:6 sägs, att en "tryckt" skrift är att anse som tryckt, endast om den är *utgiven*, dvs utlämnad till salu eller för spridning på annat sätt inom landet, t ex som flygblad eller genom affischering eller kringbärande av plakat. Undantag görs för myndigheters tryckta handlingar, som är hemliga. Att en sådan handling cirkulerar inom en myndighet innebär inte att den är utgiven. En skrift, som blott sänts från ett tryckeri till den som beställt tryckningen, är inte utgiven (NJA 1959 s 495). Detsamma gäller en skrift som stulits från ett tryckeri. Av TF 1:2 och 3 framgår att ingripande mot ännu ej utgiven skrift inte är möjligt (även om genom skriften enligt allmän lag straffbelagd gärning förövats). En i Sverige tryckt skrift anses vara utgiven i Sverige, även när den här lämnats för spridning utomlands, t ex genom posten (NJA 1956 s 48).

Enligt TF 13:1 skall skrift, som *tryckts utom riket*, anses som utgiven i Sverige, då den på sätt som sägs i 1:6 blivit utlämnad för spridning här (när enstaka exemplar blott införts kan inget spridande ha skett). I princip gäller detsamma som för helsvenska skrifter (TF 13:2—5). Tryckt skrift, som tryckts och utgivits endast utanför Sverige, faller ej under TF, men vanlig lag kan vara tillämplig.

I TF 1:7 ges en legaldefinition av begreppet *periodisk skrift*.

15.2 TRYCKFRIHETSBROTT

15.2.1 Inledning

Med tryckfrihetsbrott förstås kriminaliserat *missbruk av tryckfriheten*. För sådant missbruk är TF *exklusiv strafflag* (TF 1:3). Härav anses också följa, att missbruk av tryckfriheten inte får föranleda disciplinär åtgärd av myndighet eller organ som utövar myndighet.

Vid tryckfrihetsbrott gäller inte vanliga regler om gärningsmannaskap och medverkan, utan en *särskild ansvarsordning med exklusiv och succes-*

siv ansvarighet har konstruerats. Se TF kap 8 och I.4.6.7. En viss modifikation i ansvarsordningen sker, när skrift tryckts utom riket; se TF 13:3 och 13:5 st 2.

Av TF 7:1 framgår, att det finns två typer av tryckfrihetsbrott:

- (1) otillåtet *yttrande* i tryckt skrift (TF 7:4); och
- (2) otillåtet *offentliggörande* genom tryckt skrift (TF 7:5).

Förutom att någon av brottsbeskrivningarna i TF 7:4—5 är uppfylld krävs, att gärningen är *brottslig enligt vanlig lag*. Detta innebär, att en avkriminalisering i t ex BrB av en gärning, som är straffbelagd i TF, omedelbart medför en avkriminalisering också i TF, trots att den för ändring av grundlag föreskrivna ordningen ej följts. En begränsning av den allmänna yttrandefriheten lämnar däremot tryckfriheten opåverkad, om TF ej ändras genom två riksdagsbeslut med mellanliggande riksdagsval (se närmare RF 8:15 och 17).

Ett tryckfrihetsbrott har samma *brottsbeteckning* som motsvarande brott i BrB eller annan lag. Sistnämnda författningar är också avgörande för hur *påföljd* för tryckfrihetsbrott skall bestämmas (TF 7:6 st 1). I sammanhanget må erinras om regeln i TF 1:4 st 2: vid bestämmande av påföljd för tryckfrihetsbrott skall — då meddelad uppgift påkallat rättelse — särskilt beaktas, om sådan på lämpligt sätt bringats till allmänhetens kännedom.

15.2.2 Otillåtet yttrande

Brottskatalogen i TF 7:4 upptar följande brott:

- (1) högförräderi och försök, förberedelse och stämpling därtill (BrB 19:1, 14);
- (2) vissa fall av krigsanstiftan (BrB 19:2);
- (3) uppror och försök, förberedelse och stämpling därtill (BrB 18:1, 7);
- (4) vissa fall av landsförräderi och landssvek och försök, förberedelse och stämpling därtill (BrB 22:1—2, 7);
- (5) vissa fall av landsskadlig vårdslöshet (BrB 22:3); *oaktsamhetsbrott*;
- (6) uppvigling (BrB 16:5); spridning av tryckt skrift är dock inte tryckfrihetsbrott;
- (7) ryktesspridning till fara för rikets säkerhet (BrB 22:5);
- (8) hets mot folkgrupp (BrB 16:8);
- (9) förtal och grovt förtal (BrB 5:1, 2);
- (10) förtal av avliden och grovt förtal av avliden (BrB 5:4);
- (11) förolämpning (BrB 5:3); och
- (12) vissa fall av barnpornografibrott (BrB 16:10a).

Lagtexten i TF avviker i vissa hänseenden från lagtexten i BrB utan att det har saklig betydelse. Vid uppvigling och hets mot folkgrupp finns i TF inget offentlighetsrekvisit; samma resultat nås genom kravet att tryckt skrift skall vara utgiven. I BrB 22:1 nämns ej ”genom osann framställning sprider misströstan bland allmänheten”, men sådan gärning kan vara ”liknande förrädisk gärning”. — Vid uppvigling undantas inte ringa fall från ansvar i TF. Undantaget har således inte grundlagsskydd.

15.2.3 Otillåtet offentliggörande

I TF 7:5 utpekas tre typer av otillåtna offentliggöranden i tryckt skrift (s k *publiceringsbrott*):

(1) Offentliggörande av *uppgifter rörande förhållanden, vilkas röjande skulle innefatta brott mot rikets säkerhet* (jämför NJA 1975 s 285, SvJT 1974 rf s 84). Med ”brott mot rikets säkerhet” förstås brott enligt BrB kap 19, 21 eller 22, men även uppror (BrB 18:1).

(2) *Uppsåttligt* offentliggörande av *allmän handling* (enligt TF 2:6—7), som inte är tillgänglig för envar. Huruvida en allmän handling är tillgänglig för envar framgår av SekrL. Observera att TF 2:2 begränsar möjligheterna till sekretessbeläggning. Publiceringsbrottet måste förövas genom avtryck av handlingen, helt eller delvis. Under denna punkt kan ansvar för röjande av uppgifter, som finns i handlingen, genom referat därav inte komma i fråga. När (del av) en hemlig handling publiceras i en skrift, som inte är periodisk, är som författare att anse den som skrivit handlingen (såvida denna ej endast är en underordnad detalj i den skrift där den tryckts av), men han blir ansvarig, blott om han tagit initiativ till publiceringen (TF 8:5). Tillämpligt straffbud är BrB 20:3. Den som är tryckfrihetsrättsligt ansvarig måste alltså göra sig skyldig till sådan gärning, som kriminaliseras där (se 11.4.4).

(3) Röjande av uppgift varigenom just den tryckfrihetsrättsligt ansvarige *uppsåttligen åsidosätter tystnadsplikt*, som sägs i en *särskild lag (kvalificerad sekretessbeläggning)*. Denna lag är numera SekrL kap 16, som innehåller en detaljerad reglering. Tillämpligt straffbud vid sidan av TF 7:5 är i de flesta fall BrB 20:3 (11.4.4), men i en del fall aktualiseras ett specialstraffrättsligt brott mot tystnadsplikt (11.4.3). Under denna punkt och p 1 aktualiseras offentliggörande av handling som inte är allmän enligt TF 2:6—7.

Regleringen innebär en påtaglig inskränkning av möjligheterna att döma den, som är tryckfrihetsrättsligt ansvarig för en skrift, för brott mot tystnadsplikt. Det kan ju ofta vara så, att de i TF 7:5 p 3 uppställda kraven inte är uppfyllda, samtidigt som vederbörande genom publicering i tryckt skrift

formellt förövat sådan gärning, som avses i BrB 20:3 eller någon annan bestämmelse om straff för brott mot tystnadsplikt. I så fall skall han inte dömas till ansvar, såvida han inte annorledes än genom skriften röjt uppgiften eller TF 7:5 p 1 är tillämplig.

15.2.4 Uppsåtspresumtionen

Såvitt gäller ansvar för tryckfrihetsbrott i en icke periodisk skrift vore det tänkbart att uppställa vanliga krav för personligt ansvar (uppsåt, oaktsamhet, osv). Beträffande periodiska skrifter vore det otänkbart: den särskilda ansvarsordningen skulle medföra, att ansvar för tryckfrihetsbrott sällan skulle kunna ådömas. Men även för personer i senare led i ansvarskedjan vid icke periodiska skrifter framstår en modifikation av reglerna om personligt ansvar som önskvärd. Problemet har i TF 8:12 lösts så, att för envar tryckfrihetsrättsligt ansvarig skall så anses som om vad skriften innehåller införts däri med hans vetskap och vilja. Om vederbörande inte har läst texten (eller sett bilden) eller samtyckt till dess publicering, fingeras alltså att han gjort detta. (I fråga om samtycke till publicering gäller alltså undantagen i TF 8:5 och 8:6 st 3.)

Det skall observeras, att presumtionen i och för sig gäller just det som sägs i TF 8:12 och inget annat. Om det faktiskt är så att den ansvarige läst texten (osv), skall därför prövningen av uppsåt (osv) ske i vanlig ordning. Det blir då inte tal om någon uppsåtsfiktion.

Om den ansvarige inte läst texten (osv), kan man emellertid inte stanna vid att enbart fingera uppsåt på det sätt som sägs i TF 8:12. Det vore poänglöst att fingera, att den ansvarige läst texten, och sedan göra en prövning av hans verkliga uppsåt: nästan alltid skulle man då finna, att uppsåtskravet inte är uppfyllt. För att regleringen i 8:12 inte skall bli meningslös, måste uppsåtsbedömningen i dessa fall avse ett konstruerat uppsåt.

En möjlighet är att göra en hypotetisk uppsåtsbedömning. Vad skulle just den tryckfrihetsrättsligt ansvarige ha förstått vid läsningen av texten? Vilket syfte skulle rimligtvis kunna tillskrivas honom, om han läst texten och godtagit dess publicering? Vid besvarandet av sådana frågor får beaktas vad som är känt om hans kunskaper, förståndsgåvor, attityder, o dyl.

En annan möjlighet är att i princip bortse från den ansvariges person och i stället konstruera uppsåtet med ledning av textens innehåll och de yttre förhållanden, varunder skriften tillkommit. Tidspress och vilket material som funnits tillgängligt kan således beaktas. När för ansvar krävs ett visst syfte, såsom fallet är vid spioneri, får det härledas ur samma omständigheter. Härutöver kan man beakta vad som råkar vara känt om upphovsman-

nens uppsåt, men reglerna om anonymitetsskydd (se nedan 15.4.1) får inte sättas ur spel.

I förarbeten och doktrin framskymtar närmast ett stöd för den senare lösningen. Den medför emellertid den något egendomliga konsekvensen, att t ex en ansvarig utgivare kan åberopa sin okunnighet i visst hänseende, bara om han läst texten. Detta skulle i undantagsfall innebära, att det vore till hans fördel att sanningslöst påstå att han gjort detta. Frågan är dock troligen utan praktisk betydelse och det kan vara rimligt att godta en uppsåtskonstruktion, som stöder sig på någon av de två modellerna. — Av betydelse för bedömningen är också "instruktionen" i TF 1:4 st 1.

I de fall, då oaktsamhet räcker för personligt ansvar, får bedömningen ske efter en likartad konstruktion, som således kan vara mer eller mindre knuten till den tryckfrihetsrättsligt ansvariges person.

15.2.5 Särskilt om förtal i tryckt skrift

(1) Förtal (BrB 5:1) — se närmare I.12.2 — består i att lämna kränkande *uppgift* om någon. I tryckfrihetsmål hävdas ofta, att hela skrifter eller artiklar eller sammanhängande delar därav är brottsliga, ibland i kombination med att specifika uppgifter påtalas. Detta förfaringsätt är föga rekommendabelt: brott förutsätter att en eller flera uppgifter är identifierade. Särskilt som en uppgift kan lämnas indirekt, antydningssvis, är det av vikt, att det tidigt i rättegången blir klarlagt, vilken eller vilka uppgifter som påtalas, och att det inte överlämnas till juryn eller rätten att försöka lista ut vad som kan vara en brottslig uppgift.

I NJA 1976 s 150 blev klarlagt, att yttranden som förekommer i skilda tryckta skrifter (t ex olika nummer av en tidning) inte tillsammanstagna kan utgöra *ett* brott, dvs en kränkande uppgift kan inte konstrueras med deras hjälp. (Detta hindrar dock inte, att vad som tidigare publicerats kan vara av betydelse för bedömningen av ett visst yttrande i skrift. Detta gäller kanske främst frågan om den förtalade kan identifieras, men även i andra hänseenden kan innehållet i en skrift preciseras genom en uttrycklig eller implicit hänvisning till innehållet i en annan skrift.)

HD framhöll vidare, att flera särskilda avsnitt i en och samma skrift efter sammanställning kan anses utgöra underlag för ett brott, även om varje avsnitt för sig inte är brottsligt; detta innebär alltså att en brottslig uppgift kan konstrueras utifrån en större textmassa. Däremot blev inte uppmärksammat, att brottet måste bestå i att publicera en uppgift, inte i att publicera en text eller en bild. (I Lag 1949:164 med vissa bestämmelser om rättegången i tryckfrihetsmål § 7 sägs visserligen, att juryn skall besvara frågan huruvida skriften är brottslig; men skriften kan vara brottslig bara därför att den innehåller minst en brottslig uppgift.)

(2) Antag att en tidning trycker någon av följande satser:

(a) "B är en mördare"

(b) "A säger, att B är en mördare"

(c) "A säger, att B är en mördare, men det är inte sant"

Antag vidare, att det är sant att A har sagt, att B är en mördare, men osant, att B är en mördare, och att det ej heller funnits skälig grund för att hålla för sant, att B är en mördare. (Se I.12.2.3 om att det för frågan om skälig grund förelegat har betydelse om A är åklagare eller polisman.)

Till (a): Av förutsättningarna framgår att förtal är förövat.

Till (b): Här har direkt lämnats en uppgift, att A har sagt något visst, men antydningssvis har också något sagts om B. Prövningen huruvida förtal är förövat kommer därför i detta fall att gälla två uppgifter, varav den indirekt lämnade är identisk med (a). Redan den direkt lämnade uppgiften får dock anses vara kränkande för B. Huruvida förtal förövals genom att lämna denna uppgift, som ju är sann, beror på om det varit försvarligt att lämna uppgift i saken, t ex på grund av nyhetsintresset. Men oberoende härav är alltså förtal förövat genom den indirekt lämnade uppgiften, att B är en mördare.

Till (c): I detta fall är inte antytt, att B är en mördare. Såsom nyss nämnts är emellertid redan uppgiften, att A sagt att B är en mördare, kränkande och förtal är förövat, om det inte var försvarligt att lämna uppgiften.

Rörande möjligheten att brott ej förövals, trots att uppgiften, att A säger att B är en mördare, inte är sann eller framförts utan skälig grund, hänvisas till I.12.2.4. För pressen har denna möjlighet, att en gärning kan befinnas vara socialadekvat, otvivelaktigt en viss betydelse. Det finns emellertid skäl att framhålla att, även om intresset av nyhetsförmedling eller en vital samhällsdebatt gör sig starkt gällande, kan man kräva att uttalandena inte ges en utmanande eller reservationslös utformning, när det inte ens funnits skälig grund för att hålla den (normalt indirekt) lämnade uppgiften för sann.

Beriktigande i efterhand påverkar inte ansvarsfrågan (jämför TF 1:4).

I NJA 1966 s 565 omtalades i en tidning, att i en utländsk tidskrift hade återgivits ett intervjuuttalande om misstanke, att Dag Hammarskjöld själv skulle ha orsakat den flyglansolycka vari han dödades. Tidningen hade först följande dag framhållit, att misstanken måste anses ogrundad. Ansvar ådömdes för förtal av avliden. Det rörde sig således om ett fall av typ (b). Hade dementin intagits i samma artikel hade ett fall av typ (c) förelegat, varvid det säkerligen skulle ha bedömts som försvarligt att lämna uppgift i saken. Hur utgången skulle ha blivit, om dementin intagits på annan plats i samma tidning, får anses vara en öppen fråga.

(3) Framställningen i I.12.2.3 rörande undantagsregeln i BrB 5:1 st 2 skall här kompletteras något. (I TF 7:4 p 9 nämns ej skyldighet att uttala sig som exempel på omständighet, som gör ett yttrande försvarligt.)

Vad gäller *försvarlighetsbedömningen* (se t ex NJA 1966 s 565, SvJT 1977 rf s 33) framhålls i förarbetena, att det är ett samhälleligt intresse att *nyhetsförmedlingen* är fullständig och vederhäftig och att detta intresse ofta får anses väga över den enskildes anspråk på skydd mot kränkande uttalanden. Härvid åsyftas den rutinmässiga strömmen av nyheter av olika slag, men inte sensations- eller skandaljournalistik. Här kan erinras om de *Etiska regler för press, radio och TV*, som har antagits av Publicistklubben, Svenska Journalistförbundet, Svenska Tidningsutgivareföreningen och Sveriges Radio AB. Dessa ger bl a riktlinjer för god publicistisk sed inom den periodiska pressen. Har reglerna följts finns i allmänhet grund för att finna en publicering försvarlig. Såvitt gäller meddelanden om förövade brott sägs bl a att en misstänkt, anmäld eller dömd ej skall namnges, om ej ett uppenbart allmänintresse kräver det, att om han ej namnges så skall man ej heller publicera bilder eller uppgifter om honom, vilka gör det möjligt att identifiera honom (se NJA 1976 s 150, SvJT 1970 rf s 2 och SvJT 1977 rf s 33 i fråga om identifikationsproblematiken) och att det ej skall nämnas att någon tidigare har förövat brott, om inte särskilt starka skäl föreligger. Vidare sägs bl a att domstols avgörande inte skall föregripas och att anmälan om brott inte skall publiceras, om det ej noggrant prövats att den kan anses vara grundad.

Också när fråga är om *allmän opinionsbildning* och *kulturell verksamhet* (t ex vetenskap, konst, litteratur, scenisk framställning) får enskildas intressen ofta ge vika för allmänintressen. Värdet av en allmän *kritikrätt* är så påtagligt, att den som verkar på dessa områden får finna sig i en omild behandling i massmedia. Detta gäller framförallt allmänt kända eller inflytelserika personer och bland dessa främst ledande politiker, som ju ofta är föremål för skarp kritik och gäckande framställningar i ord och bild. — I SvJT 1970 rf s 2 dömdes för förtalsbrott, när enskilds privatliv utnyttjats för skönlitterära ändamål; visst utrymme finns dock för att basera skönlitterära framställningar på ett verklighetsunderlag och därvid skildra identifierbara personer på ett ofördelaktigt sätt.

Vid försvarlighetsbedömningen i fall av berörd art spelar ”instruktionen” i TF 1:4 st 1 en viss roll. — Den omständigheten, att en publicerad uppgift hämtats ur offentlig allmän handling, är utan betydelse.

Om publicering av en viss uppgift bedöms som försvarlig, har enligt BrB 5:1 brott likväl förövats, om gärningsmannen ej kan visa att uppgiften är sann eller att han hade *skälig grund* för att hålla den för sann. I sistnämnda

hänseende skall det således klarläggas — så långt anonymitetsskyddet medger det — att den tryckfrihetsrättsligt ansvarige förfogade över sådana upplysningar, att han hade skälig grund för uppgiften. Vid en sådan bedömning har det givetvis stor betydelse, vilka kontrollåtgärder som vidtagits (NJA 1976 s 150, SvJT 1977 rf s 33). Anonymitetsskyddet för meddelare medför inte sällan svårigheter för den tryckfrihetsrättsligt ansvarige att visa att han haft skälig grund.

T ex en ansvarig utgivare för en tidning är inte alltid i sådan position, att han personligen kan sägas ha haft skälig grund för en viss uppgift. I sådant fall får man — nu till hans fördel — basera bedömningen på grunderna för regleringen i TF 8:12. De omständigheter, som han kan åberopa till sitt försvar, torde sammanfalla med vad som är känt för tidningens redaktion vid publiceringstillfället och de kontrollåtgärder man vidtagit på redaktionen. Han presumeras således ha känt till uppgiftens innehåll och det bakomliggande redaktionsarbetet. Däremot kan man inte helt släppa anknytningen till person och tidpunkt och låta honom till sitt fredande åberopa vilka omständigheter som helst, som talar för att uppgiften är sann. (Jämför vad som gäller vid obefogat åtal, obefogad angivelse och vårdslös tillvitelse; se ovan 5.3.2, 4 och 6. Hade man samma regler vid förtal, skulle försvarlighetsbedömningen behöva ske på annat sätt än nu är fallet.)

Vid bedömningen, om man från en tidnings sida kontrollerat en uppgift tillräckligt väl, måste hänsyn tas till allmänhetens krav på att nyheter skall förmedlas snabbt; särskilt dagspressen arbetar under besvärande tidspress. Detta skall dock vägas mot det särskilda krav man kan ställa på journalister, därför att deras uppgifter når stor spridning.

(4) Att en uppgift når stor spridning är en omständighet, som kan leda till att förtal bedöms som *grovt* brott (BrB 5:2 st 2, jämför TF 7:4 p 9); jämför dock NJA 1966 s 565 och NJA 1976 s 150. Att en uppgift, som innefattar förtal, förekommit i en tidning eller annan tryckt skrift medför dock inte i och för sig att den fått stor spridning. Det kan ju t ex vara så, att blott ett fåtal kan identifiera den förtalade (SvJT 1970 rf s 2) eller att ingen av läsarna känner till honom. Även vid klassificeringen av förtal är svårigheterna för pressen att få fram korrekta uppgifter och innehållet i TF 1:4 st 1 att beakta. — Det bör observeras, att man kan döma till böter även vid grovt förtal.

(5) Av de olika typerna av tryckfrihetsbrott är förtal ojämförligt vanligast. Allmänt åtal är dock sällsynt på grund av åtalsreglernas utformning (se I.12.5) och det är inte heller särskilt vanligt att enskilt åtal sker. Nästan alltid motiveras enskilt åtal av önskan att erhålla ideellt skadestånd. Sker förlikning i skadestandsfrågan, så avstår målsäganden från att driva brottmålet. Jurysystemet (se nedan 15.8.3) medför att det är svårt att förutse, om

en dom skall bli fällande eller friande. Att väcka enskilt åtal innebär ett visst ekonomiskt risktagande. Rättsordningen är på detta område så konstruerad, att den enskilde närmast avskräcks från att utnyttja rättsväsendet. Delvis för att förhindra en lagstiftning, som skulle inskränka pressens frihet, har man inom pressen sökt undvika de värsta missförhållandena genom *självsanering*.

Den som blivit förtalad i en periodisk skrift har ingen laglig rätt till *genmäle* eller *beriktigande* på annat sätt än genom att en dom i ett ärekränkingsmål på hans yrkande kan förordnas skola införas i den skrift vari brottet förövats (TF 7:6 st 2; se även 1:4 st 2). Lagstiftning i frågan framstår dock som mindre angelägen, eftersom i ovan nämnda Etiska regler för press, radio och TV sägs, att tillbörlig plats alltid skall ges för rättelser och genmälen; vidare skall utslag av Pressens opinionsnämnd och uttalande av Allmänhetens pressombudsman (PO) utan dröjsmål publiceras i oavkortat skick, om det rör den egna tidningen.

Pressens opinionsnämnd har inrättats av de tre ovan nämnda pressorganisationerna och är en hedersdomstol i ärenden rörande god publicistisk sed i den periodiska pressen. Opinionsnämnden har de nämnda etiska reglerna som "lagtext". Pressombudsmannen, som agerar efter medgivande av den närmast förfördelade, kan hänskjuta ett ärende till nämnden, men han kan även i vissa fall självständigt göra ett opinionsuttalande eller vända sig till en tidning för att genomdriva att rättelse sker eller ett genmäle publiceras. Pressombudsmannen är anställd av Stiftelsen Allmänhetens pressombudsman, som är grundad av pressorganisationerna. Han är alltså ingen ämbetsman och ej jämförbar med t ex JO. En av opinionsnämnden klandrad tidning har att betala en inte obetydlig expeditionsavgift.

15.2.6 Gränsdragningen mellan tryckfrihetsbrott och brott mot vanlig lag

Tryckfrihetens syfte är att säkerställa ett fritt meningsutbyte och en allsidig upplysning (TF 1:1 st 2). I första hand är avsikten att skydda nyhetsförmedling och politisk och kulturell debatt samt vetenskapliga, litterära, konstnärliga och religiösa framställningar. I viss utsträckning måste även åsiktsbildning och informationsfrihet på det ekonomiska området skyddas. Det skall dock märkas, att även framställningar utan direkt kulturellt värde (pornografi och våldsskildringar) omfattas av tryckfriheten.

Frågan om ansvar för innehållet i tryckt skrift regleras därför inte enbart av TF. Visserligen kan *missbruk av tryckfriheten* — som en art av den medborgerliga yttrandefriheten — inte beivras i annan ordning. Men inte allt, som yttras i tryckt skrift och som i och för sig eller i förening med andra omständigheter kunde drabbas av straffrättsligt ansvar, kan anses vara missbruk av tryckfriheten. Tryckfriheten gäller endast själva innehållet i vad som yttras.

I praktiken är det emellertid mycket svårt att dra en gräns mellan fall,

där yttranden är förgripliga på grund av sitt innehåll, och fall, där de är förgripliga på annan grund. Vidare finns skäl att från TF:s reglering undanta vissa typer av yttranden, ehuru de närmast är förgripliga på grund av sitt innehåll. Problemet har delvis lösts genom att i TF upptagits en del bestämmelser, som på vissa punkter drar gränsen mellan TF:s tillämpningsområde och tillämpningsområdet för vanlig lag. — I sammanhanget kan noteras, att den lagtext som skall tolkas finns i TF (och TF bör tolkas extensivt) och inte i allmän lag. Detta har betydelse för den vikt förarbeten till allmän lag kan ha.

(1) I TF 7:2 undantas tillkännagivande i *annons eller annat sådant meddelande* (notis, som på grund av sitt innehåll har samma uppgift som en annons), om det *ej* av dess innehåll *omedelbart framgår* (för en vanlig läsare) att ansvar för tryckfrihetsbrott kan komma i fråga; detsamma gäller beträffande meddelande genom chiffer eller på annat sätt, som är hemligt för allmänheten. Det har ansetts orimligt att bruka TF:s ansvarsordning vid i och för sig oskyldiga meddelanden t ex i en tidning, vilka kan vara brottsliga på grund av omständigheter, varöver den tryckfrihetsrättsligt ansvarige nästan alltid saknar kontroll. Ett exempel är att en formellt oklanderlig familjeannons innefattar förtal (NJA 1934 s 7). Jämför NJA 1945 s 680 och RH 133:82. — För att TF:s system skall bli konsekvent bör nog anses, att 7:2 endast avser fall, som innebär missbruk av tryckfriheten, dvs ansvar för tryckfrihetsbrott enligt 7:4 eller 5 skulle aktualiserats, om omständigheterna inte varit sådana som sägs i 7:2. Om någon i en annons, som sägs i 7:2 genom offentliggörande förövar en gärning som är straffbelagd som brott mot tystnadsplikt, men inte nämns i 7:5, skall i så fall inte dömas till ansvar.

(2) Om publicering i tryckt skrift innefattar intrång i *upphovsrätt* eller *fotografirätt* gäller enligt TF 1:8 st 2 vad i lag är stadgat, dvs reglerna i UpphL och Lag 1960:730 om rätt till fotografisk bild. Detsamma får anses gälla de upphovsrätten närstående rättigheter, som nämns i UpphL kap 5.

(3) I TF 1:9 p 1 sägs, att utan hinder av TF gäller vad i lag är stadgat om *förbud mot kommersiell annons* i den mån annonsen använts vid marknadsföring av alkoholhaltiga drycker eller tobaksvaror. Se Lag 1978:763 med vissa bestämmelser om marknadsföring av alkoholdrycker och Lag 1978:764 med vissa bestämmelser om marknadsföring av tobaksvaror. Kommersiell annons kan definieras som annons eller liknande meddelande, som syftar till att främja avsättning eller anskaffande av vara och avser näringsidkares affärsverksamhet eller där tillhandahållen eller efterfrågad vara.

(4) TF 1:9 p 2 stadgar, att utan hinder av TF gäller vad i lag är stadgat om förbud mot offentliggörande i yrkesmässig kreditupplysningsverksamhet av *kreditupplysning*, som innebär otillbörligt intrång i enskilds personliga integritet (se Kreditupp-

lysningslag 1973:1173 § 19 och I.11.5.5). Vidare erinras bl a om kreditupplysningslagens bestämmelser om rättelse av oriktig eller missvisande uppgift (§ 12).

Härutöver kan två principer uppföras som vägledande för gränsdragningen mellan tryckfrihetsbrott och brott mot vanlig lag:

(I) Av TF 1:1 anses följa, att begagnande av tryckt skrift i *den enskilda näringsverksamhetens tjänst* i princip inte är skyddad av TF. Ingripande utanför TF:s ram får ske t ex mot reklamåtgärder, när framställningen är av utpräglat kommersiell natur (dvs har rent kommersiella förhållanden till föremål och har ett kommersiellt syfte). TF värnar om nyhetsförmedling och åsiktsbildning, men inte nödvändigtvis om uppgifter, som direkt rör näringsidkares affärsverksamhet eller där tillhandahållna varor eller tjänster. Klart är att konsumentupplysning och varurecensioner omfattas av TF. Stora gränsdragningssvårigheter uppstår bl a vid ”blandade” meddelanden, när en skyddad framställning utnyttjas i reklamsyfte och vid tryckt reklam för tryckt skrift. Det har i och för sig ingen betydelse, om ett meddelande finns i en annons, på en löpsedel eller i vanlig text. Även torftig nyhetsförmedling är nyhetsförmedling.

Se RH 133:82 (brott mot MFL genom vilseledande annons). I NJA 1975 s 589 ansågs TF och ej MFL vara tillämplig på löpsedel, som på ett missvisande sätt antydde tidningens innehåll. (Enligt TF 1:7 hör löpsedel till periodisk skrift.) Att löpsedeln utgjorde ett viktigt led i marknadsföringen av tidningen ansågs inte medföra, att den var av utpräglat kommersiell natur med rent kommersiella förhållanden till föremål; den utgjorde också ett led i tidningens nyhetsförmedling. Ställningstagandet innebär inte, att det är uteslutet att en löpsedel har rent kommersiell natur. Se även NJA 1977 s 751 och SvJT 1978 rf s 37 (varurecension utnyttjad i annons för tidning; TF ansågs vara tillämplig). — Från äldre rätt kan nämnas NJA 1940 s 145, NJA 1941 s 580, NJA 1943 s 685, NJA 1957 s 188.

I NJA 1979 s 602 ansågs koppleri vara förövat genom att tillåta införande i en tidning av ett stort antal annonser, vari prostituerade utbjöd sina tjänster.

I NJA 1961 s 715 fälldes för brott mot lotterilagstiftningen (främjande av utländskt lotteri; notiser i en tidning jämställdes — möjligen på tveksamma grunder — med dragningslistor). Andra gärningar, som är att bedöma enligt vanlig lag, är brott mot Varumärkeslag 1960:644 och andra regleringar till skydd för beteckningar (NJA 1950 s 365).

(II) I princip skall gärningen bedömas enligt vanlig lag, om ett yttrande utgör ett led i ett förfarande, som är kriminaliserat i annat hänseende än

som ett överskridande av yttrandefrihetens gränser. När syftet med yttrandet är sådant att det inte skyddas av TF kan man utgå från att brott förutsätter något mer än själva yttrandet, t ex en följd av yttrandet. I förarbetena uttalas dock, att gränsdragningen inte bör ske enbart på grund av ”subjektiva” omständigheter. Med tanke på att svindleri (BrB 9:9) rimligen bör kunna bestraffas även när gärningen innefattar yttrande i tryckt skrift, framstår uttalandet som förhastat.

Ansvar enligt vanlig lag kan således utkrävas, när framställning i tryckt skrift utnyttjas för bedrägeri (NJA 1900 s 528, NJA 1905 s 364, NJA 1944 s 402), häleri eller annat brott enligt BrB kap 9, förfalskningsbrott (BrB kap 14) eller brott enligt IKL § 3 eller BrB 10:5 (det är dock något tveksamt, om ett offentliggörande som sker för att tillgodose ett allmänt intresse bör bedömas som brott enligt vanlig lag).

15.3 SÄRSKILD REGLERING FÖR VISSA PERSONGRUPPER

Anonymitetsskyddet behandlas i 15.4.

15.3.1 Meddelare

I TF 1:1 st 3 tillförsäkras envar en principiell rätt att *för publicering i tryckt skrift* lämna meddelande till vissa personer. (Denna rätt utgör givetvis inget hinder mot att döma vederbörande för tryckfrihetsbrott enligt TF 7:4—5, om uppgiften publicerats och han råkar vara den som är tryckfrihetsrättsligt ansvarig.) Meddelarfriheten anknyter till utövande av yttrande- och informationsfriheten, dvs den gäller i fall, där publicerande av uppgifterna skulle ha omfattats av regleringen av tryckfrihetsbrott (härmed bör jämföras fall där den frågan inte klart kan besvaras).

Meddelarfriheten begränsas i TF 7:3 st 1, som enligt motiven inte gäller den som är tryckfrihetsrättsligt ansvarig. Meddelaren skall dömas för brott enligt vanlig lag, om han gör sig skyldig till något av följande brott:

(1) visst brott mot rikets säkerhet (BrB 18:1, 19:1, 5, 6, eller 8 (grovt brott) eller 22:1—2 eller försök, förberedelse eller stämpling därtill — BrB 18:7, 19:14, 22:7); NJA 1975 s 585, SvJT 1974 rf s 84. Jämför ovan 15.2.3 (ej direkt motsvarighet).

(2) uppsåtligt brott enligt BrB 20:3 i form av utlämnande, helt eller delvis, av *allmän handling* (enligt TF 2:6—7), som ej är tillgänglig för envar, eller tillhandahållande av sådan handling i strid med myndighets förbehåll vid dess utlämnande. Enbart referat av handlingens innehåll kan inte föranleda ansvar enligt denna punkt, men eventuellt enligt (1) eller (3). Det-

samma får anses gälla ordagrant citerande (utan att handlingen utlämnas). Se ovan 15.2.3 (direkt motsvarighet).

(3) uppsåtligt brott enligt BrB 20:3 eller annat lagrum i form av åsidosättande av tystnadsplikt, som nämns i SekrL kap 16 (*kvalificerad sekretessbeläggning*; kravet på uppsåt torde inte innebära att uppsåtet skall avse att sekretessen är kvalificerad). Tystnadsplikten måste åligga meddelaren personligen. En journalist, som till sin tidning vidarebefordrar en uppgift, som han erhållit genom att annan brutit mot sin tystnadsplikt, åtnjuter meddelarfrihet, såvida han inte förövat brott enligt (1). Han kan ej heller dömas för medhjälp till brott mot tystnadsplikt för den gärning, som består i att lämna meddelande för publicering. Under denna punkt och p 1 aktualiseras utlämnande av handling som inte är allmän enligt TF 2:6—7. Se ovan 15.2.3 (direkt motsvarighet).

De grundläggande principerna är att meddelarfrihet bör uteslutas vid uppgifter som har meddelats av en enskild i en förtroendesituation (t ex på vård- eller skatteområdet) och att meddelarfrihet bör föreligga vid uppgifter som hänför sig till myndighetsutövning.

15.3.2 Upphovsmän och utgivare

Medverkan till tryckfrihetsbrott är i och för sig inte brottslig. Av föregående avsnitt har dock framgått, att vissa medhjälpare — meddelare — undantagsvis kan bli ansvariga för annat brott (i gärningsmannaskap) än medverkan till tryckfrihetsbrott.

I TF 7:3 st 1 likställs vidare vissa andra medverkande med meddelare, nämligen författare, annan upphovsman och utgivare. Detta innebär, att även sådan anstiftare eller medhjälpare till tryckfrihetsbrott kan bli ansvarig såsom förövare i gärningsmannaskap av brott, som nämns i 15.3.1. Härmed nås alla, som bidragit till framställningens innehåll eller tagit initiativ till dess offentliggörande. Regleringen innebär att personer, som tillhör den utpekade kretsen och ej är tryckfrihetsrättsligt ansvariga, är undantagna från ansvar, om förutsättningarna i TF 7:3 st 1 ej är uppfyllda och det rör sig om brottslighet, som ligger inom ramen för TF:s reglering. En författare, som lämnar sitt manuskript till en tidningsredaktion, kan inte dömas för förtal, trots att artikeln ej blir tryckt.

Den som enbart är förläggare eller tryckare (och ej är tryckfrihetsrättsligt ansvarig) kan aldrig dömas för sin medverkan till tryckfrihetsbrott.

15.3.3 Anskaffare

I TF 1:1 st 4 tillförsäkras envar en principiell rätt att anskaffa uppgifter för publicering i tryckt skrift. Härav följer ingen skyldighet för det allmänna eller för enskilda personer att tillhandahålla uppgifter. Rätt att kräva information av myndigheter följer dock av reglerna om allmänna handlingars offentlighet i TF kap 2 och SekrL.

Möjligheten att utan hot om ansvar för brott anskaffa uppgifter för publicering i tryckt skrift är emellertid begränsad:

(1) Redan av TF 1:1 st 4 framgår, att något skydd inte uppställs för *själva sättet* att åtkomma en uppgift; detta har förtydligats genom bestämmelsen i TF 1:9 p 4. Det finns alltså inget hinder mot att döma för integritetsbrott enligt BrB kap 4, förmögenhetsbrott enligt BrB kap 8 eller 12 eller bestickning enligt BrB 17:7, när en uppgift eller underrättelse genom sådan gärning anskaffats för publicering i tryckt skrift.

(2) Av TF 7:3 st 2 framgår, att anskaffare ej undgår ansvar, om han förövar sådant *brott mot rikets säkerhet*, som nämns i TF 7:3 st 1 p 1. I motsats till vad som gäller för personer, som avses i 7:3 st 1, kan anskaffaren i sådant fall dömas, även om han skulle vara tryckfrihetsrättsligt ansvarig. Att anskaffa uppgifter anses inte på samma sätt, som t ex att lämna meddelande till en redaktion, utgöra ett led i förövandets av tryckfrihetsbrott (genom skriftens offentliggörande). Se NJA 1975 s 585.

En journalist, som anstiftat en person att föröva brott mot tystnadsplikt eller att utlämna en handling i strid mot SekrL:s bestämmelser, kan dömas för sin anstiftan, om han förövat sådant brott som sägs i TF 7:3 st 1 p 1; en förutsättning för ansvarsfrihet i andra fall är dock att hans syfte var att uppgiften skulle offentliggöras i tryck. En invändning om att han haft sådant syfte får bedömas efter vanliga bevisregler, dvs den måste godtas om den inte framstår som helt osannolik eller kan vederläggas.

15.3.4 Vissa modifieringar rörande utomlands tryckt skrift

Beträffande skrifter, som tryckts utomlands, gäller i princip samma regler, som redovisats i 15.3.1—3. Regleringen i TF 13:5 innefattar emellertid en utvidgning av möjligheterna att döma till ansvar enligt vanlig lag i två hänseenden:

- meddelare, upphovsman, utgivare eller anskaffare kan dömas för varje brott mot rikets säkerhet; och
- meddelare, upphovsman eller utgivare kan dömas för varje uppsåtligt åsidosättande av tystnadsplikt.

15.3.5 Spridare

Den spridningsrätt, som garanteras envar i TF 1:2 st 2 och 6:1, gäller alla tryckta skrifter (huruvida ett brott på grund av skriftens innehåll skulle vara tryckfrihetsbrott eller brott enligt vanlig lag är utan betydelse).

Spridningsrätten underkastas *undantag* i TF 6:2. Sålunda skall i vanlig ordning dömas för brott enligt BrB 16:11 (otillåtet förfarande med pornografisk bild) eller 16:12 (förledande av ungdom). Det bör observeras, att här inte är fråga om vare sig spridande av förbjudna skrifter eller totalförbud mot spridande. Vidare skall märkas, att undantag ej gjorts i fråga om spridande av pornografisk bild, som utgör barnpornografibrott (BrB 16:10a). Spridare kan dock i detta fall bli ansvarig för tryckfrihetsbrott enligt kaskadsystemet (främst när en skrift tryckts utomlands). Motsvarande gäller vid spridning av tryckt skrift på sätt som i och för sig uppfyller rekvisiten för uppvigling enligt BrB 16:5.

Vidare stadgas undantag för spridande av sådan karta över Sverige eller del därav som innehåller upplysning av betydelse för rikets försvar eller av därmed jämförlig ritning. Bestämmelser härom finns i Lag 1975:370 om förbud mot spridning och utförsel av vissa kartor och i Lag 1975:371 om förbud mot spridning och utförsel av flygbilder och vissa fotografiska bilder, vilka kompletteras av Kartsekretessförordning 1975:372; se ovan 10.3.8(2). Brottet kan vara t ex spioneri (BrB 19:5) eller brott mot någon av nyssnämnda lagar.

TF uppställer ej hinder mot att spridande av tryckt skrift underkastas *allmänna ordningsföreskrifter* i fråga om tid, plats eller sätt för spridande (se RF 2:13 st 3). I NJA 1973 s 29 ansågs chef för militärt förband ha rätt att utan hinder av TF närmare föreskriva om spridande av tryckta skrifter inom förläggningsområde, där det ankom på honom att utfärda behövliga ordningsföreskrifter. Enligt HD finge det dock förutsättas, att vid tillämpningen av en sådan föreskrift begärt tillstånd vägras endast i fall, när hänsynen till ordningen med nödvändighet kräver det.

Särskilt besvärligt är att avgöra i vilken omfattning BrB 16:16 (förargelseväckande beteende) kan vara att tillämpa vid spridande av tryckt skrift, t ex genom att utdela flygblad eller bära eller anslå plakat. I princip måste själva spridandet vara ägnat att väcka förargelse hos allmänheten. Brottet är ju inte en åsiktsförbrytelse och kriminaliseringen får inte fungera som en begränsning av yttrandefriheten. Att skriftens innehåll är förargelseväckande skall därför vara utan betydelse. I praktiken är det nog ändå så att skriftens innehåll kan vara av betydelse för om spridandet bedöms vara förargelseväckande; NJA 1935 s 113 (anti-nazistiska plakat) och NJA 1944

s 702 (anti-judiska flygblad) får dock anses sakna prejudikatvärde.

Andra straffbestämmelser, som kan vara att tillämpa utan hinder av TF:s reglering, är BrB 14:9 (brukande av något förfalskat) och 14:10 (olaga spridande av efterbildning). Även svindleri eller annat brott enligt BrB kap 9 kan förövas genom spridande av tryckt skrift. Se även NJA 1936 s 567 (delaktighet i fosterfördrivning).

Förbudet i TF 1:2 för myndighet eller annat allmänt organ att hindra spridning av tryckt skrift på grund av dess innehåll utesluter inte att mark-innehavare åtnjuter rättsordningens skydd, när han lagligen förbjudit försäljning av tryckt skrift på sin mark (NJA 1971 s 571: vitesföreläggande utan hinder av att marken utgjorde allmän plats).

Se vidare nedan 15.5.

15.4 ANONYMITETSSKYDD

15.4.1 Rätt till anonymitet

Rätt till anonymitet fastslås i TF 3:1 för *författare, utgivare av tryckt skrift som ej är periodisk* och *meddelare*, som sägs i TF 1:1 st 3, men ej för anskaffare; reglernas utformning hindrar dock ofta att anskaffare röjs. Skyddet gäller oberoende av skriftens eller meddelandets innehåll.

Fråga om vem som är författare, osv får i princip inte väckas i tryckfrihetsmål (se närmare TF 3:2; undantaget i st 2 avser blott att möjliggöra samtidig handläggning av mål om ansvar för tryckfrihetsbrott och mål om ansvar för brott som sägs i TF 7:3). — Det är tveksamt huruvida vittnesförhör överhuvudtaget får hållas angående författarskap till anonym skrift, vars innehåll inte är föremål för domstolens prövning.

I fråga om skrift, som tryckts utomlands och utgivits i Sverige, gäller TF kap 3 i tillämpliga delar (TF 13:5 st 3). Meddelare har rätt till anonymitet beträffande meddelande för publicering i utomlands tryckt skrift, med den modifikation, att bestämmelsen i TF 3:3 p 3 (se nästa avsnitt) skall avse även annat brott mot rikets säkerhet än som avses i TF 7:3 st 1 p 1.

15.4.2 Tystnadsplikt

I TF 3:3 stadgas tystnadsplikt rörande vem som är författare, utgivare av tryckt skrift som ej är periodisk eller meddelare, som sägs i TF 1:1 st 3. Tystnadsplikten gäller för den, som tagit befattning med tillkomsten eller utgivningen av tryckt skrift eller framställning, som var avsedd att införas i tryckt skrift, liksom för den som varit verksam inom företag för utgivning av tryckta skrifter eller inom företag för yrkesmässig förmedling av nyheter eller andra meddelanden till periodiska skrifter.

Vid konflikt med BrB 23:6 st 1 (underlåtenhet att avslöja brott) kvarstår skyldigheten att avslöja att brott är å färde, men gärningsman behöver inte utpekas; observera dock att nödregeln i BrB 23:4 kan göra ett utpekande rättsenligt.

Tystnadsplikten begränsas av *undantag*, som upptas under fem punkter.

Enligt de tre första punkterna genombryts tystnadsplikten av samtycke, av att fallet är sådant som sägs i TF 3:2 st 1 andra meningen och av att fråga är om brott, som sägs i TF 7:3 st 1 p 1.

I p 4 skall uppmärksammas, att det krävs att *domstol beslutar*, att tystnadsplikten skall vika och det får då röjas huruvida någon, som är åtalad för eller skäligen misstänkt för brott, som åsyftas i TF 7:2 eller 7:3 p 2 eller 3, har förövat brottet. Det kan således bli tillåtet att röja t ex vem som lämnat text till en annons, vars publicerande enligt 7:2 inte innefattar tryckfrihetsbrott, eller vem som för publicering tillhandahållit en hemlig handling. Men röjandet får bara ske vid *förhandling inför domstol* (t ex häkttningsförhandling, huvudförhandling eller vittnesförhör under förundersökning, men inte polis- eller åklagarförhör). Vidare krävs, att det utpekas en person, som är skäligen misstänkt eller tilltalad för brottet. Den som har tystnadsplikt får inte upplysa om vem som är författare, osv, om den utpekade inte är det.

I p 5 stadgas, att författare, osv får röjas, om *domstol* (ej t ex hyresnämnd) av hänsyn till allmänt eller enskilt intresse finner det vara av *synnerlig vikt* att uppgift i saken lämnas vid *vittnesförhör* eller *förhör med part under sanningsförsäkran*. I motiven uttalas bl a att det krävs, att det är av verklig betydelse i ett mål att uppgift lämnas och att bevisningen inte lämpligen kan föras på annat sätt. I civilmål måste hänsyn tas till parternas intresse av målets utgång, såvitt denna påverkas av den ifrågavarande bevisningen. I brottmål måste beaktas hur allvarligt ifrågavarande brott är, varvid det ligger närmare till hands att medge att tystnadsplikten bryts, om bevisningen kan antas vara till en tilltalads fördel. Redan av lagtexten framgår, att det krävs mycket starka skäl för att anonymitetsskyddet skall brytas. Det är i och för sig möjligt att t ex påkalla vittnesförhör under en förundersökning med en företrädare för en tidning för att få utrett, om den författare, som lämnat vissa uppgifter, åtkommit dem genom brott (t ex olovlig avlyssning eller intrång i förvar). Men som sagts krävs det mycket starka skäl för att sådant förhör skall tillåtas och i motiven sägs även, att det får förutsättas, att avkall på tystnadsplikten i flertalet fall medges endast vid förhör under huvudförhandling.

15.4.3 Efterforskningsförbud

Anonymitetsskyddet är förstärkt med ett efterforskningsförbud (TF 3:4). Detta är riktat till myndighet eller annat allmänt organ (dvs organ, som till sin karaktär står myndighet nära och i huvudsak fullgör uppgifter, som skall ombesörjas av staten eller kommun), men ej till privatpersoner. Framträder en författare, osv ej öppet, får en efterforskning inte ske, vare sig bland anställda vid myndighet eller hos andra personer.

Efterforskningsförbudet gäller emellertid inte i fall, där ett ingripande

mot författare, osv inte strider mot TF; det kan röra sig om brott som avses i 7:2 eller 7:3 p 1 eller brott, som överhuvudtaget inte innefattar missbruk av tryckfriheten (t ex bedrägeri). Huruvida efterforskning får ske bedöms med ledning av skriften eller vad som är känt om ett meddelande; ovisshet huruvida erforderliga rekvisit för personligt ansvar är uppfyllda utgör ej hinder för utredning av identitet.

När en efterforskning får ske, skall givetvis tystnadsplikt enligt TF 3:3 respekteras (tystnadsplikten gäller ju även situationer där eventuellt brott ej innefattar missbruk av tryckfriheten). TF 3:4 uppställer därför också ett principiellt *frågeförbud* avseende dem som har sådan tystnadsplikt.

15.4.4 Straffbestämmelsen i TF 3:5

Otillåtet utsättande av namn, pseudonym eller signatur, otillåtet röjande av författare, osv och otillåten efterforskning (men ej överträdelse av frågeförbudet) straffbeläggs i TF 3:5. De kriminaliserade gärningarna innefattar även utsättande på tryckt skrift av namn på eller pseudonym eller signatur för annan person än den verkliga författaren, utgivaren eller meddelaren. Straffskalan är böter eller fängelse i högst 1 år. Medverkan är inte brottslig (NJA 1957 s 352).

Här avsett brott mot tystnadsplikt faller alltså inte under BrB 20:3. Brottet är inte tryckfrihetsbrott, om det inte utgör otillåtet offentliggörande i tryckt skrift enligt TF 7:5 (se ovan 15.2.3).

15.5 ÖVRIGA BROTT MOT TRYCKFRIHETSLAGSTIFTNINGEN

I TF 4:5 straffbeläggs (böter eller fängelse högst 1 år) framställande av tryckt skrift, utan att i enlighet med föreskrifterna i TF 4:2 st 1 tydligt ange tryckort, tryckår och vem som mångfaldigat skriften. — I TF 6:3 st 1 straffbeläggs (penningböter) spridande av skrift, som saknar tryckuppgifter eller har felaktiga sådana (NJA 1956 s 48, NJA 1957 s 352).

I TF 5:12—14 straffbeläggs vissa ordningsförséelser av ägare eller utgivare till periodisk skrift. Enligt 5:14 är straffet penningböter och enligt 5:12—13 böter eller, om skriften förklarats brottslig eller omständigheterna eljest är synnerligen försvårande, fängelse i högst 1 år.

I TF 6:3 st 2 straffbeläggs (böter eller fängelse högst 1 år) spridande av tryckt skrift, som är beslagtagen, konfiskerad, utgiven i strid mot utgivningsförbud eller uppenbart utgör fortsättning av skrift, som avses med sådant förbud.

Lag 1977:1016 med vissa bestämmelser på tryckfrihetsförordningens område § 5 straffbelägger (böter eller fängelse högst 1 år) underlåtenhet att på föreskrivet sätt bevara och tillhandahålla granskningsexemplar av skrift varpå TF är tillämplig. I ringa fall döms ej till ansvar.

Sistnämnda gärning är kriminaliserad även vid oaktsamhet. I TF 6:3 st 1 andra fallet och st 2 krävs uttryckligen uppsåt; eventuellt uppsåt torde räcka, trots att ordet "veterligt" används i lagtexten. Samma krav får anses gälla för övriga brott mot TF. Möjligen skall TF 6:3 st 1 första fallet motsättningsvis tolkas så att det räcker med oaktsamhet.

Medverkan är inte brottslig (NJA 1957 s 352).

Enligt TF 13:5 st 3 skall bl a TF kap 6, men ej kap 4, i tillämpliga delar gälla be-
träffande skrift, som tryckts utom riket och utges här.

15.6 LAGSTIFTNING OM RADIO OCH TV

15.6.1 Brott enligt radiolagen

Radiolag 1966:755, som är ramlag på området, inleds med legaldefinitioner (§ 1). Sålunda avses med *radiosändning* både televisionssändning och ljudradiosändning, liksom radarsändning, fjärrmanövrering, fjärrskrift och liknande överföring av tecken, signaler eller skrift. På motsvarande sätt kan *trådsändning* bestå i överföring av såväl bilder som ljud. Data-TV, kabel-TV och vanliga telefonsamtal är exempel på trådsändning. Med *rundradiosändning* förstås radiosändning eller trådsändning, som är avsedd att mottas direkt av allmänheten. Som rundradiosändning är att anse t ex special-TV för bostadsområden eller stadsdelar, överföring till andra orter av t ex sportevenemang och s k pay-TV, men inte sändning av inspelad musik till viss arbetsplats, överföring av gudstjänst till sjukhus, TV- eller ljudradiosändning inom varuhus eller sjukhus, special-TV för undervisning eller konferenstelefon. I NJA 1976 s 95 ansågs TV-sändning anordnad enbart för dem som bodde i ett radhusområde över områdets centralantenn ej vara rundradiosändning. Också *radioprogram* definieras i § 1. Såsom radioprogram anses inte sändning, som enbart innehåller enkla meddelanden om tid, väderlek, nyheter eller dylikt samt angivelse av namn eller källa. I förarbetena sägs, att enkla meddelanden torde förekomma endast i trådradiosändningar och att radioprogram alltid torde föreligga, om meddelanden fordrar någon form av redigering utöver en ren sammanställning av uppgifter. Sveriges Radios nyhetssändningar får därför anses vara radioprogram.

Radiolagen innehåller bestämmelser om rätt att inneha och använda radiosändare och mottagare. Envar får inneha och använda mottagare, vilket kan anses som ett moment i den informationsfrihet, som RF 2:1 tillförsäkrar medborgarna. För innehav av radiosändare — men ej för trådsändare — krävs särskilt tillstånd. Någon radiofrihet finns alltså inte.

Av § 5 framgår, att regeringen bestämmer vem som har rätt att sända *rundradioprogram* i *rundradiosändning* från sändare i Sverige (observera att även trådsändning kan vara rundradiosändning). Generell sändningsrätt tillkommer företagen inom koncernen Sveriges Radio AB.

Rörande utövningen av programföretags rätt ges närmare bestämmelser i § 5 st 2, § 6 och § 7 st 2 och i avtal mellan staten och programföretagen. Avtalen innehåller bl a föreskrifter om kontroll av sakuppgifter, respekt för den enskildes privatliv, genmål och beriktigande samt förbud att mot vederlag medge kommersiell reklam och förbud mot sponsorship. *Efterhandsgranskning* av radioprogram som nu avses utförs av *radionämnden* (§ 7 st 1 och Förordning 1978:482 med instruktion för radionämnden).

I fråga om den nu berörda regleringen av rätt att inneha och använda radiosändare hänvisas till §§ 2—5 och de därtill knutna straffbestämmelserna i § 10 (böter eller fängelse högst 1 år). Till § 4 an knyter KK 1967:448 om innehav och användning inom svenskt territorium av radiosändare och mottagare på utländskt fartyg, luftfartyg eller motorfordon samt KK 1967:446 om radiosändare och Förordning 1980:140 om användning av radiosändare under krig m m.

I radiolagen § 3 st 2 och § 3a ges bestämmelser om att mottagare ej får användas på sådant sätt, att mottagning på andra platser störs, om *tystnadsplikt* beträffande i mottagare avlyssnat teledelande och om *förbud mot automatisk registrering* vid mottagning, om sändningen ej uppenbarligen är avsedd för allmänheten. Hithörande straffbestämmelser finns i § 11 st 2 (penningböter).

I § 9 ges regler om anmälan vid yrkesmässig överlåtelse i detaljhandeln eller yrkesmässig uthyrning av TV-mottagare samt om förvärvares och förhyreres uppgiftsskyldighet i samband med förvärv eller förhyrning. Straffbestämmelser finns i § 11 st 1 (böter) beträffande överlåtare och uthyrare och i § 11 st 2 (penningböter) beträffande förvärvare och förhyrare. För den förra kategorien straffbeläggs underlåtenhet att göra anmälan och att i anmälan lämna ofullständig eller oriktig uppgift. För den senare kategorien straffbeläggs enbart att lämna oriktig uppgift. Brott enligt BrB, t ex bedrägeri, har företräde.

15.6.2 Brott enligt speciell lagstiftning

(1) Innehav av TV-mottagare är i princip avgiftsbelagt och skall anmälas till televerket. Underlåtenhet att göra anmälan är straffbelagd i Lag 1978:478 om avgift för innehav av televisionmottagare § 6 (böter). Se RH 136:84 och även civilmålen NJA 1984 s 886, NJA 1985 s 39, RH 22:83.

(2) I Lag 1966:78 om förbud i vissa fall mot rundradiosändning på öppna havet (den s k *piratradiolagen*) § 1 är belagt med straff att utföra rundradiosändning från radioanläggning på öppna havet eller i luftrummet däröver, om sändningen är avsedd att mottas eller kan mottas i Sverige, Danmark, Finland eller Norge eller i annat land, som är anslutet till den europeiska överenskommelsen till förhindrande av rundradiosändningar från stationer utanför nationella territorier (SÖ 1966:54), eller om sändningen orsakar menlig störning för radiotrafik i något av dessa länder. Vidare kriminaliseras upprättande och innehav av rundradioanläggning för sådan

rundradiosändning. Straffskalan är böter eller fängelse i högst 1 år. I § 2 straffbeläggs särskilt angivna former av medverkan. Se NJA 1964 s 311.

(3) Radiostörningslag 1985:625 § 11 straffbelägger (böter) att någon uppsåtligt eller av oaktsamhet tar bort eller sätter ur funktion föreskrivet störningsskydd.

(4) En *radiotidning* är en för synskadad avsedd, i rundradiosändning uppläst version av eller sammanställning av material från en sådan allmän nyhetstidning, som trycks, har dagspresskaraktär och utges här i landet. Enligt Lag 1981:508 om radiotidningar kan ägare till sådan nyhetstidning få tillstånd att sända radiotidning. Radiolagen §§ 6—7 gäller inte. Annonsmaterial får återges, endast om ljudet är förvrängt eller innehålllet kodat. Den som bryter mot lagen eller villkor rörande sändningstid eller placering, frekvens eller effekt hos sändaren döms enligt § 8 till böter.

Närradiolag 1982:459 och Lag 1985:677 om lokala kabelsändningar saknar straffbestämmelser.

15.6.3 Yttrandefrihetsbrott m m

Yttrandefriheten i radio är inte såsom tryckfriheten detaljreglerad i grundlag.

RansvL är exklusiv strafflag beträffande *missbruk av yttrandefriheten* i radioprogram, som sänts av svenskt programföretag med stöd av radiolagen § 5 st 1. För yttrandefrihetsbrott skall dömas i de fall, där framställning eller offentliggörande *skulle ha utgjort tryckfrihetsbrott*, om gärningen förövats i tryckt skrift. Observera att *yttrandefrihetsbrott* är brottsbeteckning (vid tryckfrihetsbrotten skall man däremot döma för t ex förtal, brott mot tystnadsplikt, osv). Se närmare *RansvL* §§ 1, 2, 5 st 1, 7 st 1 och 2 och observera särskilt undantaget i § 1 st 2 p 2 (beträffande *vissa direktsändningar* gäller alltså vanliga regler om ansvar för brott).

Rörande den särskilda *ansvarsordningen* vid yttrandefrihetsbrott (*RansvL* §§ 4—5) hänvisas till I.4.6.7. Observera att även den i direktsändning medverkande som själv bär ansvar efter programutgivarens beslut enligt § 4 st 2 skall dömas för yttrandefrihetsbrott, inte t ex förtal.

Vid utländska radiosändningar, piratradiosändningar och andra sändningar, som sker utan stöd av radiolagen § 5 st 1, gäller med de undantag, som nämns nedan, vanliga regler om ansvar för brott.

För *meddelare* och *anskaffare* gäller samma regler som vid tryckfrihetsbrott (*RansvL* § 5 st 2; se 15.3.1 och 3); TF:s regler är tillämpliga även när offentliggörandet avses ske genom utländskt programföretag (*RansvL* § 1 st 2 p 1; se 15.3.4).

I fråga om *anonymitetsskydd* (se ovan 15.4) för den som medverkat till eller i program, utan att vara ansvarig enligt den särskilda ansvarsordningen, ges bestämmelser i

— *RansvL* § 7 st 3 och 4 (jämför TF 3:2);

- RansvL § 9 (jämför TF 3:3 och 3:5 st 1); (jämför NJA 1981 s 791); och
- RansvL § 9a (jämför TF 3:4 och 3:5 st 2).

RansvL § 9 innehåller en regel om *tystnadsplikt* med anslutande straffbestämmelse (böter eller fängelse högst 1 år). BrB 20:3 är ej tillämplig. Gärningen är yttrandefrihetsbrott, om den begås i ett radioprogram, som faller under RansvL, och kan också vara tryckfrihetsbrott (se TF 7:5 och SekrL kap 16). — RansvL § 9a innehåller ett *efterforskningsförbud*; överträdelse bestraffas med böter eller fängelse högst 1 år.

Av intresse är även bestämmelserna i Förordning 1967:226 om tillämpningen av radioansvarighetslagen (1966:756) § 6 (programföretaget är skyldigt att ombesörja uppteckning av varje program som sänts och bevara den i minst 6 mån) och § 7 (JK och den som kan vara målsägande vid yttrandefrihetsbrott har rätt att kostnadsfritt ta del av upptagning av radioprogram och få utskrift av vad som yttrats i programmet). Förordningen har ingen straffbestämmelse.

I Lag 1982:460 om ansvarighet för närradio och Lag 1985:1087 om ansvarighet för lokala kabelsändningar finns en ansvarsreglering, som i princip är densamma som i RansvL; vissa avvikelser förekommer dock. — Rörande ombesörjande och bevarande av upptagning av program samt rätt att ta del av och få utskrift av program gäller detsamma som vid rundradiosändning av rundradioprogram. Den som uppsåtligt eller av oaktsamhet underlåter att följa dessa regler döms enligt § 9 respektive § 10 till böter eller fängelse i högst 1 år.

Ytterligare en reglering av yttrandefrihetsbrott finns i Lag 1982:521 om ansvarighet för radio- och kassettidningar. Den relevanta *ansvarsordningen* anges i § 5: den som enligt TF kap 8 i egenskap av utgivare, ställföreträdare för denne eller ägare är ansvarig för den periodiska skrift, som utgör radio- eller kassettidningens förlaga. Se vidare §§ 6 och 8 (i § 6 st 2 regleras i vilken mån författare, annan upphovsman, meddelare eller anskaffare kan bli ansvarig) och §§ 16—20 (bestämmelser om sammanställning av material ur mer än en förlaga). — *Brott mot den tystnadsplikt*, som stadgas i § 11, skall enligt § 15 st 1 bestraffas enligt BrB 20:3. Överträdelse av *efterforskningsförbudet* i § 12 straffbeläggs i § 15 st 2 (böter eller fängelse högst 1 år). I § 15 st 3 finns en motsvarighet till de straffbestämmelser som nämns i föregående stycke.

I Radiolag 1966:755 § 8 uppställs ett *censurförbud*. Myndighet eller annat allmänt organ får inte i förväg granska eller föreskriva förhandsgranskning av radioprogram och ej heller förbjuda radiosändning eller trådsändning på grund av dess innehåll. Detta förbud avser alltså även annat än radioprogram i rundradiosändning. *Undantag* görs dock i st 2: förhandsgranskning eller sändningsförbud får förekomma i fråga om bild, som återger Sverige eller del därav och som innehåller upplysning av betydelse för rikets försvar.

15.7 LAGSTIFTNING OM FILM OCH VIDEOGRAM

Enligt p 4 i övergångsbestämmelserna till Lag 1976:871 om ändring i regeringsformen får utan hinder av RF 2:1 p 3 och 2:14 st 1 i lag föreskrivas att filmer och videogram ej utan godkännande får förevisas offentligt.

Bestämmelser om *offentlig förevisning av film och videogram* finns i Förordning 1959:348 med särskilda bestämmelser om biografföreställningar m m. Främst ges regler om *filmcensuren*, som handhas av statens biografbyrå. Byråns beslut om censur kan överklagas till regeringen. Film, som visas i Sveriges TV, censureras inte; även andra undantag finns.

Enligt § 8 st 1 döms den, som uppsåtligen offentligen förevisar film eller videogram, som ej godkänts, till böter eller fängelse i högst 1 år; den som förövar gärningen av oaktsamhet, som inte är ringa, döms till böter. Enligt § 8 st 2 döms till böter, om någon av oaktsamhet, som inte är ringa, lämnar barn under 15 år tillträde till föreställning, där film visas som ej godkänts för den åldersgrupp barnet tillhör, eller ej tydligt utmärker i vad mån barn äger tillträde.

Enligt Lag 1981:485 om förbud mot spridning av filmer och videogram § 1 får filmer och videogram med skildringar av sexuellt våld eller tvång eller närgångna eller utdragna skildringar av grovt våld mot människor eller djur inte i yrkesmässig verksamhet eller annars i förvärvssyfte spridas genom saluhållning — av grossister eller detaljister — eller annat tillhandahållande eller genom visning, såvida inte spridandet med hänsyn till framställningens syfte och sammanhang samt omständigheterna i övrigt är försvarligt.

Enligt § 2 får filmer och videogram med ingående skildringar av verklighetstrogen karaktär som återger våld eller hot om våld mot människor eller djur inte i yrkesmässig verksamhet eller annars i förvärvssyfte lämnas ut till barn under 15 år eller spelas upp vid särskilt anordnad visning, när något sådant barn är närvarande.

Lagen gäller inte offentlig förevisning av biograffilm eller tillåten rundradiosändning av TV-program (§ 4). Förbudet i 1 § gäller inte filmer eller videogram, som godkänts av statens biografbyrå, och förbudet i § 2 gäller inte film eller videogram, som av biografbyrån godkänts för visning för barn under 15 år (§ 3).

Den som uppsåtligen eller av oaktsamhet, som ej är ringa, bryter mot förbud döms enligt § 5 st 1 till böter eller fängelse i högst 6 mån.

I st 3 straffbeläggs med samma straffskala att någon uppsåtligen eller av oaktsamhet lämnar oriktig uppgift i intyg, vari i samband med spridande av film eller videogram angivits att exemplar med samma innehåll godkänts av biografbyrån. Brott enligt BrB har företräde.

Särskilda regler om ansvar för yttrandefrihetsbrott finns inte i fråga om film eller videogram, men ett flertal gånger har förslag framlagts om särskild reglering av yttrandefrihetsbrott genom filmförevisning. I SOU 1983:70 har framlagts förslag till en yttrandefrihetsgrundlag — som bygger på principerna i TF — avseende program i eter- och trådsändningar, ljudupptagningar, upptagningar av rörliga bilder samt sådana sceniska framställningar och utställningar som har en utgivare.

15.8 SÄRSKILDA ÅTALSREGLER

15.8.1 Åtalsrätt

JK är ensam åklagare i

- (1) mål rörande *tryckfrihetsbrott* eller *yttrandefrihetsbrott*;
- (2) andra mål som skall *handläggas i samma ordning* (se 15.8.3); och
- (3) mål rörande *övriga brott mot tryckfrihetslagstiftningen eller lagstiftningen om ansvarighet för rundradiosändningar*.

Se närmare TF 9:2, Lag 1977:1016 med vissa bestämmelser på tryckfrihetsförordningens område § 5, RansvL § 8 st 4, § 9 st 2, § 9a st 2, Lag 1982:460 om ansvarighet för närradio § 1 st 2, § 9 st 2, Lag 1985:1057 om ansvarighet för lokala kabelsändningar § 2 st 1, § 10 st 2 och Lag 1982:521 om ansvarighet för radio- och kassettidningar § 14 och § 15 st 4.

I TF 9:2 st 3 erinras om det undantag till JK:s speciella ställning som åklagare som följer av att JO kan åtala vissa befattningshavare, som utövar offentlig verksamhet, för brott som förövats genom åsidosättande av vad som ålegat vederbörande i tjänsten eller uppdraget; för tryckfrihetsbrott kan JO dock aldrig väcka åtal.

Beträffande målsägandes åtalsrätt gäller vanliga regler (TF 9:4). Rörande åtalsreglerna vid ärekränkning hänvisas till I.12.5.

15.8.2 Villkor för åtal

(1) Allmänt åtal för *tryckfrihetsbrott* skall väckas inom 1 år från det att skriften utgavs; för brott i periodisk skrift med gällande utgivningsbevis skall åtal dock väckas inom 6 mån. Har åtal väckts mot någon inom nämnd tid, kan åtal mot annan ansvarig väckas senare. (TF 9:3 st 1.)

(2) Allmänt åtal för *yttrandefrihetsbrott* skall väckas inom 6 mån från sändningen. (RansvL § 8 st 4, Lag 1982:460 § 1 st 2, Lag 1985:1057 § 2 st 1 och Lag 1982:521 § 14 st 1.)

(3) *Angivelse* av målsäganden krävs för allmänt åtal av brott som sägs i TF 3:5 st 1 (se st 3), RansvL § 9 (se även Lag 1982:460 § 1 st 2 och Lag 1985:1057 § 2 st 1) och Lag 1982:521 § 15 st 1.

(4) Enligt Lag 1977:1016 med vissa bestämmelser på tryckfrihetsförordningens område § 2 får allmänt åtal för tryckfrihetsbrott, som avses i TF 7:4 p 1—7 och i 7:5 p 1, väckas endast efter *regeringens medgivande* (jämför TF 9:2 st 2). Motsvarande gäller enligt Lag 1982:521 om ansvarighet för radio- och kassettidningar § 14 st 1.

(5) Allmänt åtal för brott enligt Lag 1981:485 om förbud mot spridning av filmer och videogram § 5 förutsätter *medgivande* av statens biografbyrå (§ 5a).

15.8.3 Övrigt

Beträffande *rättegången i tryckfrihetsmål* gäller särskilda regler. Tryckfrihetsmål är i huvudsak mål angående ansvar eller enskilt anspråk på grund av tryckfrihetsbrott eller (i regel) brott som avses i TF 7:3 eller TF 13:5 st 1. Se närmare TF 12:1 st 2 och 13:5 st 2. På samma sätt som tryckfrihetsmål handläggs motsvarande mål med anknytning till rundradiosändningar.

Se närmare RansvL § 8, Lag 1982:460 § 1 st 2, Lag 1985:1057 § 2 st 1 och Lag 1982:521 § 10.

Rättegångsförfarandet studeras inte i straffrätten, men det kan nämnas att i tryckfrihetsmål prövas ansvarsfrågan av en *jury*, såvida inte båda parter är ense om att utan sådan prövning hänskjuta målet till domstolens avgörande. Se närmare TF 12:2.

Litteratur

I. Offentligt tryck

Prop 1948:80 med förslag till lag om ändring i strafflagen m m.

Prop 1962:10 med förslag till brottsbalk.

Prop 1966:149 med förslag till radiolag.

Prop 1969:12 med förslag till lag om ändring i lagen . . . 1964 (nr 163) om införande av brottsbalken.

Prop 1971:92 med förslag till lagstiftning om kapning av luftfartyg m m.

Prop 1972:96 med förslag till lag om ändring i brottsbalken. [dobbleri]

Prop 1972:122 med förslag till lag om ändring i brottsbalken. [djurplågeri]

Prop 1973:37 med förslag till lagstiftning om åtgärder mot vissa våldsdåd med internationell bakgrund.

Prop 1973:92 med förslag till lagstiftning om straff för luftfartssabotage m m.

Prop 1975:78 om lagstiftning angående ansvar för funktionärer i offentlig verksamhet m m.

Prop 1975/76:113 om ändring i brottsbalken m m. [fylleri]

Prop 1975/76:174 om ändring i brottsbalken. [spioneri m m]

Prop 1975/76:176 om ändring i brottsbalken m m. [mut- och bestickningsansvar]

Prop 1975/76:204 om ändringar i grundlagsregleringen av tryckfriheten.

Prop 1976/77:121 om ändring i 16 kap brottsbalken m m.

Prop 1977/78:159 om ändringar i lagen (1966:413) om vapenfri tjänst m m.

Prop 1978/79:179 om ändring i tryckfrihetsförordningen m m. [barnpornografi]

Prop 1979/1980:1 om socialtjänsten.

Prop 1979/80:2 med förslag till sekretesslag m m.

Prop 1979/80:96 med förslag till ny utlämningslag, m m.

Prop 1979/80:176 om ändring i brottsbalken (spioneri m m).

Prop 1979/80:179 med förslag till lag om ändring i brottsbalken och jordabalken m m. [dobbleri]

Prop 1980/81:106 om ändring i brottsbalken m m (främjande av flykt; s k falska telefonrecept m m).

Prop 1980/81:108 om ändring i brottsbalken (miljöbrott).
 Prop 1981/82:58 om ändring i tryckfrihetsförordningen och brottsbalken
 (hets mot folkgrupp m m).
 Prop 1981/82:90 om anställningsskyddet i statliga tjänster, m m.
 Prop 1981/82:170 med förslag till lotterilag m m.
 Prop 1981/82:187 om vissa åtgärder mot prostitutionen.
 Prop 1984/85:32 om riktlinjer för det framtida arbetet mot ekonomisk
 brottslighet m m.
 Prop 1984/85:90 om kontroll av rådgivare, m m.
 Prop 1984/85:117 om vissa frågor rörande tjänsteansvaret i offentlig verk-
 samhet m m.
 Prop 1985/86:9 om lag om disciplinförseelser av krigsmän m m.
 Prop 1985/86:65 med förslag till ändring i brottsbalken m m (vissa frågor
 om datorrelaterade brott och ocker). [mutbrott]
 Prop 1985/86:98 om invandrapolitiken.
 Prop 1985/86:126 med förslag till lag om näringsförbud m m.
 Justitieuskottets betänkande 1980/81:21. Ekonomisk brottslighet.
 Justitieuskottets betänkande 1980/81:38 om främjande av flykt m m.
 Justitieuskottets betänkande 1981/82:8 om spioneribrottet m m.
 Justitieuskottets betänkande 1981/82:41 angående hets mot folkgrupp
 m m.
 Justitieuskottets betänkande 1982/83:7 om dobbleri.
 Justitieuskottets betänkande 1984/85:28 om riktlinjer för arbetet mot
 ekonomisk brottslighet.
 Justitieuskottets betänkande 1985/86:24 om disciplinförseelser av krigs-
 män, m m.
 SOU 1944:69. Straffrättskommitténs betänkande med förslag till lagstift-
 ning om brott mot staten och allmänheten.
 SOU 1946:83. Betänkande med förslag till strafflagstiftning för krigsmak-
 ten.
 SOU 1947:60. Förslag till tryckfrihetsförordning.
 SOU 1953:14. Förslag till Brottsbalk.
 SOU 1962:7. Radions juridiska ansvar.
 SOU 1965:46. Förslag till radiolag.
 SOU 1966:60 och 61. Offentlighet och sekretess.
 SOU 1966:71. Otillbörlig konkurrens.
 SOU 1967:28. Tryckfrihet och upphovsrätt.
 SOU 1968:68. Lagstiftning mot rasdiskriminering.
 SOU 1969:14. Filmen — censur och ansvar.
 SOU 1969:20. Ämbetsansvaret. Principbetänkande.

- SOU 1969:38. Yttrandefrihetens gränser. Sårande av tukt och sedlighet.
Brott mot trosfrid.
- SOU 1970:52. Om lotterier.
- SOU 1972:1. Ämbetsansvaret II. Slutbetänkande.
- SOU 1972:49. Tryckfriheten och reklamen.
- SOU 1974:37. Mut- och bestickningsansvaret.
- SOU 1975:49. Massmediegrundlag.
- SOU 1975:102. Tystnadsplikt och yttrandefrihet.
- SOU 1979:29 och 30. Lotterier och spel.
- SOU 1979:49. Grundlagsskyddad yttrandefrihet.
- SOU 1979:64. Ny utlänningslag.
- SOU 1979:73. Krigets lagar. Folkrättsliga konventioner gällande under krig, neutralitet och ockupation.
- SOU 1981:38. Om hets mot folkgrupp.
- SOU 1983:2. Nytt militärt ansvarssystem.
- SOU 1983:41. Kontroll av rådgivare.
- SOU 1983:46. Bulvanlag.
- SOU 1983:52. Företagshemligheter.
- SOU 1983:70. Värna yttrandefriheten.
- SOU 1984:8. Näringsstillstånd. Ett medel i kampen mot ekonomisk brottslighet och skatteundandragande.
- SOU 1984:15. Ekonomisk brottslighet i Sverige. Bakgrund, överväganden, åtgärder.
- SOU 1984:55. I rätt riktning. Etniska relationer i Sverige.
- SOU 1984:56. Folkrätten i krig. Rättsregler under väpnade konflikter — tolkning, tillämpning och undervisning.
- SOU 1984:59. Näringsförbud.
- SOU 1985:24. Ordningslag.
- Ds Ju 1972:1. PM om straff för djurplågeri.
- Ds Ju 1973:1. PM ang Sveriges tillträde till Montrealkonventionen 23 sept 1971 om brott mot den civila luftfartens säkerhet.
- Ds Ju 1975:16. Spioneribrottet m m.
- Ds Ju 1976:2. Remissyttranden över massmedieutredningens betänkande (SOU 1975:49).
- Ds Ju 1976:15. Bombhot m m.
- Ds Ju 1977:1. Handlingssekretess och tystnadsplikt.
- Ds Ju 1977:11. Handlingssekretess och tystnadsplikt. Förslag till ny sekretesslag.
- Ds Ju 1978:8. Barnpornografi.
- Ds Ju 1979:6. Översyn av spioneribrottet m m.

Ds Ju 1980:1. PM med förslag till ändringar i 17 kap Brottsbalken.
Ds Ju 1980:14. Våldet i videogram m m.
Ds Ju 1983:7. Tjänsteansvar i offentlig verksamhet.
Ds A 1984:7. Om olaga diskriminering.
NJA II 1942, 1948, 1949, 1954, 1962, 1966, 1970—1986.
Brottsförebyggande rådet. PM 1976:6. Kriminalisering av föroreningar av miljön, m m.
Brottsförebyggande rådet. PM 1979:4. Dobbleri.
Brottsförebyggande rådet. PM 1981:3. Dold ekonomi, kontrollnivå och samhällsmoral. Dokumentation från en konferens om medel mot ekonomisk brottslighet.
Brottsförebyggande rådet. Rapport 1979:1. Ekonomisk brottslighet. Rapport från en konferens . . . 1979 i Stockholm.
I övrigt hänvisas till riksdagstrycket.

II. Lagkommentarer

Strafflagen jämte förklaringar till den nya lagstiftningen om brott mot staten och allmänheten. Utgiven av Nils Beckman, Ragnar Bergendal, Ivar Strahl. Stockholm 1949 (1. uppl) och 1957 (2. uppl).
Brottsbalken jämte förklaringar. Utgiven av Nils Beckman, Carl Holmberg, Bengt Hult, Ivar Strahl. Band II. Brotten mot allmänheten och staten m m. Under medverkan av Hugo Henkow. Stockholm 1965 (1. uppl), 1969 (2. uppl), 1973 (3. uppl), 1978 (4. uppl) och 1982 (5. uppl). Recension av brottsbalkskommentaren, såvitt gäller brotten mot allmänheten och staten, av Hans Thornstedt i *SvJT* 1968 s 122—123.
Den militära strafflagstiftningen. Gällande bestämmelser jämte förklaringar utgivna av Nils Regner och Hugo Henkow. Stockholm 1951.
Erik Holmberg & Nils Stjernquist, *Grundlagarna med tillhörande författningar*. Lund 1980.
Gustaf Petrén & Hans Ragnemalm, *Sveriges grundlagar och tillhörande författningar med förklaringar*. Tolfte upplagan av Robert Malmgrens Sveriges grundlagar. Stockholm 1980.
Hans Corell & Olof Egerstedt & Sigurd Heuman & Göran Regner, *Sekretesslagen*. 1980 års lagstiftning med kommentarer. Andra upplagan. Stockholm 1985.

III. Rättsfallskommentarer

Löfmarck, Madeleine, "Svensk rättspraxis. Straffrätt 1975—1983." *SvJT* 1985 s 337—389.

Strahl, Ivar, "Svensk rättspraxis. Straffrätt 1939—1943." *SvJT* 1945 s 32—61.
1944—1947." *SvJT* 1949 s 162—184.
1948—1952." *SvJT* 1953 s 552—579.
1953—1958." *SvJT* 1960 s XVII, 179—202, 256—287.
1959—1962." *SvJT* 1964 s 65—108.
1963—1964." *SvJT* 1967 s 401—440.
1965—1968." *SvJT* 1970 s 346—380.

IV. Böcker

Agge, Ivar, *Bidrag till läran om förfalskningsbrotten* företrädesvis enligt gällande svensk rätt. Stockholm 1941.
Alexanderson, Nils, *Svensk tryckfrihet*. 2. uppl med efterskrift av Erik Holmberg. Stockholm 1966.
Axberger, Hans-Gunnar, *Tryckfrihetens gränser*. Stockholm 1984.
Bengtsson, Bertil, *Skadestånd vid myndighetsutövning I*. Stockholm 1976.
Cars, Thorsten, *Mutor och bestickning*. 3. omarb uppl. Stockholm 1983.
Cars, Thorsten & Danowsky, Peter, *Pressen inför rätta*. Tryckfrihetspraxis 1970—1981. Stockholm 1982.
Fahlbeck, Erik, *Tryckfrihetsrätt*. 2. uppl. Stockholm 1954.
Falk, Per, *Straffrätt och territorium*. Studier i internationell straffrätt. Stockholm 1976.
Groll, Lennart & Berg, Curt A, *Ett fall för PO*. Pressetik i regler och praxis. Stockholm 1976.
Hoflund, Olle, *Om farebegreppet i straffrätten*. Stockholm 1967.
Holmberg, Erik, *Frihet och ansvar i tryck och radio*. Stockholm 1968.
Jareborg, Nils, *Handling och uppsåt*. En undersökning rörande doluslärans underlag. Stockholm 1969.
Jareborg, Nils, *Begrepp och brottsbeskrivning*. Semantik och läran om normativa rekvisit. Stockholm 1974.
Jareborg, Nils, *Brotten*. Första häftet. Grundbegrepp. Brotten mot person. Andra uppl. Stockholm 1984.
Jareborg, Nils, *Brotten*. Andra häftet. Förmögenhetsbrotten. Andra uppl. Stockholm 1986.
Lagerbielke, Gustaf, *Om mened*. Stockholm 1979.
Lännergren, Bengt & Widebäck, Ulf, *Rätten att vara i fred*. Massmedierna och privatlivet. Stockholm 1981.
Löfmarck, Madeleine, *Om urkunds förfalskning*. Stockholm 1971.
Löfmarck, Madeleine, *Straffrättens konkurrensproblem*. En undersökning

- om förhållandet mellan straffbud. Stockholm 1974.
- Löfmarck, Madeleine, *Förfalskningsbrotten m m*. Tredje uppl. Stockholm 1986.
- Nelson, Alvar, *Rätt och ära*. Studier i svensk straffrätt. Uppsala 1950.
- Nisser, Carl W, *Tryckfrihet och annan yttrandefrihet*. 2. omarb uppl. Stockholm 1983.
- Sterzel, Fredrik, *God publicistisk sed*. 2. omarb uppl. Stockholm 1971.
- Strahl, Ivar, *Allmän straffrätt i vad angår brotten*. Stockholm 1976.
- Strömberg, Håkan, *Tryckfrihetsrätt*. 8. uppl. Lund 1983.
- Strömberg, Håkan, *Speciell förvaltningsrätt*. Lund 1981.
- Strömholm, Stig, *Teaterrätt*. Teatrarnas rättsliga ansvar för innehållet i föreställningar. Stockholm 1971.
- Svensson, Bo, *Ekonomisk kriminalitet*. Göteborg 1983.
- Tengelin, Sven, *Tillåten förmån eller förbjuden muta*. Vad gäller enligt korruptionsbestämmelserna i brottsbalken? Vad gäller enligt marknadsföringslagen? Stockholm 1978.
- Wulff, Torgil, *Handbok i folkrätt under krig, neutralitet och ockupation*. 1980 års uppl. Stockholm 1980.

V. Artiklar

- Agge, Ivar, "Mened som lagstiftningsproblem." *NTfS* 1942 s 41—51.
- Axberger, Hans-Gunnar, "Dikt och annan fiktion — en yttrandefrihetsrättslig diskussion." *Festskrift till Hans Thornstedt*. Stockholm 1983, s 55—73.
- Bergendal, Ragnar, "Svenskt lagförslag om brott mot staten och allmänheten." *NTfS* 1946 s 166—198.
- Bogdan, Michael, "International Trade and the New Swedish Provisions on Corruption." *The American Journal of Comparative Law* 1979 s 665—677.
- Cars, Thorsten, "Den nya lagstiftningen om ansvar för funktionärer i offentlig verksamhet." *FT* 1976 s 155—172.
- Cars, Thorsten, "Kan man få rätt mot pressen? En redogörelse för pressens självsanerande verksamhet." *SvJT* 1981 s 1—20.
- Cars, Thorsten, "Meddelarfriheten — vad innebär den?" *SvJT* 1984 s 946—954.
- Egedal, Nils Hj, "Något om bestraffning av fusk med s k färdskrivare på bil." *SvJT* 1960 s 354—359.
- Egedal, Nils Hj, "Fusk med färdskrivare — urkunds förfalskning?" *SvJT* 1975 s 557—558.

- Elwin, Göran, "Om menedsansvar och vittnes rätt att vägra yttra sig." *TSA* 1976 s 194—200.
- Eriksson, Inger, "Miljöbrott — en dold brottslighet." *Brottsutvecklingen* 1985. (BRÅ Forskning 1985:5) Stockholm 1985, s 109—124.
- Groll, Lennart, "Synpunkter på tryckfrihetsrätten." *SvJT* 1982 s 329—334.
- Grönqvist, Henrik, "Pressetik och juridik." *Festskrift till Hans Thornstedt*. Stockholm 1983, s 249—267.
- Grönqvist, Henrik, "Några ord om mutbrott." *JFT* 1984 s 4—19.
- Heuman, Lars, "Köpta vittnen." *SvJT* 1983 s 669—700.
- Holmberg, Erik, "Annat än egna angelägenheter (SL 13:11)?" *SvJT* 1963 s 628—630.
- Jacobsson, Ulla, "Skyltningsförbudet." *Festskrift till Hans Thornstedt*. Stockholm 1983, s 317—331.
- Lavin, Rune, "Om offentliga funktionärers tystnadsplikt." *FT* 1973 s 235—257, 1974 s 1—40.
- Lahti, Raimo, "Bestickning och andra otillbörliga förmåner." Det 30. nordiske juristmøtet. Oslo ... 1984.
- Lehtimaja, Lauri, "Avskrift och kopia som föremål för förfälskning." *JFT* 1983 s 217—231.
- Löfmarck, Madeleine, "Ny förfälskningsbestämmelse i den tyska strafflagen." *SvJT* 1970 s 592—594.
- Löfmarck, Madeleine, "Gränsdragningsproblemet urkunds förfälskning — osant intygande i ny belysning." *SvJT* 1975 s 483—486.
- Löfmarck, Madeleine, "Urkunds förfälskning och osant intygande — slutreplik." *SvJT* 1975 s 661—662.
- Löfmarck, Madeleine, "Lagtolkning och avkriminalisering." *Svensk rätt i omvandling*. Studier tillägnade Hilding Eek, Seve Ljungman, Folke Schmidt. Stockholm 1976, s 327—340.
- Löfmarck, Madeleine, "Fara i bevishänseende — ett svårbestämt brottsrekvisit." *SvJT* 1978 s 1—11.
- Malmsten, Krister, "Falsk larm och missbruk av larmanordning." *SvJT* 1981 s 161—222.
- Mannerfelt, Nils, "Urkunds förfälskning och osant intygande — genmäle till Madeleine Löfmarck." *SvJT* 1975 s 557—558.
- Nelson, Alvar, "Yttrandefrihetens gränser." *Statsvetenskaplig tidskrift* 1952 s 1—19.
- Nelson, Alvar, "Yttrandebrott i massmedia." *Material för straffrättsstudiet*. Uppsala 1971, s 22—42.
- Nelson, Alvar, "Tryckfrihet och annonsering." *FT* 1973 s 1—10.
- Nelson, Alvar, Kontrollnivå och kontrollmetoder — juridiskt perspek-

- tiv." Brottsförebyggande rådet. PM 1981:3. *Dold ekonomi, kontrollnivå och samhällsmoral*. Stockholm 1981, s 36—56.
- Persson, Leif G W, "Ekonomisk brottslighet i Sverige." *Brottsutvecklingen. Lägesrapport 1984*. (BRÅ Forskning. Rapport 1984:5) Stockholm 1984, s 113—132.
- Petrén, Sture, "Högförräderi och uppror i 1948 års strafflagstiftning." *Festskrift tillägnad Birger Ekeberg*. Stockholm 1950, s 410—424.
- Seldén, Gunnar, "Lydnadsbrott eller grovt lydnadsbrott." *SvJT* 1964 s 59—61.
- Ström, Björn, "Fråga om vittnesplikt." *TSA* 1962 s 331—337.
- Strömberg, Håkan, "Meddelanden för offentliggörande i tryckt skrift av den som är underkastad tystnadsplikt." *Statsvetenskaplig tidskrift* 1959 s 385—399.
- Strömberg, Håkan, "Myndighet och myndighetsutövning." *FT* 1972 s 233—252.
- Strömberg, Håkan, "Tryckfrihet och marknadsföring." *SvJT* 1980 s 25—39.
- Strömberg, Tore, "Osann uppgift om vem han är." *Festskrift tillägnad Karl Olivecrona*. Stockholm 1964, s 630—648.
- Strömholm, Stig, "Radiatorätt och radioansvarighetsrätt. Några anteckningar till 1966 års lagstiftning." *SvJT* 1968 s 1—34.
- Strömholm, Stig, "Integritetsskydd i massmedia." Rapport till 28. nordiske juristmöde, Köbenhavn 23—25 august 1978.
- Sundberg, Jacob W F, "Flygkapningar. Om utländska brott och inländsk politik." *SvJT* 1970 s 417—431.
- Sundberg, Jacob W F, "Den diplomatiska konferensen. Om visdomen bakom internationell lagstiftning." *Festskrift till Per Olof Ekelöf*. Stockholm 1972, s 724—745.
- Sundberg, Jacob W F, "Tre kapare och deras bidrag till den allmänna rättsläran." *TfR* 1973 s 395—427.
- Sundberg, Jacob W F, "Piracy: Air and Sea." *A Treatise on International Criminal Law*. Vol I. Crimes and Punishment. Compiled and Edited by M Cherif Bassiouni and Ved P Nanda. Springfield, Illinois 1973, s 455—490.
- Sundberg, Jacob W F, "Laga och olaga tagande av luftfartyg." *SvJT* 1978 s 241—258.
- Sundström, C-E, "Några synpunkter på tryckfrihetsförordningen." *SvJT* 1962 s 417—445.
- Svensson, Bo, "Den ekonomiska brottsligheten." *Brottsutvecklingen. Lägesrapport 1984*. (BRÅ Forskning. Rapport 1984:5) Stockholm 1984,

s 133—153.

Thornstedt, Hans, "Jag brände mina böcker ... Några frågor rörande undertryckande av urkund enligt SL 12:4." *SvJT* 1952 s 177—193.

Träskman, P O, "Straffrätt och ekonomisk brottslighet." *Festskrift till Hans Thornstedt*. Stockholm 1983, s 695—708.

Victor, Dag, "Environment Crime in Sweden." *Revue Internationale de Droit Pénal* 1978 s 269—287.

Victor, Dag, "Lagstiftningsåtgärder mot ekonomisk brottslighet." Brottsförebyggande rådet. Rapport 1981:1. *Brottsutvecklingen. Lägesrapport 1981*. Stockholm 1981, s 209—235.

Wallén, Per Edwin, "Är personkretsen vid brottet 'framkallande av fara för annan' begränsad?" *SvJT* 1966 s 623—624.

Wennergren, Bertil, "Ansvarsreformen för funktionärer i offentlig verksamhet." *Nordisk Administrativt Tidskrift* 1976 s 25—28.

Wennergren, Bertil, "Föredragandes och annan närvarandes beslutsansvar." *SvJT* 1976 s 66—69 (se även "Replik till repliken." *SvJT* 1976 s 385—388).

Westerhult, Bo, "Straff- och disciplinansvaret vid fel och försummelser i offentlig verksamhet." *FT* 1980 s 177—217.

Wieslander, Bengt, "Föredragandes och annan närvarandes beslutsansvar — en replik." *SvJT* 1976 s 382—385.

VI. Bibliografiska hjälpmedel

Regner, Nils, *Svensk juridisk litteratur*, Stockholm 1957.

Regner, Nils, *Svensk juridisk litteratur II*. Stockholm 1971.

Regner, Nils, *Svensk juridisk litteratur III*. Stockholm 1980.

Regner, Nils & Regner, Hans & Regner, Göran, *Svensk juridisk litteratur IV*. 1971—1982. Stockholm 1984.

Regner, Nils, *Rättspraxis i litteraturen*. Nytt Juridiskt Arkiv 1930—1965. Stockholm 1968.

Regner, Nils, & Berggren, Nils-Olof & Lindh, Ove, *Rättspraxis i litteraturen*. Nytt Juridiskt Arkiv 1930—1980. Stockholm 1982.

Rättsfallsregister

NJA

1875 s 467	167	1932 s 51	142
1875 s 649	144, 145	1933 s 99	126
1896 s 188	130	1934 s 7	242
1899 s 462	151	1934 s 36	142
1900 s 528	244	1934 s 223	174
1901 s 235	169	1934 s 396	46
1905 s 337	159	1935 s 76	46, 55, 73, 89, 90
1905 s 364	244	1935 s 113	152, 247
1905 s 545	167	1935 s 396	62
1909 s 104	152	1935 s 409	151, 152
1912 s 397	152	1936 s 117	228
1912 s 570	168	1936 s 567	248
1912 s 580	35	1937 s 370	104
1913 s 533	169	1937 s 393	163
1913 s 585	151, 152	1939 s 36	185
1914 s 43	162	1939 s 363	98
1914 s 175	142	1939 s 682	227
1916 s 373	72	1940 s 1	143, 145, 147
1916 s 451	104	1940 s 145	243
1916 s 483	130	1941 s 580	243
1919 s 328	46, 60	1942 s 11	35
1920 s 391	163	1942 s 271	46, 55, 72
1921 s 660	142	1942 s 470	219
1923 s 97	144, 145, 146	1942 s 506	217
1924 s 302	158, 163	1943 s 80	34, 35
1925 s 439	142	1943 s 177	35
1926 s 494	228	1943 s 490	60
1927 s 382	35	1943 s 562	143, 147
1928 s 29	142	1943 s 685	243
1931 s 235	142	1944 s 6	227
1931 s 501	62	1944 s 245	46, 55, 57, 70

NJA

1944 s 256	144, 145, 146	1950 s 365	243
1944 s 305	90	1950 s 446	228
1944 s 328	46, 55, 56, 72	1951 s 125	228
1944 s 394	46, 55, 56	1951 s 401	22, 23
1944 s 402	244	1951 s 437	162, 217, 218
1944 s 437	125, 130	1951 s 575	46, 59
1944 s 440	44, 55, 65	1951 s 620	84, 88, 91
1944 s 631	174	1951 s 828	228
1944 s 702	152, 247	1951 B 28	98
1945 s 200	216	1952 s 262	99, 103, 104
1945 s 349	98	1952 s 512	158, 162
1945 s 511	152	1952 s 617	192
1945 s 515	35	1953 s 23	49, 65, 70, 74, 76, 78
1945 s 623	99, 104	1953 s 191	35
1945 s 645	173	1953 s 577	68, 69
1945 s 680	242	1953 s 582	192
1945 s 720	218	1953 s 654	208, 209
1946 s 65	182, 184	1953 s 696	228
1946 s 265	229	1953 B 4	184, 186, 188
1946 s 443	229	1953 B 7	56
1946 s 473	46, 55, 72	1954 s 364	84
1947 s 140	104	1955 s 31	46, 55
1947 s 273	102	1955 s 405	192
1947 s 302	46, 55, 56	1955 s 574 (I B)	70
1947 s 362	200, 201, 205	1955 B 8	218
1947 s 565	98	1955 B 26	99
1947 s 655	143, 147	1955 B 27	185, 186
1947 s 674	147, 148	1956 s 48	133, 134, 233, 250
1948 s 94	142	1956 s 129	192, 200, 201, 205
1948 s 487	46, 55, 72	1956 s 301	48, 49, 59, 67, 165
1948 s 493	227	1956 s 333	228
1948 s 509	46, 55, 72	1956 s 384	176
1948 s 650	176	1956 s 445	192, 196, 200, 201, 204, 205
1948 s 754	174, 175	1956 s 520	122
1949 s 75	192	1956 B 7	99, 101
1949 s 310	192, 201		
1949 s 520	228		
1950 s 18	219		
1950 s 31	228		

NJA		1961 s 1	217, 220
1957 s 67	47, 55, 62, 64, 67, 72	1961 s 68	98, 100
1957 s 188	243	1961 s 388	151, 152, 162, 163
1957 s 352	133, 134, 250, 251	1961 s 415	46, 70, 74
1957 s 446	218	1961 s 715	147, 243
1957 s 531	47, 73, 74	1962 s 262	98
1957 B 13	99	1962 s 328	46, 55, 64, 72, 73, 79, 109, 110, 113
1958 s 4	107, 109, 174		
1958 s 90	24, 34, 35, 39	1962 s 349	109, 110
1958 s 206	99	1962 s 498	192
1958 s 369	46, 74, 77	1962 s 631	46, 55, 63, 70, 74
1958 s 401	88		
1958 s 504	144, 145	1962 s 650	217, 218, 219
1958 B 6	200, 201, 205	1962 s 787	192
1958 B 49	200, 201, 204, 205	1962 s 808	192
		1962 s 820	227
1959 s 20	217	1962 B 37	205
1959 s 31	46, 55, 57	1963 s 39	24, 34
1959 s 35	229	1963 s 373	46, 48, 59, 62, 63, 81
1959 s 86	46, 48, 59, 61, 90		
1959 s 150	21	1963 s 377	102, 103, 104
1959 s 254	30, 36	1963 B 34	109
1959 s 495	233	1964 s 142	46, 59
1959 s 639	98, 101	1964 s 212	62
1959 B 2	34, 35	1964 s 268	147, 148
1959 B 4	46, 60, 61, 63	1964 s 311	253
1959 B 13	192	1964 B 5	192
1959 B 16—21	217	1964 B 28	194, 196
1960 s 4	228	1965 s 116	166
1960 s 36	166	1965 s 285	106
1960 s 186	192	1965 s 352	46, 59
1960 s 210	99, 103, 104	1965 B 12	47, 49, 56
1960 s 339	144, 147	1965 B 16	98, 100, 104
1960 s 374	192	1965 B 18	24, 34
1960 s 537	46, 59, 66	1965 B 29	98
1960 s 540	192	1965 B 42	219
1960 s 612	152	1966 s 70	24, 34, 35
1960 B 13	46, 74	1966 s 123	218

NJA		1971 s 571	248
1966 s 202	219	1971 s 616	46, 55, 61, 72
1966 s 299	46, 55, 57, 61, 72, 73	1971 B 10	219
1966 s 565	238, 239, 240	1971 B 23	99, 101, 103
1966 B 2	99	1972 s 92	192, 200, 201, 205
1966 B 11	102	1972 s 236	145, 147
1966 B 17	50, 70, 74, 79, 80	1972 s 267	145, 147
1966 B 25	227	1972 s 293	218
1966 B 26	99, 101	1972 s 532	98, 102, 103, 104
1966 B 27	219	1972 s 612	192
1966 B 48	218	1972 s 625	145, 147
1967 s 348	170	1972 s 643	47, 59, 61
1967 s 615	144, 147	1972 s 650	158, 162, 164
1967 B 14	218	1972 B 23	46, 56, 70, 71, 74
1967 B 38	165	1973 s 29	247
1968 s 213	46, 55, 61, 63	1973 s 347	154
1968 s 294	220	1973 s 562	227
1968 s 327	55	1973 B 7	168
1968 s 596	98	1973 B 14	145, 147
1968 B 16	219	1973 B 24	99, 103
1968 B 42	192	1974 s 16	228
1969 s 17	158, 160, 161, 164	1974 s 47	48, 55, 61
1969 s 86	218	1974 s 58	46, 55, 65
1969 s 113	34, 35	1974 s 181	158
1969 s 201	46, 74, 77	1974 s 217	217
1969 s 272	129, 144, 146	1974 s 516	138
1969 s 490	192	1974 s 553	85, 86
1969 B 7	137	1974 s 643	99
1970 s 9	192	1975 s 92	46, 70, 74, 75, 78, 168
1970 s 269	145, 147	1975 s 285	235
1970 s 436	59	1975 s 528	144, 145
1970 s 447	218	1975 s 563	153
1970 B 5	158, 162	1975 s 585	186, 244, 246
1970 B 41	219	1975 s 589	243
1970 B 43	174	1975 s 703	218
1971 s 245	158, 163, 192	1976 s 10	145, 147
1971 s 367	218	1976 s 85	228
1971 s 545	228	1976 s 95	251

NJA		1980 s 435	98, 101, 102, 103
1976 s 150	237, 239, 240	1980 s 616	218
1976 s 233	68	1980 s 650	22
1976 s 299	230	1980 B 28	219
1976 s 332	218	1981 s 392	73
1976 s 334	99	1981 s 426	175, 176
1976 s 368	217, 219	1981 s 474	218
1976 s 446	188	1981 s 477	200, 202, 204
1976 s 489	134, 135, 136	1981 s 604	22, 23
1976 s 577	218	1981 s 791	125, 254
1976 s 587	158, 162, 164	1981 s 1010	152
1976 s 653	219	1981 s 1174	200, 202
1976 s 689	158, 162	1981 s 1252	219
1976 s 712	218	1981 B 11	200, 202
1976 B 2	219	1982 s 128	133, 134
1976 B 17	219	1982 s 143	194, 195
1977 s 33	218	1982 s 520	179
1977 s 46	46, 70, 74, 75	1982 s 836	99, 101, 103, 104
1977 s 259	88, 89, 90, 91	1982 s 863	46, 55, 56, 61
1977 s 521	158, 163	1982 B 5	46, 55
1977 s 751	243	1983 s 131	158, 162, 163
1977 B 8	218	1983 s 198	219
1977 B 28	218	1983 s 262	218
1977 B 33	218	1983 s 441	75, 76, 225
1978 s 77	22, 158, 162	1983 s 664	194, 195, 197
1978 s 446	154	1983 s 786	65
1978 s 449	125	1983 s 897	218
1978 s 521	228	1983 s 899	218
1979 s 139	46, 55	1983 B 1	219
1979 s 335	46, 48, 59, 65	1984 s 80	194, 195, 197
1979 s 386	171, 172	1984 s 236	154
1979 s 517	162, 164	1984 s 745	219
1979 s 602	243	1984 s 780	228
1979 s 657	135, 136	1984 s 886	252
1979 s 683	230	1984 s 898	158, 162, 163
1979 s 715	46, 49, 59, 70, 74, 75, 80	1985 s 39	252
1980 s 191	22	1985 s 226	136
1980 s 288	218	1985 s 316	144, 145, 146
1980 s 421	158, 162	1985 s 475	220
		1985 s 477	200, 202, 205

NJA		1958 rf s 71	27
1985 s 502	196	1958 rf s 79	144, 147
1985 s 529	22, 24, 34, 35, 38, 39	1959 rf s 5	162, 163, 171, 172
1985 s 622	171	1959 rf s 35	159
1985 s 668	228	1959 rf s 36	46, 59
1985 s 774	96, 99, 102, 103	1960 rf s 65	109, 110
1985 s 851	220	1960 rf s 72	46, 72, 73
1985 B 1	219	1961 rf s 9	219
1985 B 4	219	1961 rf s 20	180
1985 B 5	66	1961 rf s 58	24, 34, 37, 151
1986 s 35	145, 147	1961 rf s 81	68, 69
		1961 rf s 85	46, 55, 61, 72
SvJT		1962 rf s 19	46, 59, 61, 81
1930 rf s 71	55, 57	1962 rf s 59	24, 34, 35
1941 rf s 25	55, 73, 90	1963 rf s 8 (I, II)	22
1941 rf s 46	174	1963 rf s 61 (I)	56
1942 rf s 83	151, 152	1963 rf s 61	46
1943 rf s 42	34	1963 rf s 73	46, 71, 74
1943 rf s 82	128	1963 rf s 81	46, 73, 74, 75
1944 rf s 12	142	1964 rf s 19	152
1945 rf s 83	142	1964 rf s 27	142
1946 rf s 8	50	1964 rf s 69	153
1946 rf s 57	174	1964 rf s 77	227
1950 s 423	22, 23	1964 rf s 83	58
1951 s 262	100	1965 rf s 22	46, 79
1951 s 494	46, 55, 63, 73, 163	1965 rf s 37	218
1952 s 291	46, 59, 62	1965 rf s 44	68, 69
1952 s 833	152, 163	1966 rf s 19	71
1953 rf s 41	196	1966 rf s 28	218
1955 rf s 39	34, 35, 39	1966 rf s 49	46, 66, 67
1956 rf s 15	163, 173, 174	1967 rf s 9	219
1956 rf s 39	143, 145, 147	1967 rf s 11	219
1956 rf s 56	168	1967 rf s 25	34
1957 rf s 17	102	1967 rf s 49	24, 151, 152
1957 rf s 35	151	1967 rf s 51	219
1957 rf s 61	152	1967 rf s 59	153
1957 rf s 68	46, 55, 72, 73	1968 rf s 23	141, 142, 143
1958 rf s 32	75, 77	1968 rf s 54	228
		1968 rf s 90	68, 69

SvJT		1978 rf s 37	243
1969 rf s 33	46, 55, 64, 73	1978 rf s 43	22
1969 rf s 56	129, 143, 145, 147	1980 rf s 36	150, 151
1969 rf s 63	219	RH	
1969 rf s 69	46, 73, 74	29:80	163
1970 rf s 2	239, 240	39:80	46, 55, 63
1970 rf s 15	34	43:80	162
1970 rf s 20	168, 175	57:80	150, 151
1970 rf s 50	46, 58, 59, 67	90:80	218
1970 rf s 71	153	92:80	218
1971 rf s 62	154	118:80	220
1971 rf s 65	158, 162	9:81	219
1971 rf s 68	128, 129	13:81	201, 205
1971 rf s 69	218	38:81	163, 172
1971 rf s 70	218	43:81	46, 55, 63, 72
1972 rf s 60	152	44:81	162, 216
1972 rf s 73	218	52:81	218
1973 rf s 17	218	61:81	218, 219
1973 rf s 19	102	62:81	218
1973 rf s 20	23	94:81	46, 56, 60, 71, 79
1973 rf s 31	127	132:81	227
1974 rf s 84	102, 184, 186, 187, 235, 244	166:81	56
1975 rf s 14	102	177:81	220
1975 rf s 33	162	178:81	99
1975 rf s 35	159	181:81	167
1975 rf s 53	46, 48, 59, 62, 63, 79	197:81	131
1975 rf s 54	24, 34	200:81	99
1975 rf s 61	230	100:82	115
1975 rf s 63	37	133:82	242, 243
1975 rf s 67	102	156:82	88, 89
1975 rf s 6	21	22:83	252
1976 rf s 29	127	33:83	154
1977 rf s 12	148, 149	40:83	46, 55, 72
1977 rf s 14	153	69:83	168
1977 rf s 16	79	74:83	99, 103, 105
1977 rf s 33	239, 240	84:83	218
1977 rf s 63	218	96:83	154
		107:83	228
		127:83	172

RH

157:83	79, 154
5:84	142, 143
16:84	142
18:84	153
27:84	154
37:84	122, 152
47:84	109, 110
80:84	142
94:84	88, 89
136:84	252
55:85	68, 69
57:85	176
58:85	176
71:85	144, 145
126:85	162
13:86	189
19:86	55

Författningsregister

Brottsbalken m m

Kap 2 — 25, 29

Kap 3 — 22, 30, 37 f, 42, 127, 142, 149, 153, 158, 164, 178, 182, 214, 224

Kap 4 — 26, 42, 127, 133, 148 ff, 152, 155, 158, 161, 164 f, 168, 178 f, 182, 189, 196, 214, 221, 246, 248

Kap 5 — 105, 107, 110, 112 f, 115 f, 118, 133, 136, 149, 152, 161, 164, 178, 214, 234, 237 ff

Kap 6 — 108, 110, 116, 243

Kap 8 — 53, 67, 155, 168, 174, 196, 221, 224, 246

Kap 9 — 17, 56, 66, 73, 77 ff, 83, 89, 108, 113, 118 ff, 145, 147 f, 150 f, 161, 173 f, 183, 198, 205, 221, 244, 252

Kap 10 — 39, 53, 56, 60, 183, 196, 198 f, 209, 221, 244

Kap 11 — 18, 52, 55, 67, 73, 77, 105, 119 f

Kap 12 — 23, 26 ff, 38, 42, 67, 82, 92, 127, 141, 143, 149, 155, 161, 168, 182, 246

Kap 13 — 17 ff, 127

13:1 (mordbrand) — 20 ff, 39 ff

13:2 (grov mordbrand) — 20, 23 ff, 40 ff

13:3 (allmänfarlig ödeläggelse) — 20, 23 ff, 40 ff

13:4 (sabotage) — 20, 24 f, 27 ff, 38 ff

13:5 (grovt sabotage) — 20, 25, 29, 39 ff

13:5a (kapning av luftfartyg och luftfartssabotage) — 17, 20, 25 ff, 38 ff

13:6 (allmänfarlig vårdslöshet) — 17, 20, 34 ff, 213

13:7 (spridande av gift eller smitta) — 20, 29 ff, 39 ff, 149

13:8 (förgöring) — 20, 31 f, 39 ff, 149

13:8a (miljöbrott) — 17, 20, 32 ff, 38 ff

13:9 (vårdslöshet med gift eller smittämne och vållande till miljöstörning) — 17, 20, 32, 36, 38 ff

13:10 (underlåtenhet att avvärja allmänfara) — 17, 20, 40 f

13:11 — 18, 21

Kap 14 — 17 f, 44 ff, 82 ff, 111, 166, 173, 244

14:1 (urkunds förfalskning) — 44 ff, 52 ff, 80, 87, 90

14:2 (förvanskning av urkund) — 44, 50, 52, 63 f, 66 f

14:3 (grov urkunds förfalskning) — 44, 52, 64, 66 f, 80

14:4 (undertryckande av urkund) — 17 f, 44, 52, 59, 66 ff, 80, 169, 219

14:5 (signaturförfalskning) — 17, 64, 82 ff, 93 f

14:6 (penningförfalskning) — 61, 64, 82, 85 ff, 93 f

14:7 (märkesförfalskning) — 17, 64, 82 f, 87 ff, 93 f

14:8 (förfalskning av fast märke) — 64, 82 f, 91 f, 149

14:9 (brukande av något förfalskat) — 44, 47, 50, 52, 61, 64 ff, 78, 80, 82, 84 ff, 90 ff, 248

14:10 (olaga spridande av efterbildning) — 92 f, 248

14:11 — 18, 44, 82, 86

14:12 — 80, 93 f

Kap 15 — 17 f, 44 ff, 95 ff, 166, 173

15:1 (mened) — 95 ff, 101 ff, 110, 113 ff

15:2 (osann parts utsaga) — 17, 95 f, 99, 101 ff, 110, 113 ff

15:3 (ovarsam utsaga) — 17, 95 f, 99 ff, 110, 113 ff

15:4 — 96, 99, 101 ff, 113

15:4a (osann eller ovarsam utsaga inför nordisk domstol) — 17 f, 95 f, 100 ff, 110, 113 ff

15:5 (falskt och obefogat åtal) — 51, 95 f, 105 ff, 112 ff, 196

15:6 (falsk och obefogad angivelse) — 51, 95 f, 107 f, 112 ff

15:7 (falsk och vårdslös tillvitelse) — 51, 55, 95 f, 108 ff

15:8 (bevisförvanskning) — 58, 67 f, 82, 95 f, 111 ff, 173

15:9 (underlåtenhet att avvärja rättsfel) — 17, 95 f, 113 f

15:10 (osann och vårdslös försäkran) — 44, 52, 68 ff, 77 f, 81

15:11 (osant intygande och brukande av osann urkund) — 17, 44, 52, 57, 70 ff, 80 f, 89, 166, 176

15:12 (missbruk av urkund) — 44, 50, 52, 79 ff, 112

15:13 (förnekande av underskrift) — 44, 53, 80 f

15:14 — 18, 44, 95

15:15 — 115

Kap 16 — 116 ff, 123 ff

16:1 (upplopp) — 123 ff, 128 f, 149

16:2 (våldsamt upplopp) — 123 ff, 128 f, 149

- 16:3 (ohörsamhet mot ordningsmakten) — 123 ff, 128 f, 149, 169
16:4 (störande av förrättning eller av allmän sammankomst) — 123, 148 f, 153, 165
16:5 (uppvigling) — 117, 123, 130 ff, 152, 214, 234 f, 247
16:6 (myteri) — 117, 123, 129 f, 155, 214
16:8 (hets mot folkgrupp) — 117, 123, 132 ff, 139 f, 234 f
16:9 (olaga diskriminering) — 117, 123, 132 ff, 149
16:10 (brott mot griftefrid) — 123, 140 f
16:10a (barnpornografibrott) — 117, 123, 137, 139 f, 234, 247
16:11 (otillåtet förfarande med pornografisk bild) — 117, 122 f, 137 ff, 247
16:12 (förledande av ungdom) — 123, 140, 247
16:13 (djurplågeri) — 117, 123, 141 ff
16:14 (dobbleri) — 119 f, 123, 143 ff, 155 f
16:14a (grovt dobbleri) — 117, 123, 146 f, 155 f
16:15 (falskt larm och missbruk av larmanordning) — 117, 123, 149 ff, 173
16:16 (förargelseväckande beteende) — 122 ff, 136, 149, 151 f, 247 f
16:17 — 155
16:18 — 117, 156

Kap 17 — 116 f, 127, 157 ff, 214

- 17:1 (våld eller hot mot tjänsteman) — 149, 157 ff, 162 f, 164 ff, 177, 180
17:2 (förgripelse mot tjänsteman) — 149, 157 ff, 164 ff, 180
17:4 (våldsamt motstånd) — 149, 157 ff, 162 ff, 166
17:5 — 149, 159, 164 ff
17:7 (bestickning) — 117, 157, 164 f, 192, 197 ff, 205, 246
17:8 (otillbörligt verkande vid röstning och tagande av otillbörlig belöning vid röstning) — 49, 157, 165 f, 197
17:9 (brott mot rösthemlighet) — 157, 165 f
17:10 (övergrepp i rättssak) — 96, 117, 157, 167
17:11 (skyddande av brottsling) — 57 f, 67 f, 82, 96, 109, 113, 157, 168, 173 ff
17:12 (främjande av flykt) — 96, 117, 157, 163, 171 ff, 177
17:13 (överträdelse av myndighets bud och hindrande av förrättning) — 68, 96, 125, 149, 157, 163, 167 ff
17:15 (föregivande av allmän ställning och föregivande av ställning såsom advokat) — 57, 73, 157, 175 f, 183, 195
17:16 — 117, 177
17:17 — 164, 212

Kap 18 — 116 ff, 178 ff, 215

18:1 (uppror) — 178 ff, 234 f, 244

18:2 — 178

18:3 (väpnat hot mot laglig ordning) — 178 ff, 182

18:4 (olovlig kårverksamhet) — 178 f

18:5 (brott mot medborgerlig frihet) — 116, 178 ff

18:6 (svikande av försvarsplikt) — 178 ff, 221

18:7 — 180, 234, 244

18:8 — 178

Kap 19 — 116 ff, 181 ff, 215, 222, 234 f

19:1 (högförräderi) — 181 ff, 190 f, 234, 244

19:2 (krigsanstiften) — 116, 181, 183, 234

19:3 (trolöshet vid förhandling med främmande makt) — 181, 183, 190 f

19:4 (egenmäktighet vid förhandling med främmande makt) — 181, 183

19:5 (spioneri) — 117, 181, 184 ff, 190 f, 209, 236, 244, 247

19:6 (grovt spioneri) — 181, 187 f, 190 f, 209, 244

19:7 (obehörig befattning med hemlig uppgift) — 117, 181, 187 f, 190,
209

19:8 (grov obehörig befattning med hemlig uppgift) — 181, 188, 190 f,
209, 244

19:9 (vårdslöshet med hemlig uppgift) — 181, 188, 209

19:10 (olovlig underrättelseverksamhet) — 181 f, 188 ff

19:11 — 182

19:12 (olovlig värvning) — 181 ff, 191

19:13 (tagande av utländskt understöd) — 117, 181, 183, 191

19:14 — 190 f, 222, 234, 244

19:15 — 191

19:16 — 182, 191, 211

Kap 20 — 116 ff, 158, 192 ff, 214

20:1 (myndighetsmissbruk och vårdslös myndighetsutövning) — 28, 89,
175 f, 192, 194 ff, 204, 209, 211, 213

20:2 (mutbrott) — 118, 164, 166, 192, 196 ff, 210 ff

20:3 (brott mot tystnadsplikt) — 190, 192, 196, 198, 206 ff, 211 ff,
235 f, 244 f, 250, 254

20:4 — 193

20:5 — 210 ff

Kap 21 — 41, 116 ff, 214 ff, 221, 235

Kap 22 — 116 ff, 181, 215, 222 ff, 234 f, 244

22:6 (folkrättsbrott) — 116, 223 f

Kap 23 — 41, 80 f, 93 f, 109, 115, 117, 126, 130, 132 f, 135, 146, 155 f,
172 f, 177, 180, 190 f, 207, 215, 222, 230, 234, 244 f, 249

Kap 24 — 34, 41, 125, 135, 143, 175, 207, 218

Kap 26 — 171

Kap 28 — 171

Kap 33 — 193

Lag 1964:163 om införande av brottsbalken — 189

Grundlagar

Regeringsformen — 117, 124 f, 133 f, 152, 180, 193, 196, 206 f, 211,
229, 232, 234, 247, 251, 255

Riksdagsordningen — 193, 206 f, 211

Tryckfrihetsförordningen — 48, 93, 139 f, 152, 206, 229, 232 ff

Andra författningar

Förordning 1874:26 s 11 angående hamnordningar och andra ordnings-
föreskrifter för allmänna hamnarne i riket — 153

Sjölag 1891:35 s 1 — 67, 76, 97, 102

Kungörelse 1913:380 om rätt för den som är bosatt i utlandet att giva
eller medverka i offentlig föreställning m m i Sverige — 227

Giftermålsbalk 1920:405 — 97

Konkurslag 1921:225 — 97, 168, 229

Lag 1927:77 om försäkringsavtal — 21, 35

Lag 1931:152 med vissa bestämmelser mot illojal konkurrens — 209, 244

Lag 1932:242 om skyldighet i vissa fall att tillhandahålla förnödenheter
m m för ordningsmaktens behov — 170

Lag 1935:113 med vissa bestämmelser om arbetsförmedling — 226 f, 231

Lag 1936:81 om skuldebrev — 58

Lag 1936:567 om domkapitel — 197, 213

Lag 1937:313 angående slakt av husdjur — 141

KK 1938:208 med vissa bestämmelser angående försäljning av svenska
statens premieobligationer — 148

Jaktstadga 1938:279 — 141, 143
Valutalag 1939:350 — 70, 208, 225

Lag 1940:358 med vissa bestämmelser till skydd för försvaret m m — 170, 189

Värnpliktslag 1941:976 — 214, 216 ff

Lag 1942:335 om särskilda skyddsåtgärder för vissa kraftanläggningar — 170

Lag 1942:350 om fornminnen — 141

Rättegångsbalk 1942:740 — 51, 67, 97 ff, 106 f, 125, 153, 168 ff, 175 f, 206 ff, 211 ff

Lag 1944:133 om kastrering — 68, 77, 112, 207

Lag 1944:219 om djurskydd — 141 ff

Lag 1946:816 om bevisupptagning åt utländsk domstol — 97, 99, 102

Lag 1946:817 om bevisupptagning vid utländsk domstol — 96 f, 99

Lag 1946:819 om upptagande av ed för rättighets tillvaratagande i utlandet — 97

Lag 1947:164 om förbud mot politiska uniformer — 153

Kungörelse 1947:175 angående postverkets ensamrätt till brevbefordran — 229

Byggnadslag 1947:385 — 33

Lag 1949:164 med vissa bestämmelser om rättegången i tryckfrihetsmål — 237

Lag 1949:345 om rätten till arbetstagares uppfinningar — 208

Föräldrabalk 1949:381 — 172

Lag 1950:596 om rätt till fiske — 171

Lag 1951:308 om ekonomiska föreningar — 77

Lag 1951:649 om straff för vissa trafikbrott — 19, 155, 163, 174

Lag 1953:771 om skydd för vissa internationella sjukvårdsbeteckningar och för civilförsvarets internationella kännetecken — 224

Lag 1955:183 om bankrörelse — 208

Lag 1955:416 om sparbanker — 208

Lag 1956:216 om jordbrukskasserörelsen — 208

Allmän prisregleringslag 1956:236 — 225

Allmän ordningsstadga 1956:617 — 36 f, 122, 127 ff, 153, 169, 229

Lag 1956:618 om allmänna sammankomster — 127, 148, 169

Taxeringslag 1956:623 — 55, 67

Luftfartslag 1957:297 — 210, 228

Lag 1957:343 om oljelagring m m — 225

Lag 1957:668 om utlämning för brott — 171
 Strålskyddslag 1958:110 — 77
 Ärvdabalk 1958:637 — 68, 97, 199
 Allmän tjänstepliktslag 1959:83 — 210, 212
 Lag 1959:99 om köttbesiktning m m — 37
 Lag 1959:254 om utlämning för brott till Danmark, Finland, Island och Norge — 171
 Förordning 1959:348 med särskilda bestämmelser om biografföreställningar m m — 255
 KK 1959:486 om offentlig förevisning av djur — 142
 Lag 1959:590 om gränstillsamarbete med annan stat — 159, 193

 Civilförsvarslag 1960:74 — 170, 180, 220
 Lag 1960:331 om skyddsåtgärder vid olyckor i atomanläggningar — 155, 170
 Lag 1960:409 om förbud i vissa fall mot verksamhet på hälso- och sjukvårdens område — 229
 Lag 1960:418 om straff för varusmuggling — 70, 118, 148
 Varumärkeslag 1960:644 — 243
 Lag 1960:729 om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk — 54, 83 f, 242
 Lag 1960:730 om rätt till fotografisk bild — 242
 Läkemedelsförordning 1962:701 — 77
 KK 1963:540 om begravningsplatser och gravar m m — 140
 Lag 1964:19 angående vissa utfästelser rörande införsel och utförsel av varor m m (krigshandelslag) — 225, 231
 Lag 1964:167 med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare — 106, 147
 Lag 1964:169 om straff för folkmord — 116
 KK 1964:484 om mottagande för statsverkets räkning av gåvo- och donationsmedel — 202
 KK 1964:810 om avlysning av allmänt vattenområde för militär verksamhet — 189
 Lag 1965:61 om behörighet att utöva veterinäryrket m m — 37 f, 207
 Lag 1965:94 om polisregister m m — 207
 Lag 1966:78 om förbud i vissa fall mot rundradiosändning på öppna havet — 252
 Lag 1966:293 om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall — 171
 Lag 1966:413 om vapenfri tjänst — 215, 220
 KK 1966:414 med vissa bestämmelser om vapenfria tjänstepliktiga —

215, 220 f

Lag 1966:742 om hotell- och pensionatsrörelse — 227

Radiolag 1966:755 — 251 ff

Radioansvarighetslag 1966:756 — 253 ff

Folkbokföringslag 1967:198 — 155

Förordning 1967:226 om tillämpningen av radioansvarighetslagen
(1966:756) — 254

Lag 1967:340 om prisreglering på jordbrukets område — 225

KK 1967:446 om radiosändare — 252

KK 1967:448 om innehav och användning inom svenskt territorium av
radiosändare och mottagare på utländskt fartyg, luftfartyg eller
motorfordon — 252

Förordning 1967:604 om enskilda järnvägar, tunnelbanor och spårvägar
— 229

Narkotikastrafflag 1968:64 — 19, 77, 119 f

Smittskyddslag 1968:231 — 36, 43, 171

Lag 1968:555 om rätt för utlänning och utländskt företag att idka
närings här i riket — 208, 227

KK 1969:380 om värnpliktigas tjänstgöring — 216 ff, 221

Miljöskyddslag 1969:387 — 33

Kungörelse 1970:149 om handel med preventivmedel — 228

Hemvärnskungörelse 1970:304 — 216

Lag 1970:375 om utlämning till Danmark, Finland, Island eller Norge
för verkställighet av beslut om vård eller behandling — 172

Lag 1970:417 om marknadsdomstol m m — 206, 208

Kupongskattelag 1970:624 — 55

Ackordslag 1970:847 — 97

Lag 1970:943 om arbetstid m m i husligt arbete — 77, 193

Fastighetsbildningslag 1970:988 — 91

Jordabalk 1970:994 — 39, 156

Skattebrottslag 1971:69 — 52, 55, 70, 118 ff

Lag 1971:176 om internationella sanktioner — 225, 231

Förvaltningsprocesslag 1971:291 — 67, 97, 102, 153, 171, 206, 208

Rennäringslag 1971:437 — 91

Länsstyrelseinstruktion 1971:460 — 125

Bostadsrättslag 1971:479 — 156

Livsmedelslag 1971:511 — 83, 169

Lag 1971:827 om registrering av aktieinnehav — 77

Väglag 1971:948 — 36

Lag 1971:1078 om försvarsuppfinningar — 189 f, 206 f
 Resegarantilag 1972:204 — 77, 228, 231
 Växtskyddslag 1972:318 — 38, 170
 Fordonskungörelse 1972:595 — 67
 Bilregisterkungörelse 1972:599 — 77, 88 f
 Vägtrafikkungörelse 1972:603 — 175
 Lag 1972:762 om prisbestämmelser för järn- och stålmarknaden (CECA-lag) — 225
 Lag 1972:820 om skatt på spel — 148
 Lag 1973:188 om arrendenämnder och hyresnämnder — 97, 99
 Förordning 1973:272 om kastring av vissa husdjur — 141
 Sjömanslag 1973:282 — 37, 42, 127, 156, 162, 171, 177, 210, 212 f, 227
 Datalag 1973:289 — 55, 208
 Kungörelse 1973:509 om inskrivning och redovisning av värnpliktiga — 216
 Kreditupplysningslag 1973:1173 — 208, 242 f
 Lag 1974:13 om vissa anställningsfrämjande åtgärder — 228, 231
 Brandlag 1974:80 — 42, 169 f
 Handelsregisterlag 1974:157 — 77
 Inkassolag 1974:182 — 208
 Lag 1974:191 om bevakningsföretag — 159, 227
 Lag 1974:203 om kriminalvård i anstalt — 172 f
 Lag 1974:226 om prisreglering på fiskets område — 225
 Förordning 1974:262 om anställningstillstånd för utlänning på svenskt fartyg — 226
 Lag 1974:283 om handel med arbeten av guld, silver eller platina — 91, 171
 Lag 1974:568 om riksgäldskontoret — 211
 Lag 1974:752 om nordisk vittnesplikt — 100 f
 Åklagarinstruktion 1974:910 — 211
 Lag 1975:69 om explosiva och brandfarliga varor — 42, 77
 Lag 1975:370 om förbud mot spridning och utförsel av vissa kartor — 189, 247
 Lag 1975:371 om förbud mot spridning och utförsel av flygbilder och vissa fotografiska bilder — 189, 247
 Kartsekretessförordning 1975:372 — 247
 Lag 1975:688 om skydd för viss tjänsteutövning — 159
 Lag 1975:689 om tystnadsplikt för vissa tolkar och översättare — 207
 Förordning 1975:885 om utmärkning av fordon i yrkesmässig trafik — 228

Elinstallatörsförordning 1975:967 — 38
 Lag 1975:985 om tillfällig handel — 227
 Bevissäkringslag 1975:1027 för skatte- och avgiftsprocessen — 168 f
 Aktiebolagslag 1975:1385 — 208
 Marknadsföringslag 1975:1418 — 83, 243
 Lag 1976:19 om internationellt samarbete rörande lagföring av brott — 29
 Bokföringslag 1976:125 — 229
 Lag 1976:157 om skyldighet för arbetsgivare att anmäla ledig plats till den offentliga arbetsförmedlingen — 227, 231
 Lag 1976:295 om skyldighet för näringsidkare att medverka vid lagring för försörjningsberedskap — 225
 Lag 1976:380 om arbetsskadeförsäkring — 77, 228
 Lag 1976:511 om omhändertagande av berusade personer m m — 122, 171
 Lag 1976:580 om medbestämmande i arbetslivet — 198, 208
 Lag 1976:600 om offentlig anställning — 110, 193, 197, 202, 206, 213, 215
 Förordning 1976:935 om skyddsområden och kontrollområden — 154
 Lag 1977:1016 med vissa bestämmelser på tryckfrihetsförordningens område — 250 f, 256 f
 Arbetsmiljölagen 1977:1160 — 42, 207
 Förfogandelagen 1978:262 — 225
 Ransoneringslag 1978:268 — 225, 231
 Lag 1978:478 om avgift för innehav av televisionsmottagare — 252
 Förordning 1978:482 med instruktion för radionämnden — 252
 Lag 1978:763 med vissa bestämmelser om marknadsföring av alkohol-drycker — 242
 Lag 1978:764 med vissa bestämmelser om marknadsföring av tobaks-varor — 242
 Lag 1978:880 om betalningssäkring för skatter, tullar och avgifter — 68, 168
 Förordning 1979:286 om användning av djur för vetenskapligt ändamål — 141
 Djurskyddsförordning 1979:287 — 141
 Lag 1979:357 om yrkesmässig försäljning av dyrkverktyg — 227
 Yrkestrafiklag 1979:559 — 228
 Lag 1979:560 om transportförmedling — 228
 Lag 1979:561 om biluthyrning — 228
 Renhållningslag 1979:596 — 37

Yrkestrafikförordning 1979:871 — 228
 Förordning 1979:872 om transportförmedling — 228
 Förordning 1979:873 om biluthyrning — 228
 Lag 1979:926 om tystnadsplikt för präst inom svenska kyrkan — 207
 Lag 1979:1118 om jämställdhet mellan män och kvinnor i arbetslivet — 133

 Lag 1980:2 om finansbolag — 207
 Lag 1980:11 om tillsyn över hälso- och sjukvårdspersonalen m fl — 197, 207, 213
 Sekretesslag 1980:100 — 175, 207, 209, 235, 245 f, 254
 Förordning 1980:140 om användning av radiosändare under krig m m — 252
 Epizootilag 1980:369 — 37 f
 Utlänningslag 1980:376 — 77, 153 f, 156, 169 ff, 226
 Utlänningsförordning 1980:377 — 77, 154, 226
 Lag 1980:424 om åtgärder mot vattenförorening från fartyg — 42
 Lag 1980:578 om ordningsvakter — 124, 158, 207, 210
 Socialtjänstlag 1980:620 — 207
 Lag 1980:621 med särskilda bestämmelser om vård av unga — 172
 Sekretessförordning 1980:657 — 207
 Lag 1980:1021 om militär grundutbildning för kvinnor — 216
 Förordning 1980:1128 om slakt av husdjur — 141 f
 Lag 1981:292 om tjänsteplikt för hälso- och sjukvårdspersonal samt veterinärpersonal m m — 210
 Lag 1981:485 om förbud mot spridning av filmer och videogram — 255, 257
 Lag 1981:508 om radiotidningar — 253
 Utsökningsbalk 1981:774 — 68, 168 f, 206, 208
 Lag 1981:775 om införande av utsökningsbalken — 168
 Lag 1981:1243 om vård av missbrukare i vissa fall — 172
 Lag 1982:80 om anställningsskydd — 193, 197
 Förordning 1982:127 om internationell fiskekontroll — 171
 Närradiolag 1982:459 — 253
 Lag 1982:460 om ansvarighet för närradio — 254, 256 f
 Lag 1982:513 om förbud mot utförsel av krigsmateriel m m — 155
 Lag 1982:521 om ansvarighet för radio- och kassettidningar — 254, 256 f
 Lag 1982:617 om utländska förvärv av svenska företag m m — 227, 231
 Lag 1982:636 om anordnande av visst automatspel — 148

Konkurrenslag 1982:729 — 229 ff
 Förordning 1982:910 om ursprungsmärkning av kläder — 228, 231
 Lag 1982:963 om rymdverksamhet — 227, 231
 Förordning 1982:976 om disciplinära åtgärder mot studerande i statlig
 och kommunal högskoleutbildning — 193
 Lotterilag 1982:1011 — 143 ff, 243
 Hälsoskyddslag 1982:1080 — 37, 42, 169
 Förordning 1982:1173 med bemyndigande för kommuner och länsstyrel-
 ser att meddela lokala ordningsföreskrifter — 127 f 153
 Vattenlag 1983:291 — 91, 169
 Lag 1983:428 om spridning av bekämpningsmedel över skogsmark — 38
 Hälsoskyddsförordning 1983:616 — 37
 Lag 1983:738 om bekämpande av salmonella — 38
 Lag 1983:1034 om kontroll av tillverkningen av krigsmateriel — 227, 231
 Lag 1983:1097 med vissa bestämmelser om larmanläggningar m m —
 151, 227
 Lag 1984:3 om kärnteknisk verksamhet — 227
 Polislag 1984:387 — 109, 124 f, 168, 171
 Lag 1984:542 om behörighet att utöva yrke inom hälso- och sjukvården
 m m — 176
 Polisförordning 1984:730 — 109, 125, 162, 210, 213
 Lag 1985:98 om förbud mot investeringar i Sydafrika och Namibia —
 226, 231
 Järnvägstrafiklag 1985:192 — 124, 155
 Förordning 1985:252 om vissa betalningsvillkor vid kontoköp — 228
 Förordning 1985:253 om vissa betalningsvillkor vid yrkesmässig för-
 säljning av bilar — 228
 Lag 1985:277 om vissa bulvanförhållanden — 230
 Lag 1985:295 om foder — 37
 Lag 1985:342 om kontroll av husdjur m m — 142
 Lag 1985:354 med förbud mot yrkesmässig rådgivning i vissa fall m m
 — 230 f
 Lag 1985:426 om kemiska produkter — 77, 169
 Lag 1985:568 om särskilda omsorger om psykiskt utvecklingsstörda m fl
 — 171
 Förordning 1985:610 om betalningsvillkor vid vissa kreditköp — 228
 Radiostörningslag 1985:625 — 253
 Lag 1985:677 om lokala kabelsändningar — 253
 Förordning 1985:792 om tillämpning i fråga om Sydafrika av lagen
 (1971:176) om vissa internationella sanktioner — 226

Förordning 1985:835 om kemiska produkter — 30

Lag 1985:1057 om ansvarighet för lokala kabelsändningar — 254, 256 f

Luftfartsförordning 1986:171 — 155

Lag 1986:436 om näringsförbud — 229

Lag 1986:442 mot etnisk diskriminering — 133

Lag 1986:644 om disciplinförseelser av krigsmän m m — 171, 199,
214 f, 220 f

Sakregister

- advokat 135, 175, 199, 207, 211 f
aktie 46, 49, 51, 58, 64 f
alkohol 19, 30, 242 och se
berusning
allmän fara 17 f, 22 ff, 30 ff, 40 f
allmän handling 206 f, 232, 235,
239, 244 f
allmänhet 93, 127 ff, 134, 145 ff,
251 f
allmän plats 122, 138, 151 ff
allmän sammankomst 127 f, 136, 147 f
allmänt åtal 210 f, 240 och se åtal
anbudssamverkan 229 f
andaktsövning 148 f
angivelse 107 f, 174, 212, 257
anhållen se frihetsberövad
anmaning 46
anmälan 46
anmälningsplikt o dyl 109, 175, 207,
213, 220 f
annons 84, 135, 242 f, 253
anonym handling 48 ff
anonymitetsskydd 232, 237, 240,
248 ff, 253 f
anskaffare 246, 248, 253 f
anstiften se medverkan
anställningstillstånd 226
ansvarig utgivare 235 ff
ansvarsnämnd 213
ansökan 46
antedatering 75
arbetsförmedling 226 f, 231
arbetsmiljö 33, 42
arbetstagare 192 f, 197 f, 226 f
arbetstillstånd 154, 226
arkivhandling 46, 62, 64
assertorisk ed 97
asyl 154, 169 f
automatisk databehandling (ADB)
48 f, 51
automatspel 143 ff
avfall 32 ff
avhysning 167
avkriminalisering 117 f, 152, 192, 214,
234
avsiktsurkund 46 ff, 50, 62 f, 78, 80
avskedande 193
avskrift 49, 63, 65, 70, 79
avvisning 169
bandinspelning 48 ff
bankbok 46, 79
banksekretess 208
barn 139 f, 255
barnmorska 176
befallning 124 ff, 217 ff
befogenhet se samtycke
befälsrätt 217 ff
behörighet 55 f, 58 ff, 83 ff, 88 ff, 92,
124 ff, 151, 158 ff, 169, 175 f, 183,
186, 195, 199
bekämpningsmedel 31, 36, 38
belägningsstämpel 87, 92
beredskapsstyrka se FN-tjänst
berusning 35, 117, 122, 152, 171, 218,
220
beslag 67, 167 f, 250
betalningssäkring 167 f
betyg 79
bevakningsföretag 135, 150, 159, 179,
227
bevismedel 45 ff, 82 ff, 95 ff, 111 ff,
170, 174
bevismärke 45, 58, 63
bevistalan 106
bevitnande 70 f
bild 48, 59, 62, 71, 88, 111, 138 ff,
186, 189, 239, 247 f, 251, 255 f
biljett 46, 49 f, 58, 79
bilolycka 24

bingo 144 f, 147
biograf(föreställning) 122, 127 f, 138 f, 148, 255
blindskrift 48
blockad se strejk o dyl
bombhot 149
bookmaking se vadhållning
borgenärsed 97
bostad 22, 146, 156
bouppteckningsed 97
brand 21 ff, 34 f, 38 ff, 169
brev 46 f, 78 f, 229
brukskonst se konst
bruttoprisförbund 229 f
buller 33 och se oljud
bulvan 230
byggnad 22, 37

censur 137, 232, 254 f
check 46, 57, 60
chiffer se kod
cirkusföreställning 128
civilförsvarsplikt se medborgerlig skyldighet, tjänsteplikt
culpa se oaktsamhet

dagsbotsuppgift 46
danstillställning 128
databehandling se automatisk data-behandling
delgivningshandling 46
demonstrationsfrihet se grundläggande fri- och rättigheter
diktafon se bandinspelning
direkt uppsåt 77, 130, 149, 159 f, 162 f, 165 ff, 169, 182, 184, 186 f, 236
disciplinansvar 109, 172, 193 f, 197, 206, 209, 211, 213, 215, 233
djur 31 ff, 36 ff, 91, 141 ff
djurförsök 141 ff
doktor se läkare
dokument 45 ff
dolus se uppsåt
dolus directus se direkt uppsåt
dolus eventualis se eventuellt uppsåt
domared 97
donation 202

drickspengar 201

ed 68, 96 ff, 110
editionsplikt 67
efterforskningförbud 249 f, 254
egen angelägenhet 73 ff
egenhändighet 56 f, 68 f, 70 f
ekonomisk brottslighet 32, 119 ff, 225 ff
elektrisk starkström 24, 38
elektroencefalogram (EEG) 51
elektrokardiogram (EKG) 51
enarmad bandit se automatspel
enskilt åtal 115, 211, 241, 256 och se åtal
etiska regler 137 f, 239, 241
etniskt ursprung 132 ff
eventuellt uppsåt 40, 56, 71, 75, 105, 113 f, 156, 251 och se uppsåt
ex libris 88
expeditionshandling 64
expeditionsnota 46
explosion 24 f

falsk 51 f, 54, 65, 85, 111, 174
falsk urkund 61
fara 22 ff, 26 f, 30 ff, 38 ff, 113 f, 131, 147, 149 f, 153, 183 ff
fara i bevishänseende 61 ff, 65 ff, 69, 75 f, 78 ff, 84, 86, 90, 92
fast märke 91 ff
film 48 f, 138 ff, 180, 255 f och se biograf
fingeravtryck 82, 111, 174
firmateckning 57
fixpunkt 91
flygolycka 24 ff och se kapning
flyttning 155, 219
FN 132, 183, 223, 225
FN-tjänst 196, 216, 223
folkmord 116, 132
folkrätt 132, 182, 184, 233 f
folksamling 124 ff
forngrav 141
forum privilegium 211
fotografi se bild
fotokopia se kopia
frankering 88

- frihetsberövad 171 ff, 198
- frimärke 87, 90, 92
- frågeförbud 250, 254
- fullmakt 46
- fylleri se berusning
- fyr 28
- färdskrivardiagram 51, 67
- följesedel 46
- förberedelse 41 f, 52, 65, 80 f, 85, 89, 93 f, 115, 155 f, 172 f, 177, 180, 190, 215, 222, 234, 244
- föredragande 195 f
- föreningsfrihet se grundläggande fri- och rättigheter
- författare 135, 245 f, 248 ff, 254
- förfall (laga) 171, 180, 219 f
- förhör under sanningsförsäkran 99 ff, 110, 249
- förläggare 245
- förman 217 ff
- förorening 32 ff, 42, 152
- församlingsfrihet se grundläggande fri- och rättigheter
- försvarsmakten 125, 162, 176, 179 f, 184 ff, 214 ff
- försvarsuppfinning 189 f, 207
- försäkringsbesked 46, 79
- försök 24, 34, 41 f, 52, 57 ff, 79 ff, 93 f, 115, 155 f, 160, 172, 177, 190, 215, 222, 234, 244
- garantställning 21, 38 ff, 60, 105 f, 111, 142 f, 160, 174 och se under-låtenhet
- gatumusik 127 f
- genmäle se rättelse
- gift 29 ff, 36, 41 f, 149
- glasögonoptiker 176
- grammofonskiva 48 f
- grav 141
- gripen se frihetsberövad
- grundläggande fri- och rättigheter 122, 124, 131 ff, 137, 148, 178, 206, 229, 232
- gränsmärke 91
- gränstullsarbete 159, 193
- grävning 37
- gudstjänst se andaktsövning
- gäldenärsed 97
- gärningsculpa 21, 33 f, 43, 142 f och se oaksamhet
- gästförteckning 77
- hamnordning 153
- handräckning 148, 168 ff
- hasardspel 143 ff, 155 f
- heder och samvete 46, 68, 73
- hemlig handling (uppgift) 187 f, 233 och se tystnadsplikt
- hemvärnspersonal 216
- hi-jacking se kapning
- hot 26, 28, 133, 159 ff, 166 f, 177, 179, 182
- husrannsakan 67
- hypnos 128 f
- hypotetiskt samtycke 56
- häktad se frihetsberövad
- hämnd 160, 161, 167
- höjdmätning 91
- immateriell förfalskning 18, 52 f
- inbetalningskort 47
- in blanco 60, 70
- indemnitetförklaring 76
- infektera 29 ff
- informationsfrihet se grundläggande fri- och rättigheter, tryckfrihet
- införsel 167, 171
- inskrivning 219
- inskrivningsbok 219
- inteckningshandling 46, 64
- intellektuell förfalskning 52
- internationella sanktioner 225 f, 231
- intressekollision se nöd o dyl
- intyg 46, 63, 70 ff, 78, 83
- investeringsförbud 226, 231
- jakt 141, 143
- Jehovas vittnen 218, 220
- juridisk person 135, 198, 212
- jury 196, 199, 240, 257
- justitieråd 211
- järnväg(spersional) 124, 155, 159 och se tågolycka
- kapning 17, 25 f, 39, 41

- kaskadsystemet 233 f, 247, 253 f
- kista 141
- kod 47 f, 241
- konkurrens 24 f, 27, 31 f, 37, 42 f, 53, 55 f, 66 ff, 70 ff, 76 ff, 84, 90 ff, 105, 108, 112 f, 125, 127 ff, 136, 139 ff, 147 ff, 159, 162 ff, 169, 171, 173, 175 f, 178 ff, 183, 189 f, 196 f, 205, 209 f, 218 f, 224, 252, 255
- konkurrensbegränsning 229 f
- konkurs 97, 100, 110, 165, 229
- konkurskarantän 229
- konossement 75 f
- konst 33, 127
- konst 83, 127 f
- konsumtupplysning 243
- kontakt 46
- kontrollbesiktning 88 f, 194
- kontrollmärke 48, 83, 88 ff
- konvention 25 f, 132 f, 184, 233, 252
- kopia 49, 58, 62, 65, 67, 70, 78 ff, 84, 86
- korruption 164 ff, 182 ff, 197 ff, 212 f
- kortspel 143 ff
- kreditköp 75, 228
- kreditupplysning 242 f
- krig 41, 118, 130, 178, 181, 183 f, 215 f, 222 ff
- krigsförbrytare 223 f
- krigsman 118, 124, 129 ff, 158 f, 194, 199, 215 ff, 222 ff
- kriminalvårdsanstalt se frihetsberövad
- krislagstiftning 210, 225
- kritikrätt 239
- kungahuset 178
- kvacksalveri 37 f
- kvarstad 167 f
- kvitto 46, 50, 55, 63, 70, 74 f
- körkort 46, 66, 79
- köttstämpel 37, 88
- laga förfall se förfall
- lag eller annan författning 68, 194 f, 206
- larm 149 ff
- legitimationshandling 48, 50, 54, 79
- Lex Heidari 169
- livsmedel 29 f, 36
- lockout se strejk o dyl
- logoped 176
- lokal ordningsstadga 129, 153
- lotta 216
- lotteri 143 ff
- läkare 76 f, 135, 176, 204, 207
- läkemedel 36 f, 76 f, 141
- löpsedel 243
- lösöreköp 75
- materiell förfälskning 18, 52
- maximipris 229 f
- medborgerlig skyldighet 130, 170, 180, 193 f och se tjänsteplikt
- meddelare 244 ff, 248 ff, 253 f
- medhjälp se medverkan
- medverkan 55, 76 f, 79, 81, 93, 102, 104, 106, 126, 129, 132, 135, 146, 156, 172 ff, 179, 188 ff, 195 ff, 204, 245 f, 251
- meritförteckning 73
- miljöbrott 32 ff, 36 ff, 41 f
- missaktning 133 f
- mottagningsbevis 50, 63
- motvärn 163
- muta 183 f, 197, 204 f
- myndighetsutövning 158 f, 175 f, 193 ff, 201 f, 233
- mynt 85 ff, 92 ff
- myteri 127, 129, 155 f
- målsägande se enskilt åtal
- mått se vikt
- mänskliga rättigheter se grundläggande fri- och rättigheter
- märke se bevismärke, fast märke, kontrollmärke, signatur, värdemärke
- mötesfrihet se grundläggande fri- och rättigheter
- namnteckning 48, 54 ff, 60, 63, 70 ff, 88
- narkotika(brottslighet) 19, 30, 76 f, 119 f, 146, 177
- nationella begränsningar 21, 29, 35, 44, 68, 83, 91, 96, 105, 107, 110, 112, 114, 124, 130, 139 ff, 143, 146, 148 f, 151, 158 f, 165, 171, 178, 180, 182, 184, 193 f, 197, 199, 208,

- 215, 222 ff, 232, 246, 248, 251 ff
 nordisk domstol 100 f
 nullitet se ogiltighet
 nykriminalisering 171 f, 116 ff
 näringsförbud 229
 närradio 253 f, 256 f
 nöd o dyl 34, 41, 141 ff, 162, 170, 175, 207, 219
- oaktsamhet 34 ff, 41, 69, 76, 96, 99 ff, 106 f, 108, 110, 141 f, 147 f, 170 f, 173 f, 188 ff, 197, 209, 213, 219 f, 222, 225, 227, 234 ff, 251, 255
 obligation 46, 51, 58
 observationsrör 91
 ockupation 182 ff, 222 ff
 offentlig tillställning 128 f, 136
 ofärd 23 f, 34, 38 ff
 ogiltighet 47, 56, 166, 176, 195, 217
 ogräs 31
 oljeutsläpp 32, 42
 oljud 149, 151 och se buller
 omhändertagande se frihetsberövad
 ordningsvakt 109, 124, 158, 199, 207, 210
 organiserad brottslighet 94, 119 f, 177
 oäkta underlåtenhetsbrott 21, 38 f och se garantställning
- part se förhör under sanningsförsäkran
 pass 46, 54, 62, 79, 90, 154 och se legitimationshandling
 pengar se mynt, sedel
 periodisk skrift 233
 permissionssedel 63
 personlig culpa 142 f, 209 och se oaktsamhet
 piratradiolagen 252
 planmätning 91
 polis(man, -myndighet) 109, 111, 122, 124 ff, 136, 138, 150, 152, 156, 158, 162 ff, 172, 175, 179, 193, 199, 205, 210, 213, 216
 pollett 87, 144
 pornografi 137 ff, 241, 247
 pornografisk föreställning 128 f
 post(verket) 130, 139, 205, 229
 postdatering 75
- postgirotalong 46 och se utbetalningskort
 premieobligation 148
 presentkort 46
 preskription 33, 105 f, 108
 Pressens opinionsnämnd 241
 pressens självsanering 137 f, 239, 241
 pressombudsmannen 241
 preventivmedel 228
 prisreglering 225
 promissorisk ed 97
 propaganda 182 ff
 prostitution 103
 protokoll 46
 protokollförare 97
 präst 207
 pseudonym 250
 psykolog 176
 psykoterapeut 176
 publiceringsbrott 235 f
- rabattkort 79 och se biljett
 radio(ansvarighet, -program) 28, 137, 180, 251 ff
 radioaktivitet 30 ff, 36, 41
 radionämnden 252
 radiosändning 251 ff
 radiotidning 253 f
 ransoneringskort 50
 ras 24, 37
 rasdiskriminering 132 ff
 recept se telefonrecept
 regeringsråd 211
 registreringsskylt 88
 reklam 33, 92, 135, 138, 140, 143, 201, 203, 242 f, 252 f
 representation 202 ff
 reseräkning 47
 returbevis 46
 revolution 178, 182
 riksdagsledamot 135, 196, 198, 211
 rikssymbol 152
 roulett 143 ff
 rundradiosändning 251 ff
 rus se berusning
 rymning 172, 219
 rådgivning 230 och se medverkan
 räddningstjänst 170, 210 och se larm

räkenskapsbok 46, 73
 räkning 47
 rätttegångsförseelse 153, 170 f, 208
 rättelse 234, 238, 241, 243, 252 och se
 tillbakaträdande
 rättsvillfarelse 222
 röda korset 223 f
 röstning 48 f, 130, 148, 165 ff

 sakkunning(ed) 97 ff
 samtycke 21, 23, 33, 55 f, 59, 65, 195,
 202 f, 207, 227, 236, 249
 sanningsbevisning 238 ff
 sanningsförsäkran se förhör under
 sanningsförsäkran
 sannolika skäl 106 f
 sedel 22, 45, 85 ff, 92 ff
 sekretess se tystnadsplikt
 sigill 168
 signatur 83 f, 250
 simulation 180
 sjukdom 29 ff, 36 ff, 180
 sjukgymnast 176
 sjuksköterska 176
 självangivelse 107, 174
 sjövarnsskären 179, 216
 skadedjur 31
 skakning 33
 skenavtal 74 f
 skeppsbrott 24, 39
 skevt urval 71, 98
 skingringsbefallning 124 ff
 skottlossning 24, 37
 skuldebrev 46, 52, 59 f, 79
 skyddsgarant se garantställning
 skäligen anledning anta 108, 110, 173
 slakt 37, 141 f
 smitta 29 ff, 36 ff
 S-märke 88
 social adekvans 21, 31, 33, 41, 162,
 164, 167, 169, 175, 188 f, 238
 specialstraffrätt 19, 35 ff, 42 f, 70,
 76 f, 91, 112, 118 ff, 127 ff, 141 f,
 147 f, 153 ff, 162, 169 ff, 176 f,
 189 f, 196, 208 f, 217 ff, 225 ff,
 235, 242 ff, 250 ff
 spel se äventyrligt spel
 sprida(re) 29 ff, 130, 139, 232 ff,
 247 ff
 sprängning 25, 35, 37, 42
 spårvägsolycka 24
 stadsbud 229
 statsråd 196, 211
 straffrättskommittén 47, 71 f, 98
 strejk o dyl 28, 131, 197
 strålning 33 och se radioaktivitet
 stympning 180
 stämpel 87 f och se beläggningsstämpel,
 frankering, köttstämpel
 stämpling 41, 115, 132, 155 f, 180,
 190, 215, 222, 234
 säkerhetsföreskrift 18, 20

 taltidning se radiotidning
 tandläkare se läkare
 taxi se yrkesmässig trafik
 teaterföreställning 127, 137, 148
 telefonrecept 49, 59, 76 f
 telegrambeställning 59, 76
 television (TV) 137 ff, 180, 251 ff
 telex 51
 tentamensbok 49
 tentamensskrivning 59
 territoriella begränsningar se natio-
 nella begränsningar
 terrorism 25 f, 153 f, 169
 testamente 200, 205
 tillbakaträdande 18, 21, 44, 81 f
 tillfällighetsurkund 46 ff, 63, 71, 76,
 78 ff
 tillräckliga skäl 106
 tillrättavisning 215
 tillvitelse 103 f, 108 ff
 tjänstefel 192, 199
 tjänsteförseelse 197, 215
 tjänsteplikt 193 f, 199, 210, 214 ff
 och se medborgerlig skyldighet
 tjänsteutövning 162, 200 f, 210 ff
 tobak 30, 35, 242
 tolk(ed) 97, 207
 totalförsvaret 185
 traktat se konvention
 trosbekännelse 133 f
 tryckare 245
 tryckfrihet 232 ff
 tryckfrihetsbrott 233 ff, 250, 256 f

- tryckfrihetsmål 137, 256 f
- tryckt skrift 49, 92, 233
- trådsändning 251
- tull(personal) 124, 158 f, 162, 168, 193
- tväng 25 f, 159 ff, 179
- tystnadsplikt 102, 175, 206 ff, 235 f, 242, 244 f, 247 ff, 252, 254
- tågolycka 24
- täckadress 191
- tärningspel 143 ff
- tävling 128 f, 142 ff
- underlåtenhet 21 f, 24, 27 f, 38 ff, 60, 71, 98, 105 f, 109, 111, 113 f, 124, 126 f, 135, 141 ff, 150, 154 ff, 160, 170 f, 174, 186, 195, 218 ff, 224, 228, 250, 254
- underlåtenhet att avslöja brott 41, 93 f, 155 f, 180, 190 f, 207, 215, 222, 249
- underlåtenhet att hindra brott 109
- underskrift se namnteckning
- uniform 153, 159, 162, 175 f, 179, 218
- uppehållstillstånd 154
- uppfinring 208 och se försvarsuppfinring
- upphovsman se författare
- uppsåt 29 ff, 34, 36 ff, 75 ff, 96 ff, 112 ff, 125 ff, 156, 169 ff, 178 ff, 182 ff, 186 ff, 190, 200, 209, 218, 236 f, 245, 251, 255 och se direkt uppsåt, eventuellt uppsåt, över-skjutande uppsåt
- upptagning för ADB se automatisk databehandling
- urkund 45 ff
- urna 141
- utbetalningskort 55
- utgivare 245 f, 248 ff, 253 f och se ansvarig utgivare
- utlämning 77, 132 ff, 153 ff, 169, 171, 182 f, 189, 203 f, 208, 212 f, 223 f, 226 f, 232
- utmätning 167 f, 171
- utprångling 86, 94
- utryckning se larm
- utställarangivelse 45, 48
- utvisning 153 f, 169
- vadhållning 143 ff
- vaktpost 194 f
- val se röstning
- valsedel 49, 165 f,
- vanärande handling 103
- vapen 36, 172, 178 f, 185, 218, 223
- vapenfri tjänst 130, 215, 220
- varuförfalskning 83
- vassväxt 32
- vattenförening se miljöbrott
- vattenmärke 91
- veterinär 37 f, 77, 135, 141, 176, 207
- videogram 139, 255 f
- vikt 88 ff
- visering 154
- vittne(sed, -splikt) 97 ff, 167, 249
- våld 26 ff, 125 ff, 129, 149, 160 ff, 165 ff, 177, 182 f, 255
- våld å person 126, 129, 161, 167
- vårdnadshavaransvar 37, 129
- väg 122
- väktare se bevakningsföretag
- vårdemärke 45, 48, 87 ff, 92
- värnpliktig 140, 214 ff
- värnpliktsvägran 131, 217 ff, 221
- värvning 184
- växel 46, 49, 55, 60
- växt 31, 38 f, 141
- växtskadegörare 38
- yrkeshemlighet 102, 114, 209
- yrkesmässig trafik 228
- yttrandefrihet se grundläggande fri- och rättigheter, tryckfrihet
- yttrandefrihetsbrott 253 ff och se tryckfrihetsbrott
- åtal 105 ff, 115, 156, 164, 174, 178, 182, 191, 199, 210 ff, 231, 240 f, 256 f och se allmänt åtal, enskilt åtal
- äventyrligt spel 143 ff
- överskjutande uppsåt(srekvisit) 105, 107 f, 111, 113, 125 ff, 130, 159 ff, 169, 178 ff
- översvämning 24
- övervakningsgarant se garantställning

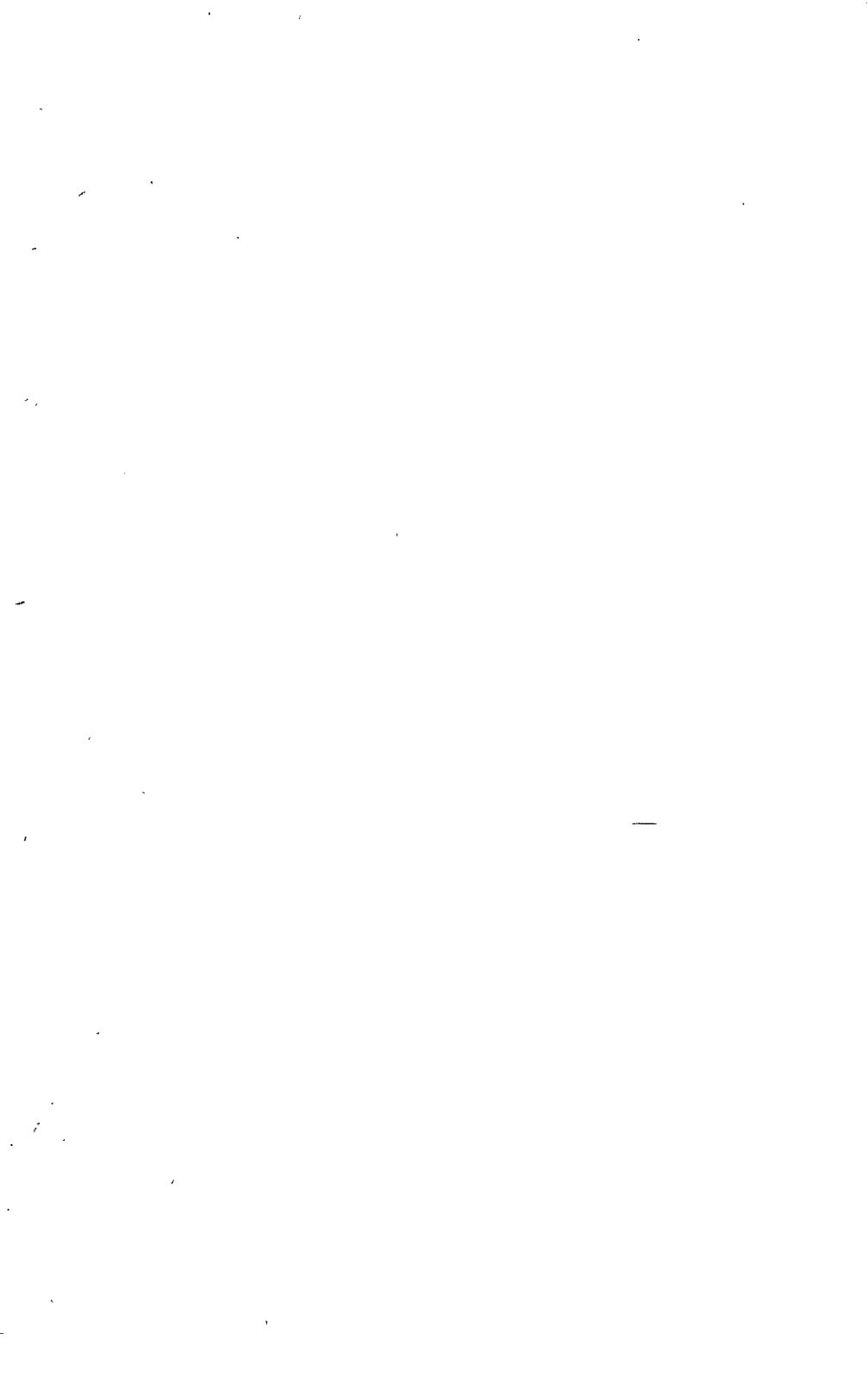
INSTITUTET FÖR RÄTTSVETENSKAPLIG FORSKNING (IFRF)

- I *Hjalmar Karlgren*, Skadeståndsrätt. 252 s. 5:e uppl. 1972
- II *Håkan Nial*, Internationell förmögenhetsrätt. 159 s. 2:a uppl. 1953. *Slut*
- III *Lars Welamson*. Om anslutningsvad och reformatio in pejus. 201 s. 1953. *Slut*
- IV *Karl Olivecrona*, Rättegången i brottmål enligt RB. 379 s. 3:e uppl. 1968
- V *Gunnar Lagergren*, Delivery of the goods and transfer of property and risk in the law on sale. 151 s. 1954. *Slut*
- VI *Hjalmar Karlgren*, Avtalsrättsliga spörsmål. 214 s. 2:a uppl. 1954. *Slut*
- VII *Håkan Nial*, Handelsbolag och enkla bolag. 436 s. 2:a uppl. 1983
- VIII *Per Olof Ekelöf*, Processuella grundbegrepp och allmänna processprinciper. 292 s. 1956. *Slut*
- IX *Lars Welamson*, Domvillobesvär av tredje man. 252 s. 1956. *Slut*
- X *Hans Thornstedt*, Om rättsvillfarelse. 323 s. 1956. *Slut*
- XI *Knut Rodhe*, Obligationsrätt. 838 s. 1956. *Slut*
- XII *Tore Strömberg*, Åtalspreskription. 252 s. 1956. *Slut*
- XIII *Per Olof Bolding*, Skiljeförfarande och rättegång. 251 s. 1956. *Slut*
- XIV *Åke Malmström*, Föräldrarätt. 192 s. 3:e tr. 1969. *Slut*
- XV *Per Olof Ekelöf*, Rättegång I. 165 s. 6:e uppl. 1980
- XVI *Nils Regner*, Svensk juridisk litteratur. 642 s. 1957. *Slut*
- XVII *Nils Herlitz*, Nordisk offentlig rätt I. 111 s. 1958. *Slut*
- XVIII *Nils Herlitz*, Nordisk offentlig rätt II. 222 s. 1958. *Slut*
- XIX *Per Olof Ekelöf*, Rättegång II. 185 s. 6:e uppl. 1980
- XX *Hjalmar Karlgren*, Säkerhetsöverlåtelse. 238 s. 1959. *Slut*
- XXI *Folke Schmidt*, Tjänsteavtalet. Nyskriven uppl. 1968. 229 s. 2:a tr. 1970. *Slut*
- XXII *Ivar Agge*, Straffrättens allmänna del I. 176 s. 4:e uppl. 1970. *Slut*
- XXIII *Hjalmar Karlgren*, Kutym och rättsregel. 112 s. 1960. *Slut*
- XXIV *Karl Olivecrona*, Rätt och dom. 352 s. 2:a uppl. 1966
- XXV *Lennart Vahlén*, Avtal och tolkning. 329 s. 2:a tr. 1966. *Slut*
- XXVI *Ole Westerberg*, Skatter, avgifter och pålagor. 363 s. 1961. *Slut*
- XXVII *Per Olof Ekelöf*, Rättegång III. 190 s. 4:e uppl. 1980
- XXVIII *Seve Ljungman – Per Stjernquist*, Den rättsliga kontrollen över mark och vatten I. 202 s. 5:e uppl. 1970. *Slut*
- XXIX *Kurt Grönfors*, Ställningsfullmakt och bulvanskap. 397 s. 1961. *Slut*

- XXX *Ivar Agge, Straffrättens allmänna del II. 186 s. 3:e tr. 1970. Slut*
 XXXI *Sigurd Dennemark, Om svensk domstols behörighet i internationellt förmögenhetsrättsliga mål. 376 s. 1961. Slut*
 XXXII *Lars Welamson, Konkursrätt. 846 s. 1961*
 XXXIII *Hilding Eek, Internationell privaträtt. 279 s. 2:a uppl. 1967. Slut*
 XXXIV *Seve Ljungman – Per Stjernquist, Den rättsliga kontrollen över mark och vatten II. 152 s. 3:e uppl. 1970. Slut*
 XXXV *Per Olof Bolding, Skiljedom. 252 s. 1962*
 XXXVI *Nils Herlitz, Nordisk offentlig rätt III. 831 s. 1963. Slut*
 XXXVII *Folke Schmidt, Äktenskapsrätt. 208 s. 5:e uppl. 2:a tr. 1976*
 XXXVIII *Per Olof Ekelöf, Rättegång IV. 208 s. 5:e uppl. 1982*
 XXXIX *Axel Adlercreutz, Arbetstagarbegreppet. 499 s. 1964*
 XL *Ivar Agge, Straffrättens allmänna del III. 119 s. 3:e tr. 1970. Slut*
 XLI *Lars Welamson, Konkurs. 207 s. 7:e uppl. 1979*
 XLII *Hjalmar Karlgren, Passivitet. 247 s. 1965. Slut*
 XLIII *Peter Westerlind, Studier över tomträttsinstitutet I. 529 s. 1965*
 XLIV *Lennart Vahlén, Fastighetsköp. 250 s. 2:a uppl. 3:e tr. 1971 a.*
 XLV *Åke Hassler, Skiljeförfarande. 218 s. 1966. Slut*
 XLVI *Per Olof Ekelöf, Rättegång V. 202 s. 5:e uppl. 1979*
 XLVII *Knut Rodhe, Lärobok i obligationsrätt. 321 s. 6:e uppl. 1986*
 XLVIII *Bertil Bengtsson, Hävningsrätt. 675 s. 1967*
 XLIX *Nils Börje Lihné, Lagsökning. 377 s. 1968*
 L *Kurt Grönfors, Successiva transporter. 332 s. 1968*
 LI *Hilding Eek, Folkrådet. 488 s. 3:e uppl. 1980*
 LII *Nils Regner, Rättspraxis i litteraturen. 407 s. 1969. Slut*
 LIII *Ole Westerberg, Förfarandet i förvaltningen. 151 s. 1969. Slut*
 LIV *Nils Herlitz, Elements of Nordic Public Law. 287 s. 1969. Slut*
 LV *Jacob W. F. Sundberg, Familjerätt i omvandling. 244 s. 1969*
 LVI *Fredrik Sterzel, Riksdagens kontrollmakt. 260 s. 1970*
 LVII *Hjalmar Karlgren, Produktansvaret. 197 s. 1971*
 LVIII *E. G. Westman, Kommunal förvaltning genom avtal. 119 s. 1971. Slut*
 LIX *Bertil Bengtsson, Särskilda avtalstyper I. 188 s. 2:a uppl. 2:a tr. 1979*
 LX *Anders Agell, Växel, check och materiell fordran. 262 s. 1971*
 LXI *Nils Regner, Svensk juridisk litteratur II. 398 s. 1971*
 LXII *Ole Westerberg, Allmän förvaltningsrätt. Utges på annat förlag*
 LXIII *Åke Hassler, Specialprocess. 155 s. 1972*
 LXIV *Folke Schmidt, Arbetsrätt I. 284 s. 1972. Slut*
 LXV *Hilding Eek, Lagkonflikter i tvistemål. 307 s. 1972*
 LXVI *Åke Lögdberg, Personlighetsrätt. 176 s. 1972*
 LXVII *Holger Wiklund, God advokatsed. 641 s. 1973. Slut*
 LXVIII *Halvar Lech, Skadeersättning för personskada. 254 s. 1973*
 LXIX *Henrik Hessler, Allmän sakrätt. 590 s. 1973*
 LXX *Folke Schmidt, Arbetsrätt II. 270 s. 2:a uppl. 1975. Slut*

LXXI	<i>Hans Ragnemalm</i> , Extraordinära rättsmedel i förvaltningsprocessen. 293 s. 1973
LXXII	<i>Nils Börje Lihné</i> , Betalningsföreläggande. 329 s. 1973
LXXIII	<i>Folke Schmidt</i> , Allmänna och privata pensioner. 239 s. 1974
LXXIV	<i>Bertil Bengtsson</i> , Nyttjanderätt till fast egendom. 226 s. 2:a uppl. 1976. <i>Slut</i>
LXXV	<i>Lars Welamson</i> , Rättegång VI. 265 s. 2:a uppl. 1978
LXXVI	<i>Per Henrik Lindblom</i> , Processhinder. 292 s. 1974
LXXVII	<i>Carl Martin Roos</i> , Grupplivskyddet. 277 s. 1974
LXXVIII	<i>Nils Jareborg</i> , Begrepp och brottsbeskrivning. 293 s. 1974
LXXIX	<i>Per Olof Ekelöf</i> , Supplement till Rättegång I–V. 59 s. 3:e uppl. 1979
LXXX	<i>Håkan Nial</i> , Svensk associationsrätt. 326 s. 3:e uppl. 1985
LXXXI	<i>Gösta Walin</i> , Separationsrätt. 222 s. 1975
LXXXII	<i>Nils Jareborg</i> , Förmögenhetsbrotten. 393 s. 1975
LXXXIII	<i>Bertil Bengtsson</i> , Skadestånd vid myndighetsutövning I. 439 s. 1976
LXXXIV	<i>Hjalmar Karlgren</i> , Prestation och "fara" i köprätten. 196 s. 1976
LXXXV	<i>Gillis Erenius</i> , Criminal Negligence and Individuality. 282 s. 1976
LXXXVI	<i>Ivar Strahl</i> , Allmän straffrätt i vad angår brotten. 450 s. 1976
LXXXVII	<i>Fritjof Lejman</i> , Den nya hyresrätten efter hyresregleringens avskaffande. 466 s. 1976
LXXXVIII	<i>Jan Sandström</i> , Hembud och lösningsrätt vid övergång av aktie. 352 s. 1976
LXXXIX	<i>Folke Schmidt</i> , Facklig arbetsrätt. 276 s. 2:a uppl. 1979
XC	<i>Nils Mattsson</i> , Aktiebolagens finansieringsformer. 244 s. 1977
XCI	<i>Gustaf Lindencrona</i> , Arbetstagare och aktieägare i aktiebolagsstyrelser. 168 s. 1978
XCII	<i>Nils Jareborg</i> , Brotten II. 305 s. 2:a uppl. 1986
XCIII	<i>Bertil Bengtsson</i> , Skadestånd vid myndighetsutövning II. 319 s. 1978
XCIV	<i>Folke Schmidt</i> , Löntagarrätt. 270 s. 1978
XCV	<i>Hilding Eek</i> , Lagkonflikter i tvistemål II. 114 s. 1978
XCVI	<i>Stig Strömholm</i> , Idéer och tillämpningar. 344 s. 1978
XCVII	<i>Gustaf Lagerbielke</i> , Om mened. 264 s. 1979
XCVIII	<i>Bertil Bengtsson</i> – <i>Anders Victorin</i> , Hyra och annan nyttjanderätt till fast egendom. 285 s. 2:a uppl. 1985
XCIX	<i>Nils Jareborg</i> , Brotten I. 367 s. 2:a uppl. 1984
C	<i>Nils Regner</i> , Svensk juridisk litteratur III. 264 s. 1980
CI	<i>Torgny Håstad</i> , Studier i sakrätt. 190 s. 1980
CII	<i>Lars Gorton</i> , Rembursrätt. 480 s. 1980
CIII	<i>Anders Victorin</i> , Kollektiv hyresrätt. 403 s. 1980
CIV	<i>Anna Christensen</i> , Avstängning vid arbetslöshetsersättning. 464 s. 1980
CV	<i>Gösta Walin</i> , Materiell konkursrätt. 234 s. 1980

- CVI *Lars Heuman*, Reklamationsnämnder och försäkringsnämnder. 884 s. 1980
- CVII *Henrik Hessler*, Obehöriga förfaranden med värdepapper. 296 s. 1981
- CVIII *Stig Strömholm (editor)*, An Introduction to Swedish Law. 436 s. 1981
- CIX *Stig Strömholm*, Rätt, rättskällor och rättstillämpning. 476 s. 2:a uppl. 1984
- CX *Nils Regner – Nils-Olof Berggren – Ove Lindh*, Rättspraxis i litteraturen, Nytt Juridiskt Arkiv 1930–1980. 597 s. 1982
- CXI *Hjalmar Karlgren*, Obehörig vinst och värdeersättning. 123 s. 1982
- CXII *Bertil Bengtsson*, Om jämkning av skadestånd. 337 s. 1982
- CXIII *Torgny Håstad*, Sakrätt avseende lös egendom. 354 s. 3:e uppl. 1986
- CXIV *Nils Jareborg*, Brotten III. 294 s. 2:a uppl. 1986
- CXV *Jan Ramberg*, Spedition och fraktavtal. 240 s. 1982
- CXVI *Madeleine Löfmarck*, Brotten mot borgenärer. 380 s. 2:a uppl. 1986
- CXVII *Fredrik Sterzel*, Parlamentarismen i författningen. 216 s. 1983
- CXVIII *Torkel Gregow*, Utsökningsrätt. 293 s. 1983
- CXIX *Michael Bogdan*, Internationell konkurs- och ackordsrätt. 434 s. 1984
- CXX *Nils Regner, Hans Regner, Göran Regner*, Svensk juridisk litteratur IV. 436 s. 1984
- CXXI *Gösta Walin*, Borgen och tredjemanspant. 398 s. 1984
- CXXII *Gertrud Lennander*, Återvinning i konkurs. 435 s. 1985
- CXXIII *Ulf Peyron*, Det upphovsrättsliga anställningsförhållandet. 280 s. 1985
- CXXIV *Knut Rodhe*, Handbok i sakrätt. 685 s. 1985
- CXXV *Suzanne Wennberg*, Försök till brott. 373 s. 1985
- CXXVI *Lotta Westerhäll*, Sjukpenninggrundande inkomst. 268 s. 1986
- CXXVII *Carl Hemström*, Gemensamhetsanläggningar. 268 s. 1986
- CXXVIII *Bertil Bengtsson*, Ersättning vid offentliga ingrepp I. Egen-
domsskyddet enligt regeringsformen. 227 s. 1986
- CXXIX *Lotta Westerhäll*, Bosättningsbegreppet inom folkbokföringen
och sjukförsäkringen. 203 s. 1986

NILS JÄREBORG

BROTTEI IIL

Forfattaren avser att i en serie av fyra bocker ge en sammanhangande framställning over brotten. Bade allmanna laror och brottsbalksbrotten jamte de viktigaste specialstraffrattsliga brotten i behandlas. Arbetet ar avsett att anvandas i den akademiska undervisningen, men kan aven tjana som handbok i det praktiska rattslivet.

I det forsta haftet, som 1984 utkom i en andra, oversedd upplaga, behandlas brotten mot person (Brottsbalken kap. 3 - 7) samt vissa grundbegrepp och allmanna laror.

I det andra haftet, som 1986 utgivits i en andra, patagligt omerbetad upplaga, behandlas de praktiskt viktiga formogenhetsbrotten (Brottsbalken kap. 8 - 12).

I detta tredje hafte, vars forsta upplaga utkom 1982, behandlas dels brotten mot allmanheten (Brottsbalken kap. 13 - 15), dvs morebrand och andra allmanfarliga brott, forfalskningsbrott samt mened och andra sanningsbrott, och dels brotten mot staten (Brottsbalken kap. 16 - 22), dvs brott mot allman ordning, brott mot allman verksamhet, hogmadsbrott, brott mot rikets saker, betrysklingsmissbruk o dyli samt brott av krigsman m.m. Boken avslutas med ett kapitel om tryckfrihetsbrott och andra uttalandefrihetsbrott.

UPPSALA UNIVERSITETSBIBLIOTEK

16000

001759032

